957

957

DE VERSIERENDE KUNSTEN

IN

Nederlandsch Oost-Indie

DOOR

E. A. VON SAHER,

Directeur der School voor Kunstnijverheid te Haarlem,
Architect voor de Hindoe-monumenten der Nederl.-Indische Afdeeling op de Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900.

HAARLEM.
DE ERVEN F. BOHN.
1899.

95719

~~Kaarten.~~

~~31 A 4~~

DE VERSIERENDE KUNSTEN

IN

NEDERLANDSCH OOST-INDIE.

EENIGE HINDOEMONUMENTEN OP MIDDEN-JAVA.

DE VERSIERENDE KUNSTEN

IN

Nederlandsch Oost-Indie.

EENIGE HINDOEMONUMENTEN OP MIDDEN-JAVA.

DOOR

E. A. VON SAHER,

Directeur van het Museum en de School voor Kunstnijverheid te Haarlem,
Architect voor de Hindoemonumenten der Nederl.-Indische Afdeeling op de Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900.

Met 20 lichtdrukken en 54 afbeeldingen tusschen den tekst.

HAARLEM.
DE ERVEN F. BOHN.
1900.

Pour se faire une idée de l'importance des arts, il suffit de se représenter ce que seraient les grandes nations de la terre, si l'on supprimait de l'histoire les monuments qu'elles ont élevés à leurs croyances, les ouvrages où elles ont laissé la marque de leur génie. Il en est des peuples comme des hommes: il ne reste d'eux après leur mort que les choses émanées de l'esprit, c'est-à-dire la littérature et l'art, des poëmes écrits et des poëmes de pierre, de marbre ou de couleur.

Grandeur et mission de l'art par
M. Charles Blanc.

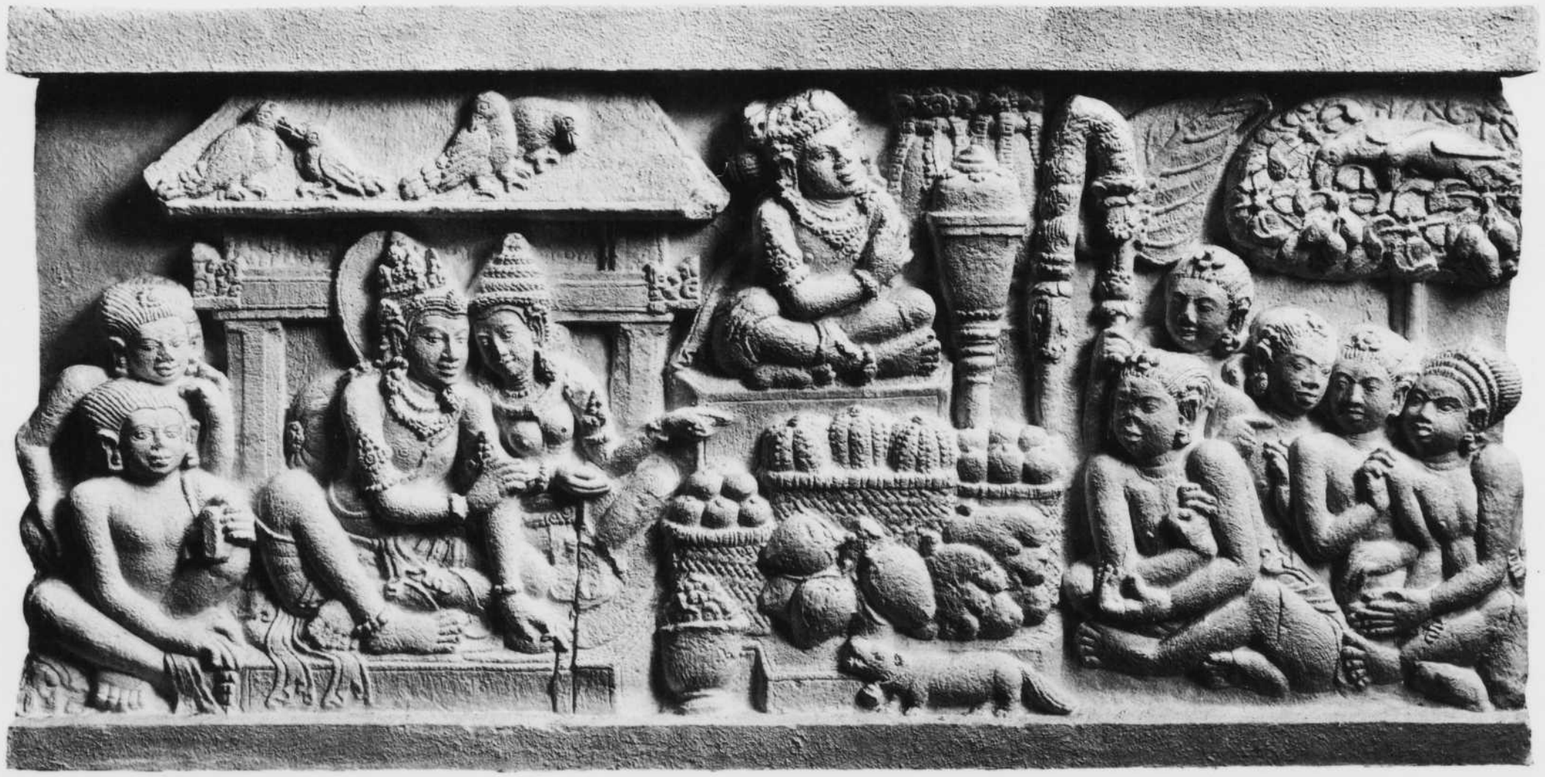
Târâ of vrouwelijke Bodhisatwa,
vermoedelijk afkomstig van Tjandi Plaosan.

Pour se faire une idée de l'importance des arts, il suffit de se représenter ce que seraient les grandes nations de la terre, si l'on supprimait de l'histoire les monuments qu'elles ont élevés à leurs croyances, les ouvrages où elles ont laissé la marque de leur génie. Il en est des peuples comme des hommes: il ne reste d'eux après leur mort que les choses émanées de l'esprit, c'est-à-dire la littérature et l'art, des poëmes écrits et des poëmes de pierre, de marbre ou de couleur.

Grandeur et mission de l'art par
M. Charles Blanc.

Târâ of vrouwelijke Bodhisatwa,
vermoedelijk afkomstig van Tjandi Plaosan.

Fries uit de Râmâyana Sage,
van den Çiwatempel te Prambanan.

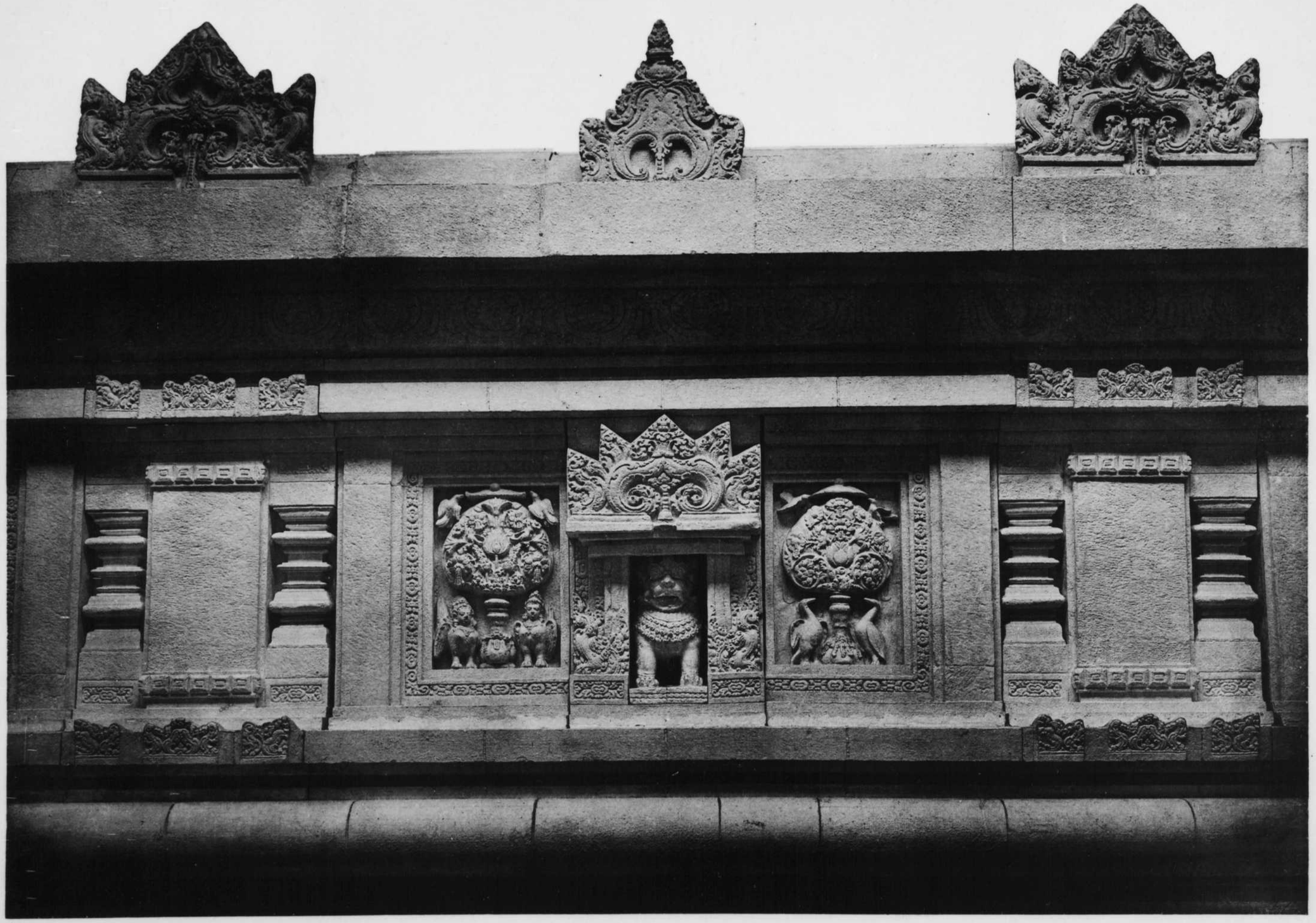
Banaspati
van één der ingangen der kleine tempels van Tjandi Sewoe.

Ornamentaal fries
van Tjandi Çiwa te Prambanan.

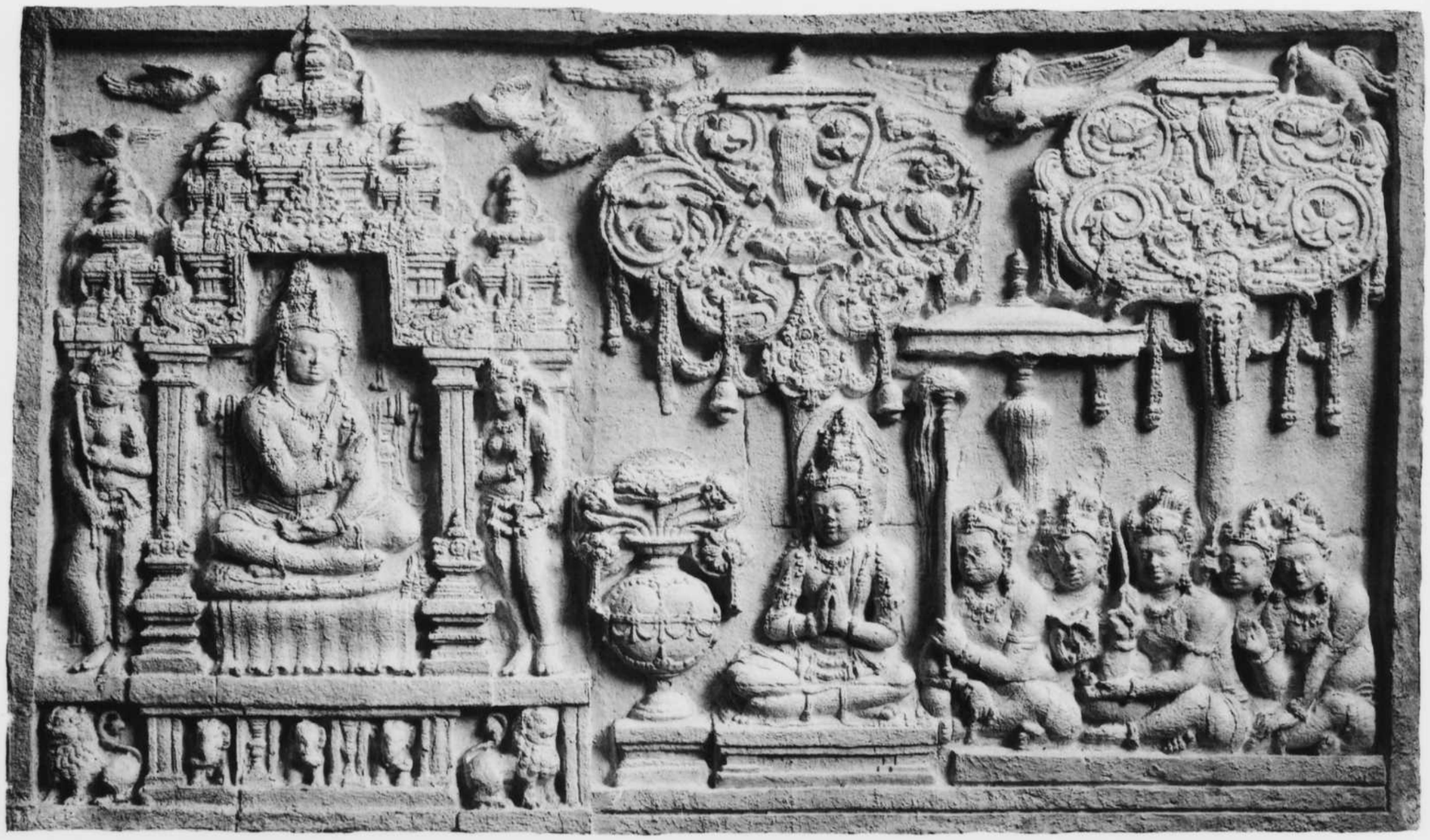

Beeld van Çiwa in brons,
uit het museum van het Bataviaasch Genootschap.

Gedeelte der benedenbasis van den Çiwa-tempel.

Tempelgroep te Prambanan.

Een Bodhisatwa, vermoedelijk een vorst, gezeten in zijne pandopo, ontvangt het bezoek van een ander vorst.

Het fries maakt deel uit van den Boroboedoer.

Koning Çoedhôdana, in zijne Pandopo gezeten, heeft den jongen Boeddha op den schoot
en ontvangt vreemde gezanten die geschenken brengen.

De droom van Mâya.
Beide friezen maken deel uit van den Boroboedoer.

Hari-Hara.

Namen van Çiwa en Wishnoe.

Beide Godheden zijn hier vermoedelijk in ééne figuur vereenigd.

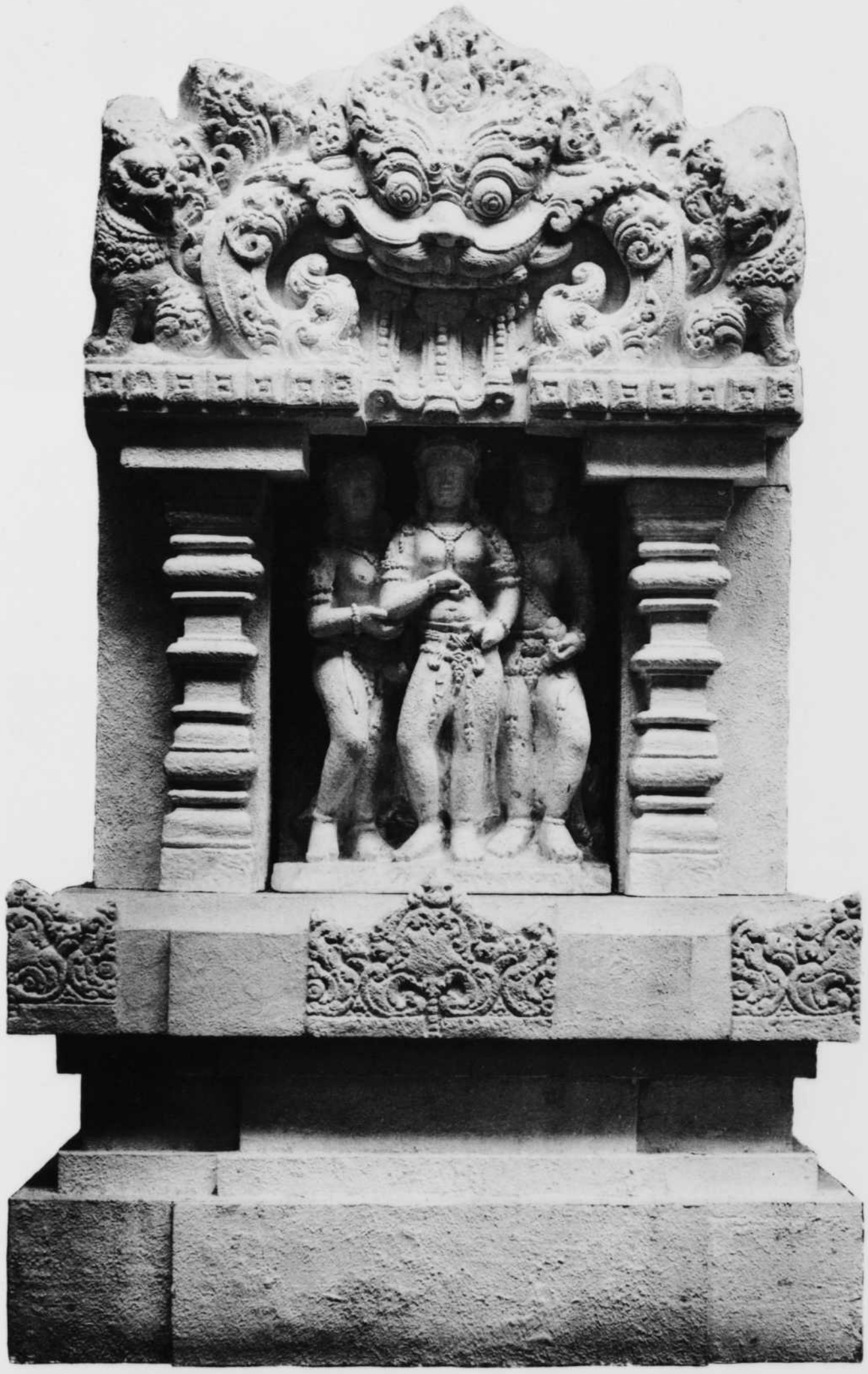
Uit het museum van het Bataviaasch Genootschap.

Gedeelte van den onderbouw van één der kleine tempels. Tempelgroep van Tjandi-Sewoe.

Bouwkunstige samenstelling waarmede de vensteropeningen van Tjandi-Sari omlijst zijn, met benedenbasis.
Aan de benedenverdieping van het West-front zijn de vensteropeningen met een ornamentaal paneel gevuld.

Nis met groep van drie „Gandharwa's" boven de beneden-basis van Tjandi-Çiwa. Tempelgroep van Prambanan.

Front van één der kleine hoektempels van Tjandi-Çiwa. Tempelgroep van Prambanan.

Twee zittende vrouwen.

Fragment uit het Fries der Râmâyana-sage van Tjandi-Çiwa. Tempelgroep van Prambanan.

Godenbeeld der tweede basis van Tjandi-Çiwa. Tempelgroep van Prambanan.

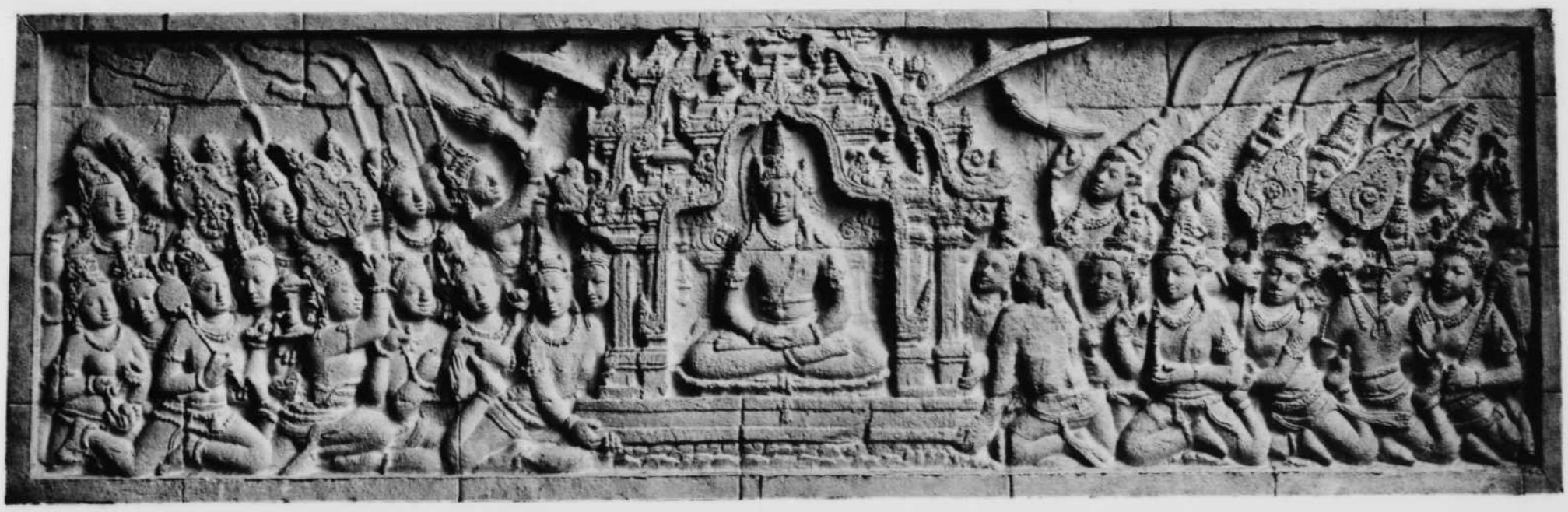

Hoekstuk van den voorgevel, bovenbouw van Tjandi-Sari.

Samengesteld uit de nog aanwezige gegevens. (Zie afbeelding pag. 20 en 30 van den tekst.)

Mâyâ op weg naar den lusthof Lumbini, alwaar zij moeder wordt.

Boeddha daalt af naar de aarde, gezeten in een door Geesten gedragen tempel.

Tocht van Boeddha, komende van over zee op het land, wordt hij gehuldigd door Geesten, Brahmanen en de Bevolking.

Deze drie friesen maken deel uit van den Boroboedoer.

Omlijsting van den doorgang van een der poortgebouwen, toegang gevende tot de trappen van den Boroboedoer.
Hoogte vier M. drie-en-tachtig cM.

Versierde lijstwerken en pilasters.

Fragmenten behoorende tot den Boroboedoer. — Zie pag. 77.

Leeuw uit de nis der benedenbasis van Tjandi-Çiwa. Tempelgroep van Prambanan.
Hoogte 0.55 M. Breedte en lengte van het voetstuk 0.28 M. × 0.45 M. — Zie plaat V.

Afbeelding eener Godin.

Het oorspronkelijke beeld bevindt zich in het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden.
(De knop op het hoofddeksel ontbreekt.)

Bouwval van Tjandi Plaosan.

INLEIDING.

„DE VERSIERENDE KUNSTEN IN NEDERLANDSCH-INDIË" heeft het licht gezien met het doel de talrijke producten der Decoratieve Kunst, door de bewoners van den N. I. Archipel vervaardigd, werkstukken, die door hunne bijzondere oorspronkelijkheid en karakteristieke stijlrichting uitmunten, in het Westen en vooral in ons land onder het oog van belangstellenden te brengen.

Daar de werken eener oorspronkelijke kunstuiting steeds grooten invloed hebben geoefend op de verschillende stijlrichtingen, die zich later hebben ontwikkeld, zijn wij overtuigd, dat ook de Hindoekunst, wier voortbrengselen in het eerste gedeelte dezer uitgave worden opgenomen, beginselen bevat, die het tegenwoordig streven op decoratief gebied kunnen steunen en onze moderne kunstontwikkeling ten goede komen.

Tevens is deze kunstuiting voor de studie der ethnologie en der archeologie, alsmede voor de uitbreiding onzer kennis van de Hindoesche eereddiensten en ter toelichting van hetgeen ons omtrent hunne letterkunde bekend is, niet van belang ontbloot.

De eerste serie van dit plaatwerk zal een twintigtal lichtdrukken bevatten der decoratieve beeldhouwwerken van de Hindoebouwvallen op Midden-Java, waarbij de aanschouwelijke voorstelling op den voorgrond treedt en die met den daarbij gevoegden tekst een afzonderlijk geheel zullen vormen.

De reproductiën werden genomen naar de gipsafgietsels, in opdracht der Centrale en der Nederl.-Indische Commissie voor de Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900, op de oorspronkelijke werken in Indië vervaardigd, en door genoemde Commissiën

voor deze uitgave welwillend ter beschikking gesteld.

Daar de werken, door bijgaande afbeeldingen voorgesteld, vervaardigd werden in een tijdperk, waarin, zooals men naar de gegevens, die tot ons zijn gekomen kan afleiden, het gemoedsleven en de verstandsontwikkeling van hooge beschaving getuigen, is het niet te verwonderen, dat de artistieke uiting groote beteekenis verkreeg.

De monumenten, die van een menschenras de gedachten en de gevoelens als versteend aan het nageslacht overleveren, zijn de paarlen van het snoer, dat als het symbool der menschelijke beschaving kan worden beschouwd.

De bouwwerken der Hindoes berusten evenals de beste werken, die de kunstgeschiedenis aanwijst, als gevolg van den logischen gedachtengang, en den artistieken geest, die hunne vervaardigers bezielden, op beginselen, die in alle landen en tijdperken, in alle kunstuitingen van hoogere orde, terug te vinden zijn, en die, hoe groot hunne verscheidenheid ook zij, onderling toch veel overeenkomst vertoonen.

Indien men zich een juist oordeel omtrent de kunstuiting van een volk uit een vroeger tijdperk wenscht te vormen, zal men zich omtrent beschaving, godsdienst, zeden en gewoonten van den volksstam, die de kunstuiting voortbracht, omtrent ligging en klimaat van het land, waar zij ontstond, alsook omtrent de grondstoffen, tot het vervaardigen der kunstwerken gebruikt, rekenschap moeten geven, omdat deze factoren op het wezen der kunst en hare bijzondere karakteristieke eigenschappen steeds grooten invloed hebben geoefend.

Alvorens over te gaan tot de behandeling der bouwwerken, wier fragmenten door de afbeeldingen van dit plaatwerk worden weêrgegeven, zullen in deze inleiding, als aanvulling, eenige gegevens van algemeenen aard omtrent de Hindoekunst worden opgenomen.

Daar echter het bestek van den begeleidenden tekst zeer beperkt is, zal het in hoofdzaak ons streven zijn de naar wij meenen verdiende sympathie op te wekken voor de eigenaardige richting der kunstuiting, die zich gedurende het Hindoetijdperk op Java ontwikkeld heeft uit godsdienstige en maatschappelijke toestanden, welke met de levensbeschouwing der Westersche volkeren zoo weinig overeenstemmen. Tevens zullen wij trachten de artistieke eigenschappen, waardoor deze kunstuiting zich onderscheidt, zooveel mogelijk in het licht te stellen.

Het volgende zal echter slechts een beknopt overzicht zijn van hetgeen omtrent genoemde Hindoebouwwerken reeds bekend is, aangevuld met hetgeen door eigen aanschouwing werd waargenomen. Wij koesteren de hoop, hierdoor belangstellenden tot verdere studie van een zoo merkwaardig tijdperk, als de Hindoebeschaving omvat, op te wekken; en tevens mede te werken de onjuiste voorstelling te wijzigen, die tot heden over het algemeen omtrent de op Java verspreide bouwvallen nog heerschende zijn.

Als vervolg op deze inleiding zullen in bijgaanden tekst nog enkele bouwvallen, door ons persoonlijk bezocht, vooral uit een decoratief oogpunt, in het bijzonder worden besproken en wel:

a. Tjandi Kali-Bening, Tjandi Sari en Tjandi Plaosan.
b. De Tempelgroep van Prambanan en Tjandi Sewoe.
c. Tjandi Paon en de Boro-Boedoer.
d. De Tempelgroep op het Diëng-Plateau.

Over de oude geschiedenis van het eiland Java, waar de bouwvallen, die ons voornamelijk zullen bezighouden, zich bevinden, liggen nog dichte nevelen verspreid. De gegevens, tot nu toe tot ons gekomen, zijn zeer schaarsch.

Nogtans werd sedert het begin dezer eeuw door de van groote toewijding getuigenden arbeid van mannen als: Cornelius, Raffles, Wilson, Friedrich, Brumund, van der Vlis, Sieburgh, Junghuhn, van Kinsbergen, Veth, Verbeek, Leemans, Kern, IJzerman, Groeneveldt, Leydie Melville, Groneman, Cephas, Rouffaer, — om slechts eenige der voornaamsten te noemen, — voor de uitbreiding der kennis van de Hindoe-oudheid op Java veel gedaan.

Hunne werken zijn voor de studie der monumentale en der decoratieve kunsten, die de dragers dezer oude beschaving ons hebben nagelaten, van het grootste belang, en hebben er veel toe bijgedragen eenig licht in het duister verleden te ontsteken; genoemde bronnen werden tot het samenstellen van dit overzicht veelvuldig geraadpleegd.

Men mag aannemen, dat de Hindoes reeds sedert het begin onzer jaartelling zich op Jawa-Dwipa, het „Gierstland", zooals Java te dien tijde genoemd werd, hebben neêrgezet. Zij kwamen vooral van „Koromandel", de Oost-Kust van Voor-Indië, die zich van kaap Komorin tot aan de monding der „Kistna" uitstrekt, en haren naam ontleent aan het Oud-Indische rijk „Tjola-Mandala". Hier op Jawa-Dwipa brachten zij hunne beschaving, godsdienst, zeden en gewoonten, en voornamelijk hunne kunst, waarvan de overgebleven bouwvallen thans nog op zoo schitterende wijze getuigenis afleggen, terwijl zij de oorspronkelijke, vermoedelijk minder ontwikkelde bevolking aan hun gezag onderwierpen.

Verschillende eeuwen heeft de emigratie uit Voor-Indië aangehouden, totdat de kolonisten eindelijk het geheele eiland overheerschten.

Omtrent het aantal Hindoes, dat zich op Java heeft gevestigd, moet men zich echter geen overdreven voorstelling maken. De Hindoes overtroffen de inboorlingen in alle opzichten, en ofschoon de Javanen, ten tijde der emigratie, vermoedelijk ook wel hun eigen beschaving hadden, stonden de emigranten

toch veel hooger, en was het hun niet moeielijk met een betrekkelijk klein aantal de aanzienlijke bevolking tot onderwerping te brengen.

De gevonden opschriften doen vermoeden, dat omtrent de 4de en 5de eeuw n. Chr. de Brahmaansch-Visnoeïtische invloed overheerschend was, terwijl daarna, het Çiwaïtische element op den voorgrond trad; en dat eerst later de belijders van het Boeddhisme meer invloed op het godsdienstig en maatschappelijk leven oefenden.

De overgebleven monumenten leveren tevens het bewijs, dat gedurende geruimen tijd beide laatstgenoemde godsdiensten, het Çiwaïsme en het Boeddhisme, niet alleen vreedzaam naast elkander heerschten, doch dat er zich zelfs eene toenadering openbaarde, die in vele opzichten eene vermenging kon worden genoemd.

Hoe langer zoo meer werd het Çiwaïsme de heerschende eeredienst, terwijl het Boeddhisme in aanzien afnam, en bijna geheel verdween. Slechts een klein aantal, waarvan het nageslacht tot heden aan de oude geloofsleer is trouw gebleven, liet zich op het eiland Bali, onder de Çiwaïtische bevolking neder.

Een nieuw tijdperk, dat het Neo-Brahmaansche kan genoemd worden, had zich intusschen geopend, doch dit werd afgesloten door het indringen van den Islam, die sedert de 16de eeuw op Java alles overheerschte.

Ten einde ons eenig denkbeeld te vormen van de godsdienstige begrippen, de zeden en gewoonten en den maatschappelijken toestand der Hindoebevolking, die zich op Java neerliet, moeten wij ons wenden tot hetgeen aangaande hunne oorspronkelijke stamgenooten bekend is. Immers verdween deze bevolking weer spoorloos van dit eiland, slechts eenige bouwwerken en beschreven steenen achterlatende, die tot heden omtrent hunne geschiedenis weinig licht hebben verspreid.

De Hindoes behooren tot den Arischen volksstam, die aanvankelijk klein, doch schrander en krachtig, zich voortdurend heeft ontwikkeld en uitgebreid. Hunne bakermat zoeken sommigen op de hoogvlakte van Middel-Azië, anderen echter meer westelijk in Europa. De hoofdstam heeft zich in verschillende vertakkingen naar het Westen en het Oosten verspreid. Zij, die naar het Westen trokken, werden de stamvaders der Armeniërs, Grieken, Romeinen, Balto Slawen, Germanen en Kelten; zij, die zich in het hoogland van Iran neêrlieten, werden de grondleggers van den Perzischen volksstam. De stam, die zich naar het Zuid-Oosten wendde, vormde de Hindoes, die reeds in vóórhistorische tijden geheel Voor-Indië onder hunne heerschappij brachten, waar onder hun bewind eene hooge beschaving ontstond. De oevers van den Indus, den Ganges en hunne bijstroomen waren getuigen van het ontstaan van machtige rijken en bloeiende steden.

De Epische verhalen der Mahâbhârata en de volkssagen der Poerânas, die enkele gegevens omtrent de Indische samenleving bevatten, verhalen ons van schitterende, vorstelijke weelde, van heldenmoed en ridderlijke deugden, die in genoemd tijdperk heerschten. Tevens kunnen wij hieruit opmaken, dat het godsdienstige element reeds vroeg zeer ontwikkeld en met het maatschappelijke leven samengevlochten was, terwijl hetgeen op het gebied der letterkunde, der bouwkunst en der decoratieve kunsten tot ons is gekomen, het bewijs levert, dat de kunsten in hoogen bloei verkeerden.

Het Wedisme is de oorspronkelijke eeredienst der Hindoe-Ariërs, het prototype der Brahmaansche leer, die ontstaan is uit de vereering der natuurkrachten, en zijn naam ontleend heeft aan de Weda's of heilige boeken, die het fundament vormen van hunne godsdienstige beschouwingen.

Van de twee gedeelten, waaruit de Weda is samengesteld, bevat het oudste en eerste gedeelte de gezangen of hymnen; het tweede de brâhmana's of voorschriften, godsdienstige gebruiken en theosophische leerstellingen.

Het eerste deel kan als het oudste letterkundige werk worden beschouwd, het bevat eene reeks van gezangen, die bij den oorsprong der Indische samenleving zijn ontstaan, zich gedurende eeuwen van mond tot mond hebben voortgeplant, en in het geheugen werden verzameld en bewaard.

De eeredienst onderscheidt zich door betrekkelijken eenvoud. Een beperkt aantal priesters werd het offeren opgedragen. Tevens regelden dezen de begeleidende gezangen. De godsdienstoefeningen hebben plaats in de open lucht, terwijl de offeranden op uit graszoden samengestelde altaren worden aangeboden.

Tempels noch beelden werden bij den eeredienst gebruikt.

Agni de God van het vuur bekleedt als voornaamste Godheid de eerste plaats. Aan hem zijn de meeste hymnen van de „Rig-Weda" gewijd. „Soma" is de opwekker der levenskrachten. „Indra" de hemelgod, de bliksemdrager, de donderaar; „Aditi" is die der onbeperkte ruimte; „Soerja" is de zonnegod; „Roedra" de stormwind; „Waroena" die der oneindige ruimte en „Jama" de God en rechter der dooden.

De vereering is het uitvloeisel der gemoedsaandoeningen van den natuurmensch tegenover de oneindige schepping.

De mensch is zich zijne minderheid bewust, en zoekt steun in de hem omringende elementen: in het vuur, dat hem warmt en verlicht, doch hem tevens kan vernietigen; in de lucht, die hem verkwikt; hij vereert de aarde, die hem draagt en voedt; het luchtruim, dat zich met de millioenen hemellichamen boven hem uitstrekt.

Op de aarde ontdekt hij den invloed eener onzichtbare macht, wier hulp hem noodzakelijk is. Hij smeekt de elementen en roept hen aan met woorden, die zijn kinderlijk gemoed en dichterlijk gevoel in zijn brein doen ontstaan, in de hoop ze tot zijn voordeel, tot zijne bescherming te doen medewerken. Hij leeft in de overtuiging, dat deze elementen bezield zijn door eene geheimzinnige Goddelijke kracht „Dewa" genaamd, die in alle wezens welke voor hem een bovennatuurlijk karakter bezitten, aanwezig is.

Al deze gemoedsuitingen, die in eene lange reeks van jaren ontstonden, werden later bijeengebracht en op schrift gesteld, en vormen het litterarische monument, dat ons in staat stelt omtrent de levensopvatting der Hindoes eenig denkbeeld te vormen.

Zoo heeft de verbeelding van den dichter de verschillende mysteriën der natuur, alsmede hare physische verschijnselen een vorm gegeven, hen met een bijzonder leven bezield, en ze in het menschelijk leven eene rol doen vervullen.

De gegevens, verder omtrent de Hindoebeschaving tot ons gekomen, zijn zoozeer met waarheid en verdichtsel vermengd, dat het moeilijk valt beide te schiften. De mythe maakt melding van een tijdperk, waarin zeven vorsten, die den naam van „Manoe" droegen, elkander opvolgden. De eerste van dien naam heet de grondlegger der beginselen waaruit de wetten en voorschriften ontstonden, waarop de maatschappelijke verhoudingen der Hindoebevolking tot heden gevestigd zijn.

Te midden der talrijke Indische bevolking, uit zeer verschillende elementen samengesteld, liep het Arische ras groot gevaar in den stroom der generatiën onder te gaan.

De voorschriften van Manoe, die het behoud der superioriteit der Ariërs ten doel hadden, bevatten strenge bepalingen, ten einde de kruising der rassen tegen te gaan, waarvan de verdeeling der bevolking in vier verschillende kasten het gevolg was.

Deze voorschriften werden vermoedelijk in de eerste eeuw onzer jaartelling in een geschrift dat de „Mânava-Dharma-Çâstra" genoemd wordt, samengevat. Elke kaste had hare bijzondere voorschriften, rechten en verplichtingen; de Brahmanen of Geleerdenkaste was de meest bevoorrechte; zij stond aan het hoofd der samenleving, waardoor het godsdienstig leven steeds op den voorgrond trad. De Ksjatrija's of Ridders vormden de tweede kaste, terwijl de „Waiçja's" of kooplieden en landbouwers tot de derde behoorden; deze drie kasten onderscheidden zich door het dragen van het heilige snoer of kastenkoord; en ofschoon onderling weder streng van elkander gescheiden, behoorden zij tot de bevoorrechten; aan dezen was de vierde kaste of de „Sçoedra's", die de arbeiders en loondienaars vertegenwoordigde, geheel onderworpen.

Gedurende de lange tijdperken, waarin de godsdienstige en maatschappelijke toestanden zich van lieverlede vormden, hebben een groot aantal generatiën tot de ontwikkeling der Hindoe-beschaving medegewerkt en dat dit niet zonder hevigen strijd plaats had, bewijzen de sagen omtrent den langdurigen strijd, die tusschen de „Pândava's" of Zonnekoningen en de „Kaurava's" of Maankoningen plaats had.

Van lieverlede krijgt de oude, in de „Rig-Weda" vervatte geloofsleer een anderen vorm, en de verschillende natuurgoden werden eindelijk samengesmolten in de drieëenheid of de „Trimurti", bestaande uit Brahma, de uiting van het hoogste beginsel, den schepper van het heelal; Wisjnoe, den onderhouder van het geschapene, en Çiwa, den verdelger doch tevens den vernieuwer van het geschapene, waardoor de openbaring van het leven in de natuur werd gesymboliseerd.

De traditie betreffende den oorsprong der Goden en hunne namen heeft van lieverlede hare vroegere beteekenis verloren. Er ontwikkelde zich een Dogma, waarbij de Goden in karakter en vorm den mensch meer nabij komen; de natuurdienst is tot de vereering eener denkbeeldige Godheid overgegaan.

Door de uitbreiding der Çeremoniën werden de functiën, die tot den eeredienst in betrekking stonden talrijker. De schoone gezangen werden door minder poëtische vervangen, en de Cultus verloor het naïeve karakter der primitieve vereering.

Bijzondere personen, de „Angira's, werden allereerst met den eeredienst belast; in tegenstelling met den vroegeren Cultus, waarbij een ieder zich persoonlijk tot het element zijner vereering wendde, werden zij de bemiddelaars tusschen Goden en menschen. Door het vermogen, dat hun werd toegeschreven op de besluiten der Goden invloed te kunnen oefenen, door de voorrechten en vrijheden, die zij zich wisten te verzekeren, werd de invloed der priesters op het maatschappelijke leven van lieverlede bevestigd, en na verloop van tijd de macht der Brahmanen van dien aard, dat zij zich boven de vorsten wisten te verheffen.

Na verloop van tijd ontstond de drang tot eene gewijzigde levensopvatting, die vermoedelijk de oorzaak was dat eene scheuring onder de belijders van het Brahmanisme plaats had, die door den Koningszoon „Siddhârta" later genaamd „Gautama, Câkja-Moeni", de kluizenaar, Boeddha, de Verlichte, werd begonnen en voltooid.

Het overschrijdt de perken dezer inleiding de mythen der Brahmaansche en Boeddhistische leer, hier uiteen te zetten. Bij de toelichtingen der voorstellingen van de Hindoebeeldhouwkunst zal zich de gelegenheid meermalen voordoen hierop terug te komen.

Ten einde de bespreking der reeds genoemde

overblijfselen der Hindoebouwkunst op Midden-Java voor te bereiden, willen wij een oogenblik stilstaan bij hare geschiedkundige ontwikkeling, zooals die in de vroegste tijden, volgens de opvatting der archeologen, die van de Hindoekunst eene bijzondere studie hebben gemaakt, in Voor-Indië heeft plaats gehad.

Râm-Râz, een Indisch bouwkundige uit Bangalore, die in 1832 overleed, heeft eene door teekeningen opgeluisterde handleiding geschreven, de Çilpa Çâstra of „de leer der Kunst en van het Ambacht" genoemd. Een deel van dit werk, de Mânasâra, bevat omtrent het systeem, waarop de bouwkunst der Hindoes berust, kostbare gegevens, en wordt tot heden door de bouwkundigen in Vóór-Indië veelvuldig geraadpleegd.

De oudste bouwgewrochten bij de Indische volkeren zijn gelijk aan die, welke bij alle primitieve volksstammen gevonden worden, en wel megalistische monumenten, „Dolmens" en „Menhirs", Monolithen, die bij de wegen, in het gebergte, of in de dessa's werden opgericht, teneinde de herinnering aan belangrijke gebeurtenissen levendig te houden; ook wel uit reusachtige steenblokken samengestelde pyramiden, waaronder de urnen, die de asch der dooden inhielden, geborgen werden, en altaren, waarop den Goden de offerande werd aangeboden.

Bovendien kan men nog onder de vroegste werken der gewijde bouwkunst rangschikken, de terrasvormige open tempels, wier terrassen tegen de berghellingen aangelegd, onderling met trappen in gemeenschap werden gebracht. Het waren heilige plaatsen der vereering, waarvan reeds in de „Weda's" gewag wordt gemaakt.

De herinneringszuilen „Lât's" of „Stambha's" (pijlers of zuilen) kunnen eveneens tot de oudere Hindoemonumenten gerekend worden, daar zij uit het tijdperk van „Açoka" dagteekenen, wiens naam met de Hindoebouwkunst nauw verbonden is.

Men vermoedt, dat genoemde vorst deze monumenten liet oprichten ten einde de wetten en voorschriften, oorkonden en schenkingen, die er in Oud-Hindoeschrift op uitgehouwen werden, aan het volk bekend te maken, en voor het nageslacht te bewaren.

De slanke, vaak veertig voet hooge zuilen, de oudste werken der monumentale Hindoekunst, die tot ons zijn gekomen, werden als zegeteekenen van het nieuwe geloof vóór de tempels geplaatst. Hun kapiteel was veelal met een leeuw bekroond, reden waarom zij „Sinhastambha's" of leeuwen-zuilen, werden genoemd.

De leeuw is het symbool van Boeddha, als leeuw uit het geslacht Çâkja, zooals hij niettegenstaande zijne vreedzame persoonlijkheid meermalen genoemd werd, en om die reden den bijnaam „Çâkjasinha" heeft gekregen. Nog slechts een vijftal dezer zuilen zijn tot heden overgebleven.

De rotstempels kunnen wel tot de meest merkwaardige Hindoemonumenten gerekend worden.

Als gevolg van het kluizenaarsleven, dat onder de Boeddhistische leer nog aanzienlijk is toegenomen, hebben deze in de rotsen gehouwen tempels en kloosters groote uitbreiding verkregen.

De voornaamste zijn in de nabijheid van Bombay gelegen; in de meeste gevallen hebben de Hindoe-Boeddhisten het werk begonnen.

Nadat dezen voor het grootste gedeelte de moeielijke taak hadden volbracht en in het zweet huns aanschijns een behoorlijk onderkomen voor hunne Penaten en hunnen Cultus hadden ingericht, wisten de Brahmanen van dien arbeid gebruik te maken en hebben zich in de tempels en cella's der Boeddhisten gevestigd.

Onder de, in de berghellingen uitgehouwen, tempels en kloosters, wier aantal zeer groot is en die uitgestrekte rotsvlakten omvatten, zijn die van Bhâja, Karli, Ajanta, Badami, Elephanta, Ellora, Abayagiri de voornaamste. Volgens de jongste onderzoekingen wordt de stichting dezer monumenten in de 2de eeuw vóór Chr. gesteld, terwijl met hun aanleg en uitbreiding tot de 7de en 8ste eeuw onzer jaartelling werd voortgegaan.

Deze rotstempels onderscheiden zich door hunne bijzonder eigenaardige bouwkundige ordonnantie, en terwijl bij hunne onderdeelen zeer veel verscheidenheid van vorm en versiering is waar te nemen, heerscht in het geheel volmaakte eenheid.

De rijk versierde gevels zijn voorzien van zuilenrijen, portalen, lichtopeningen en toegangen tot de monnikcellen; bij enkele schemert de houtconstructie in de behandeling der vormen nog door, bij andere is de steentechniek met een bijzonder meesterschap behandeld.

De muurvlakten, zuilen en pijlers schijnen als met eenen ornamentalen sluier van kantwerk bedekt, terwijl talrijke beelden en basreliefs ons de legende van Boeddha verhalen.

De inwendige distributie der, in de rots gehouwen, Tjaitja heeft veel overeenkomst met de Christelijke basilica.

Ten einde ons eenig denkbeeld te vormen van den verbazenden arbeid, noodig om deze rotstempels, waaraan zonder twijfel eeuwen lang duizenden handen gewerkt hebben, tot stand te brengen, zullen wij een oogenblik bij eenige der merkwaardigste, en wel bij die van Karli, Ajanta, Elephanta en Ellora stilstaan.

De rotstempel van Karli is een der oudste; te oordeelen naar eene, vóór den ingang geplaatste, zuil werd deze tempel ongeveer 78 jaar vóór onze jaartelling gesticht.

De berghelling, waarin het front met de toegangstrappen werd gehouwen, is tweehonderd meter hoog en zestig meter breed. De fragmenten der pijlers en der bekroning van den toegang liggen over het terras

verspreid. Boven de plaats, waar eenmaal genoemde bekroning prijkte, bevindt zich eene boogvormige opening, waardoor het licht inwendig doordringt.

Heeft men den ingang overschreden, dan bevindt men zich in het voorportaal, dat door een tusschenmuur, waarin drie boogvormige openingen zijn aangebracht, van de groote zaal gescheiden is. Deze zaal is samengesteld uit een middenschip van vier en twintig meter lengte en zeven meter breedte, door zeven en dertig zuilen geflankeerd. De klokvormige kapiteelen dezer zuilen zijn bekroond met groepen, samengesteld uit menschelijke figuren, olifanten en leeuwen. Aan beide zijden van het middenschip bevindt zich een zijschip; aan het einde in de half cirkelvormige ruimte is de Dagob geplaatst, alwaar de reliquieën werden bewaard. Deze is bekroond met een altaar in den vorm van een eenvoudig kapiteel met abacus, waarboven zich het in tiekhout vervaardigd zonnescherm of pajong als ontplooit. Het dertien meter, zestig c.M., hooge gewelf is met houten boogvormige ribben bekleed, die vermoedelijk naar de behoeften werden vernieuwd en een overblijfsel der oudere houtconstructie schijnen te symboliseeren.

Het licht straalt naar binnen door de reeds genoemde opening boven den ingang, en verlicht in het bijzonder den Dagob, terwijl het overige in een mystiek half-duister gehuld is, waardoor een zeer sterk en treffend contrast verkregen werd.

De tempel van Ajanta, in de nabijheid van Aurengabad, draagt sporen eener bewerking, die eeuwen geduurd moet hebben. Men vermoedt, dat de Hindoes met dezen tempel ongeveer eene eeuw vóór onze jaartelling begonnen zijn, en dat de werkzaamheden tot de 7de eeuw na Chr. werden voortgezet. Zoo werden, na verloop van tijd, eene reeks van zalen en kloostercellen verkregen, waarvan het geheel met het inwendige van eenen reusachtigen bijenkorf kan vergeleken worden.

De rotstempel op het eiland Elephanta bij Bombay, ook wel de leeuwengrot genoemd, wordt bereikt door eene in de rots gehouwen trap van vierhonderd treden. Heeft men deze beklommen, dan komt men op het terras, waarop twee kolossale steenen leeuwen geplaatst zijn, die voorheen het inwendige versierden. Hier bevindt men zich tegenover eenen loodrechten in de berghelling gehakten rotswand, waarin de door zware pijlers geflankeerde toegangen en het verdere gevelfront zijn uitgehouwen.

De verschillende vertrekken volgen elkander in een mystiek duister op; van uit de groote zaal, alwaar nog zes en dertig der acht en veertig zuilen overeind staan, treedt men in de kleinere nevenzalen, die toegang geven tot de binnenplaatsen met hunne vijvers en cella's, hun licht ontvangende langs kokers, die met de buitenterrassen in verbinding staan. Deze tempelruïne is vooral merkwaardig wegens de sporen van polychromie, die op de tempelwanden gevonden worden, waardoor de toepassing van kleuren voor de inwendige versiering der Hindoemonumenten wel bewezen is.

De tempelgroep van Ellora bij Daulatabad, die zich over twee Kilometer uitstrekt en ongeveer dertig groote en kleine grotten omvat, is gehouwen in de Westelijke helling van den berg, op welks kruin het dorpje Rozah gelegen is.

De toegangen dezer thans verlaten tempelruïne en kloostercellen, waarin verschillende geslachten hun leven hebben gesleten, bevinden zich in diepe kloven, en liggen verborgen onder struiken en eeuwenoude boomen.

De tempels werden op twee verschillende wijzen aangelegd; zij werden als monolith, vrijstaand uit den berg gehouwen, of in verschillende door zuilen geschraagde verdiepingen boven elkander in den rotswand gebeiteld. Van deze groep zijn die van Indra-Sabhâ en Kailâsa de merkwaardigste.

Laatstgenoemde bevindt zich in het midden eener, door steile rotswanden omgeven, langs eene monumentale poort te bereiken open ruimte, alwaar de dertig M. hooge monolith met zijne gebeeldhouwde buitenarchitectuur en talrijke inwendige zalen en cella's, zich bevindt, die in zijn geheel uit de bergmassa is gehouwen.

Ofschoon de Rotstempels op Java de groote beteekenis missen, en ook niet de uitbreiding hebben gekregen van die, welke in Vóór-Indië werden gesticht, komen zij aldaar veelvuldig voor in den vorm van in het gebergte gehouwen kleine kapellen of grotten, die voor den eeredienst werden ingericht.

De met den Cultus in verband staande gebouwen worden in drie typen ingedeeld; de „Stoepa", de „Tjaitja", en de „Wihâra".

De bouwkundige vorm der „Stoepa", die veelvuldig in groepen voorkomt, heeft zich ontwikkeld uit den oorspronkelijken vorm van den grafheuvel, den „Tumulus" der Kelten en Galliërs, dien wij reeds in de Weda's ongeveer met de volgende woorden vermeld vinden:

„Dat de aarde zich boven u verheffe!
„Wij richten dezen heuvel op,
„Opdat uwe overblijfselen niet worden onteerd"

Deze primitieve vorm is van lieverlede overgegaan in dien van den halven bol of klok, alsmede van den kegel of pyramide, vormen, die steunend op aloude godsdienstige traditie, zich door de eeuwen heen hebben gehandhaafd.

De vorm der Stoepa, ook wel Tope of Dagob (de bergplaats der reliquieën) genoemd, had tevens als gelijkende op de waterbel, waarmede Boeddha de ijdele wereld vergeleek, de beteekenis van aardsche vergankelijkheid, en in verband hiermede werd deze

vorm weder beschouwd als het zinnebeeld van den berg Meroe, die het middelpunt der aarde vormde.

De asch van Boeddha was in eene gouden urn verzameld en berustte te Koeçinagara. Deze kostbare reliquie werd door verschillende steden opgeëischt, en ten einde de onberekenbare gevolgen van eenen godsdienstoorlog te voorkomen, werd het overschot door eenen wijzen Brahmaan in acht deelen verdeeld, en aan even zoovele steden ter bewaring toevertrouwd.

Ongeveer twee eeuwen na den dood van Boeddha, zoo verhaalt de legende verder onder de regeering van Açoka, den vurigen voorstander der Boeddhistische leer, die ongeveer 250 jaar vóór onze jaartelling geleefd heeft, werden deze acht bewaarplaatsen geopend en de asch opnieuw in 48000 deelen verdeeld en in urnen van goud, zilver, kristal of lazuursteen geplaatst, onder de verschillende steden des rijks verdeeld, en onder Stoepa's bewaard.

Op deze wijze ontstond een onnoemelijk aantal gewijde monumenten, die nog toenamen naar gelang het meer gebruikelijk werd om eveneens aan vorsten, alsmede aan hooggeplaatste personen en priesters de eer te bewijzen, na hunnen dood voor hunne overblijfselen eene bijzondere bewaarplaats op te richten; en zoo heeft het eenvoudige type van den grafheuvel zich van lieverlede tot rijke bouwkundige vorm-elementen ontwikkeld, en is de „Dagob", de in steen gestiliseerden grafheuvel, het meest karakteristieke element der Hindoebouwkunst geworden.

Ofschoon de eigenlijke bestemming der Tjaitja's niet duidelijk is omschreven, kan men aannemen dat deze monumenten, zonder dat daaraan eene bewaarplaats van de overblijfselen der afgestorvenen verbonden is, evenwel als plaatsen der vereering te beschouwen zijn. In de meeste bevond zich een Dagob, waaronder de een of ander reliquie bewaard werd.

De bouwvallen, die wij den naam van Wihâra geven, vormden de hoofdgebouwen der kloosterwoningen, welke in tegenstelling met de omliggende nevengebouwen, die tot puin zijn vergaan, uit meer duurzaam materiaal werden gebouwd, en hoofdzakelijk voor de met den Cultus in verband staande handelingen en ceremoniën dienst deden.

De ouderdom der Hindoebouwwerken, die tot heden tot ons zijn gekomen, waarvan wij de niet besproken, immers zonder bouwkundige waarde, primitieve rotstempels willen uitzonderen, werd tot voor korten tijd zeer overdreven voorgesteld; het oudste in Voor-Indië aanwezige monument toch dagteekent vermoedelijk uit den tijd van Açoka.

De oudste bouwwerken werden gedeeltelijk uit hout, gedeeltelijk uit in de zon gedroogde baksteenen opgetrokken, terwijl de woningen van bamboe of soortgelijk materiaal ten dienste der mindere standen, zeker sedert onheugelijke tijden zullen hebben bestaan.

Dit zal in Vóór-Indië evengoed als op Java het geval zijn geweest.

In de hooger gelegen plaatsen der binnenlanden van Java, is het bouwen met in de zon gedroogde steenen en hout nog veelvuldig in gebruik, en het wekt zeker geene verwondering, dat deze materialen aan de stroomende regens, die gedurende de Westmoesson voortdurend nedervallen, noch aan de zonnehitte, die gedurende de Oost-moesson dagelijks hare vernielende kracht op het werk der menschenhand uitoefent, lang weerstand hebben kunnen bieden.

De oudste uit steen vervaardigde monumenten dragen geheel het karakter der hout-constructie. De Stoepa te Sanchi is een van baksteen gebouwden en met natuursteen afgedekten Dagob, in den vorm van een halven kogel van twee en dertig meter middellijn, die zich op eene cirkelvormige basis van één meter, zestig centimeter hoogte verheft, terwijl het geheele monument ongeveer negentien meter hoog is.

Dit gebouw is omgeven door eene steenen afrastering, samengesteld uit door dwarsleggers verbonden pijlers, die geheel als houten pijlers en dwarsleggers met elkander verbonden zijn. In deze afsluiting zijn aan elk der windstreken monumentale poorten aangebracht, waarvan de noordelijke tien meter hoog en zes meter breed is. Deze poortgebouwen [1]) bootsen in hare geheele samenstelling de houtconstructie na; zij zijn bovendien van beeldhouwwerk voorzien, waarin de techniek der houtbewerking eveneens sterk te herkennen is. Wel een bewijs, dat de steenbewerking nog in hare kindschheid verkeerde.

Over het algemeen is men van oordeel, dat deze poorten één of twee eeuwen vóór onze jaartelling werden opgericht, zoodat men mag aannemen, dat het nabootsen van de techniek der houtconstructie bij de lapidaire bouwkunst omtrent dit tijdperk nog in toepassing werd gebracht.

Onder de verschillende monumenten der oudere Hindoekunst in Voor-Indië verdient vooral de aandacht het kolossale ongeveer vijftig Meter hooge in baksteen opgetrokken bouwwerk van Boeddha-Gajâ. Op eene vierkante basis verheft zich eene reusachtige Pyramide van zeven verdiepingen, terwijl op de hoeken der basis kleine pyramiden geplaatst zijn; het geheel is thans afgesloten door een puntig uitloopende cirkelvormige bekroning.

Dit monument, vermoedelijk in de laatste eeuw vóór onze jaartelling aangevangen, werd meermalen hersteld, zoodat men omtrent zijnen oorspronkelijken vorm in twijfel mag verkeeren. Het was echter omgeven door eene steenen borstwering, waarvan

---

[1]) Van één dezer poorten bevindt zich eene zeer goede reproductie in het „Musée de l'art. monumental" te Brussel.

nog enkele fragmenten zijn overgebleven, die vermoedelijk tot den oorspronkelijken bouw behooren. Ook deze dragen weder geheel het karakter der houtconstructie.

Men zou deze voorbeelden, waardoor wordt aangetoond, dat de steenconstructie in Indië door den houtbouw werd voorafgegaan, met vele andere kunnen aanvullen, doch de hier aangehaalde mogen met het oog op de beperking, waaraan wij gebonden zijn, als voldoende worden beschouwd.

De reeds genoemde Çilpa-Çâstra bevat verschillende gegevens omtrent de constructie, de indeeling der gevelvelden, de plaatsing der zuilenrijen, alsmede omtrent onderdeelen en samenstel der profileeringen der Wimâna's of vrijstaande Godentempels en der Gopura's of heilige poorten, die naar de om den tempel gelegen open plaatsen geleiden.

Deze pyramidale, zoowel uit baksteen als natuursteen bestaande, in verschillende verdiepingen ingedeelde gebouwen, zijn over geheel Vóór-Indië verspreid.

Zij hebben, naar de landstreek, waar deze monumenten werden gesticht, verschillende verhoudingen en vertoonen, wat betreft den bouwkundigen samenstel hunner onderdeelen, de grootste verscheidenheid.

Indien men de verschillende over het uitgebreide Hindoerijk verspreide kunstuitingen nagaat, kan men waarnemen, dat gedurende het lange tijdperk, waarin de Hindoekunst zich ontwikkelde, uitheemsche elementen van zeer verschillenden aard op deze kunstontwikkeling invloed hebben geoefend.

In hoeverre de Perzische, de Grieksche, de Romeinsche, de Byzantijnsche, ja zelfs de kunst uit het verre Oosten, die van het Hemelsche rijk, op de Hindoekunst haar stempel heeft gedrukt, blijft tot nog toe een open vraag, die door de beoefenaars der Oudheidkunde nog onvoldoende werd onderzocht.

De geschiedenis leert ons, dat de groote Macedonische veldheer in 326 vóór onze jaartelling ten noorden van Attak door middel eener schipbrug den Indus overstak, zegevierend Taxila binnentrok en vervolgens na een moorddadigen veldslag op den linkeroever van den Hydaspes, den Indischen Koning Porus overwon.

Alexander moest, nadat hij verschillende Indische volksstammen had onderworpen, zijn plan om den Ganges te bereiken, wegens de ontevredenheid zijner soldaten opgeven; hij trok vervolgens langs den Indus naar het Zuiden, en aanvaardde zoo den terugtocht, die eveneens een zegetocht kan genoemd worden. Nu valt het zeer te betwijfelen, of door dezen krijgstocht de Grieksche beschaving groote vorderingen in Indië heeft gemaakt, doch het is zeker, dat de grondslagen tot het onderlinge verkeer werden gelegd, en dat het eerste licht van het Westen naar het Oosten en omgekeerd, was doorgedrongen.

Na Alexander beproefde één der veldheeren zijner lijfwacht „Seleucus Nicator", Koning van Syrië, in Indië door te dringen en veroverde Bactrie, doch de Indische vorsten waren thans op hunne hoede en verzamelden sterke legermachten, om hem het verdere doordringen te beletten; daar Seleucus inzag, dat hij zich tegen deze overmacht niet staande kon houden, sloot hij een verbond met Sandrokottos (Chandragupta), een machtig Indisch vorst, die de dochter van Seleucus tot vrouw nam. De koningin hield haar verblijf in de aan de delta van den Ganges gelegen hoofdstad „Pataliputra", en was vergezeld van den Griekschen geograaf Megasthenes, die de zeden en gewoonten der Indische volkeren heeft beschreven.

Van de mededeelingen van Megasthenes zijn slechts fragmenten tot ons gekomen. In deze fragmenten die bij latere Grieksche schrijvers bewaard zijn gebleven, vinden wij eenige gegevens omtrent den bouw der steden, die in verband met ons onderwerp niet van belang ontbloot zijn.

De stad, die door de Grieken Palibothra genoemd werd, strekte zich ruim twee mijlen langs de oevers van den Ganges uit; zij was omgeven van breede grachten en met muren die voorzien waren van vier en zestig poorten en vijfhonderd en zeventig versterkte torens.

De Râmâyana geeft eveneens de beschrijving eener oude Hindoestad, Ajodhjâ genaamd, die in de omstreken van het tegenwoordig Oudh gelegen was en zich eenige mijlen langs de Saraju uitstrekte.

Zij was omgeven van sterke muren, die door talrijke boogschutters konden verdedigd worden; de rechte breede straten waren in drie lange rijen ingedeeld en aan beide zijden met zand bestrooid, terwijl ze voortdurend met water werden besprenkeld. Langs deze straten schaarde zich het eene huis aan het andere met prachtige bloemrijke terrassen, vóórgalerijen, badhuizen en binnenplaatsen. De tempels en paleizen verhieven hunne koepels boven de andere woningen, terwijl het eeuwigdurend groen der prachtig aangelegde parken de stad een feestelijk aanzien gaf.

Het schoonste van al deze gebouwen was het vorstelijk paleis, dat met zijne gouden zuilen als een edelsteen in de zon schitterde.

Vele vreemdelingen, buitenlandsche vorsten en gezanten, alsook kooplieden van allerlei landaard zag men op de straten, met hunne olifanten, paarden, wagens en bedienden.

Uit de huizen klonken de liefelijke geluiden van gezang, fluit- en snarenspel.

Tegen den avond waren tuinen en parken vol wandelaars; vroolijke mannen en vrouwen vermaakten zich in gewelfde zalen met muziek en dans.

Ofschoon deze beschrijving ons omtrent de monu-

mentaalkunst der Hindoes geene voldoende inlichtingen geeft, kan men er toch uit opmaken, dat de oud-Indische steden weelderig waren ingericht, en dat hare bewoners van het aardsche leven wisten te genieten, vóórdat uitheemsche invloeden uit het Westen in Indië waren doorgedrongen.

Het is meer dan waarschijnlijk, dat sedert het verblijf der Grieksche vorstin, de dochter van Seleucus, in Indië het verkeer met het Westen was toegenomen, en dat vooral die streken, waarmede de Grieken in aanraking kwamen, den invloed daarvan hebben ondergaan.

Omtrent de vreemde volkeren, die in Indië doordrongen, heerschten over het algemeen de meest verwarde begrippen; en dit baart geene verwondering, daar de krijgslieden der naar Indië gezonden legers, alsmede zij, die met Indië in handelsbetrekkingen stonden, tot de meest verschillende volksstammen behoorden.

Het is bekend, dat de Ptolomaeussen de kustvaart der Roode Zee van Kaap Komorin, der kusten van Koromandel en Orissa begunstigden, en dat Augustus, nadat Egypte eene Romeinsche provincie was geworden, den handel met Indië uitbreidde, zoodat jaarlijks een groot aantal Romeinsche schepen aan de Indische kusten, het anker liet vallen.

Het zijn echter vooral de monumenten, die zich in het Noord-Westelijk gedeelte van Voor-Indië bevinden, welke eenen merkbaren invloed der klassieke kunst hebben ondergaan; vooral het Grieksche element dringt in de figurale voorstellingen, alsook in de ornamentale versieringen door, terwijl later Byzantijnsch en Oud-Christelijke invloeden eveneens merkbaar zijn. — De beeldhouwwerken van Gandhâra geven van de klassieke Hindoekunst de beste voorbeelden. Meer zuidelijk verliezen de monumenten het klassiek karakter — alleen de beginselen dezer kunstrichting blijven in eenige landstreken heerschen — terwijl de vormen der onderdeelen zich geheel in de oorspronkelijke Hindoekunst oplossen.

Wij zien dus dat zich in- en uitheemsche invloeden hebben geopenbaard, en Engelsche archaeologen hebben na een grondig onderzoek de oud-Indische kunst in de Boeddhistische, de Djaïna, de Tjaloekyasche, de Drawidische, de Indo-Ariesche en de Indo-Thibetaansche stijlrichting ingedeeld.

Wij willen ons echter voor het oogenblik tot bovenstaande mededeelingen omtrent de bouwkunst in Vóór-Indië beperken en tot ons bepaald onderwerp terugkeeren.

De lapidaire bouwkunst der Hindoes op Java heeft het tijdperk van zoeken reeds verre achter zich. De constructie van het geheel, alsook de bewerking der onderdeelen getuigen van een geoefende techniek, die rekenschap weet te houden met het materiaal, waardoor de vormen, die zij in toepassing brachten, geheel aan de aesthetische eischen van het materiaal voldeden.

Hunne bouwkunst onderscheidt zich over het algemeen door het gemis aan zuilen en door de toepassing van gewelven, die niet gelijk in het Westen uit wigvormige steenen zijn samengesteld, doch uit horizontale ringvormige steenlagen, waarvan elke opvolgende laag vóór de daaronder gelegene springt; eene wijze van toepassing, die reeds in de oudere bouwkunst der Grieken, b.v. in de schatkamer van Atreus, te Mykenae, plaats had en die hier, met het oog op de vulkanische uitbarstingen en aardbevingen als een bijzonder goede maatregel moet worden beschouwd.

De Hindoe-bouwmeester had een kenschetsende uitdrukking. Hij beweerde, dat de gewelven nooit sliepen, d. w. z. dat de aanhoudende werking der vulkanen eene voortdurende verplaatsing van den bodem veroorzaakte, waardoor steeds beweging in de constructie viel op te merken.

De vraag, waarom de bouwmeesters, die de monumenten op Midden-Java oprichtten, geen steenen zuilen hebben toegepast, wordt beantwoord door het feit, dat de aldaar gevonden steenen over het algemeen te klein waren om eene hechte en duurzame zuilenconstructie te verzekeren. De weinige steenen van groote verhoudingen werden uitsluitend voor beeldhouwwerken gebruikt.

Deze gewelven hadden echter het nadeel, dat zeer zware steenmuren vereischt werden, en slechts ruimten van betrekkelijk geringe afmetingen konden overwelfd worden, waardoor als van zelve meer kleine afzonderlijk overwelfde vertrekken onder ééne algemeene afdekking moesten worden gebracht, terwijl het bouwen van kleine tempels daardoor in de hand werd gewerkt, zoodat de groepeering van vele kleine tempels tot één geheel, bij hunne gewijde bouwkunst vaak in toepassing werd gebracht.

Dat door een en ander de bouwwerken op Java een bijzonder karakter hebben verkregen, valt niet te verwonderen; in menig opzicht verschillen zij dan ook van die, welke uit hetzelfde tijdperk in Vóór-Indië nog aanwezig zijn.

In het vervolg zal zich de gelegenheid zeker voordoen hierop terug te komen.

Wij bespeuren overigens in de bouwkundige samenstelling eene uitgebreide vormenkennis, gesteund door eene bijzondere vakroutine, hoedanigheden, die slechts door eene eeuwenlange traditie en voortdurende inspanning kunnen verkregen worden, en die voornamelijk aan het licht treden in de eenvoudige, klare planverdeeling; in de groepeering der verschillende gebouwen tot één geheel; in het harmonisch verband tusschen de verschillende onderdeelen der constructie; in de gelukkige samenstelling dezer onderdeelen, waardoor een groote décoratieve wer-

king verkregen wordt, en eindelijk in de volmaakte eenheid, die tusschen ontwerp en uitvoering waar te nemen is.

De profielen zijn voor het grootste gedeelte samengesteld uit breede en smalle, voor en achteruitspringende, vlakke banden. Zelden, en dan nog voornamelijk aan basementen en voetstukken, worden het ojief en den torus gebruikt; terwijl andere vormen van profielen schaars voorkomen.

De motieven der decoratieve beeldhouwkunst zijn veelal dezelfde; zekere typen worden voor bepaalde doeleinden toegepast, eene opvatting, waarvan men niet afwijkt, en die consequent wordt doorgevoerd, daar alle hoofdvormen voor goed vastgesteld zijn.

De kunstenaar is door hierarchische voorschriften verplicht zich aan het eenmaal aangenomen type te houden; hij denkt er zelfs niet aan dit te veranderen. Slechts in de behandeling der détails kan hij zijner phantasie den vrijen loop laten.

Bij de figurale beeldhouwkunst is bovendien, naast het verheven religieuse karakter, waardoor deze werken in het bijzonder uitmunten, eene grootschheid van opvatting, eene breede behandeling waar te nemen, die ons verbaast, en waardoor deze werken onder de beste kunstwerken uit vroegere eeuwen kunnen worden opgenomen.

Het is vooral bij de basreliefs, dat de groepeering der figuren, de verdeeling der verschillende plannen, alsook de onderlinge harmonie, waardoor ze zich kenmerken, in het bijzonder onze aandacht trekken; terwijl de episode, die de Hindoebeeldhouwer heeft willen voorstellen, ofschoon de compositie vaak zeer moeielijk was, steeds met groote klaarheid en duidelijkheid weergegeven werd.

De monumenten, die wij in ons overzicht zullen aantreffen, getuigen dan ook van eene vormenvolmaaktheid die een lang artistiek verleden doen vermoeden.

Wij mogen echter niet uit het oog verliezen, dat de kolonisten, die de monumenten op Java hebben opgericht, Epigonen waren, die de vormen der bouw en sierkunst uit het land, waar hun oorsprong te zoeken is, hebben medegebracht, en deze naar de, in hun nieuw vaderland voorkomende materialen en gewijzigde behoeften hebben weten toe te passen en uit te breiden. Op de oude tradities voortbouwende, hebben zij geen oorspronkelijke kunst voortgebracht.

Het materiaal, waaruit de tempels zijn vervaardigd, werd door de uitbarstingen der vulkanen in overvloed over het geheele land verspreid; thans nog vinden wij op het land, in de sawahs en in de rivieren, een grooten voorraad steenen, waaronder zich exemplaren van buitengewone afmetingen bevinden. Deze steenen liggen op en in den grond.

Op de plaatsen, waar de bodem door de, voor de rijstvelden noodige irrigatiewerken, aan een voortdurend afnemen onderhevig is, ziet men de steenen langzamerhand te voorschijn komen; in geval ze nu te groot van afmeting zijn, laten de inlanders ze in het bebouwde land rustig liggen. De afmetingen dezer steenen zijn meermalen vier à vijf meter lang en drie à vier meter dik; hunne vormen zijn echter zeer willekeurig en onregelmatig.

Deze vulcanische trachiet-steen wordt „andesiet" genoemd. Volgens Dr. Verbeek wordt de familie der trachietgesteenten in twee hoofdgroepen verdeeld, naar de veldspaatsoort, die zij bevatten. De Sanidiënbevattende, of Sanidiën-trachieten zijn de eigenlijke trachieten. De plagioklaas-bevattende of de plagioklaas-trachieten worden „andesieten" genoemd en deze laatsten vindt men bijna overal op Java, terwijl de echte trachieten nagenoeg ontbreken.

In het „Zuider-gebergte" en in het „Minoreh-gebergte" vindt men eveneens kalk en zandsteen, doch deze zijn van zoo geringe hoedanigheid, dat ze voor de gebouwen bijna nooit, voor beeldhouwwerken en beschreven steenen hoogst zelden gebruikt werden.

De steenen werden, wat de buitenlagen betreft, zóó gehouwen, dat ze vlak aan elkander sloten en in gevallen, waar een beter verband door de constructie geëischt werd, rechthoekig, hol en bol, ook wel schuinhoekig, doch steeds zoo, dat ze nauwkeurig in elkander pasten; de binnenlagen zijn minder zorgvuldig, doch ook sluitend op elkander gestapeld.

Het inwendige is, behoudens de cella's of vertrekken, die in den bouw zijn uitgespaard, geheel massief; het verband geschiedt zonder kalk of mortel, de voegen der binnenlagen worden met aarde aangevuld, terwijl de buitenlagen zoo nauwkeurig mogelijk in elkaar sluiten.

Bij de oudere gebouwen, zooals er op het Diëngplateau worden gevonden, zijn de steenen met de meeste zorg op elkander geslepen, zoodat ze nauwkeurig, zonder de minste tusschenruimte, op elkander passen. Men moet verbaasd staan over de groote technische moeielijkheden, die hier schijnbaar spelend overwonnen zijn. Er zijn ons geene gebouwen ter wereld bekend, ofschoon enkele constructieve fouten daaraan waar te nemen zijn, waar de techniek een zoo hoogen graad van volmaaktheid bereikt heeft. Geene naald zou men tusschen de voegen kunnen steken; daarenboven is de steen tamelijk hard en niet gemakkelijk te bewerken.

Over het algemeen getuigt de technische behandeling van eene zeer oude handwerkerstraditie en hoewel de steenhouwers in dien tijd zeker over minder hulpmiddelen te beschikken hadden, dan thans, kan hun werk zeer volmaakt worden genoemd.

Alles werd vrij uit de hand op het oog „au bout de l'outil" — zooals de Fransche taal het zoo juist uitdrukt, — vervaardigd.

Hunne steenconstructie en de samenstelling der steenblokken, zooals men die aan niet voltooide werken kan waarnemen, is hoogst degelijk. De onvoltooide ringmuur van het middenterras, waarop de groep der groote tempels te Prambanan geplaatst is, die eeuwen onder den grond bedolven was, geeft hiervan het meest voldoende bewijs. Eene betere constructie zouden onze hedendaagsche bouwmeesters zelfs met behulp der meer bruikbare werktuigen, waarover zij beschikken, niet kunnen samenstellen. Het geheel is zoo juist mogelijk in rechthoekige blokken in elkander gezet, zoodat voor steen- en beeldhouwers het werk niet beter kan worden voorbereid.

De gereedschappen, waarover de Hindoes te beschikken hadden, zullen wel beter geweest zijn, dan men aanvankelijk vermoedde, daar zij sedert de vroegste tijden in de bewerking van het ijzer hebben uitgemunt, en het door hen vervaardigde staal bijzonder beroemd was.

Zijn de gegevens, die wij aan Fergusson ontleenen, juist, dan bevindt zich in het Oude Delhi voor de arkade der Moskee te Kutah de beroemde ijzeren zuil van den Koning Dhava.

Deze zuil is geheel uit gesmeed ijzer vervaardigd, en heeft eene totale lengte van ± twaalf meter, waarvan ruim vijf meter in den grond verborgen is, terwijl de omtrek één meter vijf en zestig bedraagt.

Deze zuil draagt een opschrift zonder datum, doch te oordeelen naar den vorm der letters en den inhoud van het opschrift, alsmede naar den decoratieven vorm van het kapiteel, mag men aannemen, dat zij ongeveer in de vijfde eeuw onzer jaartelling vervaardigd werd.

Een dergelijk stuk kon vóór de uitvinding der stoomwerktuigen en van den stoomhamer, in Europa niet gesmeed worden; het blijft derhalve nog steeds een raadsel op welke wijze de bewerking heeft plaats gehad, en de Hindoes een zoo zwaar en omvangrijk stuk ijzer hebben weten te hanteeren; in elk geval moet het eeuwen hebben geduurd en de vakroutine van het eene geslacht op het andere zijn overgegaan, alvorens zij in staat waren een dergelijk werkstuk tot stand te brengen.

Omtrent het tijdperk, waarin de Hindoemonumenten op Java werden opgericht, geven ons enkele opschriften eenige aanduiding.

De tekst van een beschreven steen, die in de nabijheid van den tempel „Tjandi Kali Bening" gevonden werd, heeft Dr. Brandes ontcijferd, en luidt:

> „Toen zeven honderdtallen voorbij gegaan
> „waren in de Çâka-vorst-era, heeft de vorst,
> „om hulde aan zijnen Goeroe te brengen,
> „na een weddenschap, een Târâ-tempel ge-
> „sticht.
> „Het dorpsgebied van Kalasa werd aan
> „de Kerk geschonken."

De tijdrekening der Çâka-vorst-era begint 78 na Christus, zoodat 700 van Çâka gelijk staat met 778 onzer jaartelling.

Met den Câka-vorst, die vermoedelijk deze tijdrekening invoerde, zal naar alle waarschijnlijkheid de Skytische vorst Kanisjkah bedoeld worden, welke de aan den Indus gelegen landstreek aan zijn gezag onderwierp.

De Çâka-jaren werden echter naar het voorgaande reeds afgeloopen jaar berekend, zoodat het Çâka-jaar telkens in een vorig jaar valt.

Wij mogen dus voorloopig aannemen, dat de monumenten, wier bouwvallen wij thans aan eene nadere beschouwing zullen onderwerpen, dagteekenen uit de 8ste en 9de eeuw onzer jaartelling.

Aan het einde dezer inleiding veroorloven wij ons het hier voorafgaande, alsmede hetgeen als tekst volgen zal, in de welwillendheid aan te bevelen van hen, die van de Hindoe-oudheid eene bijzondere studie hebben gemaakt.

Onze arbeid moet in tegenstelling met de wetenschappelijke Hindiologische onderzoekingen, die eene langdurige en veelzijdige studie vereischen, als hoogst bescheiden worden beschouwd, terwijl ons streven zich uitsluitend bepaalt tot het weergeven van de indrukken, die ons bij de artistieke hoedanigheden der Hindoekunst hebben getroffen, en daardoor het in de beeldende kunsten belangstellend publiek en hen die zich in het bijzonder met de decoratieve kunst bezig houden, op de ongemeene schoonheden dezer kunstuiting opmerkzaam te maken.

Wij hopen daardoor, al is het slechts in geringe mate, te hebben medegewerkt tot het toenemen der algemeene belangstelling voor de monumenten die in onze O. I. bezittingen nog bewaard zijn gebleven.

Indien men de prachtige bouwvallen die op Midden- en Oost-Java verspreid liggen voor algeheelen ondergang willen behoeden is eene meer algemeen verspreide belangstelling voor deze ruim duizend jaar oude monumenten, zoowel in Indië als in Nederland zeer noodzakelijk.

Ofschoon de bouwwerken, door den tand des tijds, door het klimaat, door den weelderigen plantengroei, door vulkaansche uitbarstingen, door onkunde en vernielzucht en veelal ook door moedwillig verzuim zeer veel geleden hebben staan wij toch verbaasd over hetgeen van sommige bouwvallen is overgebleven en over den betrekkelijk goeden toestand waarin het overgeblevene zich nog bevindt.

Op het oogenblik is het nochtans meer dan tijd de oogen te openen voor de toekomst en zich ernstig af te vragen wat er na verloop van tijd van deze monumenten zal overblijven indien men voor hun behoud niet meer zorg draagt dan thans geschiedt.

Reeds veel — te veel! is ons slechts uit vroegere

beschrijvingen bekend omdat het spoorloos verdwenen is — en niettegenstaande wij vol waardeering zijn voor hetgeen door het Bataviaasch Genootschap V. K. en W. door de Archeologische vereeniging van Djogdjakarta, door verschillende Genootschappen in Nederland als ook persoonlijk door hen die de Indische kunst een warm hart toedragen tot heden is verricht, komt het ons toch voor dat een krachtiger ingrijpen hoogst gewenscht is.

Wij moeten echter op onze hoede zijn door eene overdreven restauratie-manie in een tegenovergesteld uiterste te vervallen. Onze bemoeiingen moeten zich beperken tot het in goeden toestand brengen en het onderhouden van hetgeen tot ons kwam, doch dit moet geschieden onder leiding van zaakkundigen die voor de kunstuiting der Hindoes waardeering bezitten en met in bijzondere toewijding bezield zijn.

De wijze van restaureeren zooals die helaas! in Europa op oude monumenten veelvuldig wordt toegepast zou hier allerminst gewenscht zijn, terwijl de middelen die een klein land voor een dergelijk doel beschikbaar kan stellen, daartoe niet toereikend zouden zijn.

Met de meeste piëteit moet het nog bestaande worden bewaard, en wat bouwvallig is worden hersteld; doch men onthoude zich van aanvulling en reconstructie.

De Hindoekunst zooals zij zich in haar geheel aan ons vertoont, met de vele invloeden die zij heeft ondergaan, en de talrijke vertakkingen waarin zij na verloop van tijd werd gesplitst, kan worden beschouwd als eene kunstuiting die met de ontwikkeling van den volksstam die haar voortbracht geleidelijk tot den graad van volmaaktheid is gekomen, welken wij op het oogenblik bij haar kunnen waarnemen.

Zij heeft veel overeenkomst met de Kunst die gedurende de Middeleeuwen in Europa heerschte. Beide kunstuitingen waren met het godsdienstig, zedelijk, en maatschappelijk leven van hun tijdperk eng verbonden, hunne overblijfselen vertegenwoordigen derhalve een tijdvak dat een deel der geschiedenis van een menschenras omvat.

Daar de bouwvallen die zich in een der schoonste streken onzer overzeesche bezittingen bevinden en die tot heden door de vernielende natuurwet gespaard bleven voor ons en voor hen die na ons komen van de grootste beteekenis zijn, moeten wij de kleinste bijzonderheden daarvan eerbiedigen en trachten ze zoo mogelijk in denzelfden toestand waarin wij ze aantroffen aan een volgend geslacht over te leveren. Eene ruwe hand kan het voorwerp dat ons met het verledene in verbinding stelt in een oogenblik verstoren en hetgeen waaraan wij gehecht zijn omdat het ons lang vervlogen tijden voor den geest roept, zijn karakter en zijne bekoorlijkheid ontnemen.

Ten einde de zoo noodige eenheid te verkrijgen in de opvatting betreffende de werkzaamheden voor het onderhoud en het ontblooten der bouwvallen als ook voor het ontgraven der fragmenten is het zeer wenschelijk dat de Nederl.-Indische Regeering zich meer aan de Hindoemonumenten laat gelegen liggen dan tot heden het geval was.

Gesteund door haar gezag kan men naar een vast plan te werk gaan, en zal er eenheid komen in het streven der verschillende genootschappen die zich het instandhouden en ontgraven der Hindoe-oudheden ten doel stellen, waardoor hun arbeid voor de toekomst goede vruchten zal dragen.

Nis met Bodhisatwa Tjandi Plaosan.

J 2418

Bouwval van Tjandi Kali-Bening.

TJANDI KALI-BENING, TJANDI-SARI EN TJANDI-PLAOSAN.

Indien wij ons van Djogdjakarta naar Soerakarta begeven, bevinden wij ons weldra in eene uitgestrekte vallei, in het Zuiden door het Zuider-gebergte, in het Noorden door den reuzenvulkaan de Merapi begrensd, en besproeid door de Kali-Opak; deze rivier loopt door de beide vlakten van Soro Gedoeg en van Prambanan, die de vallei omvat.

Even voorbij het dorp Kalasan, rechts van den straatweg, die van de eene hoofdplaats naar de andere leidt, ligt Tjandi Kali-Bening, ook wel Tjandi Kalasan genoemd, een bouwval, die onder de schoonste van de vele, die men in deze streken ontmoet, kan gerangschikt worden.

Zooals wij uit het reeds vermelde, bij genoemden tempel gevonden opschrift konden waarnemen, werd deze bouwval een Târâ-tempel genoemd, hetgeen aanduidt, dat hij aan eene vrouwelijke godheid gewijd was.

Omtrent Tjandi Kali-Bening, en andere bouwvallen in de vlakte van Prambanan en Soro Gedoeg, heeft IJzerman in zijne „Beschrijving der oudheden nabij de grens der Residentie's Soerakarta en Djogdjakarta",

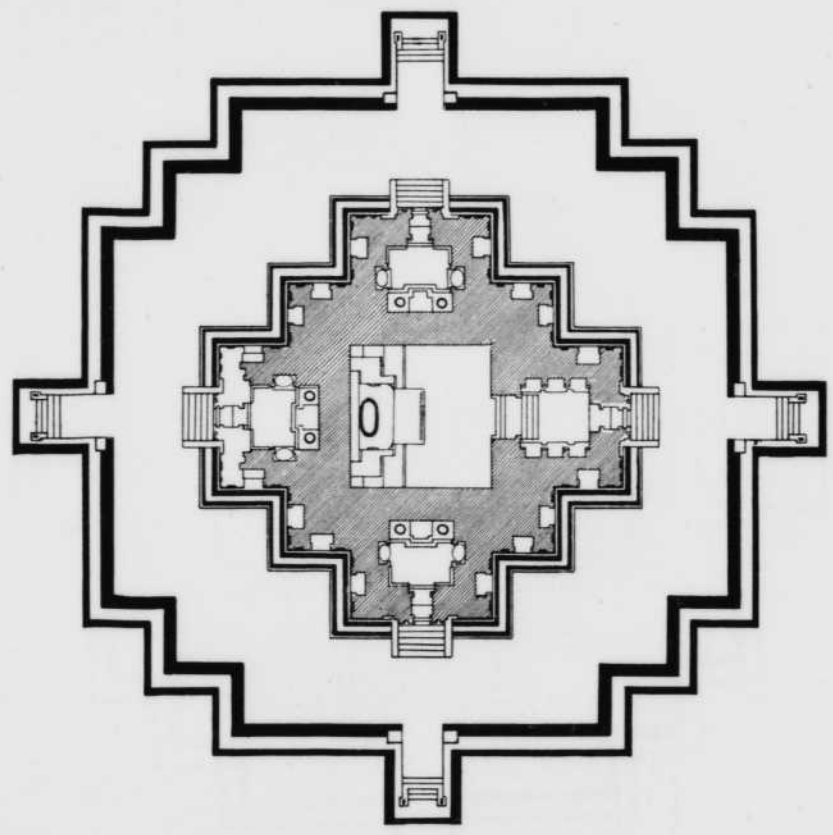
uitvoerige mededeelingen gedaan, die vergezeld gaan van afbeeldingen en teekeningen, vervaardigd naar nauwkeurige opmetingen en waarnemingen, waardoor wij ons omtrent den vroegeren toestand van dezen tempel een eenigszins juist denkbeeld kunnen vormen.

Ofschoon dit gebouw door den bouwvalligen toestand, waarin het thans verkeert, veel van zijne oorspronkelijke schoonheid verloor, moeten wij toch erkennen, dat de indruk, dien de bouwval thans nog op ons maakt, overweldigend is.

Het gedeelte van het gebouw, dat wij het eerst ontwaren, is sterk beschadigd; de zijde, die het best bewaard bleef, is in omstaande reproductie weergegeven.

De profileering van den voet is gedeeltelijk verdwenen, terwijl van den omgang, die het gebouw eens omgaf, op het oogenblik niets meer te vinden is. De steenen werden weggebroken, naar elders vervoerd en voor het bouwen van bruggen en fabrieken, het maken van waterleidingen, of voor andere doeleinden gebruikt.

Het gebouw heeft als grondplan den vorm van een Grieksch kruis, in het midden waarvan zich een vierkant bevindt, hetwelk zóó geplaatst is, dat de inspringende hoeken van het kruis gedeeltelijk worden aangevuld door de hoeken van het vierkant, waardoor een twintigvlak ontstaat.

Oorspronkelijk grondplan van Tjandi Kali Bening, met thans verdwenen omgang en trappen.

Ditzelfde grondplan, waarvan de breedste, naar de vier windstreken gerichte vlakken de fronten uitmaken, komt bij de bouwvallen van eenige beteekenis op Midden Java veelvuldig voor, en men kan zich gemakkelijk een denkbeeld vormen van de rijke bouwkunstige ordonnantie, die uit dit veelhoekige grondplan ontstaat.

De vóór- en achteruitspringende hoeken veroorzaken veelvuldige afwisselingen van licht en schaduw, zoodat talrijke contrasteerende plannen het monument omgeven, die door de bijzonder sterke verlichting nog meer op den voorgrond treden, en het geheel een kleurenrijk, levendig aanzien verleenen.

De vier vóórfronten hebben elk gemeten van af de staande muren, dus zonder de vooruitspringende profielen der basis, eene breedte van zeven M., tien cM., terwijl de breedte der vlakken van de daartusschen liggende hoeken drie M., vijf en vijftig cM. bedraagt.

De vloer van den omgang, die het gebouw voorheen omgaf, was op de smalste plaatsen vier M. zestig cM. breed, en werd bereikt door naar de vier windstreken gerichte, buiten de lijn van het grondplan springende, trappen, wier leuningen in Makarafiguren eindigden, terwijl de spiegels der buitenwanden dezer trappen met gestyleerd spiraalvormig ornament versierd waren.

De Makarafiguren vormen een der meest karakteristieke versieringen der ornamentale Hindoekunst en vinden zoowel geheel plastisch, vrijstaande, als in relief, doch meestal bij eindmotieven, eene veelvuldige toepassing.

De Makara of zeeolifant is sedert de vroegste tijden in de Hindoekunst waar te nemen. Deze figuur is oorspronkelijk samengesteld uit het voorlijf van den olifant en het achterlijf van den visch; aldus gestyleerd komt zij voor op den linker pijler van het oostelijk poortgebouw der Stoepa van Sanchi. Later werden achterlijf en staart tot ornament omgewerkt.

Dat tusschen deze figuur en de Naga's, de bewoners der zee, die in de Hindoesagen een grooten rol spelen eenig verband bestaat, is meer dan waarschijnlijk.

Door Griekschen invloed werd de Makara het symbool van Kâma, den God der liefde, waartoe de Dolfijn van Aphrodite vermoedelijk als voorbeeld zal hebben gediend.

De op Java gevonden Makarafiguren hebben zich ontwikkeld uit de primitieve denkbeeldige figuur van den zeeolifant en werden gevormd uit eene hybridische samenstelling van verschillende dieren.

Het onderste gedeelte bestaat uit den geopenden muil van een zeemonster met zware tanden en slagtanden, terwijl van voren het gehemelte zichtbaar is. In den muil zit een leeuwtje of een vogel, die een tros met zaden in den snavel houdt. Het bovengedeelte is op zeer verschillende wijzen samengesteld; bij eenvoudige exemplaren vaak uit een rond, spiraalvormig geornamenteerd kopstuk, dat

als volut in een olifantsrussel eindigt; doch het is, vooral bij trapleuningen, veelal gevormd door een leeuwenkop met geopenden muil, waaruit eveneens een tros zaden of bloemen van voren naar beneden hangt, of ook wel door den kop van een ander dier. Bij de opgravingen van Tjandi Boebrah kwamen onlangs zeer schoone Makarafiguren met leeuwenkoppen van ramhorens voorzien, aan het licht.

Deze hooger liggende koppen zijn steeds op zeer karakteristieke wijze gestyleerd; terwijl de pooten op den daaronder gelegen muil van het zeemonster rusten, vallen de manen van den leeuw als fraai ornament golvend en krullend langs den rug naar beneden en vormen het verband tusschen den bouwkunstigen samenhang der leuning en der Makarafiguur.

Op zijde gezien vormen deze motieven eene zeer bevallige lijn; vooral vrijstaand, in verband met de trapleuning, is de samenstelling alsook de silhouette hoogst gelukkig geslaagd. De breede vlakke plannen der kaken, op wier bovenrand aan beide zijden één slagtand omkrult, wisselen af met de als ornament gestyleerde oog- en oorvormen, terwijl ook hier de overgang van het dier tot de bouwkunstige lijn door ornamentale motieven gevormd wordt.

Makarafiguren van Tjandi-Plaosan.

De algemeene vorm van het hoofdmotief en zijne indeeling is steeds dezelfde, doch bij de onderdeelen is de verscheidenheid oneindig.

De Makarafiguur der omlijsting van den toegang tot één der Cella's van „Tjandi-Plaosan", wier afbeelding hierbij gaat, is een zeer karakteristiek exemplaar; de bovenkop is geheel als ornament behandeld, terwijl bloemen en vogels er een bijzonderen rijkdom aan verleenen.

De omgang, die om den tempel liep, had een grondplan, gelijk aan dat van den tempel; hij was door eene krachtige profileering omgeven, en van eene borstwering voorzien.

Het bouwwerk verhief zich derhalve op een verhoogd grondvlak, een vooruitspringend voetstuk gelijk, waardoor het geheel, in oorspronkelijken toestand, een nog meer monumentaal karakter verkreeg, dan wij op het oogenblik kunnen waarnemen.

De tempel, zooals wij dien thans voor ons zien, kan in twee deelen: een onder- en een bovenbouw, worden ingedeeld.

De onderbouw heeft van af den onderrand der basis tot den bovenrand van het hoofdgestel eene hoogte van ± tien en een halven M.

Van den bovenbouw kan men zich op het oogenblik nauwelijks meer rekenschap geven, en wij moeten, om ons daarvan eene voorstelling te maken, onze toevlucht nemen tot de teekeningen uit het reeds genoemde werk van IJzerman die een tiental jaren geleden, toen de toestand van het gebouw zich daartoe beter leende dan thans het geval is, vervaardigd werden.

De bovenbouw heeft volgens deze gegevens, van af het hoofdgestel van den onderbouw, tot de kruin der Lingga, die den Dagob vermoedelijk bekroonde, een hoogte van ruim achttien M., terwijl de hoogte van af den beganen grond tot den bovenrand der profileering van den omgang op twee meter dertig cM. is aangegeven, zoodat de hoogte van het geheele monument ongeveer een en dertig M. moet hebben bedragen.

Het vroegere Stadhuis, of tegenwoordige Paleis op den Dam te Amsterdam, heeft volgens de gegevens die wij aan Wagenaar ontleenen, zonder den koepel, die ± negentien M. hoog is, een hoogte van ± drie en dertig M.; door vergelijking kunnen wij ons derhalve eenig denkbeeld vormen van de hoogte, die Tjandi Kali-Bening in voltooiden toestand bereikte.

Op de basis, die den onderbouw omgeeft, verheffen zich de staande muren, waarin aan elk der naar de vier windstreken gerichte fronten één toegang is aangebracht.

De toegangen, die tot de Cella's leiden, welke zich in het inwendige bevinden, verleenen een zeer eigenaardig karakter aan elk dezer fronten. Slechts twee verkeeren in betrekkelijk goeden toestand; de beide andere zijn ingestort, zoodat men langs de gapende muren het inwendige bereikt.

Aan alle in- en uitspringende hoeken van het grondplan bevinden zich aan elke zijde, tegen de staande muren twee smalle vlakke pilasters, die van af de basis

tot de kroonlijst doorloopen. Het muurvlak, tusschen beide pilasters gelegen, is versierd met stijgend lofwerk, dat zich in krachtige spiraallijnen naar boven ontwikkelt.

De basis, waarop de staande muren rusten, kan in twee deelen, eene onder- en eene bovenbasis, worden ingedeeld. Zij is in haar geheel ± drie M., veertig cM. hoog, en samengesteld uit flinke breede lijstwerken, bestaande uit ojieven, torussen en vlakke banden, waardoor eene zeer krachtige werking verkregen werd.

Het ondergedeelte der basis reikt van boven tot den onderdrempel der toegangen, terwijl de onderste vlakke plint, die op den vloer van den omgang rust, ongeveer één M. vijt en dertig cM. vóór de vertikale muurvlakken gelegen is, en dus een aanzienlijken voorsprong heeft.

De profielen daarvan zijn eveneens voor een groot deel verdwenen; zij waren samengesteld uit drie deelen: de voetlijst, het met ornamentale paneelen versierde fries, en de bovenlijst.

Bij elken toegang was dit profiel onderbroken door de trappen, die van den omgang af naar het inwendige leidden.

De profileering, die den omgang van buiten afsloot, was op dezelfde wijze samengesteld, doch van grootere verhouding. Hier leidden de trappen, die eveneens tegenover den ingang lagen, van den beganen grond naar den vloer van den omgang en de profileering eindigde in den regel aan beide zijden der trappen tegen den voorsprong der vlakke plint, welke aan de trap met hare beide leuningen het steunpunt bood.

Het bovengedeelte der basis is nog grootendeels aanwezig; de onderste plint sprong vijf en vijftig cM. terug op den voorkant van den bovenrand van het lager gelegen profiel.

Het nog overgebleven lijstwerk van dit bovengedeelte wordt onderbroken door de openingen der toegangen, en stuit tegen den achtergrond der Makarafiguren, die aan elke zijde aan den voet der ingangen geplaatst zijn, en deel uitmaken van hunne omlijsting.

Elk der vier fronten bezit een toegang, waarvan er één op de afbeelding voorkomt; zulk een toegang is omgeven door eene dubbele omlijsting, en vormt met de beide nissen, die zich daarbij aansluiten, de meest sprekende versiering van het vóórfront, dat zich zoo als reeds vermeld, vier maal herhaalt.

De buitenomlijsting van den toegang begint van onderen met de reeds genoemde op voetstukken rustende Makarafiguren, die „en relief" zijn aangebracht, op dezelfde hoogte als het profiel van het bovengedeelte der basis. Uit deze Makarafiguren ontwikkelt zich in den vorm eener sierlijk gebogen lijn in vertikale richting eene breede vlakke bandlijst, aan de buitenzijde waarvan een eenvoudig, zich steeds herhalend bladvormig ornament is aangebracht.

Deze bandlijst strekt zich op de hoogte van vijf M. vijf en zeventig cM. in horizontale richting rechthoekig boven de binnenomlijsting, die de opening omgeeft, uit, en is aldaar bedekt door een reusachtigen Maskaron „Banaspati" of „Kala"-kop genoemd. Van dezen kop met uitpuilende oogen en een met twee zware slagtanden gewapenden muil, hangen langs de boventandenrij een vijftal lotusrosetten welke in sierlijk ornament gevat, en van zaadtrosjes voorzien zijn. Van onderen is dit ornamentale motief met eene lambrequinvormige versiering afgesloten, terwijl de hooge als lofwerk gestyleerde haartooi van den „Banaspati" van boven tot in de kroonlijst reikt.

Op elk der hoeken gevormd door de vereeniging der horizontaal en vertikaal loopende bandlijst bevindt zich een leeuwenfiguur met het bovenlijf naar voren gekeerd, die een kelkvormig blad met zaadkorrels in een der voorpooten houdt. Boven de koppen dezer leeuwen zijn, aan beide zijden van genoemden haartooi, op trapsgewijze stijgende wolken, vier figuren met attributen gegroepeerd.

De top van den driehoek door deze groepeering verkregen, eindigt in eene nisvormige versiering, waarin eene zittende figuur geplaatst is, die met haar voetstuk op de kroonlijst rust.

De opening van den ingang, waarvan de drempel een paar treden dieper ligt dan het grondvlak van den vloer, van den doorgang is twee M. vijftien cM. hoog, één M. breed en door een eenvoudigen band rechthoekig afgesloten. Hieromheen ligt de binnenomlijsting.

Aan elke zijde van den ingang bevindt zich een pilaster; beide pilasters, die samengesteld zijn uit basis, schacht en kapiteel, worden op eene hoogte van drie M. tien cM. door eene bekroning verbonden.

De basis der pilasters bestaat uit twee rechthoekige geleden; de vijf en twintig cM. breede schacht is voorzien van een schuinhoekigen voorsprong, terwijl de onderdeelen van het kapiteel eveneens rechthoekig gevormd zijn. Zijn middenstuk is versierd met eene kleine knielende figuur, die op de onderplaat rust en met beide handen de dekplaat steunt.

De bijzonder fraaie bekroning, samengesteld uit twee cirkelsegmenten, die, van de linker en rechter zijde uitgaande, zich in het midden in één punt vereenigen, overspant boogvormig de ruimte boven den ingang. Zij eindigt van boven in palmetvormige versieringen, terwijl het middenstuk gevormd wordt door eene lotusroset, waaruit een naar beneden hangend kelkvormig ornament met zaadkorrels ontspruit. Beneden in de boogopening op een dieper gelegen grondvlak zijn vliegende vogels gebeiteld; bovendien zijn van boven aan elke zijde der bekroning de sporen nog zichtbaar van vogels of geesten, die voorheen tegen den achtergrond zweefden.

Boven de rechthoekige opening van den toegang, dieper gelegen dan de pilasters, is een motief aange-

bracht voorstellende eene „en-relief" bewerkte figuur, die vermoedelijk Çri de godin der schoonheid en van het huiselijk geluk voorstelt. Çri, ook wel Laksmi genoemd, werd vereerd als de Beschermgodin der plaats, waar haar beeld was opgesteld.

Met over elkander geslagen beenen is zij gezeten op een lotuskussen terwijl de handen, die lotusbloemen dragen, naar boven zijn gericht.

Aan elke zijde der dubbele omlijsting, die het hoofdmotief van het vóórfront vormt, bevindt zich vlak tegen de versiering van het buitenlijstwerk, boven de koppen der Makarafiguren, een paneel dat ongeveer één Mr. vijftig cM. hoog, vijf en zeventig cM. breed en vijftien cM. diep is, waarin eene staande figuur geplaatst is. Dergelijke paneelen met figuren zullen wij eveneens aan „Tjandi Sari" en „Tjandi Plaosan" vinden en ze dan nader bespreken.

Elk paneel is geflankeerd door twee rijk geprofileerde pilasters wier fronten niet naar voren gericht zijn, doch de diepte van het paneel bekleeden, terwijl het geheel door eene weelderige versiering bekroond is.

Tusschen de dubbele pilasters, die aan de hoeken de basis met het hoofdgestel van het gebouw in verbinding brengen, bevindt zich in elk der muurvlakken van de zijkanten der fronten, alsook in de gevels van de daartusschen gelegen hoeken, eene nis, die op de algemeene basis rust.

De opening dezer nissen is ± twee M. vijf en zeventig cM. hoog en één M. breed, terwijl de diepte twee en tachtig cM. bedraagt. Hare rijke versiering beslaat ongeveer de geheele ruimte der reeds genoemde muurvlakken.

Het front der pilasters, waarmede deze nissen in verticale richting zijn afgesloten, is hier aan elke zijde der nissen, naar voren geplaatst, en is versierd met eene veelledige profileering, die „en relief" op de voorzijde van den rechthoekigen pilaster is aangebracht.

De boogvormige bekroning is in het midden weder van den „Banaspati" voorzien; in de daaromheen liggende ornamentale versiering zijn aan elke zijde kleine figuren gegroepeerd; terwijl het geheel bekroond is door een bouwkunstigen opstal, die het bovengedeelte van een tempel weergeeft.

De figuren, die zich vermoedelijk in deze nissen bevonden, zijn alle verdwenen. Slechts enkele fragmenten der plinten waarop ze met hare voetstukken geplaatst waren, zijn nog voorhanden.

Het hoofdgestel, dat den benedenbouw van boven geheel afsluit, rust op de staande muren en is samengesteld uit den architraaf, het fries en de kroonlijst. De architraaf is in verhouding tot het geheel zeer hoog, daar hij ongeveer de helft der geheele hoogte van het hoofdgestel inneemt, en bestaat uit drie horizontaal boven elkander geplaatste geleden. Het bovenste lid is het zwaarste, vervolgens het onderste; beide zijn samengesteld uit breede en smalle vlakke banden, terwijl het middelste lid alleen uit één vlakken band gevormd is.

De dubbele pilasters, die zich op de hoeken der staande muren bevinden, loopen vertikaal dóór achter de beide onderste horizontale banden van den architraaf.

Het fries is zeer laag en in zijne geheele lengte versierd met naast elkander geknield zittende figuurtjes, die met hunne omhoog gerichte armen schijnbaar de bovenplaat steunen; terwijl om de twee figuren, die telkens in houding verschillen, op den achtergrond kleine rosetten zijn aangebracht.

Het profiel der kroonlijst is samengesteld uit drie breede vlakke banden, waarvan de onderste versierd is met paarlenguirlanden en hangers en door een smallen band van de middelste wordt gescheiden. De middelste band heeft een voorsprong van ± vijf en twintig cM. en is op de hoeken voorzien van hoek-akroteriën, waarvan het benedengedeelte gevormd wordt door een monsterkop, terwijl het bovengedeelte, dat in een stompen hoek toeloopt, met palmetvormig ornament versierd is.

De inspringende hoeken zijn van op dezelfde wijze samengestelde akroteriën voorzien, doch zij volgen hier het inspringend grondplan. In het midden van elk muurvlak der vóór- en terugspringende hoeken verheft zich op den voorspringenden vlakken band der kroonlijst eene groote akroterie, waarvan het voetstuk, dat de hoogte heeft van dezen band, met een kleinen voorsprong daartegen is aangebracht.

Op den daarboven gelegen terugspringenden vlakken band, den bovensten der kroonlijst, is aan beide zijden der groote akroteriën ééne kleine akroterie geplaatst, zoodat de kroonlijst boven elk muurvlak, door de in- en uitspringende hoeken van het grondplan gevormd, één groote akroterie, twee kleine akroteriën en twee hoek-akroteriën met monsterkop draagt.

Aan de vóórfronten is de kroonlijst voorzien van twee groote en vier kleine akroteriën, met de hoekakroteriën medegerekend, van acht akroteriën, terwijl de nis, die de groote Banaspati bekroond, daarvan het middenpunt vormt.

Het geheele hoofdgestel was dus rondom het gebouw van boven omgeven door een krans van groote en kleine akroteriën, die op twee verschillende hoogten en diepten gelegen waren, waardoor een buitengewoon weelderige indruk werd teweeggebracht en bovendien een gelukkige overgang tot den bovenbouw verkregen werd.

Het gedeelte van het gebouw, dat zich boven het hoofdgestel verheft ligt helaas! thans een steenhoop gelijk, door elkander. Gelukkig, dat wij ons van het eenmaal zoo schoon geheel eenig denkbeeld kunnen vormen door de reeds vermelde opmetingen.

De geheele bovenbouw kan volgens deze gegevens in vier verdiepingen worden ingedeeld.

De onderste verdieping rustte onmiddelijk op de kroonlijst, volgde het algemeene grondplan van den tempel en begon met een krachtige basis, die den onderbouw bekronenden akroteriënkrans tot achtergrond diende.

Groote en kleine nissen waren gevat in een bouwkunstigen opstal, die als rondloopende profileering boven de basis was geplaatst. Deze opstal had met de basis eene hoogte van drie M. vijf en twintig cM. en diende tevens als voetstuk der Dagobs, waarmede dit gedeelte van den bovenbouw werd afgesloten.

De ornamentale versieringen, die boven de nissen op enkele lijstwerken en op de staande vlakken werden aangebracht, waren met veel smaak en een juist oordeel over de verschillende geleden verdeeld.

Rondom het geheele gebouw bevonden zich, aan deze onderste verdieping, twintig groote en vier en twintig kleine nissen, waarin vermoedelijk beelden van Dhyani-Boeddha's waren geplaatst. Boven elk der vier vóórfronten verrezen drie kleine Dagobs, wier eenvoudig vlak voetstuk een vierkant grondplan had; terwijl boven elk der vier uitspringende hoeken een groote Dagob verrees op een meer verheven voetstuk, waarvan het grondplan een achthoek vormde.

Deze eerste verdieping was dus bekroond door twaalf kleine en vier groote Dagobs, wier spitsen zich rondom de tweede verdieping schaarden.

Het grondplan dezer verdieping ging van den twintighoek in den achthoek over, terwijl zijne breedte aanzienlijk kleiner werd. De hoogte van voeten kroonlijst met het staande tusschenvlak bedroeg ± vier M. vijftig cM. In het midden van elk naar de vier vóór-fronten gekeerd vlak van den achthoek bevond zich eene nis, waarin vermoedelijk eveneens een Dhyani-Boeddha gezeten was Deze nis nam met hare pilasters en ornamentale bekroning genoemde hoogte geheel in. Aan elke zijde dezer vier nissen was tusschen voet en kroonlijst een paneel met staande figuur aangebracht.

Ook op deze verdieping was een krans van zestien Dagobs geplaatst, drie kleine aan elke naar de vóórfronten gekeerde zijde; één grootere op hooger voetstuk aan de daartusschen gelegen zijden.

De derde verdieping, die eveneens het achthoekige grondplan volgde, sprong weder aanzienlijk terug en bestond eveneens uit basis, tusschenvlak en bovenprofileering, die gezamenlijk de hoogte van ± drie M. vijf en zeventig cM. bereikten. In het midden van elk der naar de vier vóór-fronten gekeerde vlakken, bevond zich weder eene nis met Dhyani-Boeddha, aan beide zijden geflankeerd door met ornament versierde paneelen, terwijl het geheel op dezelfde wijze als de daaronder gelegen verdieping door Dagobs bekroond was.

De vierde verdieping bestond uit den machtigen Dagob, die met voet- en topstuk ruim zes en een halven M. bereikte. Statig verhief hij zich op zijne stevige basis boven de verschillende kleinere Dagobs, die de drie verdiepingen van den bovenbouw bekroonden en duidde van verre de plaats aan waar de heilige reliquie bewaard werd.

Ofschoon wij ons van de moeilijkheid bewust zijn, zonder afbeelding van de ingewikkelde bouwkunstige constructie, die den bovenbouw van dezen tempel biedt, een getrouwe voorstelling te geven, hebben wij ons nochtans, ter wille van hen, die daarin belang stellen aan eene beschrijving gewaagd, omdat soortgelijke constructiën bij vele tempels op Midden-Java werden toegepast. De afbeeldingen, die de beschrijving van de tempelgroep van Tjandi-Sewoe vergezellen, geven omtrent de constructie van den bovenbouw dier tempels een meer duidelijk overzicht.

Met de hier boven verstrekte gegevens zal men zich slechts gedeeltelijk kunnen voorstellen welk schoon en indrukwekkend geheel Tjandi Kali-Bening in ongeschonden toestand te aanschouwen gaf.

Indien wij het reeds vermelde in het kort samenvatten, dan verrijst voor onze verbeelding allereerst het benedenterras met zijnen omgang waartoe ruime trappen leidden, die, onderbroken door den vloer van den omgang, tot het inwendige van den tempel dóórliepen. Vervolgens de hooge krachtige basis waarop het gebouw steunde, de goed geëvenredigde vóórfronten met hunne karakteristieke toegangen en hunne dieper gelegen met nissen versierde smallere zij- en frontgevels; daarna rustende op het krachtige hoofdgestel, de slanke bovenbouw met zijne kransen van nissen en Dagobs rijk aan beeldhouwwerk en ornamentale versieringen, die steeds smaller wordende, zich statig in de hoogte ontwikkelde. Eindelijk de indrukwekkende Hoofddagob, welks gewelfde kruin vermoedelijk het standpunt bood aan Yoni en Lingga, het symbool der scheppende kracht, dat scherp omlijnd, zich tegen het blauwe luchtruim teekende.

Doch ook het inwendige van den tempel was hoogst merkwaardig; en ofschoon slechts naakte muren zijn overgebleven, zullen wij er een oogenblik bij stilstaan.

Het grondplan omvat vier Cella's, die onderling niet met elkander waren verbonden, waarvan de grootste ± zeven M. vijf en vijftig cM. in het vierkant meet, in het midden van den tempel gelegen is, en door middel van een doorgang en een voorportaal met den oostelijken toegang in gemeenschap staat.

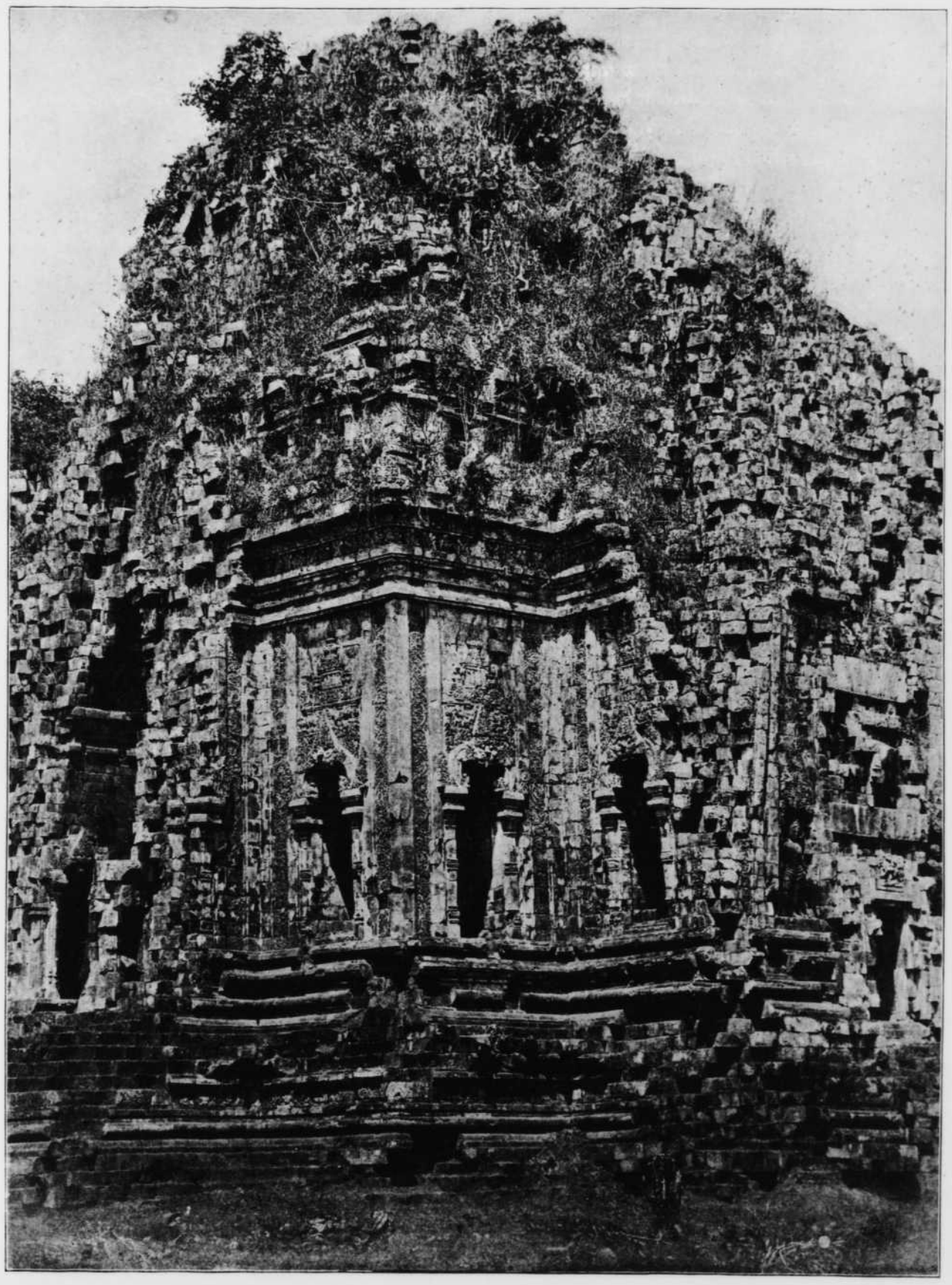
De drie overige Cella's, die langs de buiten toegangen bereikt werden, liggen rondom de Hoofdcella geschaard en nemen aan de drie windstreken de plaats in, die het voorportaal in het oosten inneemt; hun grondplan bedraagt ± drie M. vijftig cM. in het vierkant.

Heeft men aan de oostzijde de hoogte van de thans afgebroken omgang en trappen met veel moeite bereikt, dan treedt men allereerst in het voorportaal dat twee M. zeven en veertig cM breed en drie M.

zeven en dertig cM. lang is en welks wanden aan elke zijde met drie nissen versierd waren, die thans gedeeltelijk vernield zijn.

De muren der groote Cella, die men uit het voor-portaal langs een doorgang met op- en afgaande trap van vier en drie treden bereikt, stijgen loodrecht tot aan de kroonlijst naar boven. In den noorder- en zuiderwand bevindt zich op eene hoogte van vier M. zestien cM. één door twee stijlen in drie openingen ingedeeld luchtraam, dat in de daaraan grenzende kleine Cella uitkomt.

Al dadelijk bij het binnentreden der groote Cella wordt men getroffen door de eigenaardige proportiën tusschen grondplan en hoogte, die het vertrek veel ruimer doen schijnen dan het werkelijk is.

Bouwval van Tjandi Kali-Bening (hoekstuk).

Boven de kroonlijst gaat het vierhoekige muurvlak in een onregelmatigen achthoek over, doordat de hoeken met „pendentifs", zooals bij de Byzantijnsche

bouwkunst gebruikelijk is, worden aangevuld; van den achthoek gaat vervolgens het uit horizontale lagen samengesteld gewelf trapsgewijze in den cirkelvorm over, die van lieverlede nauwer wordende een hoogen koker vormt.

De muren der Cella zijn, zonder eenige versiering, ruw bewerkt; de pendentifs zijn zonder de minste zorg uit ruwe blokken samengesteld, zoodat het vermoeden voor de hand ligt, dat de muren met pleisterwerk waren bekleed; van deze bekleeding is echter thans geen spoor meer overgebleven.

Daar de bovenbouw open ligt, dringt het daglicht van boven langs den steeds nauwer wordenden koker naar binnen en verspreidt eene zeer eigenaardige verlichting.

Vlak tegenover den ingang staat het altaar, dat den geheelen achterwand inneemt en in zijnen algemeenen vorm veel overeenkomst heeft met de Boeddha-tronen, die op de basreliefs van den Boroboedoer voorkomen. Het twee meter hooge altaar is tegen den muur zes M. vier en veertig cM. breed, terwijl het, in het midden ruim één M. voorspringend gedeelte, dat drie M. vijftig cM. breed is, voor het grootste gedeelte uit een vlakke plaat en eene eenvoudige voetlijst is samengesteld. Het achterstuk, alsook de zijkanten zijn daarentegen voorzien van sierlijke voet- en bovenlijst-profielen, terwijl de hoeken van het overigens vlakke, daar tusschen gelegen gedeelte, door eenvoudige pilasters zijn afgesloten.

In het midden op het altaar bevindt zich een kussenvormig voetstuk, waarop voorheen het Godenbeeld geplaatst was.

Aan beide zijden is het vlakke achterstuk, dat loodrecht tegen den muur staat, geflankeerd door een uit de oud-Perzische en Assyrische kunst stammend motief van op elkander geplaatste dieren, dat door de Indische kunst werd overgenomen en voornamelijk bij zetels, doch eveneens bij andere decoratieve onderdeelen als pijlers en steunpunten, vaak toepassing vond.

Op een rechthoekig voetstuk rusten kop en voorlijf van een liggenden olifant. Op den kop van den olifant staat met de achterpooten eene figuur, waarvan het benedenlijf op een leeuw gelijkt en het bovenlijf meer menschelijke dan dierlijke vormen vertoont, met naar boven gerichten staart. De kop is van naar beneden gekeerde horens voorzien, terwijl hij verder door den breeden muil en de uitpuilende oogen een meer fantastisch dan artistiek karakter draagt.

Bouwval van Tjandi-Sari.

Het altaar is echter in zijn geheel een juweeltje van bouwkunstige samenstelling; uit een zeer fijne blanke steensoort vervaardigd is het in vele opzichten nog goed bewaard gebleven, doch in den West-Mousson voortdurend aan den invallenden regen blootgesteld, zoodat op vele plaatsen de steen aangetast en met groote vocht- en mosvlekken is bedekt.

Het inwendige der kleine Cella's is eveneens omgeven door loodrechte muren, afgedekt met een kroonlijst en verder overdekt met een steeds nauwer wordend trapgewelf dat in een koker, die door een topsteen is afgesloten, eindigt.

In elk dezer drie Cella's, waarvan de westelijke geheel verstoord is, staat tegen den muur vlak tegenover den ingang, een altaar, waarop drie beelden prijkten.

In elk der zijwanden rechts en links van dit altaar bevindt zich bovendien in den muur eene nis waarin voorheen eveneens beelden waren geplaatst.

Al deze beelden zijn thans verdwenen; de muren zijn vol groote scheuren; vele steenen zijn uit hun verband gerukt en staan op het punt neder te storten; van het eenmaal zoo trotsche gebouw is reeds veel vergaan; van hetgeen zich in zijne onmiddellijke omgeving bevond, is niets meer overgebleven; hier en daar geven nog enkele steenen de plaats aan waar eenmaal de gebouwen stonden, die uit minder duurzaam materiaal vervaardigd waren.

Doch wij kunnen thans afscheid nemen van Tjandi Kali-Bening en zoo wij ongeveer tien minuten den straatweg verder volgen met het gelaat naar het oosten gekeerd, bemerken wij aan onze linkerzijde een smallen rijweg die ons naar Tjandi-Sari leidt.

TJANDI-SARI EN TJANDI-PLAOSAN.

Wij kunnen Tjandi-Sari en Tjandi-Plaosan gelijktijdig bespreken omdat beide Wihâra's in menig opzicht veel overeenkomst met elkander hebben; bovendien levert hetgeen van beide is overgebleven voldoend materiaal om één geheel samen te stellen, zoodat de eene bouwval den anderen aanvult.

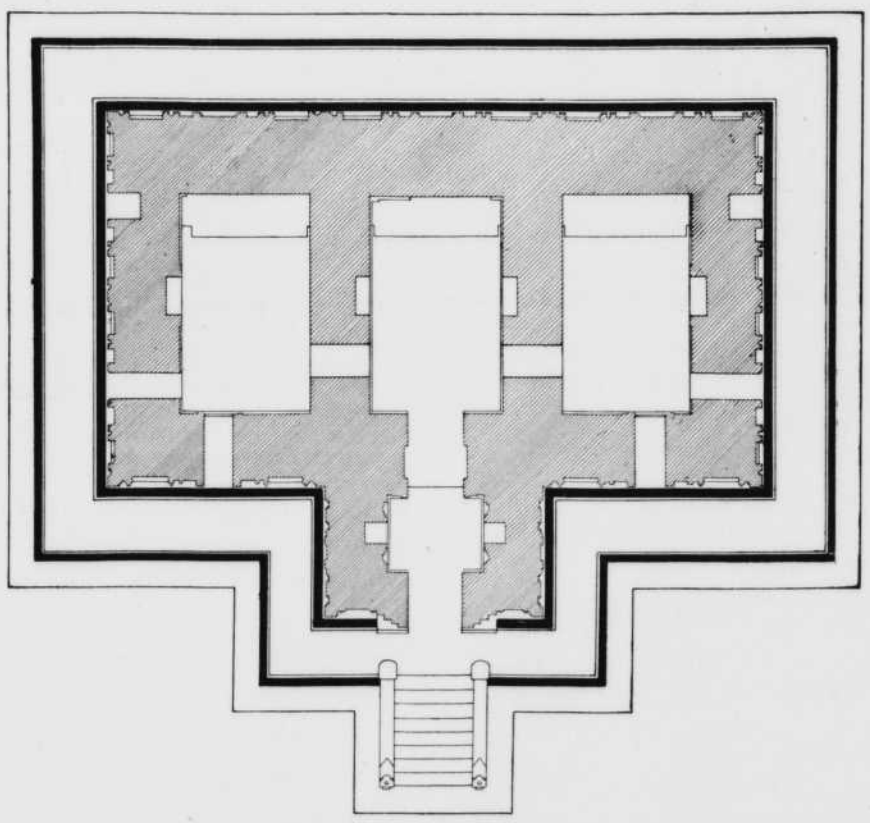
Tjandi-Sari ligt eenige minuten verwijderd van den straatweg met het vóórfront naar het oosten gekeerd. Oost- en Noordzijde zijn begrensd door de dessa's Bendah en Tjandi-Sari, terwijl het ten Westen gelegen terrein, waar voorheen eveneens eene dessa gevestigd was, thans ongebruikt ligt. Langs de zuidzijde van den bouwval loopt de weg, dien wij bij het verlaten van den straatweg hebben ingeslagen, in westelijke richting langs met suikerriet beplante velden en sawah's verder het land in.

Tjandi-Plaosan is aan de andere zijde van de rivier de „Kali Opak" gelegen. Om dezen bouwval te bereiken, keeren wij van Tjandi-Sari terug naar den straatweg, richten ons naar het Oosten, steken de rivier over, komen in het dorp Prambanan, dat wij tot aan den „Passar" of markt doorloopen, keeren ons, aldaar aangekomen, naar het Noorden, en vervolgen den weg, die over de ruïne van Prambanan loopt en tevens de grenslijn vormt tusschen de Vorstenlanden Djogdjakarta en Soerakarta. Van af laatstgenoemde ruïne volgen wij dezen weg nog een vijftal minuten en keeren eerst rechts, om daarna in noordelijke richting langs de bouwvallen van Tjandi-Loemboeng en Tjandi Boebrah, dien van Tjandi Sewoe te bereiken.

Ten Noord-Oosten van laatstgenoemde tempelgroep bij de dessa Tjepoko keeren wij ons weder Oostwaarts en vinden weldra de aan beide zijden van den weg gelegen bouwval Tjandi-Plaosan, tusschen de dessa's Dengok en Plaosan.

De afstand tusschen Tjandi-Sari en Tjandi-Plaosan is ongeveer anderhalf uur gaans. Wij overzien dus langs den zooeven afgelegden weg een groot gedeelte van het terrein waarop de bouwvallen zich bevinden, waarvan wij in de eerste serie van „de Versierende Kunsten in Nederlandsch Oost-Indië" een kort overzicht zullen geven, met uitzondering van die, welke in de Residentie Kedoe en op het Diëng-plateau gelegen zijn.

Van Tjandi-Sari bemerken wij weldra na het verlaten van den straatweg den door forsche lijnen omzoomden grijs-grauwen bouwval, die wegens zijne, van Tjandi Kali-Bening zoo zeer verschillende constructie een geheel anderen indruk maakt.

Oorspronkelijk grondplan van Tjandi-Sari, met thans verdwenen voorbouw en omgang.

De bouwkunstige samenstelling van eerstgenoemden bouwval werd door IJzerman eveneens breedvoerig behandeld, wij kunnen ons dus in dit opzicht tot het meest noodzakelijke beperken en ons voornamelijk met het décoratieve gedeelte bezig houden.

De bouwval heeft een langwerpig grondplan en boven den voet eene lengte van ± zeventien M. veertig cM. en eene breedte van ruim tien M., terwijl de hoogte zonder de Dagobs vanaf den onderrand der basis tot de spits der nisbekroning van den bovenbouw aan vóór- en achterfront ± elf M. zes en veertig cM. moet hebben bedragen.

De hoogte der Dagobs van at het dak tot de kruin der Lingga, waarmede ze vermoedelijk waren bekroond, zal niet minder dan drie M. vier en vijftig cM. hebben bedragen, zoodat het gebouw eene totale hoogte van ± vijftien M. moet bereikt hebben.

In horizontale richting was het bouwwerk in drie deelen ingedeeld en bestond uit eene benedenverdieping, eene bovenverdieping en een bovenbouw met bekroning.

Van de benedenverdieping zijn de omgang met profileering, alsook de voorbouw met de trappen, geheel verdwenen, terwijl de steenen van een groot gedeelte van den bovenbouw en die der Dagobs evenmin meer voorhanden zijn.

Ook dit gebouw heeft in vroegere dagen als steengroeve dienst gedaan.

Het grondplan van het voorportaal, dat in het midden van het Oostfront voorsprong, besloeg eene vermoedelijke breedte van ± zes M. acht en twintig cM. en had eene diepte van ± drie M. vier en veertig cM.

Het uitwendige van den bouwval van Tjandi-Plaosan was tot voor korten tijd bijna geheel onder den grond bedolven, terwijl het gedeelte, dat onbedekt was alsook het inwendige, met struikgewas en geboomte was begroeid.

Het bovengedeelte van dezen bouwval is voor een groot deel spoorloos verdwenen; het wegnemen der steenen van den bovenbouw werd bevorderd doordien het benedengedeelte als door een heuvel was ingesloten, zoodat men gemakkelijk van boven af het vernielingswerk kon beginnen.

Onder leiding van Leydie Melville werd de voet van den bouwval opgegraven en zoowel van Tjandi-Sari als van Tjandi-Plaosan werden nauwkeurige opnemingen gedaan, zoodat deze gegevens met de in 1898 vervaardigde afgietsels, ons in staat stellen eene getrouwe reproductie van Tjandi-Sari in zijn oorspronkelijken toestand, voor de Parijsche Wereldtentoonstelling van 1900 in gereedheid te brengen.

De afbeelding aan het hoofd der inleiding geplaatst, geeft den bouwval van Tjandi-Plaosan na de ontgraving te zien.

De bouwwerken van Plaosan waren door een ringmuur ingesloten, die een parallelogram vormde van ongeveer drie honderd zestig M. lengte bij honderd M. breedte en in zijne lengte van het Noorden naar het Zuiden gericht was.

Zij kunnen in drie groepen worden ingedeeld:

De grootste, tevens de middelste groep, was aan beide zijden nogmaals door een ringmuur ingesloten en besloeg eene oppervlakte van ± honderd veertig M. lengte bij honderd M. breedte, in het midden waarvan twee Wihâra's van gelijke constructie verrezen, die weder door een ringmuur waren ingesloten en nogmaals door een tusschenmuur gescheiden, zoodat elk gebouw op een afzonderlijk afgesloten bijna vierkant plein geplaatst was.

De toegangen tot de buiten- en binnenringmuren, alsook die welke tot het inwendige der beide Wihâra's leidden, waren allen naar het westen gekeerd. De beide middelste toegangen van den buitenringmuur waren vlak tegenover de ingangen der Wihâra's gelegen.

Aan elke zijde dezer ingangen waren groote figuren als tempelwachters geplaatst. Eenige dezer figuren zijn nog aanwezig, doch gedeeltelijk in den grond weggezonken en door struikgewas omgeven.

Rondom den binnenringmuur, die de beide Wihâra's insloot, was eene rij vierkante tempeltjes geplaatst, terwijl bovendien op de hoeken in de richting der hoeklijn telkens twee tempeltjes stonden; zoodat hun aantal zeven en vijftig bedroeg. Rondom de overblijfselen dezer vierkante tempeltjes bevonden zich twee rijen cirkelvormige verhoogingen, die vermoedelijk Dagobs hebben gedragen. Genoemde tempeltjes waren derhalve door honderd en zestien Dagobs omgeven.

Tegenover de toegangen was de weg vrij gehouden en stonden geene tempeltjes noch Dagobs.

Verlaten wij thans deze ruimte langs den uitgang van den buitenringmuur en vervolgen dien in noordelijke richting, dan komen wij aan den toegang van de tweede groep, die naar eene afgesloten ruimte van ongeveer honderd M. bij zestig M. oppervlakte geleidt, in het midden waarvan eene vierkante verhooging geplaatst was, die eveneens omgeven was door Dagobs, waarvan de cirkelvormige grondslagen nauwelijks meer zichtbaar zijn.

Aan den zuidkant van den westelijken ringmuur aan de andere zijde van den landweg was weder een toegang, die tot eene afgesloten ruimte leidde, in het midden waarvan eveneens eene vierkante verhooging geplaatst was. Hier lag de derde groep. Aan de westzijde waren zestien vierkante tempeltjes, terwijl deze verhooging aan de andere zijden door drie rijen cirkelvormige voetstukken omgeven was.

Onder de overblijfselen der vierkante tempeltjes, alsook op de verhoogingen, die in het midden der beide aan de noord- en de zuidzijde gelegen ruimten stonden, werden door IJzerman nog verschillende beelden van Dhyani-Boeddha's gevonden.

Wij willen ons voorloopig bezighouden met de uitwendige versiering van een der Wihâra's van Plaosan, die namelijk welke, voorzooverre ze nog voorhanden was, onlangs bloot gelegd werd; om vervolgens het overzicht der beide bouwvallen met enkele beschouwingen over Tjandi-Sari aan te vullen.

Het algemeene grondplan was gelijk aan dat van Tjandi-Sari.

Het fraaie lijstwerk van den omgang, alsook de trap, verkeeren nog in redelijk gaven toestand. Het benedengedeelte van dit lijstwerk, dat een krachtigen voorsprong heeft, is samengesteld uit breede vlakke banden, één ojief en één rondstaf, die door smalle banden met elkander verbonden zijn. Het daarop rustend fries is afwisselend versierd met paneelvullingen, wier samenstelling bestaat uit ruitvormig geometrisch ornament en rosetten, spiraalvormig plantaardig ornament of uit een zich herhalend patroon van kelken en rosetten; terwijl elke vulling aan weerszijden door een versierden baluster, die als „basrelief" behandeld is, wordt afgesloten.

Het bovenlijstwerk of de kroonlijst is eveneens samengesteld uit breede en smalle vlakke banden; hiervan is de middelste en breedste band met een loopend ornament van kelkvormige motieven en parelsnoeren versierd.

De goedgekozen verhoudingen der onderdeelen, de vlakke plannen der profielen, alsook de juiste verdeeling der versierde vlakken, verleenen aan dit voetstuk een bijzonder stemmig karakter en eene harmonische afwisseling van licht en schaduw.

De trap met hare leuningen, die uit vlak liggende monsterkoppen ontspringen en in Makarafiguren eindigen, geleidt naar den ingang van het voorportaal, dat in het midden van het front van den voorbouw gelegen is.

De toegang, die zich daarin bevindt, is aan beide zijden omlijst door den op gewone wijze versierden breeden vlakken band, die onderaan uit Makarafiguren ontspringt. Deze Makarafiguren rusten op voetstukken, waarin knielende olifanten gebeiteld zijn.

De bekroning van den ingang, die thans niet meer op zijne plaats aanwezig is, was gevormd door een „Banaspati" gevat in eene ornamentale samenstelling,

waardoor de vertikale en horizontale deelen der omlijsting harmonisch met elkander verbonden werden, en de versiering van den ingang met het rondloopende lijstwerk, van de kroonlijst der eerste verdieping, tot één motief deed samensmelten.

De steen, die den ingang overspande waarin de „Banaspati" gebeiteld is, werd onder de fragmenten van den bouwval teruggevonden.

Het gevelfront van den voorbouw is verder in horizontale richting ingesloten; onderaan door de basis, die onmiddellijk aansluit tegen de Makarafiguren en hunne voetstukken, welke den ingang van onderen afsluiten, bovenaan door de kroonlijst, die op de hoeken voorzien is van met kappen versierde akroteriën.

Kroonlijst en basis worden op de hoeken verbonden door pilasters; tusschen deze hoekpilasters en de versiering van den ingang zijn paneelen met staande figuren in hoogrelief aangebracht. Deze paneelen zijn geflankeerd door rechthoekige pilasters, wier fronten met rijke profileeringen versierd zijn, die aan beide zijden de figuur insluiten en bovenaan verbonden zijn door een dekstuk, in het midden waarvan een kelkvormig ornament in een punt naar beneden hangt, terwijl de zijkanten door een versierde spiraallijn met het middenstuk verbonden zijn.

Paneel met staande figuur van den voorgevel van Tjandi-Plaosan.

Op het dekstuk, tusschen de zijkanten en het middenstuk, hangen bidschellen; terwijl bovendien langs de zijkanten der pilasters tegen den achtergrond van het paneel eveneens bidschellen aan bladvormige lang gerekte kelken naar beneden hangen.

Onderaan het paneel bevindt zich de plint waarop de figuur met de voeten steunt; de voorzijde dezer plint is in het midden versierd met een kelkvormig bladornament, aan beide zijden geflankeerd door een vlakrelief in den vorm van een geprofileerd voetstuk.

De staande figuren, die de paneelen versieren, zijn hoogst merkwaardig; zij komen, zooals wij reeds mededeelden eveneens bij Tjandi Kali-Bening en bij Tjandi-Sari voor.

Bij laatstgenoemden bouwval omgeven zij de bovenen de benedenverdieping, en vormen een voornaam deel der versiering van de verschillende gevels. Met uitzondering der figuren, die aan den thans verdwenen voorbouw waren aangebracht, zijn de voorgevel, de beide zijgevels en de achtergevel van Tjandi-Sari nog van zes en dertig figuren voorzien, die echter op het oogenblik in zeer vervallen toestand verkeeren.

Ofschoon deze figuren, die ongeveer levensgroot zijn, zeer veel eenheid in opvatting en uitvoering vertoonen, zijn ze allen verschillend van stand en houding en stellen zoowel mannen als vrouwen in bloeienden leeftijd voor. Bij de meeste is de lichtschijf of „Prabhâ" bij het achterhoofd aanwezig, terwijl alle voorzien zijn van het heilige snoer of „Oepawita", dat door deze figuren op verschillende wijzen gedragen wordt. Het hangt als een met paarlen bezet lint zonder einde, los om het lichaam, en loopt langs den linker schouder van voren over de borst, achter den lendengordel, waarmede het van voren en van achteren wordt vastgehouden, verder over heupdoek en buikgordel langs het rechter bovenbeen over den rug naar den linker schouder; of wel, het bestaat uit een dun snoer, dat op dezelfde wijze om het lichaam hangt, doch niet lager dan de heupen reikt, en is alsdan op den schouder voorzien van metalen hangers en kwasten. In laatstgenoemden vorm komt het kastenkoord veelal aan de figuren van Tjandi-Sari voor.

Bij de voorstelling van Goden en bovennatuurlijke wezens wordt de „Oepawita" in de meeste gevallen in den vorm eener slang voorgesteld.

Het vrouwensnoer, waarvan verschillende, vrouwen voorstellende, figuren voorzien zijn, zal bij eene latere gelegenheid worden besproken.

Bovengenoemde afwijkingen staan vermoedelijk in verband met de verschillende kasten, waartoe de afgebeelden, die waarschijnlijk begunstigers der Boeddhistische leer moeten voorstellen, behoorden; immers het is bekend, dat in de grondstoffen der kastenkoorden eveneens verschil bestond; zoo was dat der „Brahmanen" van katoen, dat der „Ksjatrijas" van hennep en dat der „Waiçja's" van wol.

Deze attributen kenmerken de voorstellingen als van tweemaal geborenen „Dvidja's" of leden der Boeddhistische gemeente die zich door groote dévotie hebben onderscheiden.

Het bovenlijf is naakt, terwijl het benedenlijf met een sarong of onderkleed en een heupdoek van zeer dunne stof bekleed is, die in sierlijke breed behandelde plooien en strikken langs het lichaam vallen, doch den vorm der beenen zichtbaar laten. Bovendien zijn de figuren met rijkversierde halssnoeren, lendenen buikgordels,

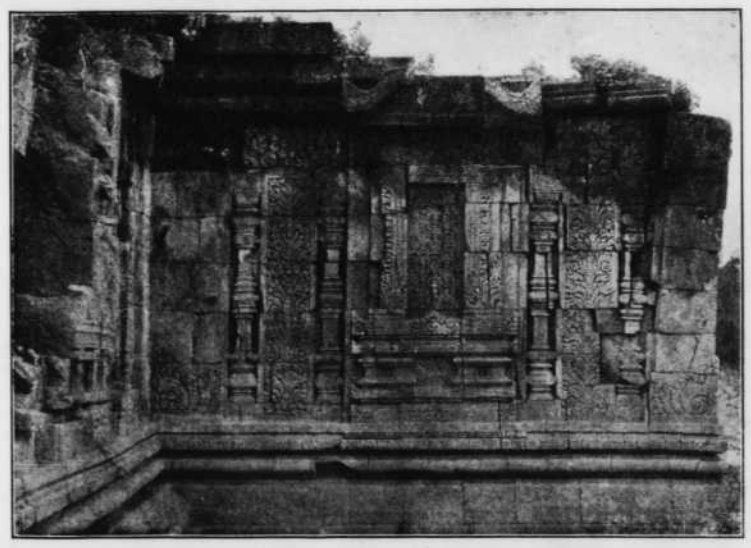
alsook met banden aan armen, polsen en enkels getooid. Het hoofddeksel of „Makoeta", dat ze alle dragen is zeer hoog, in verschillende verdiepingen ingedeeld en met diadeem, paarlen en verdere motieven der Hindoe-goudsmidskunst opgeluisterd. Vaak zijn deze hoofdtooisels van boven met slangenkoppen versierd, waardoor de Naga's of bewo ners der zee zich kenmerken.

Haarlokken en sierlijke oorhangers in langgerekte oorlellen gehecht, vallen over de schouders, terwijl de vingers met ringen zijn getooid.

Van af de heupen hangen veelal twee smalle banden van voren langs het lichaam, wier uiteinden eveneens van metalen sieraden voorzien zijn.

De uitvoering der sieraden is tot in de kleinste bijzonderheid doorgevoerd.

De gewoonte om het lichaam met metalen sieraden te tooien is in Indië sedert onheugelijke tijden bij alle kasten in zwang en ofschoon hierin de oorzaak ligt, dat de goudsmidskunst eene hooge vlucht nam, valt het evenmin te ontkennen, dat juist hierdoor in de beeldhouwkunst de anatomische bouw van het lichaam niet tot zijn recht kwam, en in een later tijdperk dezer kunstuiting de lichamelijke vormen door het overladen met lijfsieraden geheel verwaarloosd werden (zie plaat VIII).

Zijgevel van den voorbouw van Tjandi-Plaosan.

De juiste houding van stand- en speelbeen is bij bovengenoemde beelden met zorg weergegeven; aan de zijde van het standbeen is de heup sterk vooruitspringend, terwijl het bovenlijf naar de andere zijde overhelt, waardoor het lichaam eene hoekige beweging verkrijgt. Het speelbeen is in gebogen of in schrijdende houding. Bij de meeste beelden is de eene arm gebogen en rust de hand op de heup, terwijl de andere arm een driehoek vormt met den naar boven gerichten benedenarm, in welks hand een attribuut of een blad is geplaatst.

De koppen zijn veelal vol edele uitdrukking en niettegenstaande den zachtmoedigen glimlach, de groote neergeslagen oogen en de dikke lippen, kenmerken zij zich door hooge voornaamheid. Een groot aantal dezer figuren onderscheidt zich bovendien door schoone regelmatig gevormde gelaatstrekken.

Onder de talrijke attributen waarvan de beelden voorzien waren, kunnen wij nog herkennen de „Aksjamâlâ", het bidsnoer; de „Tjakra", het spakenwiel of de werpschijf; de „Sjankha", de zeehoorn; de „Tjamara", vliegenwaaier; de „Pajong", het zonnescherm; de beide laatste attributen komen ook veelvuldig verenigd voor; het Séntéblad, de Maansikkel en verder staven van verschillenden vorm; in enkele gevallen houden de figuren ook wapens in de hand; verder, lotusbloemen en knoppen, terwijl vaak van onderen in een der hoeken van het paneel de lotusstengel met bloem en knop uit een kelkvormig ornament of uit een stam ontspringt, vervolgens naast het lichaam, alwaar de stengel met de hand wordt vastgehouden, zich verder naar boven ontwikkelt en in eene bloem eindigt.

Al deze attributen kenmerken de hooge waardigheid hunner dragers; het zijn vermoedelijk vorstelijke en aanzienlijke personen, die als „Upâsaka" en „Upâsikâ", mannelijke en vrouwelijke dienaren, vereerders en beschermers van het Boeddhisme, het hunne bijdroegen tot het stichten der gebouwen, op wier gevels hunne conterfeitsels werden gebeiteld.

De beide zijgevels van den voorbouw van Tjandi-Plaosan zijn bijzonder weelderig versierd. Elk dezer muurvlakken is in horizontale richting afgesloten; bovenaan door de kroonlijst, die zooals men bij Tjandi-Sari nog kan waarnemen de eerste verdieping van het hoofdgebouw van de tweede scheidt; onderaan, door de algemeene basis. Beide lijstwerken, waarvan vooral de kroonlijst als met ornament is bezaaid, hebben derhalve voorheen het geheele gebouw omgord.

In vertikale richting zijn het de beide hoekpilasters, die genoemd muurvlak afsluiten. De hoekpilaster van den uitspringenden hoek bevindt zich aan het front van den voorbouw, terwijl die van den inspringenden hoek, den voorbouw met het eigenlijke front van het gebouw verbindt. Elke voorzijde dezer pilasters is onderaan en bovenaan voorzien van een sierlijk ornament, dat onderaan in staande, bovenaan in hangende richting is aangebracht. Door de vereeniging van beide fronten ontstaat een ornamentaal geheel in den vorm eener hoek-akroterie.

Tusschen deze insluitende deelen zijn de bouwkunstige elementen gegroepeerd waaruit de zijgevels verder zijn samengesteld. In het midden bevindt zich een vlakke nisvormige opstal, die slechts weinig voorsprong heeft, ruim een Meter breed is en in zijne hoogte in drie deelen: het voetstuk, het middenstuk en de bekroning, kan worden ingedeeld.

Het voetstuk, ongeveer zeventig cM. hoog, is samengesteld uit breede en smalle banden, die op de

hoeken en in het midden versierd zijn met kleine akroteriën. Tusschen deze lijstwerken bevindt zich een ornamentaal paneel, geflankeerd door geprofileerde zijstukken.

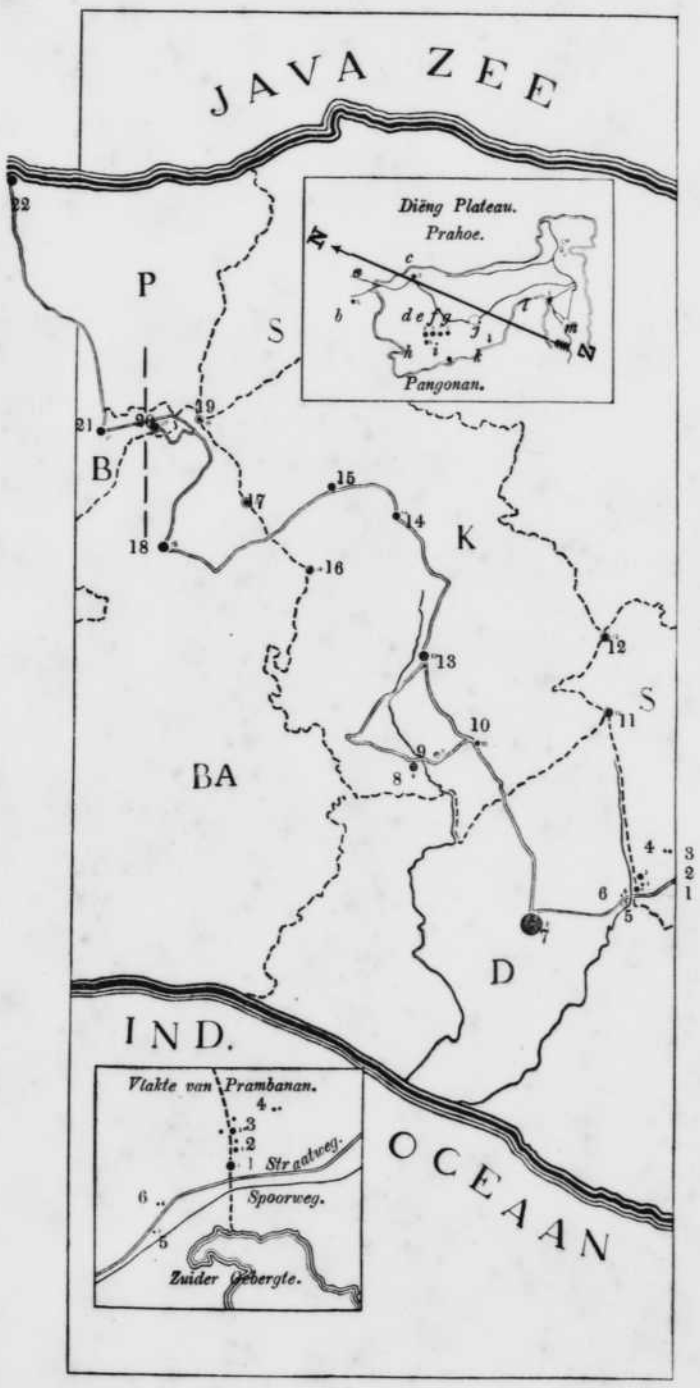
Het middenstuk bestaat uit een langwerpig vlak paneel, welks achtergrond door gestyleerde kelken, bloemen en hangers, aan tapijtwerk gelijk, geheel bedekt is; dit paneel is aan beide zijden ingesloten door staande lijsten, die zich onderaan uit een ornamentaal motief ontwikkelen en aan de buitenzijden van een stijgend, zich herhalend bladornament voorzien zijn.

Boven dit middenstuk is de bekroning geplaatst; deze bestaat uit eene hooge deklijst, samengesteld uit een aantal vóór- en achteruitspringende vlakke banden, waarvan de bovenste met een eenvoudig ornament versierd is, terwijl een ornamentaal bekroningsmotief zich over het geheele lijstwerk uitstrekt. Hierboven springt een breede vlakke band, die van onderen van eene „Sima" voorzien is, naar voren, en steunt den veelledigen boog, die het fronton vormt. Het gevelveld van dit fronton is bovendien met eene ornamentale versiering gevuld.

Aan elke zijde dezer nis bevindt zich een bouwkunstig motief, waarvan het middenstuk gevormd wordt door een breeden vlakken pilaster, die op weelderige wijze met een stijgend kelkornament versierd is. Deze is geflankeerd door twee smallere rechthoekige

SCHETSKAART VAN MIDDEN-JAVA,

waarop de in den tekst voorkomende bouwvallen aangewezen zijn.

Toelichting.

grenslijn der Residentie's.
rivieren.
weg.
Boeddha-trappen.

P Pekalongan.
S (ten Noorden) Semarang.
K Kedoe.
B Banjoemas.
B A Bagelen.
} Residentie's van het Gewestelijk Bestuur.
S (ten Oosten) Soerakarta.
D Djogdjakarta.
} Vorstenlanden.

PLAATSEN EN BOUWVALLEN.

1 Tjandi Prambanan.
2 » Loemboeng.
3 » Sewoe.
4 » Plaosan.
5 » Kali-Bening.
6 » Sari.
} Vlakte van Prambanan.
7 Djogdjakarta (Residentie van den Sultan).
8 Tjandi Boroboedoer.
9 » Mendoet.
10 Montilan (stad).
11 Merapi
12 Merbaboe } vulkanen.
13 Magelang (stad).
14 Temanggoeng (stad).
15 Djeti (dorp).
16 Soembing
17 Sendoro } vulkanen.
18 Wono-Sobo (stad).
19 Prahoe
20 Diëng Plateau } gebergte.
21 Pangonan
22 Pekalongan (stad).

DIËNG PLATEAU.

a Tjandi Dora-Wati.
b » Parikesit.
c Pasanggrahan.
d Tjandi Ardjoena.
e » Srikandi.
f » Poentodewo.
g » Sembodro.
h » Semar.
i Tjandi Nakoelo Sadewo.
j Meer Baleh Kambang.
k Tjandi Gatot Kotjo.
l » Bima (Werkadoro).
m Meer Teroes.
n, *o* } Beschreven rotswanden.

pilasters, wier fronten weder van eene geprofileerde versiering voorzien zijn, gelijk aan die, waarmede de paneelen met staande figuren zijn ingesloten; hierboven is eene geornamenteerd dekstuk geplaatst, dat de drie pilasters dekt; en hierop rust de kroonlijst.

Volgens de gegevens, die wij aan andere Hindoemonumenten ontleenen, mag men veronderstellen, dat voorheen boven de kroonlijst, langs den geheelen voorbouw, nog een ojief van aanzienlijke hoogte en breedte was aangebracht, hetwelk van boven met eenen breeden vlakken band werd afgedekt, waaronder, door een sterk terugspringend rechthoekig profiel, eene flinke schaduwlijn werd verkregen.

Dit lijstwerk eindigde hier tegen het voetstuk van een bouwkunstigen opstal waarvan er twee aan de bovenverdieping van het voorfront aanwezig zijn, die later zullen besproken worden, en was naar alle waarschijnlijkheid bovenaan voorzien van akroteriën, die op de hoeken en in het midden van elk zijfront geplaatst waren.

Bovendien moet de voorbouw oorspronkelijk bekroond geweest zijn door één groote en twee kleinere vrijstaande bouwkunstige motieven, wier grondplan vierkant was en die samengesteld waren uit een voetstuk en een bovenstuk; beiden waren vermoedelijk rechthoekig en eindigden bovenaan in een knop; dergelijke motieven komen aan den Boroboedoer als bekroning der muren alsook op de „basreliefs" veelvuldig voor. Wij zullen later gelegenheid hebben daarop terug te komen.

Ten einde ons eene voorstelling te vormen van den voorbouw in zijn geheel, zullen wij de verschillende elementen, waaruit deze was samengesteld nogmaals overzien.

Allereerst het front met zijn rijk versierden ingang, waarbij de paneelen met figuren zich aan weerszijde al dadelijk aansluiten; vervolgens in het midden, van elk der zijfronten den nisvormigen opstal, aan beide zijden geflankeerd door de pilastermotieven, en dit alles als in een raamwerk ingesloten, gevormd door de hoekpilasters en de horizontale lijstwerken van basis en kroonlijst; hierboven het krachtig met akroteriën bekroond ojief, dat tevens aan de drie vrijstaande bekroningsmotieven tot voetstuk diende.

Uit hetgeen van den voorbouw is overgebleven kan men met recht opmaken, dat het geheel, wat samenstel en proportie betreft, zeer goed geslaagd was, en ofschoon de versiering met te kwistige hand over de verschillende bouwkunstige vormen was verspreid, valt het niet te ontkennen, dat de onderdeelen van hooge artistieke uiting getuigen.

De bouwvallige toestand van Tjandi Plaosan is oorzaak, dat wij onze beschouwingen omtrent de buitenordonnantie hier niet kunnen vervolgen. Wij zullen ons hiertoe weder tot Tjandi Sari moeten wenden, terwijl wij ons voorbehouden, bij de bespreking der binnenordonnantiën, op eerstgenoemden bouwval nogmaals terug te komen.

Vóór dat wij daartoe overgaan willen wij nog opmerken dat Tjandi Plaosan veel rijker en sierlijker bewerkt was dan Tjandi Sari; laatstgenoemd monument toch, werd met minder details veel strenger en breeder behandeld. Zoo zijn de profileeringen, die de pilasters versieren minder gedétailleerd, de hoekpilasters vlak, zonder ornamentale versiering; alleen die der bovenverdieping zijn bovenaan van koppen voorzien. De lijstwerken werden spaarzamer met ornamenten bedekt, terwijl de vroeger besproken, op de paneelen aangebrachte figuren veel grootscher en breeder zijn opgevat.

Tjandi Plaosan daarentegen is als met versieringen overladen; op elke plaats, die er zich maar eenigszins toe eigende, werd een plantaardige of met lijstwerken samengestelde versiering aangebracht en niettegenstaande de onderdeelen der ornamentale motieven bijzonder karakteristiek en tevens met groote kennis en vaardigheid behandeld zijn, spreekt uit het geheel een geest van verval, dien wij vaak waarnemen bij werken, waarbij eene te weelderige versiering alsmede te zeer ontwikkelde technische eigenschappen op den voorgrond treden. Wij zouden daaruit kunnen afleiden dat Tjandi Plaosan tot eene latere periode behoort, doch daar wij omtrent het juiste jaartal der stichting van beide gebouwen, alsook omtrent de geleidelijke ontwikkeling der Hindoekunst op Java tot nog toe in het onzekere verkeeren, kan dit slechts als een vermoeden worden uitgesproken.

Zooals reeds werd medegedeeld is Tjandi Sari in twee verdiepingen ingedeeld, die beide door sterk sprekende kroonlijsten, waarvan de in het midden gelegen vlakke band met rozetten en hangers van paarlen versierd is, zijn afgedekt. Aan de vóór- of oostzijde is de benedenverdieping aan elke zijde van den thans verdwenen voorbouw samengesteld uit één venster met zijne bouwkunstige omgeving, geflankeerd door een der paneelen, waarop de reeds besproken figuren zijn aangebracht. Hierboven strekt zich de krachtige kroonlijst uit, wier hoeken van met koppen en ornament versierde akroteriën voorzien waren, terwijl dit gedeelte in vertikale richting onderaan door de algemeene basis wordt afgesloten.

De vensters zijn door hun bouwkunstig samenstel hoogst merkwaardig. Op plaat X der afbeeldingen is een dezer venstermotieven weergegeven, waarvan de opening afgesloten wordt door een versierd paneel, gelijk aan de achterzijde of het westfront het geval is. Immers heeft de benedenverdieping aan deze zijde van het gebouw geene openingen.

De vensteropening is overigens bijna vierkant. Hare afmeting bedraagt in breedte en hoogte ± vijf en zeventig cM.; aan de zijfronten is deze breedte een weinig minder, terwijl die welke in de tweede verdie-

ping werden aangebracht iets smaller en hooger zijn.

Daar de muren, waarin de vensters zich bevinden, ± twee M. dik zijn, kan men wel nagaan, dat geen overvloedig licht naar binnen dringt. Het inwendige is dan ook bijzonder koel en bij eene oostersche temperatuur een zeer geschikt verblijf.

De vensteropening is van onderen begrensd door een betrekkelijk hoog basement, samengesteld uit een beneden- en een bovenlijstwerk, waartusschen zich eene vlakke plint bevindt, die versierd is met een ornamentaal fries, in het midden waarvan een schelp is aangebracht.

Het profiel van het vensterbasement is aan de voorzijde zeer vlak gehouden; dat der zijkanten heeft echter een veel grooteren sprong, zoodat de hoeken in werkelijkheid uit de vereeniging van twee verschillende profielen van gelijke hoogte, zijn samengesteld.

Deze vensterbasementen rusten onmiddellijk op de algemeene basis van het gebouw; hun bovenprofiel dient als onderdrempel van de vensteropening.

Op dit bovenprofiel staan de beide vlakke pilasters, die de vensteropening in vertikale richting afsluiten; hierboven bevindt zich de architraaflijst, die haar overdekt.

Bouwval van Tjandi-Sari.

Rondom deze eenvoudige omlijsting scharen zich de meer versierde vorm-elementen. Het geheel wordt aan beide buiten zijden afgesloten door denzelfden pilaster, die ook de paneelen met figuren insluit. Tusschen dezen pilaster en den kleinen vlakken pilaster, die de opening begrenst, is aan beide zijden

eene „Kinnara" geplaatst, eene figuur, half mensch half vogel, die in de fabelleer der Hindoes als bemiddelaar tusschen Goden en menschen eene voorname rol speelt.

De „Kinnara's" en „Kinnari's", mannelijke en vrouwelijke halfgoden, worden sedert de vroegste tijden in de Hindoekunst toegepast. In de basreliefs zijn zij voorgesteld, vliegende in de nabijheid van de plaatsen der vereering („Stoepa's" en „Tjaitja's"); ook omzweven zij de heilige boomen, die ze behangen met kransen van bloemen en paarlen of andere voorwerpen, die als offergaven worden aangeboden; zij brengen hemelschen troost in het aardsche leven en nemen deel aan de menschelijke vereering der godheid.

Aan deze vensters zijn ze als versiering in het bouwkunstig geheel gevat en nemen vaak de meest eigenaardige, ja potsierlijke houdingen aan.

Gelijk de andere figuren zijn de hier voorkomende Kinnara's voorzien van een hoogen rijk versierden haartooi en met lijfsieraden omhangen. Bij de lendenen gaat de menschelijke figuur over in die van den vogel met breede vlakke vleugels, weeldrig gevederden staart en stevige pooten, welke aan die van den struisvogel herinneren.

De meest belangrijke versiering dezer vensteromlijsting is de bekroning, die een meesterstuk van ornamentale toepassing kan worden genoemd. Het motief, dat, rustende op een breeden vlakken band, zich naar boven ontwikkelt, bestaat uit twee Makarafiguren, die op de buitenhoeken zijn geplaatst; hieruit ontspringt aan beide zijden eene schoon gevormde, breede spiraallijn; beide vloeien op het midden ineen en zijn dan, vereenigd, met bladornament en kelkmotieven versierd. Het bovengedeelte, dat hooger dan de kroonlijst reikt, bestaat uit twee boven elkander geplaatste motieven, die met het onderste gedeelte harmonisch tot één geheel samensmelten.

Het is echter niet alleen door de harmonische samenstelling, dat dit motief uitmunt, doch eveneens doordien vorm en materiaal zoo bijzonder goed met elkander overeenstemmen. Ofschoon het front, waarin de versiering gehouwen is, een recht vlak vormt en de ornamentale samenstelling hoogst eenvoudig is, wordt evenwel eene buitengewone werking verkregen.

Het venster en zijne omgeving, aan beide zijden geflankeerd door de reeds omschreven paneelen met figuren, vormen, daar deze motieven zich steeds herhalen, met de horizontale lijstwerken, die ze begrenzen, het voornaamste gedeelte der décoratieve indeeling van beide verdiepingen; en niettegenstaande de afmetingen van het gebouw zeer bescheiden zijn, verkrijgt het geheel door de toepassing dezer eenvoudige herhaling een bijzonder monumentaal karakter.

Indien wij ons voorstellen, dat het venster hetwelk op plaat X is afgebeeld aan beide zijden geflankeerd is door een paneel in den geest van de afbeelding die op pag. 23 van den tekst voorkomt, dan kunnen wij ons een denkbeeld vormen van deze zoo gelukkige groepeering.

De beide verdiepingen van het gebouw zijn in hoofdzaak uit deze motieven samengesteld. Aan den achtergevel zijn er zes, aan den voorgevel vijf, aan beide zijgevels weder acht, zoodat de buitenordonnantie negentien dergelijke motieven omvat. Aan het achterfront en de zijgevels worden zij, bij de benedenverdieping, door vlakke pilasters, bij de bovenverdieping door het reeds genoemde bouwkunstig motief, dat wij straks nader zullen bespreken, gescheiden.

De hoeken van het gebouw zijn bij de benedenverdieping door eenvoudige gladde hoekpilasters afgesloten. De kroonlijst, die achter de vensterbekroningen doorloopt, is boven elk paneel dat met eene figuur versierd is, voorzien van eene akroterie, wier front loodrecht op haren bovensten, meest vooruitspringenden vlakken band, is geplaatst.

De benedenverdieping is derhalve van boven afgesloten door achttien akroteriën en negen vensterbekroningen, zoodat deze verdieping door een krans van zeven en twintig motieven, die op gelijke hoogte vóór de basis der bovenverdieping voorspringen, is bekroond, terwijl bovendien nog twee akroteriën en de „Banaspati", die boven den ingang geplaatst is, het front van den voorbouw sieren.

Hiermede hebben wij de decoratieve samenstelling der benedenverdieping overzien.

De bovenverdieping is, wat vensters en paneelen betreft, met uitzondering van slechts geringe afwijking van enkele afmetingen, bijna gelijk aan de benedenverdieping. Aan vóór- en achtergevel zijn zes, aan de beide zijgevels vier vensters door de reeds vermelde paneelen met figuren geflankeerd, aangebracht.

Het venster, dat zich in het midden van den voorgevel boven den voorbouw bevindt, is echter aanzienlijk hooger geplaatst dan de andere, terwijl zijne aangrenzende paneelen niet met figuren werden versierd.

Dit venster werd vermoedelijk hooger geplaatst, wegens de middelste vrijstaande bekroning, die op den voorbouw rustte en die in tegenovergesteld geval vlak vóór de opening zou hebben gestaan. De aangrenzende paneelen werden niet van figuren voorzien, omdat beide kleinere bekroningen die eveneens op den vóórbouw stonden, het gezicht er op belemmerden.

Een voornaam element der bovenverdieping wordt gevormd door den reeds vermelden bouwkunstigen opstal, die zich tusschen genoemde groepeering van venster met paneelen herhaalt en derhalve aan vóór- en achterfront twee maal, aan beide zijfronten telkens één maal voorkomt. Het is samengesteld uit een hoog voetstuk, dat uit een drietal boven elkander geplaatste steeds terugspringende breede vlakke banden bestaat, op de kroonlijst der eerste verdieping rust en vóór de basis der bovenverdieping voorspringt. Op dit voetstuk

bevindt zich een paneel waarop „en basrelief" een zwevende figuur gebeiteld was, dat aan beide zijden geflankeerd wordt door een eenvoudigen vlakken pilaster; beide pilasters zijn overdekt met een lijstwerk, waarop eene op den achterwand sterk vóórspringende rijk versierde bekroning rust, die van boven, eene akroterie gelijk, in driehoekvorm eindigt.

De vlak behandelde kop, die boven deze driehoekige akroterie uitsteekt, is hoogst merkwaardig en kon evengoed aan een Romaansch of vroeg Gothisch gebouw voorkomen. (Zie sluitstuk pag. 36).

Het is een in steen gehouwen spotbeeld, waarvan het spaarzaam met haren omgeven ovale gelaat bovenaan van korte, stompe horens en voorts van groote ooren voorzien is, terwijl de ronde uitpuilende oogen er eene hartstochtelijke uitdrukking aan geven. Uit den met tanden en slagtanden gewapenden muil, die wijd geopend is, hangt de breede platte tong. De handen, die van onder den kop uitsteken en schijnbaar den pilaster welke als achtergrond dient, omvatten, zijn van groote scherpe nagels voorzien, die op krallen gelijken.

De hoekpilasters der bovenverdieping waren eveneens van boven met koppen versierd, doch deze hadden een meer ornamentaal karakter.

De kroonlijst, die deze verdieping afdekt, is ongeveer van dezelfde verhouding als die der benedenverdieping, doch in hare onderdeelen forscher en krachtiger geprofileerd. Zij loopt achter de bekroningsmotieven der vensters, die aanzienlijk hooger zijn dan die der benedenverdieping, en draagt het schuine dakprofiel, dat den overgang vormt tusschen de bovenverdieping, en den bovenbouw.

Deze kroonlijst was eveneens op de hoeken van akroteriën voorzien, die samengesteld zijn uit een ornamentaal motief en een kop, gelijk bij de benedenkroonlijst het geval is, terwijl zij ook hier, hooger dan het lijstwerk, in een driehoek eindigen en zoodoende aan de hoeken eene meer krachtige silhouette verleenen.

Op den bovenrand der kroonlijst tusschen elke vensterbekroning, bevinden zich telkens twee, en aan de hoeken van elk gevelfront ééne akroterie, die allen het schuine dakprofiel tot achtergrond hebben; zoodat aan elken zijgevel twee vensterbekroningen en vier akroteriën, aan vóór- en achtergevel elk drie vensterbekroningen en zes akroteriën geplaatst zijn, en bijgevolg op de kroonlijst der bovenverdieping twintig akroteriën met de tien vensterbekroningen een krans vormen, die het geheele gebouw omgeeft.

Het grootste gedeelte van den bovenbouw is verstoord; enkele deelen, die op het oogenblik nog in oorspronkelijken toestand verkeeren, stelden ons nochtans in staat het geheel weder op te bouwen.

Op de boven-kroonlijst verheft zich verder het ruim één M. twaalf cM hooge dakprofiel, waarvan de eenvoudige lijn eerst in schuin-vertikale richting stijgt om vervolgens met een zachte welving in een bijna horizontaal vlak over te gaan.

Hierop bevindt zich de basis waarop de zeer gedetailleerde bovenbouw rust. Deze basis springt ruim één M. twaalf cM. terug op den beneden vóórrand van het dakprofiel.

De bovenbouw is aan vóór- en achtergevel niet van dezelfde samenstelling als aan de zijgevels, terwijl de aan deze gevels voorkomende motieven aanzienlijk lager zijn dan die aan beide eerstgenoemde.

De achterwand of schildmuur, die ongeveer twee M. hoog is, waartegen de verschillende decoratieve elementen, waaruit de bovenbouw is samengesteld, vóórspringen, bestaat uit eene voetlijst, die op de reeds genoemde basis rust, vervolgens uit een staand vlak; terwijl het bekroningsprofiel, dat voor zich alleen één M. tien cM. van de hoogte inneemt, samengesteld is uit de kroonlijst, wier hoeken weder van kleine met koppen versierde akroteriën voorzien zijn, en het bovenprofiel, dat in schuine richting terugspringt.

Aan vóór- en achtergevel bevinden zich drie groote nissen, die met hare omgeving ± vier M. breed zijn. De basis verkrijgt op de plaats waar deze nissen er op rusten een vóórsprong, waardoor basis en nis tot een geheel samensmelten, dat eveneens eene hoogte van ± vier M. bereikt.

De buitenomlijsting dezer nissen is gevormd door den reeds meermalen vermelden breeden vlakken band, waarvan de meeste omlijstingen voorzien zijn, die onderaan aan beide zijden, in groote Makarafiguren eindigt en bovenaan een vlakken boog vormt.

Deze boog is versierd met een reusachtigen „Banaspati" uit wiens muil bladeren, papavers en kelken hangen.

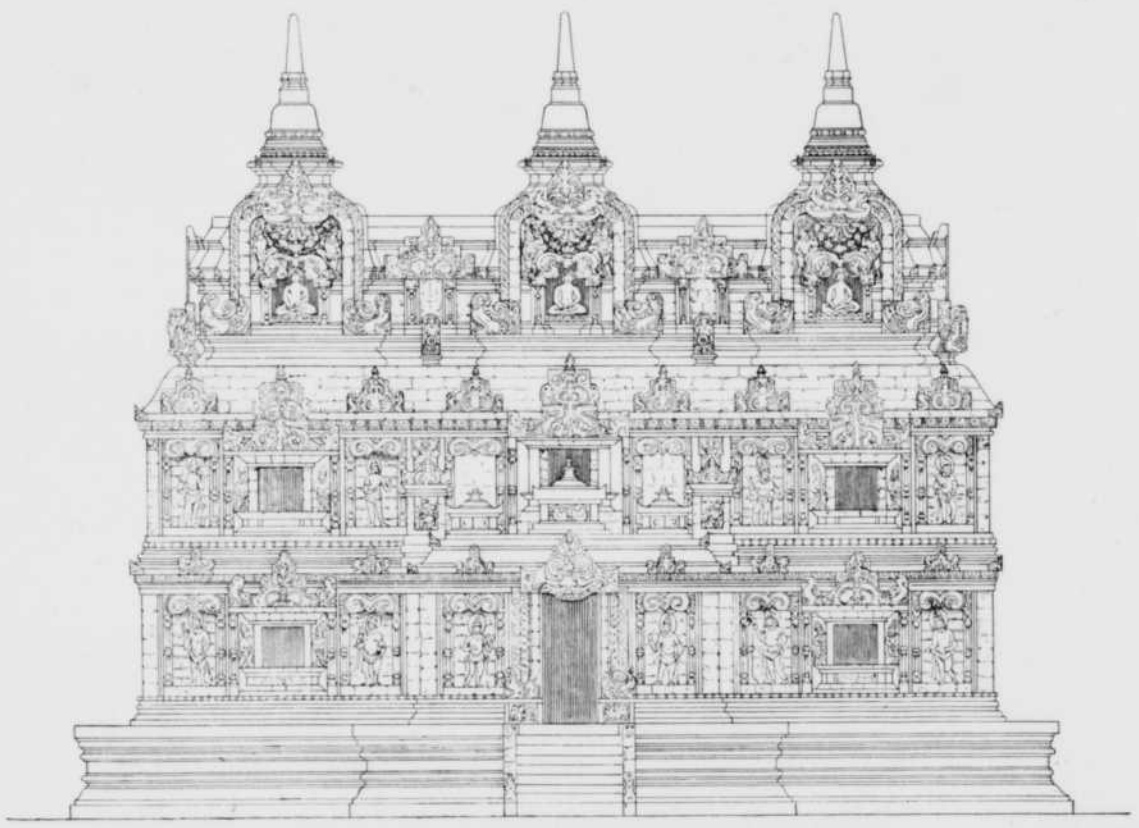
De binnenomlijsting der nissen wordt gevormd door twee rechthoekige pilasters wier fronten met profileeringen en relief, die weder de onderdeelen van basis, schacht en kapiteel weergeven, voorzien zijn, terwijl zij van boven met kleine hurkende figuren bekroond worden. Deze pilasters zijn onderling verbonden door eene rijk versierde ornamentale bekroning, die de nis in horizontale richting overdekt. Boven deze bekroning en naast den uit den „Banaspati" hangenden bloemenkrans bevindt zich aan beide zijden in de hoeken eene Bodhisatwafiguur. Op den achtergrond waartegen deze figuren zijn aangebracht, hangen guirlanden van zaadtrossen en paarlen. (Zie plaat XV.)

Deze verschillende motieven vormen vereenigd één goed geslaagd geheel, waarvan de krachtige werking juist berekend is voor de hoogte waarop de bekroning gezien wordt. Rondom de binnenruimte der nissen, die ± één M. diep is, wordt het profiel van den schildmuur vervolgd (hetgeen bij de reproductie niet het geval is), terwijl deze ruimte voorheen vermoedelijk met het beeld van een Dhyani-Boeddha was gevuld.

Tusschen deze groote nissen springt de basis op eene breedte van één M. vijf en zeventig cM., twintig cM. terug; op het terugspringende gedeelte is eene kleinere nis geplaatst, die aan beide zijden geflankeerd is door een rechthoekigen pilaster, welks front op gelijke wijze versierd is als de pilasters der groote nissen. Deze pilasters die ± vijftig cM. van elkander staan, zijn weder van boven in horizontale richting met een sierlijk bewerkte bekroning overdekt. Vóór elk dezer kleinere nissen was een waterspuier geplaatst, waarvan het voetstuk op dezelfde hoogte

het water geloosd, dat zich op het vlakke dak verzamelde, hetwelk aanvankelijk langs eene flauwe helling geleid werd naar de in den steen gehouwen afvoerbuizen, om vervolgens met eene sterk vallende helling door den muur van den bovenbouw, langs de monding der waterspuiers naar beneden te stroomen.

De vorm-elementen en de versieringen van den bovenbouw der beide zijgevels hebben veel overeenkomst met die der voorgevels, doch ze zijn in kleineren maatstaf toegepast, veel smaller van verhouding, en hebben ook minder voorsprong.

Schetsteekening van het Oost-front van Tjandi-Sari in gerestaureerden toestand.
(Teneinde het dakprofiel beter tot zijn recht te doen komen, ontbreekt het profiel der akroteriën van de zijgevels.)

als de basis op het dakprofiel rustte, en die één M. vijf cM. hoog, veertig cM. breed en vijf en zestig cM. vóór de basis sprong. Deze waterspuiers waren op de zijden bewerkt gelijk eene Makarafiguur; hun front, in het midden waarvan eene cirkelvormige opening voor de waterloozing was aangebracht, was versierd met eene op den ring dezer opening zittende figuur, die een Brahmaan voorstelt en onder dezen ring waren twee in elkander gekronkelde slangen gebeiteld, een motief dat vermoedelijk als symbool van het water moet worden opgevat.

Aan vóór- en achtergevel waren vier waterspuiers geplaatst, terwijl aan elk der hoeken van het gebouw vermoedelijk eveneens een waterspuier voorkwam, zoodat het geheele gebouw van acht waterspuiers voorzien was.

Eenige fragmenten dezer waterspuiers zijn op het oogenblik nog voorhanden.

Door de waterspuiers van vóór en achtergevel werd

Aan elken zijgevel bevinden zich eveneens vijf nissen waarvan twee kleinere tusschen drie grootere zijn geplaatst.

Deze drie grootere nissen zijn evenwel veel kleiner en minder diep dan de groote nissen aan den voorgevel, terwijl de beide kleine nissen niet dieper zijn dan de dikte harer pilasters.

Boven den schildmuur van den bovenbouw was een tweede lijstwerk voorhanden dat tot boven den buitenrand van het vlakke dak reikte, waardoor de horizontale lijn op de hoogte van het dak aan de vier gevels dezelfde werd.

Het vlakke dak, dat binnen het omringend lijstwerk der gevels eene afmeting van ± veertien en een halven M. lengte op ruim zeven M. breedte heeft, is in de breedte van het gebouw, dus van Oost naar West, in vijf vakken ingedeeld, waarvan er drie hooger gelegen zijn dan de twee die zich daartusschen bevinden. De twee laatstgenoemde vakken sluiten aan

Oost- en Westzijde tegen den vlakken rand, welke op gelijke hoogte der hooger gelegen vakken langs den dakrand van het geheele gebouw doorloopt, in een cirkelvormige lijn, aan. Op deze beide vakken verzamelde zich het water dat naar de spuiers van vóór- en achtergevel werd afgeleid, terwijl op de drie hooger gelegen vakken zich de voetstukken der Dagobs bevonden, waarvan er drie aan den voorgevel en drie aan den achtergevel geplaatst waren. Het gebouw was dus bekroond door zes Dagobs. Op het oogenblik is nog slechts het voetstuk van één dezer Dagobs voorhanden.

De Dagobs waren slank en sierlijk en vormden met den opstal der nissen van vóór- en achtergevel van beneden gezien een geheel, dat als bekroningsmotief een treffende werking moet hebben gehad.

Wij kunnen ons omtrent dit geheel en den indruk dien het monument in oorspronkelijken toestand moet hebben gemaakt, eenig denkbeeld vormen door de schetsteekening van het Oost-front van Tjandi Sari, die op pag. 30 voorkomt.

De beide zijvensters der bovenverdieping liggen op deze schetsteekening in dezelfde aslijn als die der benedenverdieping; in werkelijkheid zijn ze echter meer naar het midden van het gebouw gelegen, zoodat men zich moet voorstellen, dat de bovenbouw meer terugspringt dan hier het geval is.

Het uitwendige van het monument, de bouwkunstige onderdeelen zoowel als het beeldhouwwerk, was met een laag harde geelachtig-grijze stucco bedekt dat, ter gemiddelde dikte van een rijksdaalder, thans nog gedeeltelijk aanwezig is.

De steenen, waaruit het gebouw werd samengesteld zijn niet van groote afmetingen en daarbij zeer verschillend van verhouding, terwijl het materiaal tamelijk grof is. Ten einde een zuiver afgewerkt geheel zonder voegen en van gelijke kleur te verkrijgen, werd deze laag, die vermoedelijk was samengesteld uit eene zeer fijne tras- of kalkspecie, over het geheele gebouw verspreid.

De steenen onderlaag werd echter vooraf zeer zuiver afgewerkt, en daarna met stucco overdekt, doch zóó, dat alle vormen en omtrekken scherp werden weergegeven. Zij werden vermoedelijk eerst met de hand in de vochtige specie gemodelleerd, en daarna in de hard geworden massa bijgestoken, een arbeid die veel zorg en tijd vereischte.

Op de plaats waar de vóórbouw met den achterbouw verbonden was, zijn onder de basis, op de steenen, die de onderlaag vormen en die door het afbreken van den voorbouw aan het licht kwamen, een aantal teekens of merken zichtbaar, die alle verschillend van vorm en tamelijk ruw gehouwen zijn. Of die merken steenhouwersteekens moeten voorstellen of voor andere doeleinden, de constructie betreffende, in den steen werden gehouwen, of dat zij uit lateren tijd dagteekenen, was ons niet duidelijk; een onderzoek van deskundigen, die met de oude schrijfteekens vertrouwd zijn, zou hieromtrent eenig licht kunnen verspreiden. Het trok onze aandacht, dat ze voornamelijk op genoemde plaats voorhanden zijn, terwijl aan de beide zijgevels en aan den achtergevel slechts enkele van die merken te bespeuren waren.

Ten einde ons van den oorspronkelijken toestand van Tjandi Sari in zijn geheel volkomen rekenschap te geven, willen wij ook in het inwendige nog een vluchtigen blik werpen, doch daartoe moeten wij ons voorstellen, dat de vóórbouw waarin de eenige toegang tot de binnenruimten was aangebracht, nog aanwezig is, en om onze voorstelling te steunen, zullen wij weder onze toevlucht moeten nemen tot de overblijfselen van Tjandi Plaoson, alwaar bij den blootgelegden bouwval de muren van den voorbouw tot eene hoogte van een paar meters nog aanwezig zijn.

Nadat wij den toegang zijn ingetreden, komen wij in een doorgang van ± één M. zes en twintig cM. breed en ± één M. vier en veertig cM. lang; daarna betreden wij eene ruimte die ± twee M. vijftig cM. breed en ± twee M. tien cM. lang is. (Zie grondplan pag. 21.)

In dit voorportaal bevindt zich aan elke zijde, rechts en links van den binnentredende, in het midden der muren, die de lengte afsluiten, eene nis, wier opening zestig cM. breed en diep is en wier hoogte ± een M. vijf en twintig cM. bedraagt.

Elke dezer nissen bevat een beeld en wel aan de ééne zijde een Bodhisatwa, aan de andere zijde een Bodhiçakti of vrouwelijke Bodhisatwa.

Het front dezer nissen is zeer rijk versierd. Aan beide zijden ontwikkelt zich onderaan uit de Makarafiguren een breeden door bladvormig ornament omzoomden band, terwijl de nis bovenaan boogvormig is afgesloten en met den van lofwerk omgeven „Banaspati" versierd is, boven welke aan elke zijde van den kop eene „Kinnara" zweeft.

Op pag. 12 aan het slot der inleiding is zulk een nis met Bodhisatwa afgebeeld.

De in de nissen geplaatste beelden komen, wat opvatting en uitvoerig betreft, volkomen overeen met die, welke naar den tuin van den Resident te Djogdjakarta werden overgebracht. Ofschoon laatstgenoemden, waartoe de op plaat I afgebeelde Bodhiçakti behoort, eenigszins grooter van afmetingen zijn, is het meer dan waarschijnlijk dat deze beelden van Tjandi Plaosan afkomstig zijn.

In het voorbijgaan willen wij nog even de aandacht er op vestigen hoe nauw hier nissen en beelden met elkander in verband staan en hoe harmonisch de ornamentale omlijsting met den figuralen inhoud der nis tot één geheel samensmelten, terwijl deze beelden zich in het bijzonder door hun verheven godsdienstig karakter onderscheiden.

Beide figuren zijn met het vrouwensnoer als „Oepawita" gesierd.

Dit met paarlen bezet snoer zonder eind hangt om den nek over de beide schouders en wordt van voren tuschen de borsten door middel eener versierde sluitplaat vastgehouden, terwijl het verder langs de lendenen achter den benedenrug doorloopt.

Op de mythologische beteekenis alsook de artistieke opvatting van de figurale voorstellingen der Hindoekunst zullen wij voor zooverre het bestek van den tekst het toelaat bij onze beschouwingen over het beeldhouwwerk van den Boroboedoer, terugkomen en dan tevens de in den bouwval van Tjandi Plaosan nog aanwezige beeldhouwwerken bespreken.

De vóórbouw was volgens alle waarschijnlijkheid inwendig met een vlak gewelf overdekt, dat aan de drie bekroningsmotieven, die hem van boven afsloten, het standpunt bood. Dit gewelf was aan beide zijden vermoedelijk samengesteld uit eenige boven elkander springende horizontale steenlagen, terwijl het middenvak door vlakke steenen was afgedekt. Een dergelijk gewelf is aan Tjandi „Semar", op het Diëngplateau, in oorspronkelijken toestand bewaard gebleven.

Tjandi-Çiwa. Tempelgroep te Prambanan; toegang van den omgang.

Wij dienen ons thans weder naar Tjandi Sari te verplaatsen in welks bouwval nadere gegevens, tot een juiste voorstelling der inwendige inrichting nog voldoende aanwezig zijn. Wij betreden het hoofdgebouw langs den toegang, die aan het einde van den voorbouw gelegen was; daar deze werd afgebroken is die toegang thans aan het front zichtbaar.

Deze toegang is onderaan en op zijde van eene soortgelijke omlijsting omgeven als de toegang van den vóórbouw.

De „Banaspati", die boven den ingang prijkt, is echter op geheel andere wijze behandeld, daar het bovengedeelte waarin het grootste deel van den kop is gebeiteld in rechthoekigen vorm aanzienlijk voorspringt, terwijl aan beide zijden daarvan een leeuwenfiguur, in vorm overeenstemmende met onze heraldieke leeuwen, is aangebracht.

Bovendien is het terugspringende benedengedeelte met bloemen en kelken versierd, die uit den muil van den „Banaspati" hangen, terwijl het bekronigsmotief, de kop met zijne ornamentale omgeving, in zijn geheel in den vorm eener staande ruit gevat is.

De meer krachtige voorsprong dezer bekroning werd vermoedelijk toegepast, omdat de toegang in zijn oorspronkelijken toestand in een schemerlicht was geplaatst en de verlichting van beneden op den kop viel, waardoor een eenvoudig vlak plan, dat vaak bij beter verlichte versieringen werd toegepast, hier minder tot zijn recht zou komen, terwijl daarentegen een sterker relief geeischt werd.

Het Ooster-front van den bouwval, dat op pag. 20 is afgebeeld geeft den toegang in zijn tegenwoordigen toestand te zien.

Nadat wij dien toegang, die één M. zestien cM. breed is, hebben overschreden, gaan wij door een voorportaal, dat één M. veertig cM. breed en één M. vier en negentig cM. lang is, om het middelste vertrek der benedenverdieping te bereiken, dat vijf M. tachtig cM. lang en drie M. acht en veertig cM. breed is.

Op de beneden- zoowel als op de bovenverdieping bevinden zich drie dergelijke vertrekken, die op elke verdieping door middel van twee doorgangen met elkander in gemeenschap staan.

Deze doorgangen beslaan in hunne lengte de dikte der binnenmuren, die ± één M. vijf en zestig cM. bedraagt, terwijl hunne opening vijf en tachtig cM. breed is. Op de hoogte van één M. vijf en zestig cM. neemt de vertikale lijn der beide muren, die de opening van den doorgang bij de benedenvertrekken begrenzen, den boogvorm aan, waarvan de straal niet uit het midden der opening, doch uit twee verschillende op gelijke hoogte gelegen punten getrokken is, ter-

wijl bovenaan, op eene hoogte van twee M. vijf en dertig cM., beide booglijnen op een afstand van twee en veertig cM. door een vlakken steen worden afgedekt

Het is dus een afgedekte spitsboog, die hier aanwezig is.

In het middelste vertrek der benedenverdieping bevindt zich aan elke zijde links en rechts, ongeveer in het midden der muren, die het vertrek in de lengte afsluiten, zes en zeventig cM. van den doorgang verwijderd, eene nis, die zonder omlijsting één M. breed, acht en dertig cM. diep en één M. vijf en veertig cM. hoog is, terwijl de horizontale opening der nis onderaan vijf en zeventig cM. boven den vloer gelegen was en bovenaan met een cirkelboog is afgesloten.

Deze nissen zijn met het meermalen besproken vlakke bandprofiel omlijst, dat onderaan aan beide zijden uit Makarafiguren ontspringt en bovenaan met den „Banaspati" versierd is.

In elk der beide vertrekken, die links en rechts van het middelste vertrek gelegen zijn, bevindt zich in den buitenmuur ééne nis. Deze nissen zijn alle van dezelfde verhoudingen en op dezelfde wijze versierd, terwijl de muren overigens zonder versiering vlak zijn gehouden; bovendien zijn de twee vensteropeningen, die in beide zijvertrekken uitkomen, door dezelfde omlijsting omgeven als de nissen.

Deze vensteropeningen bevinden zich, in het noordelijke vertrek in den noord-oosthoek, in het zuidelijke vertrek in den zuid-oosthoek en staan dicht naast elkander zoodat de versieringen der omlijstingen van beide openingen in de hoeken van het vertrek aan elkander grenzen.

In de benedenvertrekken zijn verder geen vensters voorhanden; de ten westen aan Noord- en Zuidgevel voorkomende vensteropeningen bereiken slechts eene diepte van tachtig cM. en dringen derhalve niet tot het inwendige van de vertrekken door; evenmin komen vensteropeningen aan de benedenverdieping van den achtergevel voor; deze toch zijn hier, zooals reeds vermeld, vervangen door ornamentale paneelen, gelijk op plaat X is weergegeven.

Tegen de inwendige zijde van den naar het Westen gekeerden muur zijn nog sporen voorhanden waaruit men kan afleiden, dat hier vroeger altaren waren geplaatst. Deze altaren zijn in de vertrekken van „Tjandi Plaosan" nog aanwezig en nog gedeeltelijk met beelden bezet.

In het naar de noordzijde gerichte vertrek zijn eveneens de sporen nog zichtbaar der trap, die vermoedelijk naar de bovenverdieping heeft geleid.

Op ongeveer twee M. vier en vijftig cM. hoogte van den oorspronkelijken vloer af, waarvan de sporen aan den voet der inwendige muren nog zichtbaar zijn (thans ligt de vloer wegens het uitbreken der vloersteenen veel dieper) bevindt zich de onderrand der kroonlijst, die de benedenvertrekken van boven afsluit.

Deze kroonlijst begint onderaan met een breeden vlakken band, die onder en boven door kleine vlakke banden is ingesloten; hierop volgt een „Sima", die eveneens onder en boven van een smallen vlakken band voorzien is, terwijl in den daaropvolgenden sterk voorspringenden vlakken band, en wel aan de zijde, die in de lengte der vertrekken gelegen is, veertien rechthoekige inkepingen van elf cM. breedte en zestien cM. hoogte gehouwen zijn, waarin vermoedelijk de balken geplaatst waren, die den vloer der bovenverdieping droegen.

De hoogte van de kroonlijst van den onderrand af tot de vermoedelijke hoogte waarop de vloer der bovenverdieping lag, bedraagt ± een en tachtig cM. terwijl boven dien vloer langs de muren der vertrekken nog eene profileering loopt, wier bovenrand een en dertig cM. hooger gelegen is.

Op deze hoogte ligt de vloer der doorgangen waarmede de bovenvertrekken in verbinding staan en wier totale hoogte ± twee M. bereikt; voor het overige zijn deze doorgangen gelijk aan die der benedenverdieping.

Op de bovenverdieping zijn in elk vertrek twee nissen aangebracht; de zes nissen, die in de drie vertrekken in de van Oost naar West gerichte muren zijn uitgehouwen, liggen in dezelfde, van het Noorden naar het Zuiden, gerichte aslijn, die op een afstand van ongeveer twee M. acht cM. van de doorgangen verwijderd ligt.

Deze nissen zijn onderaan negentig cM. breed en één M. tien cM. hoog, bovenaan met een rondboog afgesloten en zonder versierde omlijsting.

In de vertrekken der bovenverdieping bevinden zich tien vensteropeningen; daarvan zijn er twee in het middelste vertrek aan Oost- en Westzijde tegenover elkander geplaatst; in elk der beide nevenvertrekken zijn er vier, die in de hoeken der buitenmuren uitkomen; zij zijn alle zonder versiering, doch hare opening is bovenaan aan beide zijden in eenvoudigen ojiefvorm uitgehouwen.

Bij de verschillende vensteropeningen der bovenverdieping zijn in boven- en benedendrempel op ± vijf en twintig cM. diepte, gemeten van de omlijsting der uitwendige opening, vier gaten gevonden waarin vermoedelijk voorheen staven waren geplaatst, die de openingen afsloten, terwijl aan de inwendige zijden gaten aanwezig zijn, waarin naar alle waarschijnlijkheid de pinnen der luiken draaiden.

Elk der bovenvertrekken is bovenaan afgesloten met eene kroonlijst, samengesteld uit vier rechthoekige steeds vóórspringende vlakke banden, ieder van twintig cM. hoogte en twaalf cM. vóórsprong; de onderste band is onder- en bovenaan door een kleinen vlakken band ingesloten.

De voet van het gewelf, dat op deze kroonlijst rust, springt op den bovensten rand der kroonlijst drie en twintig cM. terug, vervolgens op twintig cM. hoogte weder dertien cM. naar voren, stijgt dan nogmaals loodrecht twintig cM., om daarna rechtlijnig, in schuine richting den top van het gewelf te bereiken.

Het gewelf is hier zooals het overal bij de Hindoebouwwerken voorkomt, samengesteld uit vóórspringende vlakke steenlagen, die in een rechthoekig grondplan de vertrekken overwelven. De schuine wanden, die thans de steeds nauwer wordende kokers der gewelven begrenzen, werden vermoedelijk, nadat de steenen geplaatst waren, vlak gehouwen.

De afmetingen der schuine vlakken welke aan de Oost- en Westzijde geplaatst zijn, bedragen onderaan ruim drie M., bovenaan twintig cM.; terwijl de vlakken, die in de lengte der vertrekken liggen onderaan vijf M. tien cM., bovenaan twee M. vijf en twintig cM. beslaan.

De zoldering waartegen deze vlakken eindigen en die den top van het gewelf vormt, bestaat uit een langwerpig vlak van twintig cM. breedte en twee M. vijf en twintig cM. lengte, dat van het Oosten naar het Westen gericht en met vlakke steenplaten afgedekt is.

De inwendige hoogte van den oorspronkelijken vloer af der benedenvertrekken tot dit horizontaal gelegen vlak bedraagt ± negen M. vier en twintig cM., terwijl de hoogte van den onderrand der kroonlijst van de bovenvertrekken af tot den top van het gewelf ± drie M. acht en vijftig cM. bedraagt; van de bovenkroonlijst af tot den vermoedelijken vloer der bovenvertrekken bedraagt de hoogte twee M. een en dertig cM., terwijl de hoogte van den vloer der benedenverdieping tot die der bovenverdieping drie M. vijf en dertig cM. bedraagt.

De schuine wanden van het gewelf zijn in het middenvertrek het best bewaard gebleven; die van beide zijvertrekken zijn aan Noord- en Zuidzijde verzakt, vermoedelijk door den sterken druk van den bovenbouw die er op steunt. In het Noordervertrek heeft de gewelfmuur den boogvorm aangenomen, terwijl men in het Zuidervertrek door de scheuren der verplaatste steenlagen heen het daglicht kan zien.

Men begrijpt dus dat de bouwval in den regentijd zeer veel schade lijdt.

Slechts zelden betreedt de menschenvoet het inwendige van dezen bouwval; wij hadden er onze materialen geborgen; de groote vleermuizen, die in de scheuren der gewelven nestelen, werden hierdoor in hare stille rust gestoord.

Van de dikte der muren en de in verhouding kleine open ruimten, die het inwendige biedt, kan men zich eenig denkbeeld vormen door het op pag. 21 weergegeven grondplan.

Van den bovenbouw is weinig meer voorhanden. Aan den voet van den bouwval is de omgang, zooals reeds vermeld werd, geheel verdwenen terwijl de vier gevels op vele plaatsen zeer geleden hebben. Ofschoon dit monument zeer vervallen is, zal het toch wegens de degelijke constructie en het uitmuntend materiaal waaruit het is vervaardigd, nog langen tijd gespaard kunnen blijven, indien de maatregelen tegen den steenenroof, en tot het uitroeien van den plantengroei, doel treffen. Veel zou daarenboven voor het behoud van den bouwval gewonnen zijn, indien men eveneens de noodige voorzorgen nam tegen het inwateren.

Sedert jaren is de architraaf van een der bovenvensters van den aan de zuidzijde gelegen gevel gebroken en in het midden naar beneden gezakt, zoodat boven dezen deksteen eene opening ontstond. De steenmassa heeft zich echter van zelve zoo vastgestouwd, dat er op het oogenblik geen bewegen aan is; wel een bewijs dat de bouwval nog menigen stoot zal kunnen weerstaan.

Ofschoon bovenstaande mededeelingen omtrent de bouwkunstige samenstelling, de inwendige verdeeling en de decoratieve onderdeelen van Tjandi Sari nog verre van volledig zijn, hebben wij er nochtans langer bij stilgestaan dan aanvankelijk ons plan was.

Wij vonden daartoe aanleiding, omdat onder de tot ons gekomen bouwvallen uit het Hindoetijdperk, eene vrijstaande uit gehouwen steenen samengestelde „Wihâra", tot de groote uitzonderingen behoort. De meeste „Wihâra's" toch, die thans nog in Vóór-Indië voorhanden zijn, werden in de rotsen uitgehouwen, en waren van geheel andere distributie.

Daar het kloosterleven gedurende het Boeddhistische tijdperk in de Indische samenleving eene voorname plaats inneemt, komt het ons bovendien wenschelijk voor, ook daarbij nog eenige oogenblikken stil te staan.

Reeds in het Brahmaansche tijdperk, vóór Boeddha's optreden, bestond er een sterke drang het maatschappelijk leven te ontvluchten en zich in strenge afzondering aan de studie der heilige boeken, aan overdenking en bespiegeling over te geven. Deze drang om zich los te maken van aardsche goederen en genietingen en voor levensonderhoud met het meest noodzakelijke genoegen te nemen, is het uitvloeisel van het wijsgeerig beginsel, dat in de godsdienstige opvatting der Indiërs ligt opgesloten.

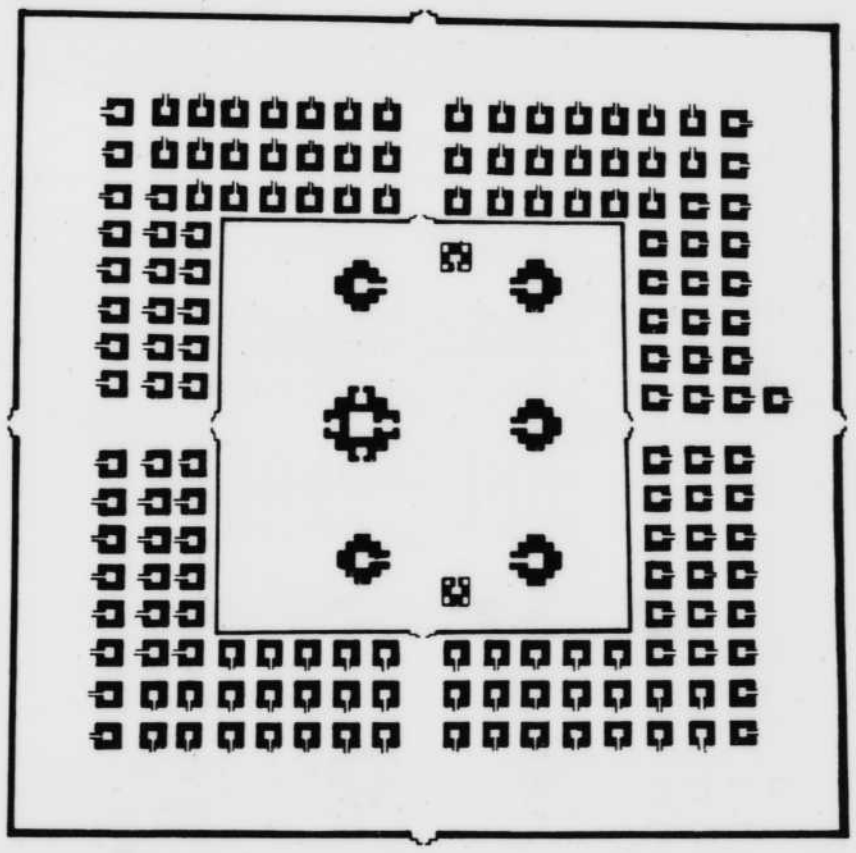
Het vormen van afzonderlijke geestelijke gemeenten is echter eerst onder den invloed der Boeddhistische leer ontstaan. Bovendien werden onder deze leer lieden van elken rang en stand, mits zij aan zekere voorwaarde voldeden, in de gelegenheid gesteld tot de Gemeenschap toe te treden, terwijl de Brahmanen tot eenen afzonderlijken priesterstand behoorden.

In tegenstelling met deze laatsten werden de Boeddhistische kloosterlingen „Bhikshu's", „Samana's" of

„Askeeten" genoemd. Niet in den moeilijken strijd voor het bestaan, noch in het onvermoeid streven en werken om een voorgesteld doel te bereiken, vond men het levensideaal; men zocht gemoedsvrede door de wereld te ontvluchten, eene opvatting waarvan de noodlottige invloed zich van lieverlede op de Indische samenleving heeft doen gevoelen.

Reeds onder het tijdperk van Açoka onderscheidt men drie verschillende secten: de „Ajiwika's" of „Brahmaansche Brahmaçarin's", de Boeddhistische „Sangha" en de Nirgrantha's" of „Jaïna's".

Na erkenning zijner goddelijke roeping zien wij Boeddha omringd door eene groote schare van leerlingen. Als levenswijze was hun kuischheid en onthouding, armoede en nederigheid voorgeschreven, en deze werd geheel vrijwillig aangenomen; geene vaste banden belemmerden hunne vrijheid en elk van hen kon steeds uit de gemeenschap treden en ongestoord tot het maatschappelijk leven terugkeeren.

Grondplan van de Tempelgroep te Prambanan.

De bevolking, die tot het Boeddhisme was overgegaan stond buiten deze Gemeenschap; zij vereerde den Meester, beleed zijne leer en bracht hare moreele beginselen in praktijk, doch de strenge godsdienstige levenwijze werd door haar niet in acht genomen.

Vorsten en aanzienlijke personen gaven blijken van toewijding door uitgestrekte grondeigendommen in de nabijheid van steden en dorpen ter beschikking van de Boeddhistische Gemeenschap te stellen. Op deze werd eene Gemeente, een Kerspel of „Sîmâ" gesticht en aldus aan den wensch van den Meester voldaan, die al te strenge afzondering even sterk veroordeelde als het wereldsch verkeer. De nabijwonende bevolking zorgde voor het levensonderhoud der kloosterlingen.

De meest ideale opvatting van liefdadigheid, het beginsel, dat hij, die in de gelegenheid is zijne gave te schenken, hem, die de gave ontvangt, dankbaar moet zijn, wordt bij de Boeddhisten thans nog in toepassing gebracht. De Bhikshu vraagt derhalve nooit om eene gave noch bedankt er voor. Hij zamelt zwijgend in en kondigt zijne tegenwoordigheid aan door het geluid, dat hij met den wandelstaf maakt, reikt zijne „pâtara", een houten of uit aardewerk vervaardigd bakje van ronden vorm, toe, om de gave in ontvangst te nemen en verdwijnt even zwijgend als hij gekomen is.

In geval hij meer heeft ontvangen dan zijn levensonderhoud vereischt, verdeelt hij het overtollige onder zijne kloosterbroederen.

De „Geschiedenis van het Buddhisme in Indië", door den Hoogleeraar Dr H. Kern, bevat omtrent de kloosters en hunne inrichting de meest volledige gegevens. Zij, die in dit onderwerp dieper wenschen door te dringen, zullen genoemd werk met vrucht raadplegen.

De verschillende gebouwen, die ten dienste der Gemeenschap werden gesticht, waren aanvankelijk eenvoudig uit hout, baksteen of bamboe gebouwd. Later, toen het Boeddhisme zich uitbreidde en in aanzien toenam, werden deze gebouwen omvangrijker, uit meer duurzaam materiaal en in grooter aantal opgericht, terwijl het terrein waarop ze verrezen vaak eene aanzienlijke oppervlakte besloeg.

Dit alles stond in verband met het aantal kloosterlingen dat geherbergd werd; zoo waren er kloosters waar slechts weinige Bhikshu's vertoefden, andere waar hun aantal duizenden beliep.

In de overleveringen werden deze kloosters vaak lusthoven genoemd.

> „Tusschen bloemrijke parken, waar omheen „stroomende wateren zich kronkelen, liggen de, „door weelderig groen, omzoomde vijvers. Tem„pels, heiligdommen, vergaderzalen, zuilengan„gen, badhuizen en tal van nevengebouwen groe„peeren zich onder de schaduw van lommerrijke „boomen wier bloemen bij de offeranden worden gebruikt."

Onder de voorschriften, die de kloosterlingen verplicht waren op te volgen, komen eenige bepalingen voor betrekking hebbende op het schoonhouden der „Tjaïtja" en der „Wihâra", waaruit men kan opmaken dat beide godsdienstige monumenten tot de gebouwen der Gemeenschap behoorden. Ook Tjandi Sari zal in vroegeren tijd als Wihâra hebben gediend en

het vermoeden ligt voor de hand, dat de in de nabijheid gelegen „Tjaïtja Tjandi Kali-Bening" eveneens tot dezelfde Gemeenschap heeft behoord.

Toen wij met de door karbouwen getrokken „grobaks" onze materialen op het terrein van den bouwval aanvoerden bleef de bevolking van den aangrenzenden kampong onzichtbaar, nu en dan bemerkten wij eene inlandsche vrouw die eenen schuwen blik over den paggar wierp en klaarblijkelijk was uitgezonden ten einde op te nemen wat er omging. Het was aanvankelijk onmogelijk koelies te werven om ons bij de werkzaamheden behulpzaam te zijn.

Doch na korten tijd werden wij goede vrienden; een klein, aan één der kinderen aangeboden geschenk, had eene gunstige uitwerking, de inlanders werden bijzonder vriendelijk en hulpvaardig en weldra konden wij over voldoende hulp beschikken.

De gewilligheid en de schranderheid die wij onder de bij het werk behulpzaam zijnde koelies hebben waargenomen wekte onze bewondering op; zeer bevattelijk en buitengewoon handig volbrachten zij de hun opgedragen taak, en ofschoon wij de Javaansche taal niet machtig zijn, kostte het ons weinig moeite ons verstaanbaar te maken; een blik, een enkel teeken was voldoende onze wenschen kenbaar te maken, onmiddellijk en stipt opgevolgd werden.

Met veel genoegen herdenken wij den tijd dat wij aan dezen bouwval werkzaam waren. Des namiddags kwam een groot deel der bevolking de werkzaamheden in oogenschouw nemen. De mannen plaatsten zich, op hunne hurken gezeten, in een kring, de vrouwen met hare kinderen spelend, zaten op den grond, en kreten van verwondering kon men hooren als de klei van de afgietsels werd genomen en de reproductiën van hetgeen zich oorspronkelijk aan den bouw vertoonde zichtbaar werden; zij begrepen er klaarblijkelijk niets van en gaven hunne overwegingen en bedenkingen ten beste. Vaak herhaalde zich dit tooneel waaraan wij den naam van Kampongvreugde gaven, en ook wij vermaakten ons met deze eenvoudige lieden, die zeker nimmer dergelijke werkzaamheden hadden gezien en niet konden begrijpen met welk doel wij dit werk verrichtten.

Wij willen thans „Tjandi Sari" verlaten en de bouwvallen gelegen aan de andere zijde der „Kali Opak" in oogenschouw nemen.

Kop aan de bovenverdieping van Tjandi-Sari.

Tjandi-Çiwa. Tempelgroep te Prambanan.

DE TEMPELGROEPEN
VAN
PRAMBANAN
EN VAN
TJANDI-SEWOE.

Reeds in het begin der vorige eeuw heeft Cornelius, een Nederlandsch genie-officier, de toenmaals geheel begroeide ruïne van Prambanan gedeeltelijk aan het licht gebracht en daarvan in zooverre de toestand er gelegenheid toe bood, schetsen vervaardigd en eene beschrijving gegeven. De Vereeniging voor oudheid, taal, land en volkenkundig onderzoek te Djogdjakarta, die in 1885 werd gesticht, heeft al dadelijk het blootleggen van deze tempelgroep ter hand genomen, en daardoor allen, die in de Hindoekunst belang stellen, aan zich verplicht. Haar eerste voorzitter J. W. IJzerman, heeft in zijn vroeger reeds vermeld werk, omtrent deze tempelgroep, en vooral omtrent de in de cella's der tempels gevonden putten, belangrijke mededeelingen gedaan, terwijl zijn opvolger, Dr. J. Groneman, door de beschrijving der beeldhouwwerken, die intusschen gevonden werden, aangevuld met de door Cephas vervaardigde photografische reproductiën, er niet weinig toe heeft bijgedragen dezen bouwval meer algemeen bekend te maken.

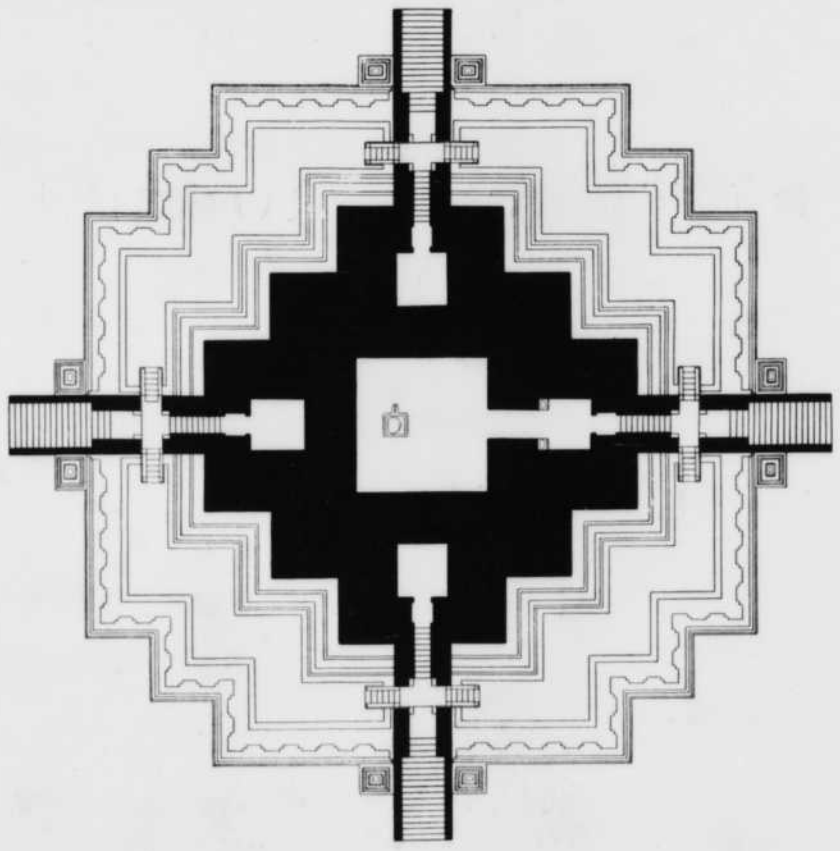
Ons streven zal zijn van genoemden bouwval zooals wij dien bij ons bezoek hebben gevonden, in algemeene trekken, een kort overzicht te geven.

De tempelgroep was voorheen door drie ringmuren ingesloten; van den buitensten ringmuur, welks zijden niet nauwkeurig naar de vier windstreken gericht waren, is zeer weinig overgebleven; slechts hier en daar zijn in de omliggende kampongs nog enkele overblijfselen er van voorhanden. De tweede ringmuur, die in het hierbij gevoegde grondplan is aangegeven, vormt ongeveer een vierkant van ± twee honderd vijf en twintig M. aan elk der zijden, die naar de vier windstreken gericht zijn. Van dezen ringmuur werden de steenen voor het grootste gedeelte afgebroken; thans heeft men hem ter manshoogte gedeeltelijk weder opgebouwd, doch met fragmenten, die van de tempels afkomstig zijn. (Zie grondplan pag. 35.)

Alsof de vergankelijkheid met de menschelijke combinatiën den spot wilde drijven, ziet men hier de meest uiteenloopende fragmenten van bouw- en beeldhouwwerk op elkander gestapeld.

De zijden van den derden ringmuur zijn ± honderd en tien M. lang en nauwkeurig naar de vier windstreken gericht. Die ringmuur waarvan op pag. 11 de voortreffelijkheid reeds werd aangetoond, omsluit het hooger gelegen terras, waarop zes groote en twee kleine tempels geplaatst waren.

Tusschen beide laatstgenoemde ringmuren daalde het terrein naar de buitenzijde en vormde vermoedelijk drie lage smalle terrassen, die rondom het grooter en hooger gelegen terras liepen en waarvan elk met eene rij kleine tempels bezet was. Beide ringmuren waren aan elke zijde in het midden van toegangen voorzien; de weg, die deze toegangen verbond, was breeder dan de ruimte, die tusschen de kleine tempels gelegen was.

Schetsteekening van het grondplan van Tjandi-Çiwa.

Deze kleine tempels vormden rondom het hooger gelegen terras drie gordels waarvan de binnenste vier en veertig, de middelste twee en vijftig en de buiteste zestig tempels telde. Bovendien was men klaarblijkelijk aan de Oostzijde begonnen met den aanleg eener vierde rij waarvan echter ten noorden van den ingang, slechts een enkele tempel gereed kwam; hun aantal bedroeg derhalve in zijn geheel honderd zeven en vijftig.

Op het oogenblik is van de meeste dezer tempeltjes zeer weinig overgebleven; van enkele is nog een gedeelte der staande muren zichtbaar; van andere is het basement nog voorhanden; doch van vele wordt de plaats waar zij stonden slechts door hunne fondamenten aangewezen. Bovendien is het terrein overvloedig met boomen, planten en struikgewas begroeid.

Aan de Noord- en Zuidzijde zijn nog kampongs gevestigd. Aan de Oostzijde, werd door de reeds genoemde Vereeniging de grond aangekocht. Hier zal de Pasanggrahan gevestigd worden, terwijl aldaar tevens gelegenheid bestaat de tempeltjes in zooverre ze nog voorhanden zijn geheel bloot te leggen, en het terrein van den overvloedigen plantengroei te zuiveren, waardoor men het overgeblevene beter zal kunnen overzien.

Op het oogenblik levert de Oostzijde met de verschillende kleine bouwvallen, die gedeeltelijk onder het struikgewas verborgen liggen, en door een groot aantal klapperboomen omringd zijn, een zeer schilderachtig tafereel. Van een dezer tempeltjes werd de muur door een boomstam uit elkander gedreven; een gedeelte daarvan heeft zich in den stam vastgezet en hangt thans daaraan verbonden boven de andere fragmenten.

De vierkante cella's dezer tempeltjes waren ± twee M. dertig cM. lang en breed, de ingangen door trappen met den beganen grond verbonden en alle naar de buitenzijde gericht; de hoektempels der buitenste rijen waren van twee ingangen voorzien; aan elke buitenzijde één; de op de basis rustende middenbouw was, in zooverre men zulks nog kan beoordeelen, rechthoekig zonder versiering, terwijl van de bekroning niets meer aanwezig is.

Wij begeven ons thans naar het hooger gelegen terras, waartoe voorheen aan elke zijde der toegangen eene trap leidde, en ontwaren aldaar de bouwvallen van zes groote tempels in twee rijen van drie geschaard, de eene ten Westen de andere ten Oosten, in hunne volle schoonheid, terwijl nog twee kleinere tempels ten Noorden en ten Zuiden tusschen deze rijen gelegen waren. Bij deze is van den Zuidelijken tempel de onderbouw nog gedeeltelijk voorhanden; van den Noor-

delijken zijn nog slechts de fondamenten overgebleven.

Men kan zich nauwelijks een denkbeeld vormen van het grootsch en indrukwekkend geheel, dat deze bouwvallen thans nog opleveren

Geen vijftien jaren geleden vormden de drie ten Westen gelegen tempels ééne pyramide van op elkander gestapelde steenen, waarboven hetgeen van den top van den middelsten tempel was overgebleven, uitstak, terwijl het geheele plateau met steenen als bezaaid was, waartusschen verschillende boomen weelderig waren opgeschoten.

Veel arbeid en moeite heeft het gekost om deze gebouwen vrij te leggen en de steenblokken op te ruimen, die naar gelang het hooger gelegen gedeelte der gebouwen in verval geraakte, naar beneden waren gestort en zoo van lieverlede den steenhoop vormden, die steeds omvangrijker werd en de basementen der drie tempels onder ééne massa bedekte. Doch de Vereeniging heeft voldoening van haren arbeid. In de laatste jaren heeft er geen ontdekking op bouwkunstig gebied plaats gehad welke die van Prambanan overtrof. In dezen bouwval toch zijn de elementen aanwezig eener kunstuiting van den eersten rang, die met de bouwkunstige werken uit de beste tijdperken der kunstgeschiedenis kan vergeleken worden en hare plaats met eere zal handhaven.

De drie tempels van de Westelijke reeks waren gewijd aan de „Trimurti", de Drieënheid der „Hindoes".

Bij de inleiding werd reeds vermeld dat het „Brahmanisme" zich uit den oorspronkelijken natuurdienst, het „Vedisme", ontwikkeld heeft. Onder eerstgenoemden Godsdienstvorm vestigde zich de „Hindoemaatschappij" tot een vast lichaam; de oude onmiddelijk door de natuur geïnspireerde mythen geraakten gedeeltelijk op den achtergrond, terwijl de godsdienstige en wijsgeerige begrippen een meer vasten vorm en meer samenhang verkregen

Omtrent de Vde eeuw vóór onze jaartelling bereikte het „Brahmanisme" zijnen hoogsten bloei, doch bijna gelijktijdig had de scheuring plaats, die het „Boeddhisme" een zelfstandig bestaan schonk.

Gedurende geruimen tijd genoot het „Boeddhisme" den voorrang en het „Brahmanisme" tot nog toe aan zijne aloude beginselen trouw gebleven, was genoodzaakt, wilde het zijne heerschappij herwinnen, met de na verloop van tijd gewijzigde maatschappelijke toestanden rekening te houden.

De „Trimurti", bestaande uit „Brahma", „Wisjnoe" en „Çiwa" werd vervolgens als hoogste Goddelijke macht erkend, en in de nationale geloofsleer der „Hindoes", het „Hindoeïsme", opgenomen, dat tot heden door de meeste volken, die op het vaste land van Indië wonen, wordt beleden.

Na verloop van tijd wordt „Brahma" als eene minder verheven Godheid beschouwd, die nu eens met „Wisjnoe" dan weder met „Çiwa" vereenigd optreedt. In werkelijkheid bestaan er twee sekten; de „Wisjnoeïten" die „Wisjnoe", de „Çiwaïten" die „Çiwa" op den voorgrond stellen en als hoogste Godheid erkennen. Op midden-Java was het vooral „Çiwa" die deze eereplaats bekleedde.

Wij zullen den meest belangrijken bouwval van deze tempelgroep, den tempel van „Çiwa" die in het midden der Westelijke reeks gelegen is, in het bijzonder bespreken De bouwkunstige samenstelling der overige tempels heeft veel overeenkomst met die van genoemden tempel; de overige tot deze groep behoorende tempels toch zijn eenvoudiger van samenstelling en minder goed bewaard gebleven zoodat wij verder met een algemeen overzicht zullen kunnen volstaan.

Het grondplan van den tempel van „Çiwa" vertoont hetzelfde twintigvlak als wij bij „Tjandi Kali-Bening" hebben waargenomen en werd volgehouden tot boven de derde basis, waarop de staande muren rusten, die de „Cella's" omgeven.

Het grondplan, dat hier is voorgesteld, geeft een algemeen overzicht van den toestand. De in dezen tekst voorkomende teekeningen werden gedeeltelijk van bestaande gegevens overgenomen, gedeeltelijk volgens aanteekeningen uitgewerkt. Op de nauwkeurigheid der schetsteekeningen is dus wat juiste afmetingen betreft, niet altoos te rekenen.

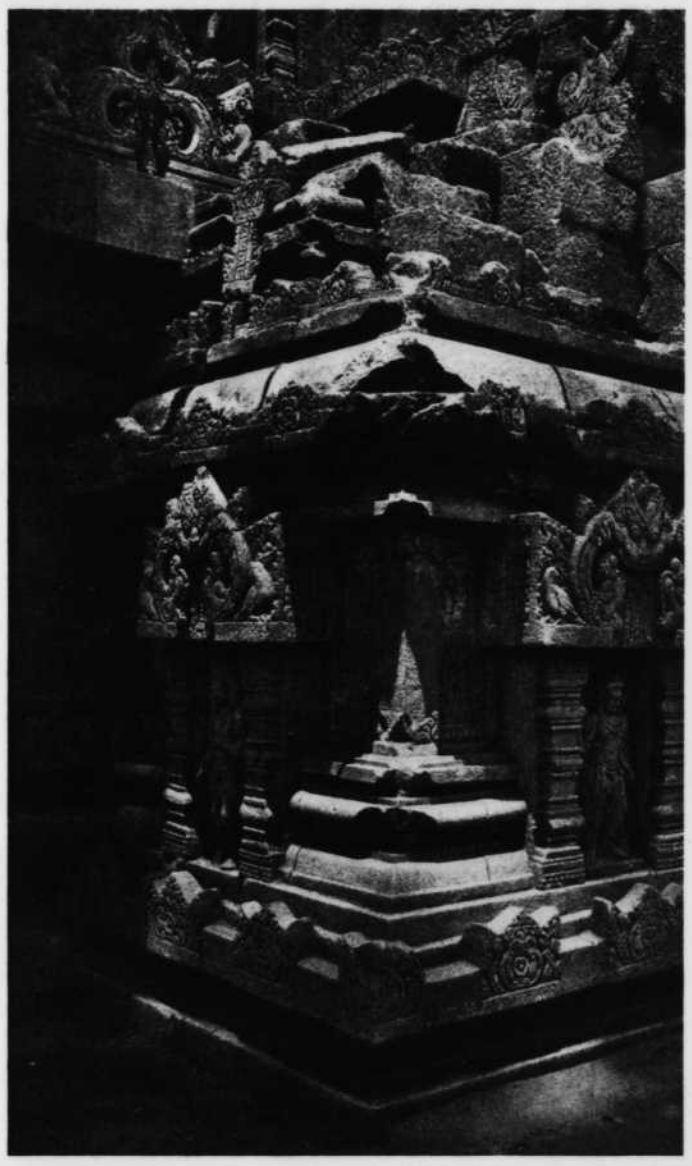
De algemeene vorm van den tempel is pyramidaal. Naar den top, waar zich de „Cella's" bevinden, geleiden trappen die in het midden der naar de windstreken gerichte zijden geplaatst zijn. De onderste verdieping wordt gevormd door den onderbouw, die den omgang draagt, welke rondom den tempelbouw loopt, doch vier maal, op de plaatsen waar de trappen zich bevinden, onderbroken wordt. Deze onderbouw is samengesteld uit twee deelen, de benedenbasis en de bekroning, die tevens de voorzijde vormt der borstwering, welke langs de buitenzijde van den omgang geplaatst is. Hierop volgt een tweede basement welks voet aan de binnenzijde van den omgang staat; en hierboven bevindt zich het derde basement waarop de muren van den bovenbouw, die het geheel bekroont, rusten.

De trappen springen ongeveer drie M. tien cM. vóór de frontlijn van het grondplan, zijn ± twee M. veertig cM. breed en worden door aan beide zijden in boogvorm dalende leuningen ingesloten, die bovenaan uit vlakliggende monsterkoppen ontspringen en onderaan in sierlijke „Makarafiguren" eindigen. De treden dezer trappen zijn ± vijf en twintig cM. hoog en vijf en dertig cM. diep, eene afmeting die het gemakkelijk stijgen en dalen allerminst bevordert. De buitenzijden der trapwangen zijn met zeer fraai spiraalvormig ornament versierd. De onderste trede ligt thans hooger dan de begane grond; van deze

trede telt men veertien treden tot den bovenkant der liggende monsterkoppen, waar de hooger gelegen treden aanzienlijk smaller worden.

Tusschen het basement van den tempel en de vooruitspringende trappen is aan elke zijde één kleine tempel geplaatst; er zijn dus acht tempeltjes die de hoeken aanvullen, doch op het oogenblik alle in zeer vervallen toestand verkeeren.

Het front van één dezer tempeltjes is op plaat XII weergegeven en werd verkregen door de afgietsels, die op de nog gave tot verschillende tempeltjes behoorende fragmenten werden genomen, tot een geheel samen te stellen, terwijl van den naar buiten gekeerden hoek van een dezer tempeltjes door nevenstaande reproductie eener door Cephas naar de natuur genomen photografie eene voorstelling wordt gegeven. De begane grond is hier weder hooger voorgesteld dan deze thans gelegen is; deze opname werd genomen in 1886 al dadelijk na het blootleggen der tempels, toen de bodem van het terras zooveel hooger lag dan thans het geval is.

Hoekstuk van een der kleine hoektempels tusschen de trappen en het basement van Tjandi-Çiwa.

De constructie dezer kleine hoektempels is zeer gedétailleerd; hunne samenstelling bestaat uit basis, middenstuk en bekroning; de hoogte van het geheel bedroeg ± vier M. twaalf cM.

De basis is bovenaan met een krans van akroteriën omgeven, en het hoofdmotief van het middenstuk, de met figuren gevulde paneelen met hunne sierlijke omgeving, maakt in verband met den hoekpilaster een harmonischen indruk.

De kroonlijst heeft eene sterk sprekende profileering, terwijl ook hier twee boven elkander geplaatste rijen van akroteriën de voorspringende lijstwerken bovenaan afsluiten.

De bekroning bestaat uit een vierkant voetstuk, dat in het midden van het bovenvlak is geplaatst en den top draagt. Daaromheen scharen zich aan elke zijde drie kleinere topstukken die er los omheen zijn gegroepeerd, zoodat de voorspringende fronten vier voorzijden dezer topstukken vertoonen. De opening tusschen deze topstukken is met eene slanke kelkvormige versiering aangevuld.

Vermoedelijk werden de hoektempeltjes geplaatst toen de benedenbasis en de trappen reeds opgebouwd doch slechts gedeeltelijk afgewerkt waren.

Het beeldhouwwerk dat de trapwangen versiert is nagenoeg geheel afgewerkt, hetgeen vóór dat de tempeltjes werden opgebouwd moest plaats hebben, terwijl de onderdeelen van het groote basement slechts gedeeltelijk zijn voltooid. Uit een en ander mag men veronderstellen, dat de hoektempeltjes werden geplaatst, gedurende het tijdperk, dat men aan den tempel werkzaam was.

De benedenbasis van den grooten tempel is op zich zelf een meesterstuk van bouwkunstige samenstelling; hare krachtige lijstwerken en de bijzonder goed doordachte rhytmische indeeling der profielen en der décoratieve onderdeelen brengen eene hoogst gelukkige werking te weeg.

De voet is onderaan samengesteld uit eene vlakke plint die tegen den grond van eene voorspringende losliggende trede voorzien is; trede en plint bereiken eene hoogte van vijf en zeventig cM.. Hier begint het terugspringend lijstwerk bestaande uit een breed gevormd ojief en een sterk voorspringenden vijf en twintig cM. breeden torus; beide profielen zijn door vlakke banden ingesloten, die op verschillende diepten geplaatst, de horizontale lijnen dezer voetlijst, die met plint ± een M. drie en vijftig cM. hoog is, op harmonische wijze accentueeren

Op dit voetstuk rust het fries, dat met beide voorspringende vlakke banden die het insluit, een M dertig cM. hoog is. Zie plaat V. Het hoofdmotief van dit fries wordt gevormd door eene rechthoekige nis waarin een gestyleerde leeuw is geplaatst. Deze nis is acht en twintig cM. breed en drie en vijftig cM. hoog terwijl de diepte ± vijf en veertig cM. bedraagt. De leeuw die er los in geplaatst is, werd in zijn geheel „en ronde bosse" afgewerkt.

Na onderzoek is het ons gebleken dat een aantal

dezer leeuwen geplaatst moest worden vóórdat de nissen werden opgebouwd; eenige toch hebben onder het voetstuk nog een steenlaag, die in den vloer der nis zakt, terwijl bij sommige de koppen bovendien iets hooger reiken dan de uitwendige opening der nis; bij andere is dit echter niet het geval, zoodat men mag aannemen dat eenige dezer leeuwen eveneens later na de voltooiing van het basement geplaatst werden; bovendien werden in verschillende nissen geene leeuwen gevonden.

De nis wordt aan beide zijden afgesloten door eene vlakke bandlijst die onderaan versierd is met eene langwerpige roset en een „Makarafiguur", waar van het bladornament de bandlijst gedeeltelijk dekt, terwijl zij bovenaan door eene sierlijke bekroning waarvan het voorvlak eenigszins vóórspringt, wordt overdekt.

Aan beide zijden wordt deze nis geflankeerd door één paneel; deze paneelen zijn met eene vlakke lijst, die op bescheiden wijze versierd is, omgeven. De achtergronden dezer paneelen die ruim vijf cM. dieper liggen zijn versierd met gestyleerde boomen, wier met pajongs bekroonde kruinen door vliegende vogels omgeven zijn, terwijl onderaan aan beide zijde der stammen „Kinnara's", vogels, apen of andere dieren geplaatst zijn. Verder wordt dit motief ingesloten door twee smalle vlakke pilasters.

Naast dit hoofdmotief is een meer eenvoudig motief geplaatst, dat telkens met het zooeven beschrevene afwisselt en dat samengesteld is uit een breeden vlakken pilaster, die boven- en onderaan van een met diamantkoppen versierd band voorzien is; deze pilaster is aan beide zijden geflankeerd door balusters in wier onder- en bovenvlakken rosetten gehouwen werden en die verder samengesteld zijn uit eene zeer rijke en goed geëvenredigde profileering.

De plaatsing van beide motieven waaruit het fries is samengesteld is zóó berekend dat telkens op de uit- en inspringende hoeken één gladde pilaster in zijne volle breedte voorkomt. (Zie afbeelding pag. 37.)

Boven- en onderaan is het fries ingesloten door een ± twaalf cM. breeden vlakken band, die telkens waar een breede pilaster geplaatst is, versierd is met een ornamentaal motief, samengesteld, in het midden uit een geheel, aan beide zijden uit de helft van eene versiering, die met eene kleine akroterie overeenstemt.

De krachtige kroonlijst, die op het fries rust, is weder samengesteld uit breede en smalle, vóór- en achteruitspringende vlakke banden, waarvan de ongeveer in het midden gelegen twintig cM. breede band met een versiering, bestaande uit kelken en rosetten, bedekt is, terwijl het vlak van den bovensten en meest vóórspringenden ± zeven en twintig cM. breeden band geheel glad gehouden is.

Het is een eigenaardig verschijnsel hetwelk wij bij de Hindoe-werken op Midden-Java in het algemeen en vooral bij dezen onderbouw kunnen waarnemen, dat de vóórspringende deelen door den invloed der verlichting onder een oosterschen hemel sterk op den voorgrond treden, terwijl door dezelfde oorzaak de slagschaduwen eene aanzienlijke uitbreiding verkrijgen, zich daardoor over een ruim veld verspreiden en veelvuldig afwisselende contrasten scheppen, waarvan de Hindoebouwmeesters partij trekkende, eene zeer gelukkige decoratieve werking wisten te verkrijgen.

Op den vlakken bovenband was een krans van akroteriën geplaatst; boven de nissen met leeuwen telkens eene kleine, boven den vlakken pilaster eene groote akroterie De uitspringende hoeken waren voorzien van waterspuiers in den vorm eener „Makarafiguur."

Op het oogenblik bevinden zich nog slechts enkele dezer akroteriën op de plaats die ze vroeger innamen; met de waterspuiers zijn ze bijna alle naar beneden gevallen. Achter den voormaligen akroteriënkrans loopt een lijstwerk, dat op den bovenrand der kroonlijst rust en samengesteld is uit een ojief, dat onderaan met een breeden, bovenaan met een smallen vlakken band omgeven is, en welks bovenvlak tevens den stylobaat vormt waarop de bekroning van het benedenbasement rust.

Deze bekroning is samengesteld uit vóór- en achteruitspringend lijstwerk, dat omwisselend langs den buitenkant der borstwering die den omgang afsluit, geplaatst is

De vóórspringende deelen vormen eene nis, die samengesteld is uit het voetstuk, de nisopening welke aan beide zijden van rijk geprofileerde pilasters voorzien is, en, de bekroning met „Banaspati."

Deze nis is op plaat XI afgebeeld; wij kunnen ons derhalve omtrent hare bouwkunstige samenstelling eene duidelijke voorstelling vormen; hare opening is acht en veertig cM. breed en negen en vijftig cM. hoog, terwijl met de bekroning de geheele hoogte één M. acht en zestig cM. bedraagt. In deze opening zijn van den achtergrond bijna geheel losgewerkte groepen geplaatst, wier hoogte met voetstuk vier en zeventig cM. bedraagt. De meeste dezer groepen stellen drie vrouwelijke wezens voor, vermoedelijk lichtgeesten „Gandharwa's of hemelsche danseressen die in de Hindoe-mythologie de rol van Muzen vervullen.

Het is bovendien treffend hoe de klassieke invloed in de behandeling dezer figuren doorstraalt. Bij enkele dezer groepen is de middenfiguur een man die de armen bevallig en teeder over de schouders der aan zijne zijden staande vrouwen geslagen heeft. De figuren zijn met zeer dunne stof bekleed zoodat de vormen van het lichaam goed uitkomen; bovendien zijn ze met lijfsieraden getooid, terwijl de „Makuta's" of hoofddeksels zeer rijk versierd zijn.

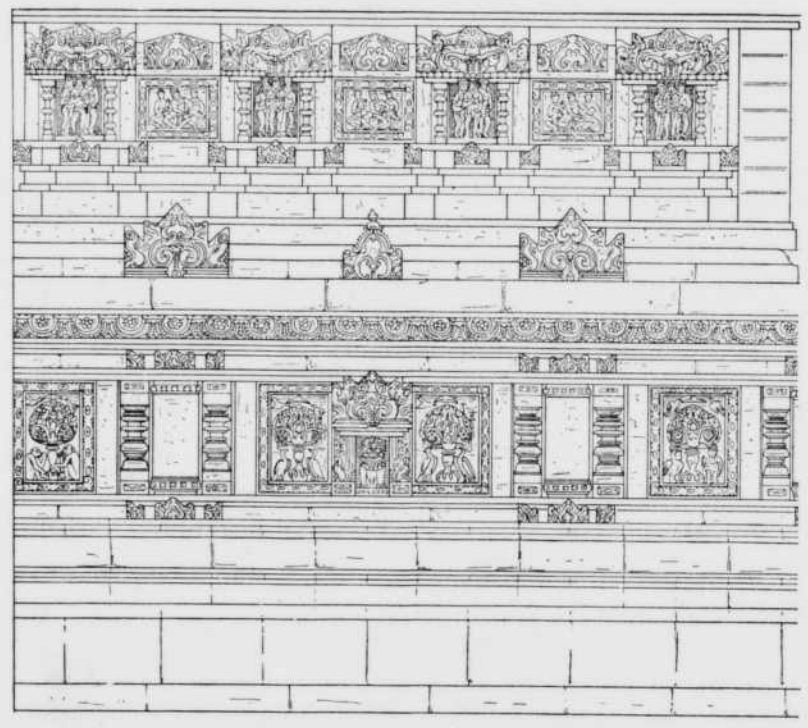
Van deze groepen bevinden zich nog slechts twee

exemplaren in gaven toestand; de overige zijne alle min of meer beschadigd, doch aan de fragmenten kan men nog waarnemen dat ze alle meesterlijk werden uitgevoerd, en door hare groote verscheidenheid van opvatting en groepeering getuigen zij bovendien voor de rijke fantasie der Hindoebeeldhouwers.

De nis welke aan de Westzijde van de naar het noorden gekeerde trap is geplaatst, en die door ons werd afgevormd, is de eenige die op het oogenblik nog in haar geheel voorhanden is.

Basement met bekroning van den hoofdtempel vormen beide vereenigd voor een groot deel den onderbouw van het monument; dit geheel is zeer indrukwekkend; vooral op de hoeken, alwaar de lijstwerken de in- en uitspringende lijnen van het grondplan volgen, is de werking verrassend.

Door bijgaande schetsteekening, die het front van een gedeelte van dezen onderbouw weergeeft, zal men zich eenig denkbeeld van dit geheel kunnen vormen.

Schetsteekening van het front van een gedeelte van het benedenbassement met zijne bekroning van Tjandi-Çiwa in oorspronkelijken toestand.

Het basement heeft, van den beganen grond af tot den bovensten rand der kroonlijst waarop de akroteriën rusten, eene hoogte van ± drie M. vijf en veertig cM. Indien wij den onderbouw in zijn geheel overzien dan bemerken wij dat de groote breede plannen der krachtige profielen van voet- en kroonlijst eene harmonische verdeeling van licht en schaduw veroorzaken en dat bij de indeeling van het daarop rustende fries het beginsel van omwisseling op meesterlijke wijze is toegepast, terwijl in het bijzonder bij de hooger gelegen kroonlijst door de sterk vóórspringende vlakke plannen en de in schaduw liggende versierde bandlijst, zooals reeds werd opgemerkt, licht en schaduw op treffende wijze over het geheel verdeeld zijn.

Tusschen de reeds besproken nissen der bekroning zijn dieper gelegen motieven geplaatst, wier lijstwerk tegen den buitenkant van den borstweringsmuur rust, en waarvan de voet met hetzelfde profiel voorzien is als die der nissen, terwijl het middenvak, een paneel met vlakke eenvoudig versierde omlijsting, van een basrelief is voorzien. Deze basreliefs, waarvan nog enkele exemplaren aanwezig zijn, zijn samengesteld uit drie figuren waarvan de middelste in dansende houding is voorgesteld. Hierboven was eene in rechthoekvorm eenvoudige ornamentale bekroning aangebracht.

De borstwering was verder met eene vlakke steenplaat afgedekt; aan de achterzijde was de vlakke band die de dikte der steenplaat vormde met akroteriën bezet, terwijl de uitspringende hoeken van koppen waren voorzien; op enkele plaatsen is dit nog duidelijk waar te nemen. Boven op de dekplaat waren vermoedelijk op zekere afstanden van elkander bekroningsmotieven geplaatst. Een zeer groot aantal dezer motieven ligt thans over het terrein verspreid en wij hebben reden te onderstellen dat ze een krans rondom den omgang vormden.

De hoogte van het vlak der kroonlijst af waarop de akroteriën rusten tot den bovenrand der nisbekroning bedraagt twee M. veertien cM., zoodat deze hoogte ± vijf M. negen en vijftig cM. boven den beganen grond gelegen is.

Wij bestijgen thans één der vier hoofdtrappen van den tempel, van wier steenen leuningen, die ze eenmaal afsloten nog slechts hier en daar enkele sporen zichtbaar zijn. Op de hoogte der liggende monsterkoppen, waaruit ze ontsprongen, zijn de hooger gelegen treden slechts één M. drie en vijftig cM. breed. Aan weerszijden der hooger gelegen trappen verrezen voorheen muren, die ze insloten; de onderste steenlagen dezer muren zijn thans nog voorhanden en uitwendig van voetlijsten voorzien; zij waren vermoedelijk overdekt met het trapsgewijze sluitende gewelf, dat wij bij elke overdekking waarnemen.

Een paar treden hooger komen wij aan een doorgang die één M. zeventig cM. lang is, (de lengte in de diepte van het gebouw genomen) en dezelfde breedte der treden heeft, om vervolgens eene trede hooger, op een bordes te komen dat een M. drie en vijftig cM. lang en twee M. drie en vijftig cM. breed is. Links en rechts van dit bordes waren de toegangen gelegen die naar den omgang leiden. Teneinde de vloer van den omgang te bereiken, daalt men een zestal treden af. (Zie afbeelding pag. 32.)

De toegangen tot den omgang waren uitwendig met de gebruikelijke omlijsting omgeven. Op ver-

schillende plaatsen zijn de „Makarafiguren" die daarvan deel uitmaakten, nog voorhanden.

De kleine trappen, die naar den omgang dalen zijn eveneens met boogvormige leuningen afgesloten, die in vrijstaande „Makarafiguren" eindigen.

Zooals wij hebben kunnen opmerken wordt de omgang telkens, daar waar de vier hoofdtrappen geplaatst zijn, onderbroken. Om derhalve den omgang in zijn geheel te doorloopen moet men de kleine trap af, aan de andere zijde telkens bij de vier fronten weder op, dan over het bordes der hoofdtrap en de kleine trap weder af, en zoo vervolgens tot dat men de rondte heeft gemaakt. (Zie schetsteekening grondplan pag. 40.)

De vloer van den omgang is bij de kleine trappen ± twee M. tien cM.; op de meest breede plaatsen ± twee M. vijftig cM. breed.

De inwendige zijde der borstwering, die langs den omgang loopt, is versierd met basreliefs, die in vier opvolgende reeksen verschillende épisoden uit de „Râmâyana-sage" weergeeft. Elke reeks is ongeveer vijf en twintig M. lang zoodat de geheele voorstelling eene lengte van ± honderd M. inneemt.

De „Râmâyana" is een heldendicht dat uit het begin onzer jaartelling dagteekent en toegeschreven wordt aan den dichter Valmiki. Twee machten, die het beginsel van het goede en het kwade symboliseeren, bestrijden elkander en worden gesteund en geholpen door goden en booze geesten die in het strijdperk treden, ten einde voor de eene of de andere partij de overwinning te bevechten.

Het épos behandelt de lotgevallen van „Râma-Chandrâ" of de beminnelijke „Râma" (de zevende „Avatara" van „Wisjnoe") zoon van „Dasparatha" koning van „Aouda" (Ayodhjâ) en „Kausalya" zijne als eerste in rang staande vrouw, en van „Sita" dochter van „Djanaka" koning van „Widéha".

Aan Dr. J. Groneman komt de eer toe den samenhang der verschillende door de basreliefs voorgegestelde episoden te hebben ontdekt. In zijn werk „Tjandi Parambanan op Midden-Java" worden de voorstellingen uitvoerig omschreven terwijl talrijke afbeeldingen zoowel van de verschillende tempels als van de basreliefs de beschrijving nader toelichten. Wij kunnen derhalve met eene korte omschrijving der sage volstaan.

Nauwelijks met „Sita" zijne jeugdige en schoone echtgenoote vereenigd, wordt „Râma" door zijn vader, als een gevolg van hofkuiperijen naar de wildernis „Dandaka" verbannen om de booze geesten of „Râkshasa's" te bestrijden.

Gedurende zijne afwezigheid wordt „Sita" door „Rawana" geschaakt en op het eiland „Lanka" (Ceylon) gebracht.

Na zijne terugkomst uit de ballingschap stelt Râma al het mogelijke in het werk om Sita uit de macht van „Rawana" te bevrijden. Hij roept de hulp in van „Hanouman" den aanvoerder der apen en beren, vermoedelijk eene zinspeling op het natuurvolk dat de bergen bewoonde. „Râma" geeft „Hanouman" zijnen ring om dien als herkenningsteeken aan „Sita" te overhandigen en gelast hem haar door het luchtruim terug te brengen; doch de kuische „Sita" weigert zich aan „Hanouman" toe te vertrouwen. „Hanouman" keert na vele lotgevallen terug bij Râma en nu begeven zich beiden naar „Lanka" om haar met geweld te verlossen. „Hanouman" laat door zijne apen steenen in de zee werpen, welke door de visschen worden opgevangen en die daarmede een brug samenstellen waarover het leger van „Râma" het eiland „Lanka" kan bereiken.

De reeks kleine eilanden, die tusschen de kusten van „Koromandel" en „Cylon" gelegen zijn, worden heden nog vaak de „Râma-brug" genoemd; deze naam is vermoedelijk van bovenstaande mythe afkomstig.

Op het eiland behaalde „Râma" twintig overwinningen en slingerde „Rawana" in den „Naraka"; hij bracht „Sita" naar „Aouda" alwaar zij zich aan eene vuurproef onderwierp om hare kuischheid te bewijzen.

„Râma" bleef nog vele jaren op de aarde ten einde rechtvaardigheid beschaving en huiselijk geluk onder het menschdom te verspreiden.

Dat echter zelfs voor de Goden van het „Hindoeïsme" het geluk niet bestendig was, bewijst het einde dezer merkwaardige mythe.

Na verloop van tijd voelt „Râma" zijn gemoed bezwaard omtrent het verblijf van „Sita" bij „Rawana".

De vuurproef geeft hem omtrent de kuischheid van „Sita" onvoldoende zekerheid; door ijverzucht gedreven verstoot hij haar en „Sita" smeekt uit wanhoop, dat de aarde moge bersten om haar op te nemen. Haar smeken wordt verhoord en „Râma" verliest voor de tweede maal „Sita", doch thans onherroepelijk, terwijl hij door smart gefolterd naar den hemel der Goden wederkeert.

Welk eene merkwaardige overeenkomst met de klassieke sage van „Orpheus" en „Eurydice"!

Het basrelief, dat op plaat II is weergegeven, maakt deel uit eener uitgebreide voorstelling, die zich aan de zuidzijde van den omgang ten Oosten der hoofdtrap bevindt. Het fragment is zonder den boven- en benedenband negen en zestig cM. hoog en een M. een en zestig cM. lang. Het stelt vermoedelijk „Râma" en „Sita" voor, na hun terugkeer te „Ayodhjâ" waar zij het huiselijk geluk weder smaakten, gezeten onder de pandopo van hun paleis, op welks dak kozende vogels, als symbool van het huiselijk geluk, rondtrippelen.

Aan de eene zijde van dit hoofdmotief bevinden zich twee gewapende dienaren der lijfwacht en in het midden van het tafereel eene op een voetstuk gezeten figuur, die het vorstelijke paar vruchten

aanbiedt, waarvan een gedeelte in manden is opgestapeld. Aan de andere zijde zijn een vijftal vronwen op den vloer gezeten onder de schaduw van een boom, aan welks vruchten zich een vogel te goed doet. Een gesloten „Pajong" en een Senté-blad als symbool van de hooge waardigheid der voorgestelde personen bevindt zich op den achtergrond. Het kleine dier met het belletje om den nek, onderaan ongeveer in het midden van het tafereel, is een „Ichneumon" het huisdier der oude Hindoes, dat veel overeenkomst heeft met den marter en hunne woningen tegen het indringen van slangen behoedde. Deze diertjes schuwen het gevecht met het giftige ongedierte niet en worden zij gestoken dan spoeden ze zich naar de bosschen, vertoeven aldaar eenigen tijd en keeren zonder letsel terug. Vermoedelijk hebben zij dus voor het slangengift een tegengift gevonden.

Ofschoon, met uitzondering van het vorstelijke paar, waarvan de bewerking eene meesterhand verraadt, de uitvoering der overige deelen van het basrelief op minder artistieke wijze plaats had, moet men toch erkennen dat de groepeering van het geheel bijzonder gelukkig is.

Van de reeks, tusschen pilasters ingesloten, tafereelen waarin het voorgestelde épos werd ingedeeld was de uitvoering voor een groot deel aan verschillende werkkrachten toevertrouwd; de verscheidenheid die zich hier aanbiedt is dus gevolg van de meer of minder artistieke bekwaamheid der uitvoerders, en van hunne meerdere of mindere genialiteit.

Westzijde van „Tjandi-Ciwa" met de „Cella" van „Ganeça".

Het geheel vertegenwoordigt echter een belangrijk werk waaraan eene langjarige kunsttraditie moest voorafgaan, en levert het bewijs dat de beeldhouwkunst onder de Hindoes in het tijdperk waarin deze tempels gesticht werden een hoogen trap, van ontwikkeling had bereikt.

Het was werkelijk geen gemakkelijke taak de ingewikkelde en vaak phantastische voorstellingen van het épos in beeld te brengen.

Het fries toch moest voldoen aan den eisch, de Hindoebevolking die den tempel bezocht, op duidelijke en klare wijze de lotgevallen en merkwaardige daden van den nationalen held te vertolken. De wijze waarop deze gebeurtenissen zijn weergegeven is dan ook bijzonder karakteristiek; eenige, van gemoedelijk huiselijken aard, zijn van eene zekere sentimentaliteit niet vrij te pleiten; andere van eenvoudig verhalenden trant zijn vaak zonder groote artistieke beteekenis, maar geven de gebeurtenissen trouw en nauwkeurig weer; doch die welke den strijd met de reusachtige demonen en de hen vergezellende booze geesten voorstellen, getuigen van groote kracht, en deze geweldige tooneelen hebben zeker diepen indruk gemaakt op hen wier gemoedstoestand op bijzondere wijze was voorbereid om de gewenschte indrukken door deze voorstellingen teweeggebracht, op te nemen.

De groep der beide zittende vrouwen die van een dezer basreliefs afkomstig is en op plaat XIII is voorgesteld, doet zien, dat men op aangrijpende wijze de natuur wist weer te geven en dat bij sommige krachten de artistieke opvatting zeer hoog stond.

Verder zijn de voorstellingen vooral merkwaardig wegens tal van bijzonderheden, als: de verschillende typen van menschen, hunne kleeding en sieraden hunne wapens en attributen, hunne woonhuizen, en hun huisraad, die in de kleinste onderdeelen zijn weergegeven. De voorstellingen van dieren, boomen, vruchten, wildernissen en verder talrijke ethnographische bijzonderheden geven omtrent zeden en gewoonten der Hindoebevolking nadere inlichtingen.

Bijzonder treffend is het gedeelte, waarin „Sâgara" de godin der zee boven de wateren verschijnt, omstuwd door de bewoners van haar element en daarnaast het gedeelte, waar de apen steenen in de zee werpen, die de visschen in hun bek wegvoeren Onder deze komt een zeemonster voor welks kop geheel met eene „Makarafiguur" overeenkomt; men zou daaruit kunnen afleiden dat dergelijke zeemonsters hebben bestaan of waarschijnlijk nog in leven zijn.

Het valt zeker te betreuren dat een gedeelte van dit fries reeds verloren ging terwijl andere deelen sterk beschadigd zijn.

Wegens den korten tijd, dien wij in Indië beschikbaar hadden, waren wij, helaas, niet in de gelegenheid een grooter aantal afgietsels van dit zoo belangrijke werk te nemen.

Wij kunnen thans ons overzicht omtrent de bouwkunstige vormen van den bouwval hervatten. Het tweede basement steunt met zijn onderstuk op den vloer van den omgang; dit onderstuk is samenge-

steld uit eene vlakke plint, die onder- en bovenaan door twee rechthoekige vóórspringende bandlijsten is ingesloten; de aan de bovenzijde geplaatste bandlijst is met kleine akroteriën versierd.

In de vlakke plint werden ornamentale friezen gehouwen, waarvan er één, dat een M. vijf en dertig cM. lang en met buitenrand acht en veertig cM. hoog is, op plaat III is weergegeven.

Boven dit onderstuk verheft zich een breede vlakke band waarop een flink ojief en een krachtige torus volgen, die ook hier beide door smalle vlakke banden worden ingesloten. Hierop is het fries geplaatst, waarop verder de kroonlijst rust.

De hoogte van dit tweede basement, dat wij eveneens op pag. 32 kunnen waarnemen, bedraagt ± drie M. vijf en zeventig cM. Het lijstwerk heeft in zijne onderdeelen veel overeenkomst met dat van het lager gelegen basement.

Elk der naar de vier windstreken gerichte fronten van het gebouw is op deze hoogte in zes deelen ingedeeld, zoodat rondom het monument vier en twintig deelen voorkomen waarvan er telkens zes door uit- en inspringende hoeken met elkander verbonden zijn.

Twee van deze deelen bevinden zich aan beide zijden der muren die de trappen insluiten; de twee volgende vormen ieder, met één dezer deelen een rechthoek, terwijl de aan beide uiteinden van elk front gelegene deelen, met eerstgenoemde paralel liggen en met laatstgenoemde een inspringenden hoek vormen.

Het fries van het basement, dat ook hier boven en onderaan in horizontale richting door een vlakken band is ingesloten, heeft met beide banden eene hoogte van negentig cM. Het is op geheel andere wijze samengesteld dan het fries van het benedenbasement en bevat voor elk deel waarin het basement is ingedeeld een afzonderlijk op zich zelf staand motief. Op de in- en uitspringende hoeken bevindt zich een hoekpilaster, die onder en bovenaan van den met diamantkoppen versierden band en bovendien van eene boogvormige versiering voorzien is. Aan beide zijden van den pilaster zijn weder geprofileerde balusters geplaatst, terwijl de beide horizontaal gelegene banden boven- en onderaan met kleine akroteriën zijn bezet. In het midden van elk gedeelte bevindt zich een in „hout-relief" gebeiteld godenbeeld, dat aan beide zijden door een basrelief geflankeerd is; dit met figuren versierde middengedeelte sluit zich door middel van een eenvoudigen smallen pilaster bij de hoekpilasters aan.

De godenbeelden zijn alle met over elkander geslagen beenen gezeten op een troon waarvan het rechthoekige voetstuk, dat met een draperie bedekt is, vóór het vlak van het fries springt.

De rug van den troon is rijk versierd en bijna telkens van boven in boogvorm afgesloten terwijl aan de rechterzijde nogmaals een attribuut en wel dikwerf het „Senté-blad" is aangebracht.

De godenbeelden houden bijna alle in de linkerhand den steel eener lotus wier bloemen en knoppen die veelal met een attribuut bekroond zijn, zich tegen den achtergrond ontwikkelen.

Deze figuren hebben alle de lichtschijf achter het hoofd, zijn rijk met lijfsieraden getooid en met de „Makoeta" bekroond, terwijl de rechterhand bovendien nog een attribuut draagt.

Aan deze attributen, alsmede aan de volgelingen, op de basreliefs voorgesteld, zijn enkele Goden te herkennen, als „Indra" de god met den bliksem, „Râma-Chandra" met boog en pijl gewapend, aan beide zijden omgeven door vrouwelijke figuren in deemoedige houding. „Çiwa", voorgesteld als leeraar of „Batara-Goeroe", „Koenéra" de God der onderwereld en andere. Daar echter de meeste beelden door het nedervallen der steenen zeer beschadigd werden, zijn vele attributen niet meer te herkennen.

Het beeld dat op plaat XIV is weergegeven mag onder de meest karakteristieke dezer reeks gerangschikt worden en is zeker het best bewaard gebleven.

De basreliefs die zich aan beide zijden der beelden bevinden zijn in het spiegelvlak van het fries „en mi-relief" gehouwen en omgeven met een vlakke, op eenvoudige wijze, versierde band.

De figuren die vermoedelijk volgelingen der reeds genoemde Godenfiguren voorstellen, zijn bij de meeste reliefs drie in getal; op enkele bevinden zich slechts twee figuren, doch dan is de ruimte op den achtergrond aangevuld met een boom; het komt echter bij de fronten die aan weerszijden der trappen gelegen zijn voor dat het paneel waarin het relief is gehouwen minder breed is.

De figuren der basreliefs zijn eveneens rijk getooid, met de „Oepawita" en de „Makoeta" voorzien, doch hebben geen lichtschijf achter het hoofd. Zij houden geheel en half ontloken lotusbloemen en knoppen in de handen en dragen verder offerlepels, wapens of andere attributen, hebben de armen over elkander geslagen of laten ze op de beenen rusten; een enkel maal is ook een aap, vermoedelijk Hanouman, onder de figuren voorgesteld. Deze reliefs zijn nog redelijk goed bewaard.

De friezen zijn overdekt met een kroonlijst, samengesteld, allereerst met een breeden vlakken band, die boven en onderaan omgeven is door twee smalle vlakke banden, die trapsgewijze terugspringen; hierboven bevindt zich een breedere band, die versierd is met hangers en guirlanden van paarlen waartusschen zich „Kinnari's" bevinden. Ook deze band is boven- en onderaan door een smallen vlakken band afgesloten, daarop volgt de bovenste zeer breede vlakke band die met akroteriën bezet is en

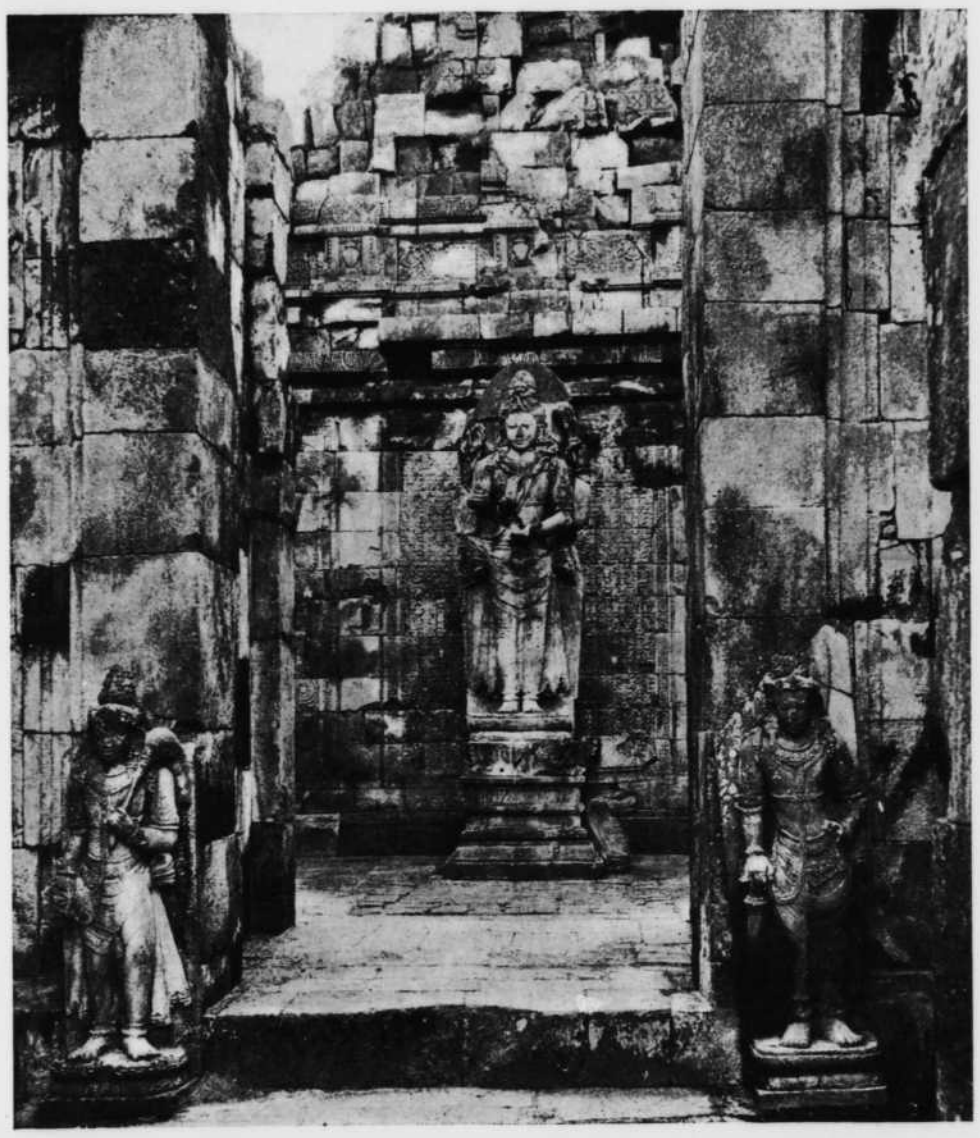
daarachter loopt weder een rechthoekig lijstwerk; het geheel is drie M. vijf en zeventig cM. hoog.

Van den beganen grond zijn de onderdeelen van dit basement goed waar te nemen, terwijl men zich allicht door de in den tekst voorkomende afbeeldingen van zijne krachtige monumentale werking eenig denkbeeld kan vormen.

Op dit tweede basement volgt het steeds naar den top der pyramide terugspringende derde basement, dat op de hoogte van den toegang tot de in het inwendig gelegene cella's eenen aanvang neemt.

Dit basement, twee M. dertig cM. hoog, bestaat uit dezelfde bouwkunstige elementen als de voet der beide dieper gelegen basementen; daar echter fries en kroonlijst ontbreken, werden ojief en torus nogmaals herhaald, terwijl deze beide bovenste lijstwerken met breede bladvormen zijn overdekt.

Op den met diamantkoppen versierden smallen band van dit hooger gelegen lijstwerk het hoogste dat thans nog in horizontale richting om het gebouw loopt rusten de slechts gedeeltelijk voorhanden staande muren van den bovenbouw, wier bekroning geheel is ingestort.

De Cella van Çiwa Mahâdewa. Tempelgroep van Prambanan.

Op de kruin van den bouwval liggen de steenen onregelmatig over elkander en vormen éénen steenhoop; slechts van het benedengedeelte der muren kan men hier en daar de in vertikale richting aangelegde indeeling nog waarnemen.

Aan de hoeken stonden twee pilasters, eerst een lange vervolgens een korte, boven elkander; de onderste had een rechthoekig kapiteel en basis, terwijl bovendien beide onder en bovenaan met ornamenten versierd waren.

Langs beide pilasters loopt in vertikale richting een vijf en twintig cM. breede vlakke band, die van boven elkander geplaatste rosetten voorzien is

Daarnaast stijgt, ingesloten tusschen twee smalle banden een vijftig cM. breede vlakke band, die met een spiraalvormig ornament versierd is. Aan de basis dezer vulling bevindt zich eene vlakke zeer kleine nis waarin eene „en face" zittende leeuwenfiguur die op een olifant staat, uitgehouwen is, een motief dat naar verhouding der hoogte zeer klein is.

In het midden van het muurvlak bevindt zich eene ± vijf en twintig cM. diepe nis die onderaan een sierlijk geprofileerd voetstuk heeft, aan weerszijden door een vlakken pilaster begrensd is en met een breed door een „Banaspati" versierd dekstuk wordt afgesloten.

Deze nis is aan beide zijden geflankeerd door de reeds genoemde pilasters en de in vertikale richting geplaatste vullingen waarin de verschillende muurvlakken der in- en uitspringende hoeken verder werden ingedeeld.

Deze nissen waarvan nog slechts enkele gedeeltelijk aanwezig zijn waren van goede verhouding en vermoedelijk voorheen met figuren versierd.

Het is thans niet meer vast te stellen op welke wijze de hooger gelegen bouwkunstige vormen waren samengesteld. Of de kleine hoektempels hieromtrent eenig licht kunnen geven, of dat dezelfde bekroning als bij „Tjandi Kali-Bening" was toegepast is niet uit te maken. Alle gegevens die hieromtrent eenig licht konden verspreiden zijn verdwenen.

Wij zullen thans een oogenblik stilstaan bij de vier Cella's die zich in dezen bouwval bevinden en die niet met elkander in gemeenschap staan. Wij betreden daartoe allereerst de aan de Oostzijde gelegen trap; deze toch geleidt naar de Hoofdcella alwaar het beeld van Çiwa nog aanwezig is. Hebben wij de hoogst gelegen treden bereikt dan komen wij in het voor-

portaal. Hier zijn nog sporen voorhanden van den versierden doorgang dien men eenmaal moest doorgaan om in het heilige der heilige te komen.

Vervolgens betreedt men een smal portaal om daarna in een tweede voorportaal te komen. Hier zijn de muren versierd met in vertikale richting geplaatste paneelen, die afwisselend met rosetten of met lotuskelken en bloemen gevuld zijn. Deze muurversieringen hebben een zeer vlak relief met eenvoudige breede plannen, en zijn ingesloten door vlakke banden.

Ook hier komt het ernstige beginsel, dat de Hindoebouwmeester bezielde, tot zijn recht.

Aan den achtersten doorgang van het tweede voorportaal staat rechts en links eene figuur op lotuskussen; beide beelden stellen Çiwa voor, zooals deze Godheid in verschillende openbaringen vereerd werd, die voornamelijk herkenbaar zijn aan de symbolen welke aan de beelden zijn toegevoegd.

Het eerste beeld heeft de „Tjamara" of vliegenwaaier in de linkerhand en aan de rechterzijde is de Trisjoela of drietand geplaatst. Hier is Çiwa als ontwikkelde kracht voorgesteld, terwijl het andere beeld gewapend is met de knots, het symbool der vernietiging en Çiwa, als „Kâlâ", den alvernielenden tijd kenmerkt.

Nadat wij verder een klein portaal hebben doorschreden bevinden wij ons in de hoofdcella, die in het centrum van het grondplan gelegen is, en ± zeven M. twintig cM. lang en breed is.

De muren dezer cella zijn eveneens met verschillende in vertikale richting geplaatste vakken ingedeeld. Onderaan loopt eene eenvoudige plint. De hooger gelegen vakken zijn door vlakke pilasters gescheiden en met banden omlijst waarvan de inwendigen band van een eenvoudig ornament voorzien is, terwijl ook hier de paneelen omwisselend versierd zijn met zeer vlak behandelde motieven, bestaande uit rosetten of lotusbloemen.

De muren zijn op ongeveer vier meter hoogte met eene laage kroonlijst bedekt; boven deze kroonlijst bevindt zich een tweede lijstwerk waarvan de versierde banden vóór en achteruitspringende deelen vormen, die omwisselend met vazen en ornamentale friezen gevuld zijn. Hierboven was de muur in met rechthoekige rosetten versierde vakken ingedeeld en daarop rustte eene tweede kroonlijst, die aan het gewelf, dat de Cella overdekte, het standpunt bood.

Het gewelf en het grootste gedeelte van het boven de onderste kroonlijst gelegen lijstwerk zijn thans verdwenen en van de Cella, die vóór de ontblooting geheel met steenen was gevuld, zijn niet meer dan de staande muren overgebleven.

Onder de puinhoopen werden de fragmenten gevonden van het beeld van „Çiwa Mahâdewa", den vernieler van het geschapene, doch tevens den voortdurenden vernieuwer. Door de goede zorgen van F. Gessner, lid van het bestuur van genoemde vereeniging, is dit beeld zoo veel mogelijk weder in zijn geheel opgesteld.

Het beeld dat drie M. hoog is, staat op een voetstuk van een M. twaalf cM. vlak tegenover den ingang der cella, ongeveer één M. vijftig cM. van den achtermuur verwijderd.

Grootsch en statig, kalm en rustig staat de God op het lotuskussen als uitdrukking der verhevene majesteit en der hoogste kracht. Het gelaat met het derde oog in het voorhoofd heeft een zachte welwillende uitdrukking; de oogleden zijn half gesloten. Het schoon gevormde lichaam is van de heupen af tot de voeten bedekt met een engsluitend kleed van zeer dunne met rosetten bezaaide stof, die onderaan van franje voorzien is en in zeer fijne plooien om het lichaam valt terwijl het kleed van achteren aan beide zijden met sierlijke strikken is opgebonden, waaruit op weelderige wijze draperiën tegen den achtergrond naar beneden hangen. Boven dit gewaad hangt een panther- of tijgerhuid waarvan de kop tegen de rechter knieschijf rust. Een breede in twee deelen gedeelden rijk versierden gordel is om de lendenen bevestigd terwijl een dubbele breede vlakke band van voren, bij wijze van loshangende gordel, over de bovenbeenen hangt. De „Makoeta" of hoofdtooi is zeer weelderig versierd en voorzien van de met de punten naar boven gerichte maansikkel waartusschen een doodshoofd geplaatst is. De „Oepawita" is gevormd door een brilslang met gekroonden kop en hangt over den linkerschouder langs de rechterzijde naar beneden. De borst is met een sierlijk bewerkt breed halssnoer bedekt, dat naar boven smaller wordende, om den hals hangt; fraaie oorringen hangen tot over de schouders terwijl over armen, polsen en voetenkels de lijfsieraden kwistig zijn verdeeld.

Het beeld heeft twee boven- en vier benedenarmen; twee der laatste rusten tegen de achterplaat. De meeste vrijstaande Hindoebeelden toch hebben eene uit hetzelfde steenblok gehouwen plaat tot achtergrond. De handen waarmede deze armen eindigen, dragen aan de linkerzijde de „Tjamara" of vliegenwaaier, aan de rechterzijde de „Acsamala" of het bidsnoer. Beide andere benedenarmen waren vóór het lichaam geplaatst; van deze is aan de linkerzijde de pols sterk beschadigd, doch de hand is in horizontale richting op de hoogte van den navel geplaatst en draagt een klein balvormig voorwerp, dat den omvang heeft van een ei. De rechter benedenarm is verdwenen doch een deel der hand is, nog half geopend, op de hoogte van de borst zichtbaar. Achter het hoofd bevindt zich de „Prahbâ" of lichtschijf, terwijl aan de linkerzijde, tegen den achtergrond nog slechts de steel van de „Trisjôela" of drietand voorhanden is.

Deze attributen kenmerken het beeld als „Çiwa

Mahâdewa" of „Içwara", de groote God, de Koning der Goden.

Het vrijstaande bronzen beeld dat op plaat IV is weergegeven en waarvan de reproductie naar het afgietsel genomen werd, stelt eveneens Çiwa als Mahâdewa voor en is ook van de reeds genoemde attributen voorzien.

Opmerkenswaardig zijn hier vooral, de naar voren gerichte benedenarmen de houding der handen heeft eene bijzondere beteekenis of „Moedra"; zij zijn met veel zorg en met artistiek gevoel afgewerkt. Het figuurtje is acht en zeventig cM. hoog, fijn en slank van bouw, terwijl de uitvoering over het algemeen meesterlijk is; de voeten zijn echter plomp en zwaar; het cirkelvormig lotuskussen rust op een achthoekig voetstuk.

Het oorspronkelijke beeld heeft eene mooie patina en is zeker een der meest belangrijke voorbeelden van bronsgietwerk uit het Hindoetijdperk.

Het voetstuk waarop het beeld in de cella van Çiwa staat is zeer eigenaardig van vorm; aan de linkerzijde springt eene vijftig cM. lange, vijf en dertig cM breede en veertig cM. hooge tuit of gootsteen naar voren die van onderen door den kop eener gestyleerde slang wordt gesteund; het bovengedeelte van het lichaam der slang rust tegen de profielen van het voetstuk en eindigt bij den grond in een kelkvormig ornament.

Boven op het voetstuk was voorheen een staande rand aanwezig, zoodat tusschen het beeld dat met het lotuskussen op het voetstuk rust, en dezen rand, zich een dieper gelegen vlak bevond dat met eene in den gootsteen gehouwen gleuf in verbinding stond. Het water dat vermoedelijk bij de cermoniën over het beeld werd gesprenkeld verzamelde zich in dit dieper gelegen gedeelte vloeide door de gleuf en vervolgens langs het naar den vloer gerichtte lijstwerk dat zich aan het einde van den gootsteen bevond naar beneden, zoodat het in daartoe bestemd vaatwerk kon worden opgevangen.

Onder dit voetstuk werd een put gevonden die ± vijftien M. diepte had, waarin vermoedelijk de asch was bijgezet van den vorst voor wien deze tempel werd opgericht.

Deze put alsook andere putten die in de overige cella's van deze tempelgroep gevonden werden, worden breedvoerig in het werk van IJzerman omschreven.

Wij begeven ons thans naar de aan de Zuidzijde gelegen Cella die het beeld van Çiwa als „Jogî" of „Batara-Goeroe" bevat. Zoodra wij de trappen hebben beklommen komen wij ook hier, alvorens de Cella te bereiken, in een klein voorportaal. Deze Cella is drie M. vijftien cM. in het vierkant en de onversierde vlakke wanden, die haar begrenzen, zijn ongeveer drie M. hoog.

Op deze hoogte bevindt zich de kroonlijst en daarop rust het gewelf dat in schuine richting met vlak gehouwen plannen, gelijk het negatief eener pyramide, tot den top reikt, die met een sluitsteen is afgesloten.

Enkele steenen van dit gewelf hebben reeds losgelaten, terwijl de toegang met houten stijlen moest worden gestut.

Het beeld van „Batara Goeroe", de goddelijke leeraar en kluizenaar, die door algeheele ontzegging zich van alle aardsche banden heeft losgemaakt en door langdurige overpeinzing tot hooge wijsheid kwam, is de voorstelling der openbaring van Çiwa als leider der menschheid en bevorderaar van het levensgeluk.

Dit beeld heeft minder artistieke hoedanigheden dan het eerstgenoemde beeld van Çiwa. De figuur is voorgesteld op een lotus-kussen staande en tamelijk zwaar van lichaamsvorm, met baard en knevel, die in eene dunne haarmassa samenvloeiend, op de borst eindigt.

Het hoofd is gedekt met eene rijk versierde „Makoeta"; de vóór de borst geplaatste rechterhand houdt het bidsnoer, terwijl de hand van den linkerarm, die langs het lichaam valt, de „Kundi" of waterkruik draagt. De vliegenwaaier ligt op den linkerschouder, en tegen den achtergrond is de drietand geplaatst. Daar het voetstuk ontbreekt is het beeld dat naar gissing één M. zestig cM. hoog is, op eenige steenen geplaatst.

Wij richten ons thans naar de Westzijde alwaar de cella van Ganeça gelegen is die dezelfde verhoudingen heeft als de vorige; doch hier is boven den ingang een gedeelte van het gewelf ingestort, zoodat onze blikken langs de gapende muren het inwendige der cella overzien. Zie afbeelding pag. 44.

Op een hoop steenen, vermoedelijk afkomstig van het ingestorte gewelf, is het beeld van Ganeça, de Heer der Gana's, zoon van Çiwa en Pârwati geplaatst.

Deze Godheid die de wijsheid vertegenwoordigt en wier hulp en steun bij elken geestelijken arbeid werd ingeroepen, is voorgesteld als eene kort gedrongene op een lotuskussen zittende gestalte met een olifantskop en vier armen. De logge onder het lichaam rustende pooten zijn aan de voorzijde tegen elkander geplaatst. (De schranderheid die genoemde viervoeter aan den dag legt zal aan deze symboliseering niet vreemd zijn.) Zijn hoofdtooi is gesierd met de halve maan en het doodshoofd. De linker-achterarm houdt de bijl. De linker-voorarm den bedelnap waarin het einde van den snuit gestoken is vermoedelijk als symbool dat de wetenschap niet te verzadigen is De hand van den rechter-achterarm houdt het bidsnoer, terwijl de rechter-voorarm verdwenen is.

De kop met zijne breede ooren is op meesterlijke wijze uitgevoerd, de natuur is trouw gevolgd en met

groote technische vaardigheid weergegeven. Bewonderend hebben wij vaak voor dit beeld gestaan, geboeid door de groote bekoring en den diepen ernst die er uit spreken.

Talrijke legenden zijn ontstaan om den olifantskop op Ganeça's romp te verklaren. Zijne moeder „Pârvatî" zou hem aan de gloeiende blikken van Çani (Saturnus) hebben blootgesteld, welke hem verteerden. Brahma riep Ganeça echter terug in het leven en gaf hem den eersten den besten kop, die onder zijn bereik viel. Volgens eene andere legende was het Çiwa, zijn vader, die Ganeça in een opgewonden oogenblik den kop afsloeg en dien daarna door een olifantskop verving. Eene derde legende deelt ons mede dat „Kâçyapa" (de dageraad) Ganeça onthoofdde om zich op Çiwa te wreken, die eveneens zijn zoon „Aditya" gedood had. De goden gaven hem echter den kop van Indra's olifant

De olifantskop van Ganeça heeft gewoonlijk slechts één slagtand. Volgens de legende, in het Noorden van Indië verspreid, werd de ontbrekende door „Rama-Paraçou" afgehouwen, terwijl volgens de in het zuiden bekende legende één slagtand door Ganeça zelf afgebroken werd, teneinde dien als stift te gebruiken om de Mahâbhârata te schrijven.

Ganeça heeft veelal vier armen en draagt buiten de reeds genoemde attributen de schelp, de vlammende schijf, de knots, de bijl en de lotus.

Thans blijft ons nog over de Cella van Doerga te bezoeken. Wij begeven ons daartoe naar de Noordzijde van den bouwval, alwaar zich het beeld dezer godin bevindt, in eene Cella van dezelfde verhoudingen als de beide laatst besprokene.

Daar het wankelend gewelf voor het beeldhouwwerk zoowel als voor de bezoekers gevaar deed ontstaan, werd het met houten stijlen gesteund, terwijl op de hoogte der staande muren een houten zoldering werd gelegd.

De groep, waarvan Doerga de hoofdfiguur vormt, staat tegen den achtermuur, vlak tegenover den ingang en is over het geheel bijzonder goed bewaard gebleven.

Het oorspronkelijke voetstuk ontbreekt en de groep is thans geplaatst op eenige losse steenen, die op den vloer der Cella rusten.

„Mahâdewi" de groote Godin, de Çakti van Çiwa, die dezen god in zijne verschillende openbaringen ter zijde staat, neemt in verband daarmede verschillende namen aan. Als „Oemâ" en „Pârvatî" is zij de gezellin van Çiwa „Mahâdewa"; als „Mahâkâlî" is zij de godin van den vernielenden tijd of „Bhairawî", „de verschrikkelijke"; als Doerga is zij, volgens sommigen, de godin der rechtvaardigheid, die het kwade bestrijdt, en onverbiddellijk hare roeping vervult, volgens anderen is deze godin het symbool der steeds werkende kracht, die de voortdurende ontbinding van het bestaande veroorzaakt en de natuur tot aanhoudende vernieuwing noodzaakt.

Doerga werd op Indra's bede uit de vlammen geschapen en door de goden van wapenen voorzien ten einde den hemel van den boozen geest te bevrijden.

Volgens de legende had „Mahisha" in de gedaante van een buffel den hemel van „Indra" bestormd, en de goden verzamelden zich om te beraadslagen. Uit hunne monden schoten vlammen, die, vereenigd, het lichaam van een vrouwelijk wezen vormden.

Doerga, de godin der deugd, wordt voorgesteld als eene schoone jonge vrouw. Zij bestrijdt het kwaad, dat gesymboliseerd wordt door den buffel in wiens lichaam de daemon of „Asoera" gevaren is, en daarnaar „Mahishâsoera" genoemd wordt, die aan hare voeten ligt neergeveld.

De groep is ± één M. negentig hoog. De godin staat met de voeten op den „Mahishâsoera"; zij grijpt met de hand van den linker arm den daemon in het haar, die uit de zooeven toegebrachte wond, aan den nek van den buffel is ontsprongen en leunt met den rug tegen de achterplaat, welke ter hoogte van het achterhoofd, van de lichtschijf is voorzien. De vormen van het lichaam zijn weelderig, terwijl de figuur zich door sterk ontwikkelde borsten en schoone arysche gelaatstrekken onderscheidt. In het midden van het voorhoofd is een cirkelvormig verhoogd teeken geplaatst, ook het juweel genoemd. Onder de Hindoebevolking van Vóór-Indië worden deze teekens, die in verband staan met de ceremoniën der ochtendreinigingen, sedert onheugelijke tijden gedragen.

Hieraan is vermoedelijk hunne toepassing op de beelden afgeleid.

Zij worden als deeg, uit poeder van sandelhout of aloë en water samengesteld, in het midden tegen het voorhoofd gedrukt. Het voorhoofdteeken der mannen heeft eene lichtgele kleur, is langwerpig en wordt vertikaal of horizontaal geplaatst, naar gelang men Çiwa of Wisjnoe als Opperheer erkent, terwijl dat der vrouwen uit een andere grondstof is samengesteld, bloedrood van kleur en rond is. Bij de vrouwen is bovendien het teeken in het midden nog van een droge korrel rijst voorzien, die in het deeg wordt gedrukt. (Zie afbeelding plaat XX.)

Het bovenlijf der Doerga figuur is ongekleed; slechts een lendengordel is onder de borsten bevestigd. De hoofdtooi is zeer rijk versierd; het uit verschillende rijen samengestelde halssnoer, waarvan het nagebootste ciseleerwerk met bijzonderen zorg behandeld is, hangt tot op de borsten De oorhangers zijn eveneens zeer uitvoerig bewerkt, en reiken van voren tot over de schouders. Het onderkleed, dat aan beide zijden en in het midden tusschen de beenen geplooid is, hangt van de heupen af, van voren strak over de beenen, tot de voeten, alwaar het van een versierden rand voorzien is, terwijl boven dit onderkleed een rijk versierde dubbele gordel om de heupen is bevestigd; daaronder bevinden zich eenige horizontaal boven elkander liggende plooien, die weder met het onder-

kleed in verband staan. Het vrouwensnoer slingert zich van voren van den linkerschouder langs het rechterbovenbeen over den rug en bestaat uit een smallen band, die met paarlen is bezet.

Het beeld heeft vier rechter- en vier linker-benedenarmen. De linker- en rechterbenedenarm, die naar voren gekeerd zijn, staan op natuurlijke wijze met de bovenarmen in verband en verrichten de handeling, terwijl de overige benedenarmen zich bij de ellebogen ontwikkelen, tegen den achtergrond gebeiteld zijn en de daaraan verbonden handen de wapens of de attributen dragen, die de godheid kenmerken.

Het groote aantal armen dat de Hindoe-mythologie aan de beelden toekent en dat steeds bij de figuurlijke voorstellingen werd weergegeven, moet worden opgevat als het symbool der bovennatuurlijke macht, die van hare goden uitgaat.

Zooals reeds vermeld, heeft de godin den daemon, die in den vorm van eene kleine gedrochtelijke gestalte met het rechter been op den nek van den stier staat, in de lange krullende haren gegrepen. De „Asoera" is gewapend met een knots en heeft een afzichtelijk gelaat met grijnzenden mond en lange slagtanden. Het bovenlijf is naakt doch met lijfsieraden behangen. De beenen zijn met eene dunne stof bedekt, die in den vorm eener korte broek eng aansluit; hierover hangen, vastgehouden door een sierlijken gordel, puntvormige slippen, die met ornamenten zijn opgewerkt.

De rechtervoorarm der godin, waarvan de hand thans is afgehouwen, hield den staart van den buffel, die stijf gelijk een stok recht naar boven reikt.

De drie linkerhanden dragen de gevleugelde schelp, het schild en den boog; de drie rechterhanden houden de met vlammen omgeven werpschijf, het zwaard en den pijl. Armen, polsen en enkels zijn bovendien voorzien van rijk versierde banden.

De groep is tot in de kleinste bijzonderheden met groote zorg en nauwkeurigheid afgewerkt.

Doerga-groep, gevonden in de nabijheid van den Boroboedoer.
Bevindt zich thans in de Archeologische verzameling van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

De in Vóór-Indie gevonden Doerga-groepen zijn veelal nog met goden- en vrouwenfiguren aangevuld, terwijl bovendien aan de andere zijde, als waar de „Mahishâsoera" geplaatst is, een leeuw of tijger voorkomt, die aan den strijd deelneemt. De „Mahishâsoera" heeft evenwel later onder klassieken invloed eene andere gedaante aangenomen en wordt veelal voorgesteld als man-stier, die met den rechterarm van het bovenlijf een zwaard zwaait, terwijl de kop van den stier vaak vóór hem op den bodem ligt.

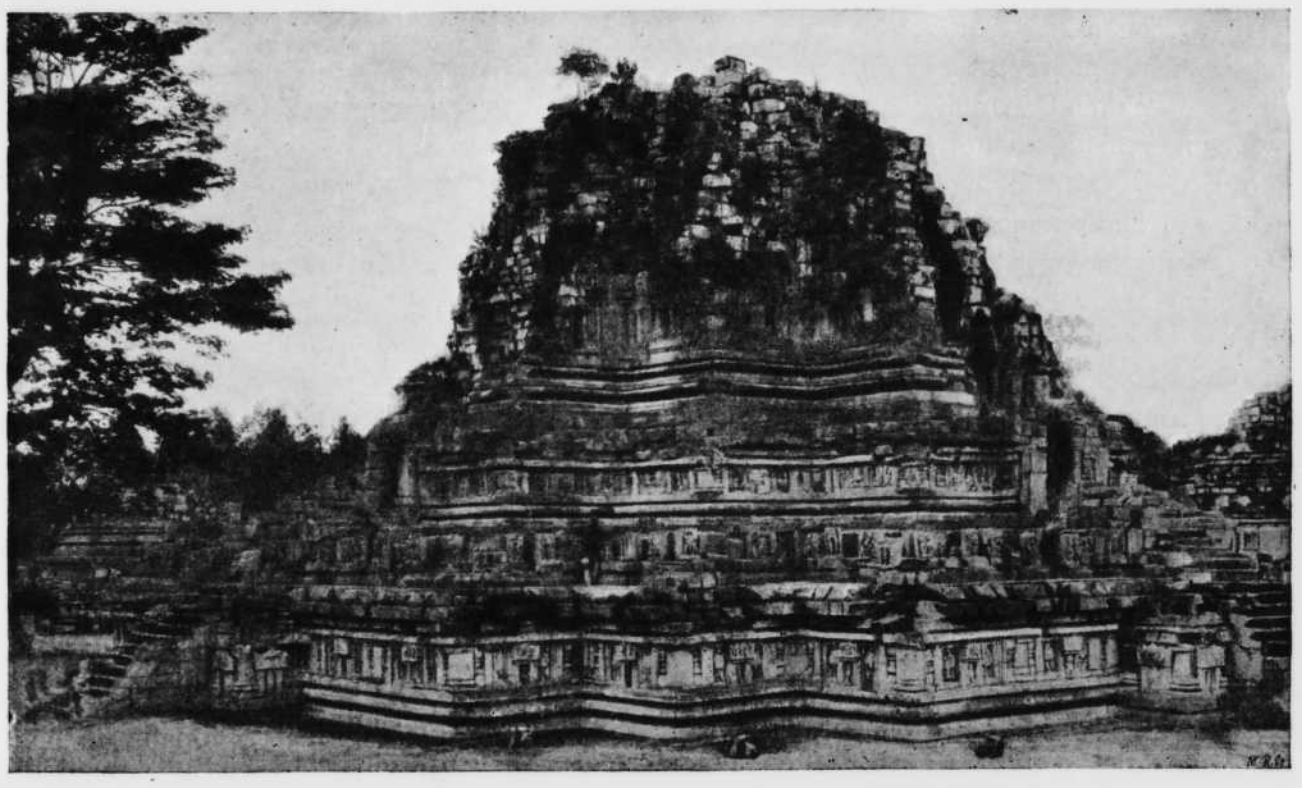
De afbeelding, die wij van de Doerga-groep van Prambanan ter beschikking hebben is voor de reproductie ongeschikt. Ten einde echter onze mededeeling door eene plastische voorstelling te steunen, hebben wij de afbeelding van eene andere, ofschoon minder artistiek bewerkte Doerga-groep, die in de nabijheid van den Boroboedoer gevonden werd, in den tekst opgenomen. — Het origineel van deze groep is één M. vijf en dertig cM. hoog en berust thans in de verzameling van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. De hoofdfiguur is hier voorgesteld met het doodshoofd en de halve maan in het hoofdtooisel, terwijl eene slang als gordel om het lichaam gebonden is. In de rechterhanden heeft zij de werpschijf, het zwaard (beide op de punten der vingers) den drietand en den staart van den stier. Van de linkerhanden ontbreekt een gedeelte der bovenste met het attribuut, de overige houden den olifantshaak, het schild en het hoofdhaar van den Daemon.

Onder de attributen, die met de reeds genoemde nog veelal door Doerga gedragen worden, onderscheiden wij de bijl, den strik, den dolk en de knots.

De steen, waaruit de verschillende beelden van den Çiwa-tempel werden gehouwen, heeft de klank, alsook de kleur van metaal; de eerste hoedanigheid is aan de meeste steenen van vulkanischen oorsprong eigen, terwijl de kleur ontstaan is door het veelvuldig besmeren met „boreh", een plantaardig geelachtig mengsel waarmede de inlanders thans bij het offeren de beelden bestrijken, en dat, niettegenstaande zij aanhoudend door den bewaker van den bouwval worden gezuiverd, toch zijne sporen achterlaat.

De reden waarom de Javanen, die thans den Ma-

homedaanschen godsdienst belijden, deze Hindoe-godheid eer bewijzen en hun offer brengen, ligt in het volksgeloof, dat in het beeld van Doerga meent

Algemeen overzicht van den Tempel van Çiwa, na de ontgraving.

te herkennen de dochter van Ratoe Boko, den legendairen vorst, die vermoedelijk eenmaal op de kruinen van het Zuidergebergte zijn kraton had, reden waarom deze tempel in den volksmond ook Tjandi Loro-Djongrang genoemd wordt.

In de beschrijving van Dr. Groneman worden omtrent deze legende nog nadere bijzonderheden medegedeeld.

In den grootsten tempel troonde, gelijk reeds vermeld is, Çiwa als „Mahâdewa" in de hoofd-Cella, en nam dus de eereplaats in, terwijl van de drie neven-Cella's eene aan Çiwa als leeraar of boeteling „Batara-Goeroe" genaamd, de andere aan Çiwa's zoon Ganeça en de derde aan Doerga, één der Çakti's van Çiwa, gewijd was. Door deze omstandigheid wordt voldoende bewezen, dat de tempelgroep van Prambanan door eene Çiwaïtische nederzetting gesticht werd, niettegenstaande, voor zooverre ons bekend is, op het terrein geene Lingga's gevonden werden, zooals elders op Midden-Java veelvuldig het geval was.

De Lingga is eene korte zuil met afgeronden top, die op een vierkant voetstuk geplaatst is. In dezen vorm voorgesteld, wordt aan Çiwa zeer hooge eer bewezen. Het voetstuk heeft veelal, gelijk de voetstukken der beelden van Brahma, Wisjnoe en Çiwa, die wij in de Cella's der drie hoofdtempels kunnen waarnemen, eenen staanden bovenrand en eene uitspringende tuit met goot en gleuf, waarlangs de vloeistof, die bij de plengoffers over de zuil werd gegoten, kon afvloeien. Op het vlak, dat dieper dan de bovenrand ligt, is de zuil geplaatst. De overgang van het vierkante voetstuk tot de cirkelvormige zuil wordt gevormd door een achtkantig tusschenstuk.

Voetstuk en zuil „Joni" en „Lingga" genoemd, stellen het vrouwelijke en mannelijke orgaan voor en vormen beide vereenigd het symbool der scheppende natuurkracht.

De Lingga's komen in verschillende verhoudingen voor, en wel: als op zich zelve staande monumenten in steen, waarbij zij vaak aanzienlijke afmetingen verkrijgen; als onderdeelen der gebouwen, en als voorwerpen der vereering op de huisaltaren, terwijl zij tevens als amulet op het lichaam gedragen worden, en met de asch der verbrande lijken worden begraven. In het laatste geval is hare verhouding vaak tot enkele cM. ingekrompen, en zijn zij van brons, zilver of goud vervaardigd.

Volgens de overlevering is de oorspronkelijke vorm der Joni en der Lingga ontleend aan vijzel en stamper waarmede de godendrank, „Amrita" of „Sôma" genaamd, uit het witte kruid „Gaŏkĕrĕna", dat de onsterfelijkheid verleent, geperst werd. De „Sôma" is een bedwelmende drank, die met melk en honing vermengd, aan gisting onderworpen werd. Hij wordt op het altaar als plengoffer gebruikt en door de voordragers der gezangen en de offeraars gedronken ten einde in geestvervoering te geraken. Door zijne ontvlambare en bedwelmende eigenschappen is van lieverlede de naam van de vloeistof op eene godheid, die de handelingen der offeranden bestuurt, over-

gegaan. Men heeft nog niet met zekerheid kunnen vaststellen uit welk plantensap de „Sôma" bereid werd. Het schijnt dat de oorspronkelijke plant verdwenen is en later andere planten als surrogaat gebruikt werden. Sommige schrijvers beweren dat het de Sarcostemma, andere dat het de Ephedra is.

Soortgelijke opwekkende dranken werden door verschillende volkeren bij hunne godsdienstige handelingen gebruikt. De Parsen hadden den „Haoma", de Grieken den „Nektar", die in de oudheid bij de ceremoniën eene voorname rol hebben gespeeld.

Wij zullen ons thans tot den Wisjnoe-tempel wenden, dalen daartoe de trap, aan de Noordzijde van den Çiwa-tempel gelegen, af, en vinden ± vier meter van de onderste treden verwijderd, de zuidelijke zijde van zijn rechthoekig basement.

Het grondplan van den Wisjnoe-tempel vormt eveneens een twintigvlak; de langste naar de vier windstreken gerichte zijden hebben eene lengte van ± dertien M. vijf en zeventig cM., terwijl het grondplan der daartusschen gelegen in- en uitspringende hoeken aan elke zijde twee M. bedraagt.

De geheele breedte van het grondplan van het Noorden naar het Zuiden en van het Oosten naar het Westen bedraagt derhalve, buiten den vóórsprong der trap die aan de Oostzijde gelegen is, ± een en twintig M. vijf en zeventig cM.

De profileering en de versieringen van het benedenbasement zijn in haren algemeenen vorm ongeveer gelijk aan die van den Çiwa-tempel, doch vlakker behandeld en eenvoudiger in hare onderdeelen; de uitvoering is echter minder degelijk. De totale hoogte van het basement bedraagt tot den bovenrand van den vooruitspringenden, vlakken band, indien wij voor de hoogte van de onderste plint vijf en zeventig cM. berekenen, ± drie M. twintig cM.; hierboven verhief zich nog eene profileering, die den voet vormde van de borstwering, welke den omgang eenmaal omgaf en die ± acht en zestig cM. hoog is.

De borstwering is thans voor het grootste gedeelte verdwenen. Enkele steenen, aan ééne zijde met reliefs behouwen, die tusschen pilasters zittende godenbeelden voorstellen, doen vermoeden dat de buitenzijde der borstwering met deze beelden prijkte Van de steenen, die aan de binnenzijde der borstwering geplaatst waren, is op de plaats zelve niets meer te vinden.

De fragmenten, die over het terrein verspreid liggen, werden bij het ontruimen der bouwvallen niet gesorteerd, noch van teekens voorzien, terwijl evenmin aanteekening werd gehouden, waar ze gevonden werden; hierdoor is het zeer moeilijk de plaats vast te stellen, die ze voorheen hebben ingenomen. Indien de archeologische Vereeniging haar voornemen doorzet verscheidene der belangrijkste fragmenten dezer bouwvallen over te brengen naar Djogjakarta, zal zulks voor de onderzoekingen, die wellicht later kunnen plaats hebben, verre van bevorderlijk zijn. Het is derhalve wenschelijk dat de Nederl. Ind. Regeering de bouwvallen onder haar bijzonder toezicht neemt en ze niet uitsluitend aan particuliere vereenigingen overlaat, die, hoe nuttig zij werkzaam zijn en met welke goede bedoelingen bezield, toch wel eens besluiten nemen, die nadeelige gevolgen kunnen hebben.

De eenige trap, die toegang tot den omgang en tot de Cella van Wisjnoe geeft, was aan beide zijden afgesloten met boogvormige steenen leuningen, die evenals bij den tempel van Çiwa uit monsterkoppen ontsprongen en beneden in Makarafiguren eindigden. De trapwangen waren ook hier uitwendig met ornamentaal beeldhouwwerk versierd, terwijl de trap tegen den vlakken vóórsprong van het basement steunde.

Op de hoogte van den bovenrand van het basement bevond zich de doorgang waarlangs men het bordes, aan beide zijden toegang gevende tot den omgang, bereikte, terwijl de trap die naar de Cella leidde van dit bordes af smaller werd.

De doorgang, het bordes en de hooger gelegen smalle trap, die thans geheel open liggen, waren voorheen overdekt, en de uitwendige samenstelling dezer overdekking sloot zich aan bij de bouwkunstige vormen van het geheel. Het inwendige bestond vermoedelijk slechts uit vlakke loodrechte muren, die met een trapgewelf overdekt waren.

De omgang had eene breedte van één M. vijf en tachtig cM.; hierop rustte het tweede basement welks hoogte ± twee M. negentig cM. bereikt, terwijl de hoogte van het derde basement ± twee M. twintig cM. bedraagt; de profileeringen dezer beide basementen zijn ongeveer gelijk aan die van den Çiwa-tempel doch minder uitvoerig bewerkt. Hierboven verheft zich eene onregelmatige steenmassa, die thans nog een hoogte van ± drie M. bereikt en waarin nog slechts enkele onderdeelen van inspringende hoekpilasters te herkennen zijn. De algemeene hoogte van dezen bouwval bedraagt derhalve tegenwoordig ongeveer twaalf M.

Het tweede basement is eveneens met een fries omgeven, dat met de vlakke banden, die het onder en bovenaan begrenzen, ± twee en zeventig cM. hoog is. Ook hier wisselen de motieven, bestaande uit de door balustérs geflankeerde pilasters, en het figurale gedeelte, elkander af.

Het figurale motief is samengesteld uit de op een rechthoekigen troon zittende godenfiguur, die in hoog-relief vóór het friesvlak springt, aan elke zijde waarvan ééne vrouwenfiguur met hare attributen is geplaatst, die „en mi-relief" in het friesvlak uitgehouwen is.

Enkele reliefs der vrouwenfiguren waren bij de verwoesting van den tempel nog niet voltooid; eenige

steenen van het fries leveren het bewijs dat zij door den beeldhouwer nog niet onder handen waren genomen; in andere werden de omtrekken even aangezet.

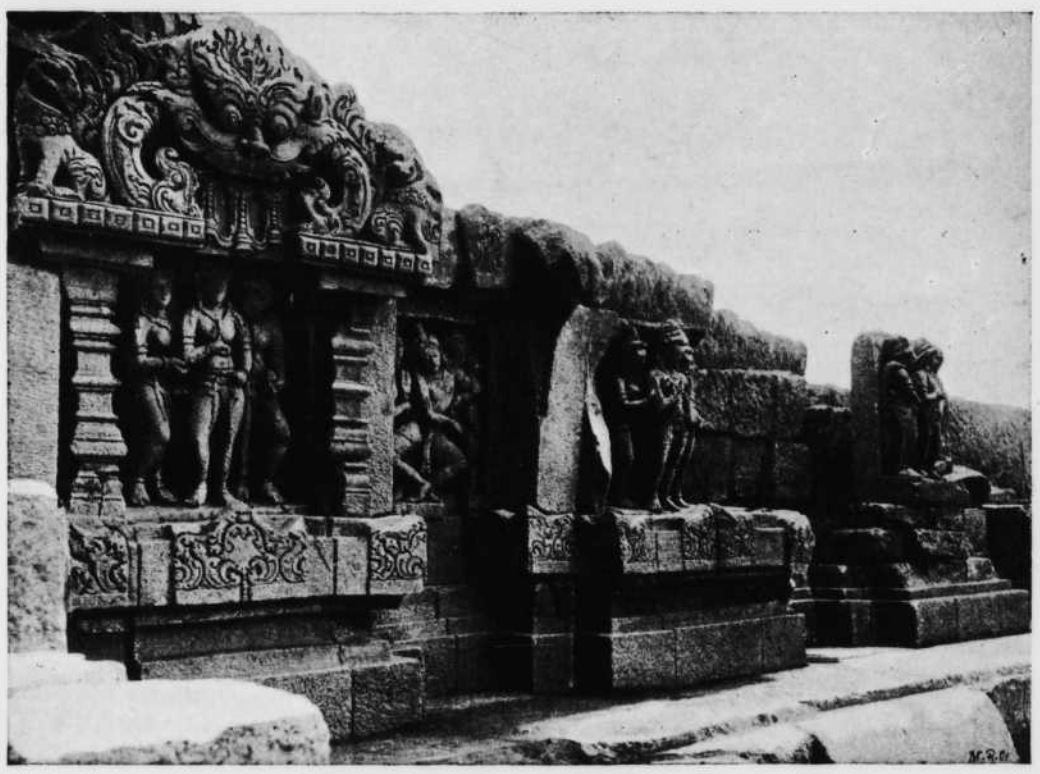
Heeft men de smalle trap bestegen, dan komt men in een voorportaal van geringe afmeting en vervolgens in de Cella, waarvan het grondvlak ruim vijf M. in het vierkant bedraagt.

De nog aanwezige muren zijn vlak, zonder versiering; eenige uit den muur vóórspringende steenen, die voor een of ander doeleinde moeten hebben gediend, zijn nog zichtbaar; de overdekking der Cella is verdwenen, zoodat het beeld onder den blooten hemel staat.

Het beeld van Wisjnoe, dat ongeveer in het midden van het grondvlak der Cella geplaatst is, was eveneens gebroken en werd later uit verschillende fragmenten weder samengesteld. Zonder het voetstuk heeft het eene hoogte van twee M. zeven en twintig cM.

De god staat op het lotuskussen, steunt tegen de gebroken achterplaat, die van de lichtschijf voorzien is, en heeft vier benedenarmen. Het met rosetten versierde kleed hangt van de heupen af, strak over de beenen, ontplooit zich aan beide zijden in weelderige strikken en hangt verder in breede plooien naar beneden, terwijl van voren nog twee vlakke horizontale plooien over de bovenbeenen hangen. Het hoofddeksel, de buik en lendengordels, de pols en enkelbanden, als ook het kastensnoer zijn wel rijk versierd doch minder weelderig dan bij het beeld van Çiwa het geval is.

De rechterachterarm houdt de vlammende „Tjakra" de werpschijf, het symbool der Zon, de linkerachterarm de gevleugelde „Sjanka" de zeeschelp, die als krijgstrompet dienst doet, vermoedelijk het symbool van het ruischen der wateren, de Symphonie der zee, die de aarde omzweeft. De rechtervóórarm is gewapend met de knots, de hand is verdwenen en de knots nog slechts gedeeltelijk aanwezig; de eveneens ontbrekende hand van den linkervóórarm was, volgens vroegere beschrijvingen, naar voren geopend en voorzien van een driehoek met de punt naar beneden gekeerd, het symbool van het water.

Buitenzijde van de borstwering geplaatst langs den omgang van den Tempel van Çiwa. (Zie Plaat XI).

Ofschoon de uitvoering van het beeld van Wisjnoe niets te wenschen overlaat en veel overeenkomst heeft met het beeld, dat in de hoofd-Cella van den tempel van Çiwa geplaatst is, mist het echter de groote waardigheid waardoor dit laatste uitmunt.

Wisjnoe, de onderhouder van het geschapene, is de vertegenwoordiger der weldadige krachten, het vuur en het licht, die overal doordringen en de natuur bezielen. Reeds in de oudste overleveringen der „Rig-Weda" worden dezelfde natuurkrachten onder den naam van „Agni" vereerd.

Wisjnoe is volgens de overlevering tien maal op de aarde verschenen ten einde groote rampen te voorkomen of om de wereld uit gevaarlijke en moeielijke omstandigheden te redden. Deze verschijningen worden de tien „Awatâra's" of „Incarnatie's" van Wisjnoe genoemd; zij staan in verband met de functiën, die zijn goddelijk wezen in de natuur vervult, en worden medegedeeld in eene reeks van legenden, die een eigenaardig licht werpen op de dichterlijke opvatting welke de Hindoe-Mythologie beheerscht.

Op den grond, achter het groote beeld, liggen, uit brokstukken samengevoegd, nog drie voorstellingen van Wisjnoe, waarvan de beide eerste, twee figuren bevatten.

Het eerste beeld stelt Wisjnoe voor met zijne Çakti „Lakshmî", de godin der schoonheid die, in dwerggestalte, op zijn gebogen en in horizontale richting gehouden arm zit. Het volgende beeld stelt Wisjnoe in zijne vierde „Awatâra" als „Narasinha" of man-leeuw voor op het oogenblik dat hij „Hiranya-Kasipoe" den buik openscheurt. Hieromtrent verhaalt de legende het volgende:

„Hiranya-Kasipoe" had van Brahma ter belooning zijner vroomheid en zelfkastijding de eigenschap verkregen door goden noch menschen kwetsbaar te zijn,

en beiden waren aan zijn overmoedig en tyranniek geweld onderworpen. Zijn zoon , een vurig aanhanger van Wisjnoe werd door zijn vader onophoudelijk bespot. Bij een twistgesprek verbrijzelde Hiranya eene zuil en vroeg honend of Wisjnoe ook in deze zuil aanwezig was. Op dat oogenblik trad de god in de gedaante van den man-leeuw te voorschijn en verscheurde „Hiranya-Kasipoe".

Bij laatstgenoemde voorstelling rust het bovenlijf van het slachtoffer vertikaal tegen het lichaam van den „Narasinha"; zijne beenen hangen slap naar beneden, terwijl de klauwen van den man-leeuw zijnen buik openscheuren. Opmerkelijk vooral is de kop van Wisjnoe, die het menschelijke met het dierlijke type op zeer karakteristieke wijze in zich vereenigt.

Het derde beeld stelt Wisjnoe in zijne vijfde Awatâra als „Wamana" voor. Hieromtrent verhaalt de legende dat Bali, koning der „Daityas", de geesten der duisternis, door boetedoening en onthouding, het bewind over het heelal had verkregen en de goden dreigde uit hunne macht en hunnen rang te ontzetten. Zij wendden zich tot Wisjnoe opdat deze hen uit den benarden toestand zou verlossen. Wisjnoe ging als Brahmaan in de gedaante van een dwerg tot Bali en verzocht dezen hem het grondgebied af te staan hetwelk hij met drie schreden kon overspannen. Toen zijne bede was toegestaan overschreed hij eensklaps met den eersten stap den hemel, en met den tweeden de aarde, doch liet de onderwereld of „Pâtâla", die hij met den derden stap had kunnen nemen, edelmoedig over aan Bali.

In deze vijfde incarnatie is Wisjnoe de zoon van „Kâçyapa" „de Dageraad" en „Aditi" „de Ruimte", en wordt door deze legende de overwinning van het licht over de duisternis gesymboliseerd. De god is hier voorgesteld in groot ornaat, staande op het lotuskussen, gewapend met de knots in de linkerhand, terwijl de rechterhand voor de borst rust. Het lichaam steunt op het linkerbeen, het rechterbeen is naar boven gericht, zoodat de voet op de hoogte van het hoofd geplaatst is. In deze houding wordt Wisjnoe afgebeeld terwijl hij één der bovenvermelde stappen verricht.

Dergelijke voorstellingen van Wisjnoe komen niet veelvuldig voor; te Prambanan werden er twee gevonden, waarvan de ééne hierboven besproken werd, en de andere zich onder de verzameling der fragmenten bevindt, welke bij de Pasanggrahan werden opgesteld; deze laatste verschilt in zooverre van eerstgenoemde dat ze kleiner is en de god met drie beenen is weergegeven, waarvan het middelste been loodrecht onder het lichaam staat.

In de Cella van Wisjnoe werd onder het zeer beschadigde voetstuk waarop het beeld staat, een ruim acht M. diepe put gevonden, waarin een ronde aarden pot, metalen plaatjes van verschillenden vorm en andere kleine voorwerpen geplaatst waren. Omtrent dezen put vindt men eveneens nadere bijzonderheden in het werk van IJzerman vermeld.

Wij willen thans onze schreden naar den Brahmatempel richten, die aan de zuidzijde der westelijke rij gelegen is.

De tempel van Brahma is wat grootte en verhoudingen betreft ongeveer gelijk aan den Wisjnoe-tempel.

Van de bekroning is echter veel minder overgebleven, terwijl een groot gedeelte der steenen van het benedenbasement zich in zeer wankelbaren toestand bevindt. Het fries van het tweede basement, boven den omgang, is weder op dezelfde wijze met zittende godenfiguren versierd, doch hier stellen al deze beelden dezelfde godheid voor en wel Çiwa als „Batara-Goeroe", terwijl de meeste bas-reliefs, aan beide zijden dezer figuren, twee mannen, volgelingen van den goddelijken leeraar, met hunne attributen weergeven.

In deze Cella, wier afmeting eveneens ruim vijf M. in het vierkant bedraagt, staat het voetstuk waaronder een put van negen M. vier en zestig cM. diepte gevonden werd. Het beeld is zeer gehavend, de nog overgebleven fragmenten liggen op den bodem, de deelen van den romp aan de linkerzijde, en de uit vier hoofden samengestelden kop aan de rechterzijde van den ingang. Het beeld had vier benedenarmen. De rechter bovenhand hield het bidsnoer, de linker een lotusbloem. De linkerhand van den langs het lichaam naar beneden hangenden arm droeg de waterkruik of „Koendî", terwijl in de naar voren gekeerde palm der rechterhand, waarvan de arm in dezelfde houding als de linkerarm geplaatst was, eene roset was gebeiteld. Bij andere beelden van Brahma vindt men bovendien als attribuut het boek, den boog en den offerlepel, terwijl de god meestal op het lotuskussen geplaatst is en tegen de achterplaat met lichtschijf wordt voorgesteld.

Brahma wordt als de oudste godheid beschouwd. In de Rig-Weda is hij de voornaamste onder de goden, de almachtige „Pradjapâti", de schepper van het Heelal, alsook van goden en menschen. Volgens de „Mânava-Dharma-Çâstra" werd hij uit een, door Wisjnoe gevormd, gouden ei geboren, welks schaal in twee deelen brak, waarmede de schepping een aanvang nam. Uit het eene gedeelte ontstond de hemel, uit het andere de aarde, terwijl de kern Brahma bevatte, die de schepping voltooide.

Volgens de Mahâbhârata dreef Wisjnoe op den Oceaan van den Chaos, rustende op de slang „Ananta" of „Çésha" genaamd, het symbool der eeuwigheid. Bij zijn ontwaken ontsproot uit zijn navel de gouden lotus, waaruit Brahma geboren werd, die op zijne beurt de overige goden heeft geschapen.

Na verloop van tijd verloor Brahma zijne overheerschende macht, terwijl hij in latere Hindoelegenden een meer ondergeschikten rang inneemt

en beschouwd wordt als de beschermer van den godsdienst en de verkondiger der goddelijke waarheden. Slechts weinige tempels werden uitsluitend aan Brahma gewijd, doch zijn beeld werd zoowel in de tempels van Çiwa als in die van Wisjnoe aangetroffen.

Als gezellin of Çakti heeft Brahma „Sarasvatî" de godin der wetenschap en der welsprekendheid, die op een pauw, of, eene mandoline bespelende, op een lotus gezeten is.

Het in fragmenten hier aanwezige beeld van Brahma had eene hoogte van ± twee M. vijf en zeventig cM, terwijl nog drie andere voorstellingen dezer godheid, wier hoogte ± een M. vijftien cM. bedragen, in de Cella gevonden werden. Deze laatste beelden munten eveneens uit door hunne fraaie bewerking en hunne eigenaardige uitdrukking, en werden in de Pasanggrahan opgesteld.

Wij kunnen thans de drie aan de Oostzijde van het terras gelegen tempels in oogenschouw nemen. Het grondplan hunner basis is vierkant, terwijl de naar het westen gekeerde trap, de eenige waarvan elk dezer tempels voorzien is, tegen een zwakken vóórsprong der benedenbasis steunt.

Kop van het godenbeeld in de Cella van den Tempel van Brahma. — Tempelgroep te Prambanan.

Van den middelsten bouwval, vlak tegenover den tempel van Çiwa gelegen, zijn de tweede en de derde basis, waarop de overblijfselen der muren van de Cella rusten, nog slechts gedeeltelijk voorhanden. Van de beide andere tempels is niet veel meer over dan de benedenbasis, die bovendien op vele plaatsen gedeeltelijk verstoord is.

De profielen der benedenbasis zijn bij de drie bouwvallen der oostelijke reeks ongeveer dezelfde als die van de westelijke reeks, doch kleiner van verhoudingen en eenvoudiger van samenstelling; terwijl het fries, ofschoon van dezelfde motieven voorzien, over het algemeen minder uitvoerig behandeld is. Zoo werden b.v. de leeuwen niet afzonderlijk in de nissen geplaatst; ze zijn met nis en omgeving uit één stuk gehouwen, wat trouwens bij den Brahma- en Wisjnoe-tempel eveneens het geval is; de nis heeft zeer weinig diepte en het geheel slechts een zwak relief. De pilasters met balusters, alsook de paneelen, zijn minder uitvoerig bewerkt; nochtans bemerkt men onder het beeldhouwwerk der paneelen een streven naar natuurwaarheid, dat werkelijk verrassend is. Onder de op de paneelen voorgestelde boomen liggen tijgers, leeuwen, panters, hazen, apen, pauwen en verschillende andere soorten van dieren, wier houding en actie eene ernstige natuurstudie verraden. Vogels en groepen van vogels geven ons de natuur met haar leven en beweging weer; bij enkele voorstellingen zijn de handelingen treffend voorgesteld. Zoo herinneren wij ons vooral, eene voor hare kuikentjes voederzoekende hen, een groep, die uit het leven gegrepen scheen.

De meest belangrijke bouwval dezer reeks is de middelste; de leuningen en de Makarafiguren der trap, die nog aanwezig is en veertien treden heeft, zijn verdwenen; de omgang liep onafgebroken rondom het tweede basement. Van de borstwering, die den omgang afsloot zijn nog slechts enkele fragmenten voorhanden. Het fries van het tweede basement is versierd met ornamentale paneelen, die met balusters zijn geflankeerd. Het bovenste basement, waarop de muren der Cella rusten is zeer laag en heeft weder het twintigvlak tot grondplan.

In de Cella, die ± vier M. lang en vijf M. twee en veertig cM. breed is, bevindt zich het beeld van een liggenden stier, de Nandi, het rijdier of de „Wâhana" van Çiwa. De stier is op natuurlijke grootte voorgesteld, ligt ongeveer in het midden der Cella met den kop naar den ingang gekeerd op een laag voetstuk, is zeer realistisch behandeld en bijzonder goed weergegeven.

Elk der drie reeds genoemde hoofdgoden heeft zijn „Wâhana" of rijdier, vermoedelijk zoo genoemd, omdat de goden vaak op den rug of de schouders dezer dieren zittende, zijn voorgesteld. Zoo heeft

Çiwa den Nandi of stier, Wisjnoe den Garouda, een reusachtigen vogel, en Brahma de Hansa of gans.

Gemeenlijk worden deze dieren bij de voorstellingen der goden aangetroffen; de dierlijke vorm is dan veelal met menschelijke vormen vereenigd.

Tegen den achtermuur der Cella van den Nandi-tempel staan twee beelden, het eene stelt Çiwa als „Soerya" de Zon, het andere Çiwa als „Tjandra" de Maan, voor, die met hunne voetstukken, in den vorm van een door paarden getrokken wagen gebeiteld, ± een M. zestig cM. hoog zijn.

Deze beelden zijn zeer karakteristiek, vooral dat van Tjandra trekt de aandacht door zijne artistieke beteekenis; beide zijn voorgesteld in groot ornaat met twee armen, achterplaat en lichtschijf. Soerya houdt met de rechterhand eene half geopende lotus-bloem voor het lichaam terwijl de stengel in de geopende linkerhand rust. Tjandra houdt in de rechterhand een vrucht of bloementak met bladeren of wolken omgeven en in de linkerhand een staf, waarvan de bovenste helft aan de rechterzijde voorzien is van een zaagvormig uitgetanden vlakken band.

De wagens en paarden der voetstukken zijn streng gestyleerd, de paarden staan stijf tegen elkander, terwijl pooten en koppen in een vertikaal vlak en in dezelfde horizontale lijn gehouwen zijn.

Het voetstuk van Soerya heeft zeven paarden, dat van Tjandra heeft er tien.

In den bouwval, die ten Noorden van den Nandi-tempel gelegen is, werden de fragmenten van een thans verdwenen Çiwabeeld gevonden, dat doodshoofd en maansikkel in het hoofddeksel droeg en volgens ooggetuigen bijzonder fraai moet geweest zijn.

Aan den ten Zuiden van eerstgenoemden tempel gelegen bouwval kan men even als aan den Wisjnoe-tempel waarnemen, dat alle tempels niet waren afgewerkt. De rechthoekig voorbereide steenblokken der trapleuningen wachten nog steeds op den beeldhouwer, die ze tot Makarafiguren zal vervormen.

Van beide kleinere tempels, die aan Noord- en Zuidzijde tusschen de beide reeksen gelegen waren, is die van de noordzijde geheel verdwenen; het vierkante grondplan is hiervan nog slechts zichtbaar, terwijl van den zuidelijken het basement en een gedeelte van den omgang nog voorhanden zijn. Uit het overgeblevene kan men opmaken, dat de verhoudingen van het geheel harmonisch waren en dat een gedeelte der bouwkunstige vormen van sierlijk ornament was voorzien.

Aan de Noord-westzijde van dit tempeltje tusschen den tempel van Brahma en dien van Çiwa liggen de fragmenten van een groot beeld, dat wegens den verre-

Gedeelte der Bouwvallen, met den Hoofdtempel, van Tjandi-Sewoe.

gaanden staat van verval niet meer te herkennen is.

Het voornaamste gedeelte van het plateau hebben wij thans onderzocht. De Westzijde is nog niet geheel ontgraven, terwijl nog duizenden steenblokken over het

terrein verspreid liggen, die eenmaal deel uitmaakten van de tempels wier bouwvallen wij hebben besproken. Onder de fragmenten der beeldhouwwerken, die in groepen bij elkander zijn geplaatst, bevinden zich meesterwerken waarbij groote verscheidenheid van opvatting en uitdrukking kan worden waargenomen, en ofschoon deze kunstuiting tot eene geheel andere beschaving behoort, moeten wij er nogmaals op wijzen, dat zij veel overeenstemming vertoont met die, welke gedurende de middeleeuwen in Europa heerschte.

De Hindoekunst toch draagt, daar zij geheel aan den Cultus gewijd is, een godsdienstig karakter, doch bovendien bezit zij vele karakteristieke eigenaardigheden, die de overeenstemming met de beeldhouwwerken, voorkomende aan de oud-Christelijke en middeleeuwsche kathedralen nog treffender doen uitkomen. Het krachtige naturalisme der XII^{de} en XIII^{de} eeuw met de breed aangelegde draperieën, beteekenisvolle uitdrukking in houding, gebaren en gelaatstrekken, ontwaart men naast de slanke en sierlijke gedaanten eener ideale wereld, wier lichaamsvormen bedekt zijn met fijn geplooide, eng aansluitende gewaden, terwijl bovendien de zedige houding en de voor de borst geslagen armen, wier handen een lotusbloem of een ander symbool der heiligheid dragen, aan het Mysterie der byzantijnsche kunst herinneren.

Ook de verschillende beelden der mindere godheden en hunne fragmenten leveren het bewijs, dat op deze plaats de Çiwaïtische eeredienst werd uitgeoefend; terwijl de nauwkeurig onderzochte putten aantoonen, dat de tempelgroep tevens als begraafplaats dienst deed.

Het Ciwaïsme en het Boeddhisme, de „Lingga" en de „Dagob" heerschten dus in de vlakte van Prambanan, door een wijs en verdraagzaam bestuur, vreedzaam naast elkander.

De samensmelting der godsdienstige opvattingen en begrippen van beide eeredienst en, die vermoedelijk reeds sedert geruimen tijd op Java meer verzoenend tegenover elkander stonden, dan dit in Vóór-Indië het geval was, had ten gevolge, dat bouw- en beeldhouwkunst van beide godsdienstige richtingen groote overeenkomst verkregen. Het vervolg onzer mededeelingen zal dit meermalen doen uitkomen, terwijl de Boeddhistische tempelgroep, die slechts eenige minuten van hier verwijderd ligt, en welke wij thans aan eene algemeene beschouwing zullen onderwerpen, ons van deze overeenstemming al dadelijk een voorbeeld geeft.

TJANDI SEWOE OF DE DUIZEND TEMPELS.

Ofschoon de uitdrukking „duizend tempels" in figuurlijken zin moet worden opgevat, kan deze tempelgroep evenwel onder de belangrijkste bouwvallen, die zich op Midden-Java bevinden, gerangschikt worden.

Eene nauwkeurige omschrijving van het grondplan, alsmede van de bouwkunstige samenstelling van het geheel, kan echter thans, zonder zeer ingrijpende werkzaamheden op het terrein van den bouwval, niet geleverd worden.

Ten einde daartoe de noodige opnemingen te kunnen doen, zouden de steenen, die over het terrein en in de tempels verspreid liggen, moeten worden opgeruimd en gesorteerd, en de onder den grond bedolven gedeelten moeten worden blootgelegd.

Wij zullen ons derhalve tot eene algemeene beschouwing moeten beperken. Slechts een der kleine neventempels, waarvan de onder den grond bedolven gedeelten gedurende ons verblijf werden blootgelegd, kunnen wij meer in het bijzonder bespreken, omdat daarvan de verschillende bouwkunstige onderdeelen, alsmede het geheel, naar de nog voorhanden gegevens onder leiding van Leydie Melville, werden opgenomen en in teekening gebracht; terwijl de ornamentale en figurale versieringen door ons werden afgevormd en wij met deze gegevens in de gelegenheid waren het uitwendige van één dezer tempels voor de Wereldtentoonstelling te Parijs te reproduceeren.

Het eerste onderzoek op het terrein van deze tempelgroep had, zooals bij vele andere het geval was, onder leiding van Cornelius plaats, die er in het begin dezer eeuw eene beschrijving van gaf, welke helaas, schijnt verloren te zijn gegaan; tevens werden het algemeene grondplan en verschillende andere teekeningen er van vervaardigd.

Later hebben Baker en Brumund beschrijvingen en teekeningen van Tjandi Sewoe geleverd, terwijl IJzerman in zijn reeds genoemd werk er eveneens een overzicht van geeft.

Overigens werd er voor het behoud van dit juweeltje van bouwkunst niets gedaan; de toestand is er gedurende deze eeuw dan ook niet beter op geworden. Het terrein tusschen de tempels is aanzienlijk opgehoogd, zoodat men minstens één meter diep moet graven alvorens de treden der trappen te bereiken, die naar het inwendige der kleine tempels leiden.

Van den hoofdtempel zijn na verloop van tijd steeds meer steenen naar beneden gevallen, zoodat het dak geheel en de muren gedeeltelijk zijn ingestort, terwijl de uitwendige constructie van geen enkelen neventempel meer in haar geheel aanwezig is.

De vereenigde bouwvallen geven op het oogenblik een zeer schoon en schilderachtig tafereel te aanschouwen, terwijl het omringende landschap tot de bekoring, die het geheel op ons maakt, niet weinig bijdraagt.

Van het Zuiden komende, bevinden wij ons, zoodra wij de Kampong, die haar naam aan de tempelgroep ontleent, achter ons hebben, eenklaps vlak voor het rechthoekige terrein, dat, aan Oost- en Westzijde

eenigszins breeder dan aan de beide andere zijden, ongeveer vier en twintig hectaren omvat, en door eene kleine kali of beek omgeven is; hierop liggen de bouwvallen gegroepeerd. De buitenrand van het heuvelachtige terrein is met een laag mosachtig gras bedekt; hier komen inlandsche kinderen om hunne geiten, sapies en karbouwen te laten grazen; verderop naar het midden liggen tempels en steenhoopen naast en door elkander, zoodat men bij het bezoek der bouwvallen van den eenen steen op den anderen moet springen, om zich een weg te maken.

Gezicht op de Tempelgroep van Tjandi Sewoe in haar geheel. Op den achtergrond de Merapi.

Deze tempelgroep werd, vermoedelijk door aardbevingen, gelijk speelgoed door elkander geworpen, waardoor de ter eere der godheid opgerichte bouwgewrochten werden vernield. De aarde heeft vervolgens haar kleed gedeeltelijk over deze puinhoopen uitgespreid, en het tropische klimaat de daarin door den wind gestrooide zaden ontkiemd, zoodat planten en struiken, ja zelfs boomen tusschen de uit hunne voegen gerukte en door elkander geworpen steenen zijn opgeschoten. En niettegenstaande de bouwvallen van tijd tot tijd van den overvloedigen plantengroei gezuiverd worden, blijft deze steeds voortwoekeren, terwijl de groene slingers en het weelderig gebladerte met de donkergrauwe steenmassa eene aangename afwisseling voor het oog bieden.

Het reusachtig gevaarte van den Merapi uit welks krater de op pluimen gelijkende dampen naar boven stijgen, en waarvan de bevallige silhouette zich tegen het luchtruim afteekent, vormt den achtergrond van dit veld der verwoesting, waar de stomme getuigen eener oude beschaving begraven liggen.

In het midden van het terrein ligt de hoofdtempel, die boven alle andere uitsteekt; hieromheen scharen zich in vier rijen de kleinere neventempels. De rij, die het dichtst bij den hoofdtempel gelegen was, en wier tempels zich op gelijke afstanden in een rechthoek daaromheen schaarden, omvatte volgens het grondplan van Cornelius acht en twintig, en de daarop volgende rij vier en veertig tempeltjes. Tusschen de derde en vierde rij is de afstand aanzienlijk grooter dan tusschen de eerste en tweede rij. De derde rij omvatte tachtig tempeltjes, terwijl de vierde of buitenste rij er acht en tachtig telde. Voegt men bij dit getal de tempeltjes, die vermoedelijk nog tusschen de derde en vierde rij gelegen waren, en waarvan er twee aan de Oostzijde, twee aan de Westzijde en een aan de Noordzijde stonden, dan komt met tot een totaal van twee honderd vijf en veertig tempeltjes. Volgens de opgave van Brumund telde de derde rij vier en tachtig en de vierde rij twee en negentig tempeltjes, dus over het geheel een verschil van acht tempeltjes; zonder een speciaal onderzoek, waartoe het blootleggen van het terrein noodzakelijk is, kan echter het juiste aantal niet met zekerheid worden opgegeven.

Deze vier rijen waren niet alle op één niveau gelegen; men heeft reden te vermoeden, dat de hoogte van het grondvlak, waarop de tempeltjes waren geplaatst, toenam, naarmate zij zich dichter bij het centrum bevonden.

De neventempels behoorende tot de derde rij hebben hunne ingangen aan de zijde die naar den hoofdtempel gekeerd is; met de neventempels van de eerste, tweede en vierde rij is dit niet het geval; hun ingang ligt aan de tegenovergestelde zijde.

Het grondplan der basis van den hoofdtempel was evenals dat van Tjandi Kali-Bening en van Tjandi Çiwa in een twintigvlak gevat; met de aan de vier windstreken gelegen hoofdtrappen, waarvan het grondplan aanzienlijk vóórsprong, verkreeg het den vorm van een Grieksch kruis met uitspringende hoeken. Rondom het voetstuk was een ringmuur gebouwd, die den tempel insloot; van de trappen van den hoofdtempel leidden breede wegen naar de vier uitgangen, die ieder door twee reusachtige wachters bewaakt werden.

Deze tempelwachters, „Râkshasa's" geheeten, staan thans nog op de plaats, waar zich vermoedelijk eenmaal de uitwendige toegangen tot het heiligdom bevonden; ze zijn gehouwen uit reusachtige, ongeveer drie **M.** hooge monoliethen.

Aan elke zijde van het terrein, in het midden van den rechthoek, die de uiterste grens vormt, staan er twee; ze zijn dus nog alle acht aanwezig; hun stand is wel eenigszins veranderd; zij zijn gedeeltelijk in den grond verzakt, doch over het algemeen zeer weinig beschadigd. Zij worden voorgesteld als zwaar-

gebouwde wezens met gezwollen lichaamsdeelen. De ronde kop met krullende pruik, die van achteren samengevat op de schouders hangt, rust onmiddellijk op den bolvormigen romp; rondom den schedel wordt de haartooi door eene daaromheen gerolde slang samengehouden; haar thans afgeslagen kop was vermoedelijk in het midden van het voorhoofd geplaatst. Het gelaat heeft zeer weinig uitdrukking, en kenmerkt zich door uitpuilende oogen, grijnzenden mond, waarvan de bovenlip met een snorbaard bedekt is, en waaruit kleine slagtanden te voorschijn komen, terwijl de ooren met breede cirkelvormige hangers versierd zijn. De rechterhand is gewapend met eene zware knots, die tegen den schouder rust; de andere hand heeft eene slang gevat, die den kop kronkelend over den arm van het monster legt. Om borst en heupen is bovendien eene slang als „Oepawîta" geslingerd; de polsen zijn eveneens met slangen omgeven. Op de borst rust een versierde band, die om den gedrongen hals hangt. Om de lendenen draagt de „Râkshasa" een doek en daarover een breeden gordel; bovendien hangt om de heupen een riem, die van achteren van een scheede, waarin een dolk steekt, voorzien is. Aan de rechterzijde rust het achterdeel van het lichaam op eene verhooging, waarvan de zijkant met een roset versierd is.

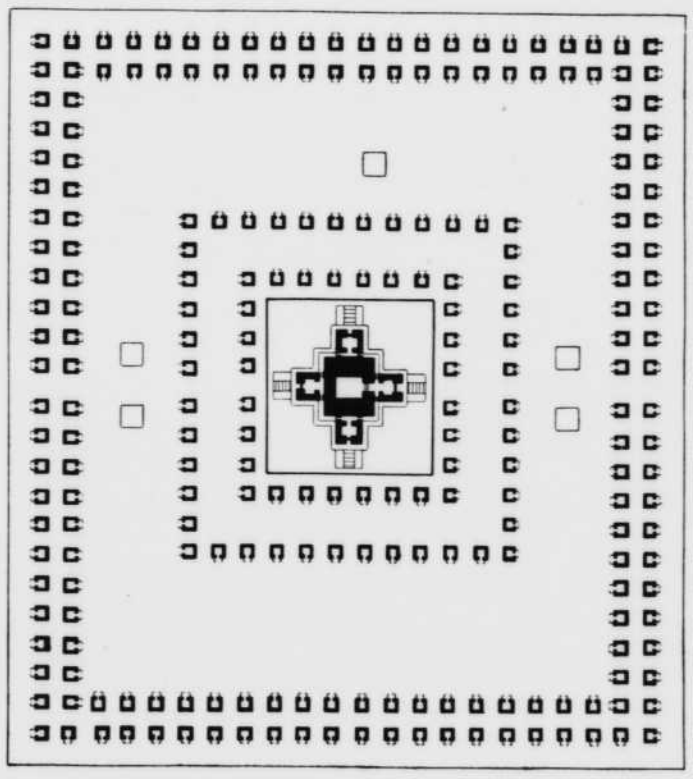
In het centrum van het grondplan van den hoofdtempel ligt de hoofd-Cella; men bereikte haar langs een hoogen en breeden doorgang, die thans voor een groot deel van zijne versieringen is ontdaan en die met het aan de Oostzijde gelegen voorportaal in gemeenschap staat.

Rondom deze hoofd-Cella scharen zich aan West-, Noord- en Zuidzijde drie neven-Cella's, die ieder haar bijzonderen toegang hadden.

Op het basement liep een omgang van ongeveer één M. breedte rondom het geheele gebouw; langs den buitenmuur der hoofd-Cella liep bovendien een gang welke de drie neven-Cella's en het oostelijk voorportaal met elkander in verbinding bracht.

Uit de beschrijving van vorige onderzoekers, die den tempel in minder bouwvalligen toestand aantroffen, dan waarin hij thans verkeert, kunnen wij opmaken, dat het geheel niet, zooals dit bij Tjandi-Kalibening het geval was, onder één dak was gebracht, doch dat de muren der midden-Cella veel hooger stegen dan die der neven-Cella's en deze laatsten, alsmede het oostelijk voorportaal, ieder eene afzonderlijke bedekking hadden, die met nissen bekroond tegen de muren der hoofd-Cella steunden. De hoofd-Cella is thans met steenen opgevuld, zoodat deze niet meer te betreden is; ook in de overige Cella's en portalen liggen de steenen opgehoopt, zoodat men zich van de rijke indeeling der binnenordonnantie, van de met pilasters omgeven altaren en nissen, en van de kwistige versieringen, die de muren bedekten, nauwelijks rekenschap meer kan geven. Een blik op de op pag. 56 voorkomende afbeelding van den hoofdtempel zal ons doen zien, hoe weinig van dit bouwgewrocht is overgebleven.

Wij willen ons dan ook verder voornamelijk met een der neventempels bezighouden.

Schetsteekening van het Grondplan van de Tempelgroep van Tjandi-Sewoe, volgens Cornelius.
(De Hoofdwegen naar de Noord- en Zuiduitgangen zijn op dit plan niet aangegeven.)

In het inwendige van bijna alle neventempels bevond zich een voetstuk, terwijl er nog talrijke beelden van Dhyâni-Boeddha's en enkele andere godheden gevonden werden. In het overzicht, dat IJzerman van de tempelgroep geeft, worden er nog twee en vijftig vermeld. In vele neventempels, waarvan de muren nog overeind staan, zijn de voetstukken, waarop eenmaal de beelden geplaatst waren, nog aanwezig; in andere worden in den muur gehouwen nissen gevonden, terwijl nog andere in het muurvlak „en relief" uitgehouwen nissen bevatten.

De omschrijving van een dezer laatstgenoemde neventempels, toegelicht met de daarbij behoorende schetsteekeningen, zullen wij hier laten volgen.

Gelijk wij uit de schets-teekening van den opstand pag. 63, kunnen waarnemen, rust de kleine tempel op een rechthoekig voetstuk. Het grondplan, welke dit voetstuk inneemt, is zes M. vijf en tachtig cM. lang en vijf M. negentig cM. breed. De lange zijde is van het Noorden naar het Zuiden gericht. Aan de Noordzijde is de vóórbouw met den toegang tot de tempelruimte aangebracht.

Het voetstuk springt bij den vóórbouw negentig cM. vóór het vierkante grondplan van den eigenlijken tempel en heeft aldaar eene breedte van vier M. dertig cM., zoodat de inspringende hoek op de breedte

van het gebouw aan beide zijden tachtig cM. meet.

De hoogte van het voetstuk bedraagt twee en zeventig cM.; het is samengesteld uit eenvoudige rechthoekige geledingen, te zamen vormende basis, fries en dekplaat. Het fries is drie en twintig cM. hoog en in de lengte door vlakke rechthoekige vóórsprongen van twee en dertig cM. breedte, welke zich op de hoeken bevinden, en zich aan elk front van den tempel herhalen, van achteren en op beide zijden in drie velden ingedeeld.

In het midden aan het front van den vóórbouw is de kleine trap geplaatst, die slechts drie treden telt en met boogvormige steenen leuningen is afgesloten. De breedte der trap met de leuningen bedraagt één M. drie en dertig cM. Deze leuningen steunen bovenaan tegen de dekplaat van het voetstuk en eindigen onderaan in sierlijke voluten.

De trappen, die gedurende ons verblijf werden blootgelegd en in bijzonder gaven toestand aan het licht kwamen, getuigen van eene zeer zorgvuldige bewerking. Ook de, aan de buitenzijden der leuningen in spiraalvormige banden gehouwen voluten, bewijzen, dat de Hindoes bijzonder degelijke steenhouwers ter hunner beschikking hebben gehad.

Bij de opgravingen is het eveneens gebleken dat de steen, die thans eene donkergrauwe kleur heeft, bij het oprichten der gebouwen eene fijne lichtgele, met grijs vermengde kleur moet hebben gehad. Eigenaardig was het op te merken, dat verschillende steenen, waarvan een gedeelte onder de aarde begraven lag, terwijl een ander gedeelte daarboven uitstak, op treffende wijze het verschil van kleur aantoonden, dat door den invloed van lucht, licht, warmte, regen en stof van lieverlede was ontstaan.

Wij kunnen thans het overzicht van de bouwkunstige vormen van den kleinen tempel hervatten. Teneinde dit gemakkelijk te maken, zullen wij de samenstelling van het geheel in drie deelen indeelen en achtereenvolgens behandelen: allereerst den benedenbouw, die met den vóórbouw in onmiddellijk verband staat en met het voetstuk tot eene hoogte van vier M. negentig cM. reikt, terwijl van de dekplaat der kroonlijst af het horizontale vlak in een vierkant grondplan ligt; daarna den tusschenbouw, die grootendeels den achthoek tot grondplan heeft en één M acht en dertig cM. hoog is; om vervolgens met den bovenbouw of den koepel, die het cirkelvormig grondplan aanneemt en met Joni en Lingga, die het geheel bekronen, eene hoogte van ruim drie M. zeventig cM. bereikt, te eindigen. Het monument heeft derhalve met zijn voetstuk eene hoogte van ongeveer tien M.

De benedenplint der basis beslaat een grondplan, welks lengte van achteren en aan beide zijden vier M. achttien cM. bedraagt. Van het zijfront af tot den vóórbouw heeft deze plint eene lengte van tachtig cM., en springt aan elke zijde van den vóórbouw vijf en zestig cM. naar voren, terwijl beide plinten der basis aldaar op eene breedte van twee M. vijf en vijftig cM. van elkander verwijderd staan.

Het horizontale vlak, dat langs den tempel rondom deze basis loopt, heeft van hare plint af tot den bovensten rand der dekplaat van het voetstuk, eene breedte van tachtig cM.

De hoogte der basis bedraagt acht en vijftig cM. Zij is samengesteld uit de twee en twintig cM. hooge plint; vervolgens uit een ojief, dat onder- en bovenaan met een smallen band omgeven is; hierboven bevindt zich een uit vijf vlakken samengestelden torus, die onder- en bovenaan door twee vlakke banden, welke beide op verschillende diepten liggen, wordt ingesloten.

Hierop rusten de staande muren, die aan de achterzijde en aan de zijkanten op dezelfde wijze zijn bewerkt.

De vlakken dezer muren zijn tusschen basis en kroonlijst, in vertikale richting, in drie deelen ingedeeld. Het midden gedeelte vormt het voornaamste onderdeel, terwijl aan beide zijden daarvan eenzelfde motief wordt herhaald.

„Râkshasa" van Tjandi-Sewoe.

Op plaat IX zijn de onderdeelen afgebeeld van het middengedeelte, dat door twee eenvoudige, drie en twintig cM. breede vlakke pilasters wordt ingesloten. In het midden bevindt zich een ± vijf en twintig cM. dieper gelegen vlak, dat zeven en zestig cM. breed en één M. vijftig cM. hoog is, en dat van een hoog relief voorzien is, voorstellende eene rijk getooide op een voetstuk staande Bodhisatwa-figuur, die in de rechterhand een staf en in de linkerhand den stengel eener lotusbloem houdt. Deze stengel ontspruit in den linker benedenhoek van het relief uit een kelkvormig ornament en eindigt bovenaan in knop en bloem. De lichtschijf is achter het hoofd der figuur geplaatst, terwijl fladderende banden haar omgeven. Van het bevallige en artistieke karakter, waardoor deze figuur zich kenmerkt, zal een ieder bij het beschouwen der afbeelding zich rekenschap kunnen geven.

De figuur wordt ingesloten door twee pilasters, wier fronten van geprofileerde versieringen voorzien zijn, welke basis, schacht en kapiteel van den pilaster nader detailleeren en ter dikte van eenige cMs. op het vlak vóórspringen. Laatstgenoemde pilasters en het basrelief worden afgedekt door eene bekroning, die in het midden met den „Banaspati" prijkt, uit wiens muil drie zonnebloemen en twee knoppen hangen, wier stengels in ornamentale kelken gevat zijn. De zijkanten dezer bekroning eindigen in een zeer merkwaardig bladvormig motief, dat eene uit bladeren samengestelde fantastische dierfiguur vormt; de pooten van het dier rusten op het kapiteel van den pilaster.

Tusschen de versierde pilasters en den breederen vlakken pilaster bevindt zich telkens een zeer smalle gladde pilaster, aan weerszijden waarvan sterke schaduwlijnen gevormd worden.

Het gedeelte der muurvlakken dat zich aan weerszijden van den breeden vlakken pilaster bevindt en ongeveer negentig cM. breedte heeft, is weder voorzien van twee pilasters. De aan de buitenzijde geplaatste pilasters vormen één hoekpilaster, die voor twee fronten dienst doet. De pilasters zijn samengesteld uit basis, schacht en kapiteel. Boven de kapiteelen zijn kleine „Banaspati's" geplaatst, wier tanden de dekplaat grijpen. Twee dezer pilasters zijn op plaat IX weergegeven.

Tusschen deze pilasters bevindt zich eene ruimte van ± veertig cM. breedte en ruim twee M. hoogte, die onderaan versierd is met eene negentig cM. hooge, zeer ondiepe nis, waarin ééne kleine op een voetstuk staande vrouwenfiguur gebeiteld is, die vliegenwaaier en lotusbloem houdt. Op zijde en bovenaan is deze nis omgeven en afgesloten met eene passende versiering, die den overgang vormt tot de spiraalvormige bladversiering, welke het bovengedeelte dezer ruimte vult.

De kleine figuren werden uit eenzelfden steen gehouwen als de nissen, doch niet zoo artistiek bewerkt als de groote figuren der „Bodhisatwa's". Ofschoon de groote alsook de kleine figuren, die aan de verschillende kleine tempels voorkomen wat stand en houding aangaat, onderling veel overeenkomst hebben, zijn ze toch alle op verschillende wijze bewerkt. Ook de ornamentale onderdeelen zijn in hoofdvorm aan elkander gelijk, doch aan geen der fronten zijn deze onderdeelen dezelfde. Men kan zich dus wel voorstellen dat, toen de kleine tempels alle in hunnen vollen luister prijkten, het geheel symmetrische eenheid vertoonde, waarbij evenwel tevens eene oneindige verscheidenheid in de onderdeelen was waar te nemen. Elk tempeltje toch had buiten zijn vóórfront drie zijfronten, wier muren op de boven omschrevene wijze versierd waren; en waar wij vroeger twee honderd vijf en veertig tempeltjes hebben geteld, komen wij, behoudens de voorgevels, op zevenhonderd vijf en dertig muurvlakken, die alle even weelderig bewerkt waren.

De kroonlijst, die deze muurvlakken afdekt en langs de voorzijde tot tegen den vóórbouw rondloopt, is drie en veertig cM. hoog en uit breede en smalle banden samengesteld, terwijl wij bij de algemeene indeeling architraaf, fries en deklijst kunnen onderscheiden. Bij den benedenbouw en den tusschenbouw springt in het midden het lijstwerk, bij de dekplaat der kroonlijst op eene breedte van twee M. tien cM., eenige cMs. naar voren, zoodat de profiellijn zich aldaar herhaalt, hetgeen bij de hooger gelegen profielen van den benedenbouw aan de binnenzijden der hoekstukken eveneens plaats heeft, waardoor het geheel een zeer gedetailleerd karakter verkrijgt.

Op de dekplaat bevinden zich aan elk der vier fronten drie akroteriën, in het midden eene groote, en aan de zijkanten eene kleinere, zoodat dit gedeelte van het tempeltje met een krans van twaalf akroteriën, vier groote en acht kleinere, omgeven is.

Wij kunnen thans eenige oogenblikken bij den vóórbouw stilstaan. Het achtergedeelte daarvan reikt bovenaan tot in het midden der dekplaat van de kroonlijst, zoodat boven den vóórbouw een gedeelte dezer dekplaat doorloopt en de akroteriën, die op deze hoogte ook aan de vóórzijde voorkomen, tevens den vóórbouw bekronen.

Van de inspringende hoekpilasters af, die aan de vóórzijde van het gebouw en de zijgevels van den voorbouw geplaatst zijn, springt de frontlijn van den vóórbouw een M. drie en twintig cM. naar voren.

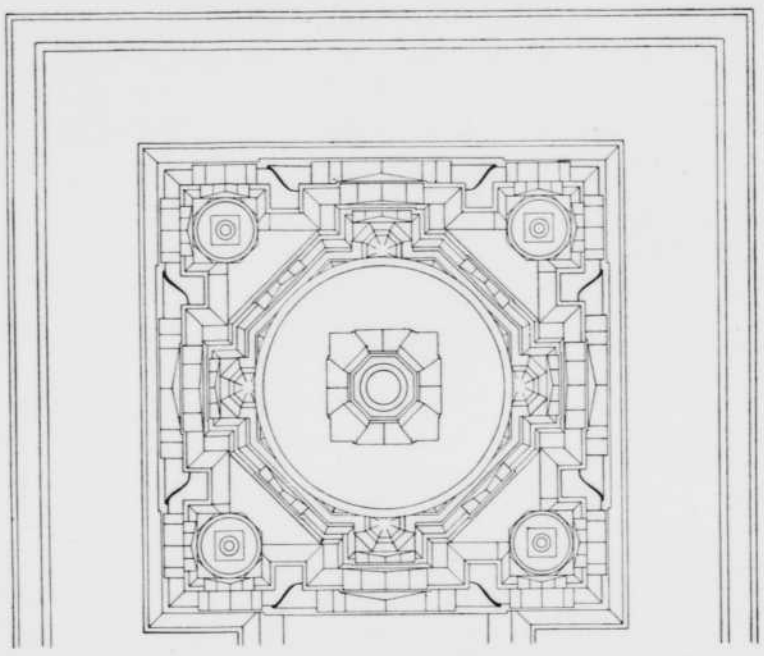
Indien wij den vóórbouw „en profil" beschouwen, zooals hij zich op bijgaande schetsteekening (pag. 63) voordoet, zien wij onderaan de basis, die tot tegen de achterzijde der Makara-figuur doorloopt. Op deze basis rust aan de vóórzijde een twee en veertig cM. breede hoekpilaster. De inspringende hoekpilasters, waarmede de vóórbouw met den achterbouw verbonden zijn, zijn samengesteld met dezelfde pilasters als de hoekpilasters, die op de buitenhoeken van den tempel staan; doch het gedeelte, dat deel uitmaakt van

den vóórbouw, is op eene hoogte van één M. tachtig cM., gemeten van den onderkant der basis, onderbroken door den architraaf der kroonlijst, die rondom den vóórbouw loopt en is van geen kapiteel voorzien.

Deze kroonlijst is acht en vijftig cM. hoog en eveneens uit eenvoudige rechthoekige onderdeelen samengesteld, waarvan de architraaf dertien, het fries acht en twintig en de deklijst zeventien cM. beslaan.

Het fries is aan beide zijfronten van den vóórbouw van eene spiraalvormige bladversiering voorzien, welke zich in het centrum uit een vaasje ontwikkelt

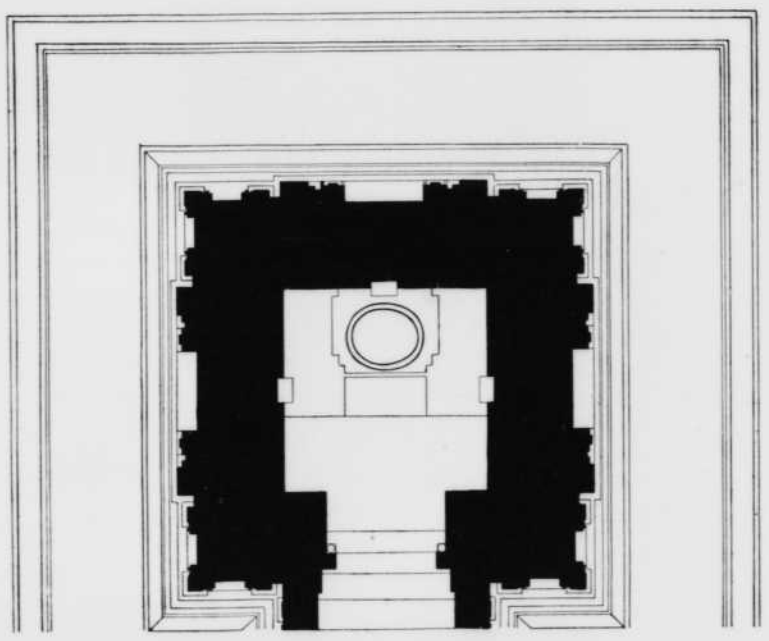
Het aan beide zijfronten van den vóórbouw tusschen basis en kroonlijst en de reeds genoemde pilasters gelegen muurvlak, dat zeventig cM. breedte en één M. twintig cM. hoogte heeft, is aan de zijkanten door vertikale banden en pilastervormige motieven en bovenaan door eene goed geslaagde ornamentale versiering afgesloten. Onderaan bevindt zich een eenvoudig vijftig M. breed voetstuk, dat de gehcele breedte van het dieper liggend vlak inneemt, en daarop rust eene staande figuur, die deze ruimte vult.

Grondplan B van den bovenbouw van een der kleine tempels van Tjandi-Sewoe.
Volgens opname van Leydie Melville.

Boven de kroonlijst van den vóórbouw, wier dekplaat twee en zeventig cM. lager ligt dan de dekplaat der kroonlijst welke het gebouw omgeeft, was een boogvormige afsluiting in den vorm eener trapleuning aangebracht, die als het dak van den vóórbouw kon worden beschouwd en van achteren met het hooger gelegen gedeelte tegen de dekplaat van laatstgenoemde kroonlijst steunde. De vijftien cM. breede band, die aan beide zijden den boogvorm volgde, eindigde van voren in eene sierlijke lijn als voluutvormig bladornament.

Het dieper gelegen veld tusschen de dekplaat der kroonlijst en den boogvormigen band was voorzien van een ornament, dat uit breede spiraalvormige lijnen was samengesteld.

Grondplan A van den benedenbouw van een der kleine tempels van Tjandi-Sewoe zonder vóórbouw.
Volgens opname van Leydie Melville.

Wat het front van den vóórbouw betreft, waren wij niet meer in de gelegenheid een enkel dier fronten in hun geheel te aanschouwen. Slechts bij eenige voorportalen waren de onderste steenlagen nog voorhanden; de meeste waren geheel ingestort. Wij moeten derhalve voor eene verdere bespreking onze toevlucht nemen tot de gevonden fragmenten en de photografische afbeeldingen, welke vóór de laatste verwoesting vervaardigd zijn.

Aan de vóórzijde bevinden, zich aan beide zijden dieper gelegen dan den vóórbouw, tegen den tempelmuur, de bouwkunstige motieven, die bij de overige fronten naast het middenstuk aan de hoeken geplaatst zijn, bestaande uit de beide pilasters met het tusschenvlak, waarin de kleine nis met figuur en het spiraalvormig ornament gehouwen werden.

Aan beide zijden van den toegang waren de reeds vermelde breede vlakke hoekpilasters aan den voet, van het relief eener Makarafiguur voorzien. Tegen de achterzijde dezer Makarafiguren stuitte de basis der zijkanten van den vóórbouw. Hunne vóórzijden, met den geopenden muil waarin een leeuwtje gezeten, waren, zooals reeds werd aangetoond, aan de zijkanten zichtbaar.

Tegen de binnenzijden der breede hoekpilasters van den vóórbouw waren aan weerszijden van den toegang kleinere pilasters geplaatst die in basis, schacht en kapiteel waren ingedeeld. Hunne fronten stonden in den doorgang tegenover elkander terwijl hunne bases, op den dorpel van den ingang negentig cM. van elkander waren geplaatst. Hierop rustte de deksteen, die den doorgang tot de Cella bovenaan afsloot. Het front van dezen deksteen is van den Banaspati voorzien, uit wiens muil eveneens bloemen hangen, en is aan beide zijden geflankeerd door eene op wolken zittende figuur, die in deemoedige houding den geheimzinnigen kop hulde schijnt

te brengen. (Zie plaat III bovenstuk.) De afmeting van deze versiering bedraagt één M. tien cM. in de breedte en drie en veertig cM. in de hoogte.

Boven de vlakke hoekpilasters, die den toegang afsloten, bevond zich op de hoogte van het fries der kroonlijst een paneel, dat met een sierlijk spiraalvormig ornament versierd was.

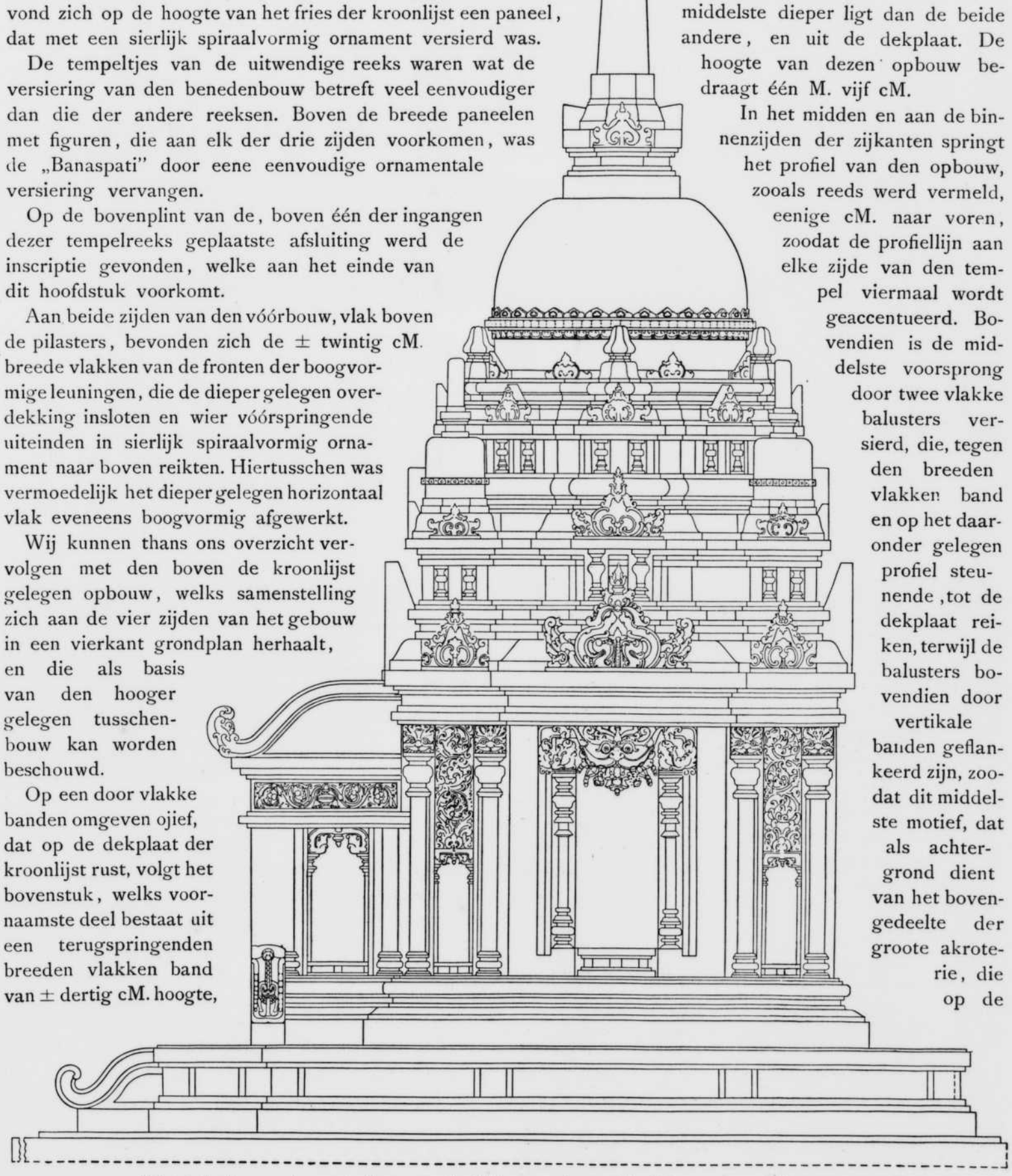
De tempeltjes van de uitwendige reeks waren wat de versiering van den benedenbouw betreft veel eenvoudiger dan die der andere reeksen. Boven de breede paneelen met figuren, die aan elk der drie zijden voorkomen, was de „Banaspati" door eene eenvoudige ornamentale versiering vervangen.

Op de bovenplint van de, boven één der ingangen dezer tempelreeks geplaatste afsluiting werd de inscriptie gevonden, welke aan het einde van dit hoofdstuk voorkomt.

Aan beide zijden van den vóórbouw, vlak boven de pilasters, bevonden zich de ± twintig cM. breede vlakken van de fronten der boogvormige leuningen, die de dieper gelegen overdekking insloten en wier vóórspringende uiteinden in sierlijk spiraalvormig ornament naar boven reikten. Hiertusschen was vermoedelijk het dieper gelegen horizontaal vlak eveneens boogvormig afgewerkt.

Wij kunnen thans ons overzicht vervolgen met den boven de kroonlijst gelegen opbouw, welks samenstelling zich aan de vier zijden van het gebouw in een vierkant grondplan herhaalt, en die als basis van den hooger gelegen tusschenbouw kan worden beschouwd.

Op een door vlakke banden omgeven ojief, dat op de dekplaat der kroonlijst rust, volgt het bovenstuk, welks voornaamste deel bestaat uit een terugspringenden breeden vlakken band van ± dertig cM. hoogte,

Schetsteekening van den opstand van een der kleine tempels van Tjandi-Sewoe met vóórbouw en trap.
Volgens opname van Leydie Melville.
(De aan den benedenbouw voorkomende figuren werden niet overgenomen.)

die van onderen gesteund wordt door een uit vijf smalle vlakke banden samengesteld profiel, waarvan de middelste en breedste band den grootsten voorsprong heeft. Het boven den genoemden terugspringenden vlakken band gelegen profiel bestaat uit drie smalle vlakke banden, waarvan de middelste dieper ligt dan de beide andere, en uit de dekplaat. De hoogte van dezen opbouw bedraagt één M. vijf cM.

In het midden en aan de binnenzijden der zijkanten springt het profiel van den opbouw, zooals reeds werd vermeld, eenige cM. naar voren, zoodat de profiellijn aan elke zijde van den tempel viermaal wordt geaccentueerd. Bovendien is de middelste voorsprong door twee vlakke balusters versierd, die, tegen den breeden vlakken band en op het daaronder gelegen profiel steunende, tot de dekplaat reiken, terwijl de balusters bovendien door vertikale banden geflankeerd zijn, zoodat dit middelste motief, dat als achtergrond dient van het bovengedeelte der groote akroterie, die op de kroonlijst rust, daarmede harmonisch samenvloeit en een zeer rijk geheel vormt.

Aan de zijkanten is de opbouw eenvoudiger van

samenstelling, doch eveneens met balusters versierd, die echter minder hoog zijn en uitsluitend den breeden vlakken band dekken.

Boven elk der drie voorsprongen bevindt zich op de deklijst van dezen opbouw weder ééne akroterie, in het midden eene groote, aan de zijkanten eene kleine, zoodat de bekroning van den onderbouw eveneens door een krans van twaalf akroteriën omgeven is.

Thans kunnen wij tot den tusschenbouw overgaan.

Het op een vlakken band rustend ojief, het benedenprofiel van den tusschenbouw, loopt in een rechthoekig grondplan rondom het gebouw. Aan elke frontzijde springt het echter twee maal op eene breedte van vijf en twintig cM., twintig cM. naar binnen, zoodat het middengedeelte en beide zijkanten voorspringen (zie grondplan B).

Het middengedeelte bereikt eene hoogte van één M. vijf en zeventig cM., heeft eene sterk sprekende profiellijn en eindigt bovenaan in een knop, welks grondplan vijf vlakken heeft, en die hooger reikt dan de achthoekige opstal, daar de basis van den koepel, waarmede het geheel is bekroond, hem tot achtergrond dient.

Het middengedeelte is bovendien op geheel andere wijze samengesteld dan de beide zijkanten. Op het reeds besproken ojief volgt een door smalle banden omgeven vlakke torus. Hierop rust een acht en twintig cM. hooge band, welks vlak op de breedte van den vóórsprong door twee balusters en verder door vertikale banden is ingedeeld, waarop de dekplaat volgt, die weder van eene akroterie voorzien is.

Het op dit gedeelte rustend bovenprofiel is vijf en veertig cM. hoog en onderaan uit een weinig vóórspringend ojief, bovenaan uit een torus en verder uit smalle banden samengesteld.

De verschillende profielen, die zich aan elk der vier zijden herhalen, springen geleidelijk terug, zoodat de bovenbouw van lieverlede smaller wordt.

Aan elke zijde van dit middengedeelte loopt het ojief, dat onderaan op een vlakken band rust en op de dekplaat van den onderbouw steunt, van den reeds vermelden insprong af rechthoekig van den eenen gevel tot den anderen en vormt de basis van den kleinen „Dagob", die op de vier hoeken van den tempel is geplaatst.

Het grondplan gaat van deze basis van het vierkant af op den achthoek over.

De kleine „Dagob", die geheel vrij staat, is verder samengesteld uit het gewelfde middenstuk, dat op eenige smalle vlakke banden rust en waaromheen een met diamant-koppen versierde ring is gelegd; en de „Lingga", waarmede de „Dagob" is bekroond. Het voetstuk der „Lingga", dat op het gewelf rust, heeft echter een vierkant grondplan.

Achter den cirkelvormigen „Dagob" loopt dezelfde profileering als van het middengedeelte, welke aan elke zijde met een kleinen vóórsprong daaraan verbonden is, schuin van den eenen gevel naar den anderen, en verbindt het reeds besproken middengedeelte der vier fronten met elkander, waardoor het grondplan den achthoek-vorm heeft aangenomen (zie grondplan B). Dit gedeelte is eveneens, in het midden, van twee balusters voorzien en bovenaan met eene akroterie bekroond.

Tusschen den kleinen „Dagob" en het schuinloopend profiel is derhalve een horizontaal gelegen open vlak ontstaan, dat in den vorm van een driehoek met afgeknotten top, in het midden eene breedte van dertig cM. heeft.

De bovenste rand van den tusschenbouw, waarvan het grondplan een zuiveren achthoek vormt en waarop de een M. veertig cM. hooge en twee M. zeven cM. breede koepel rust, is op elken hoek voorzien van eene kleine akroterie.

De koepel is op de hoogte van vijf en dertig cM. omringd met een rechthoekigen ring die, met diamantkoppen versierd, bovenaan met kleine akroteriën en onderaan met eene hangende versiering bezet is.

Boven op den koepel staan „Joni" en „Lingga" als bekroning, die eene gezamenlijke hoogte van twee M. dertig cM. bereiken. Het vierkante voetstuk is bovenaan aan de vier zijden met eene akroterie versierd.

Het uitwendige van den hierboven omschreven kleinen tempel samenvattende, hebben wij allereerst den rechthoekigen benedenbouw met vóórbouw en opbouw, vervolgens den achthoekigen tusschenbouw met de kleine vrijstaande „Dagobs" aan de vier hoeken van den tempel, en ten slotte den bovenbouw met zijne cirkelvormigen koepel en zijne slanke bekroning.

Wat het inwendige betreft, zoo betreedt men na den drempel overschreden te hebben, het voorportaal, dat ruim één M. in het vierkant meet. De zoldering stijgt van de overdekking van den ingang af in schuine richting tot eene hoogte van twee M. vijftig cM., alwaar zij in een horizontaal vlak overgaat. Men bereikt door middel van eene trede den veertig cM. hooger gelegen vloer van een tweede voorportaal, dat een weinig kleiner van afmeting is, en daarna komt men in de Cella, waarvan het grondplan één M. vijf en zeventig cM. in het vierkant meet.

De staande muren dezer Cella bereiken eene hoogte van twee M. zestig cM., om vervolgens in schuine richting tot eene hoogte van vier M. zeventig cM. te stijgen, alwaar de steeds enger wordende koker met een sluitsteen is afgesloten. Deze muren hebben eene dikte van ongeveer één M. Boven de afgesloten opening van den koker is verder de geheele bouw massief.

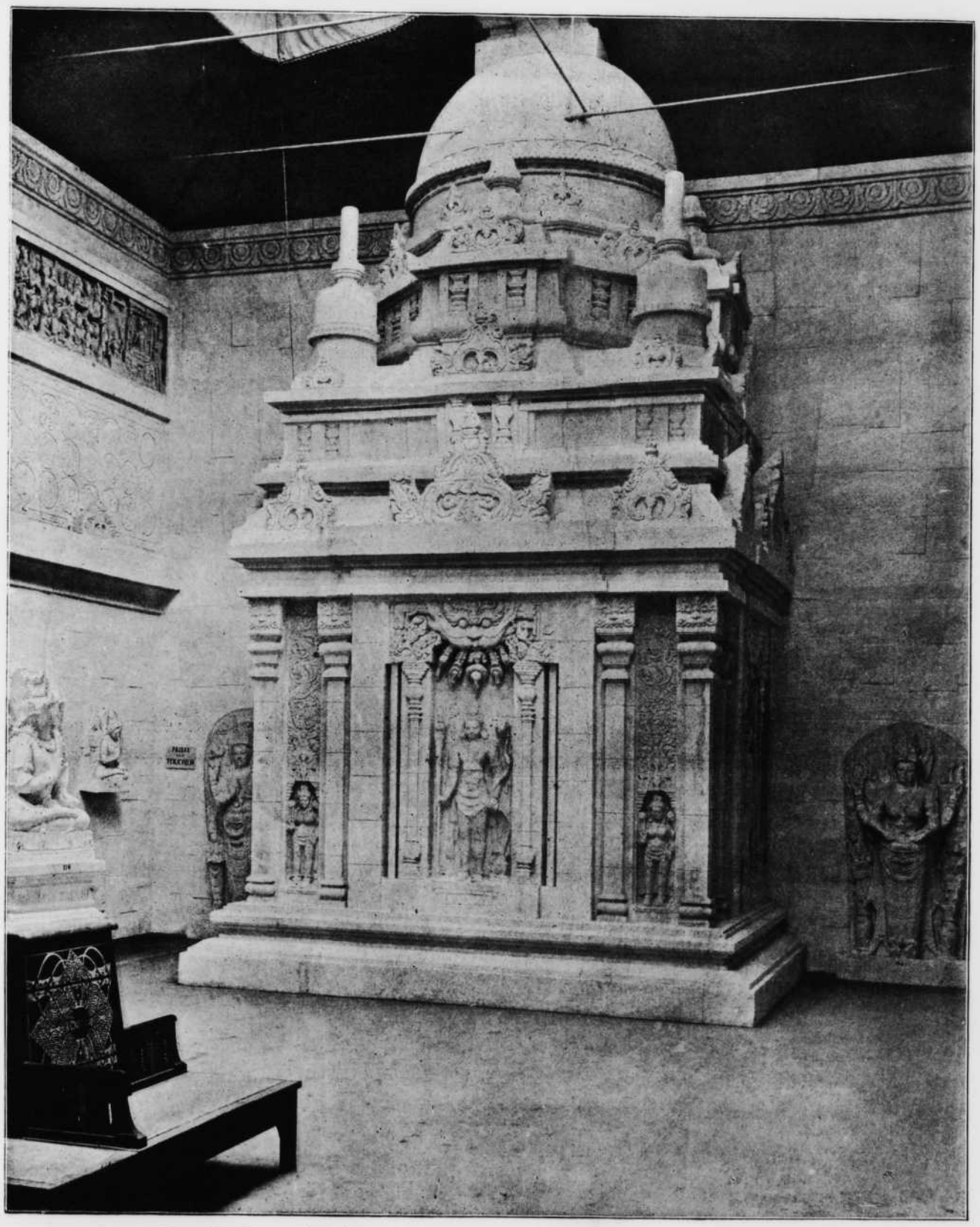
In alle Cella's is de koker niet van gelijke constructie; in sommige werd een bijna vierkante koker gevonden, andere vertoonen een cirkelvormig trap-

gewelf, terwijl bij nog andere de steenen tot een boogvormig gewelf werden gehouwen.

Ongeveer vijf en zestig cM. van het voorportaal ligt de vloer der Cella eene trede hooger, en hierop is het voetstuk, dat eenmaal het godenbeeld droeg, tegen den achtermuur vlak tegenover den ingang geplaatst.

Slechts in één der tempels, waarvan het inwendige nog bewaard is gebleven, waren de drie muurvlakken van rijk versierde nissen voorzien. Onder op den verhoogden vloer der Cella, op eenen vlakken teerling, ontwikkelt zich een geprofileerde stam, welks horizontale doorsnede een halven cirkel vormt De profielen, die dezen stam versieren zijn harmonisch gegroepeerd; boven- en onderaan bevinden zich twee breede ojieven en in het midden een breed vlak. Deze drie hoofdvormen zijn met smalle vlakke bandjes aan elkander verbonden.

Op eene hoogte van zeventig cM. gaat de stam van vijftien cM. hoogte en twee en twintig cM. breedte, over in een langwerpig vlak, waaruit zich in het midden een recht naar boven gaande arm en aan beide

Reproductie van de achterzijde van een der kleine tempels van Tjandi Sewoe.
(Zonder voetstuk en bekroning van den «Dagob»)

zijden twee gebogen armen uitstrekken. Elk dezer drie armen is bekroond met een lotuskussen, waarop eene kleine nis, die ± vijf en negentig cM. hoog is, rust. Het langwerpig vlak en de drie armen zijn versierd met bladvormig ornament.

De middelste nis is een weinig grooter dan die, welke op de zijarmen rusten. De opening der nissen is onderaan van een eenvoudig lijstwerk voorzien, waarop de zijkanten steunen, die met eene kleine Makara-figuur en verder met een stijgend, zich herhalend, bladornament prijken, terwijl de buitenzijden als pilasters gevormd zijn. Hierop rust de bekroning, die boven de nisopening van den „Banaspati" voorzien is welke tegen het profiel, dat de nis van boven afsluit, steunt. Op dit rechthoekig geheel rust in het midden een bouwkunstig bekroningsmotief, dat in een knop eindigt en aan elke zijde door een dergelijk, doch veel kleiner motief geflankeerd is.

Het geheel, dat ± twee M. zestig cM. hoog is, maakt den indruk van uit brons of een ander metaal te zijn overgenomen, terwijl het veel overeenkomst heeft met den middeleeuwschen Paasch-kandelaber, zooals thans nog veelvuldig in de Cathedralen gevonden wordt.

Hiermede kunnen wij het overzicht der kleine neventempels eindigen.

Van de vóór-tempels, die aan elk der vier windstreken buiten den afsluitingsmuur van het heiligdom gelegen waren, hebben wij vroeger reeds gewag gemaakt.

Eene minder aanzienlijke Tempelgroep, Tjandi Loemboeng genaamd, ligt bovendien in de onmiddellijke nabijheid tusschen Tjandi Sewoe en de Tempelgroep van Prambanan; deze verkeert eveneens in zeer vervallen toestand. Hier is de Hoofdtempel door ééne in een vierkant grondplan daaromheen staande rij van zestien tempeltjes omgeven, zoodat op elke rij zich vijf tempeltjes herhalen.

De Hoofdtempel heeft hetzelfde grondplan als de reeds vroeger besprokene. De toegang tot de Cella, waarvan het grondplan drie M. vijftien cM. in het vierkant meet, is eveneens aan de Oostzijde gelegen. Inwendig is deze Cella van in de muren gehouwen nissen voorzien. In den muur tegenover den ingang zijn er vier, drie op eene rij en eene kleine in het midden daarboven; in de zijmuren zijn er drie en in het muurvlak aan beide zijden van den ingang is er één.

De paneelen der buitenmuren zijn met groote figuren, gelijk aan die van Tjandi Sari, versierd.

De omgrenzende tempeltjes vertoonen zeer veel overeenkomst met die van Tjandi-Sewoe. Hunne bekroning was vermoedelijk dezelfde, terwijl inwendig de Cella eveneens één M. vijf en zeventig cM. in het vierkant bedroeg.

De benedenbouw dezer omringende tempeltjes onderscheidt zich uitwendig door strengen eenvoud: gladde pilasters en eenvoudige profielen werden hier aangebracht. Slechts de „Banaspati" met het omringende lofwerk bevindt zich boven de ingangen.

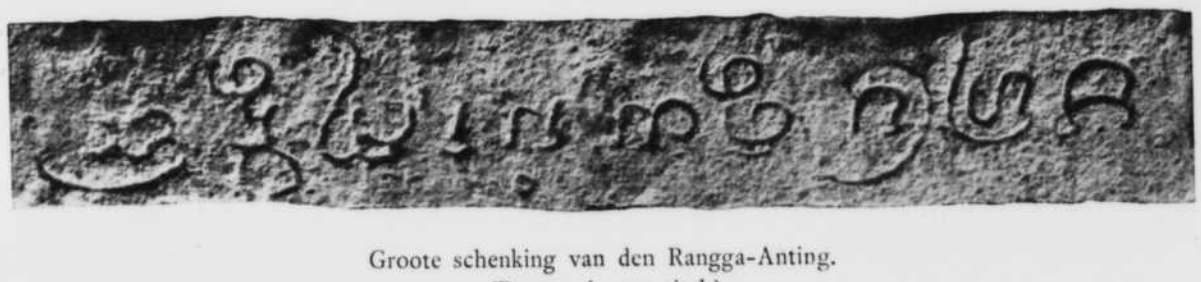
Is de oorzaak hiervan te zoeken in de meer strenge opvatting der sekte, die Tjandi Loemboeng heeft gebouwd? Of waren de neventempels vóór de verwoesting niet voltooid, en was de beeldhouwer met het versieringswerk nog niet gereed? Slechts een meer ingrijpend onderzoek kan antwoord geven op deze vragen.

Wij hebben getracht met bovenstaande gegevens een algemeen overzicht van Tjandi Sewoe en zijne omgeving te leveren, doch wij gevoelen, dat onze krachten daarbij te kort schoten.

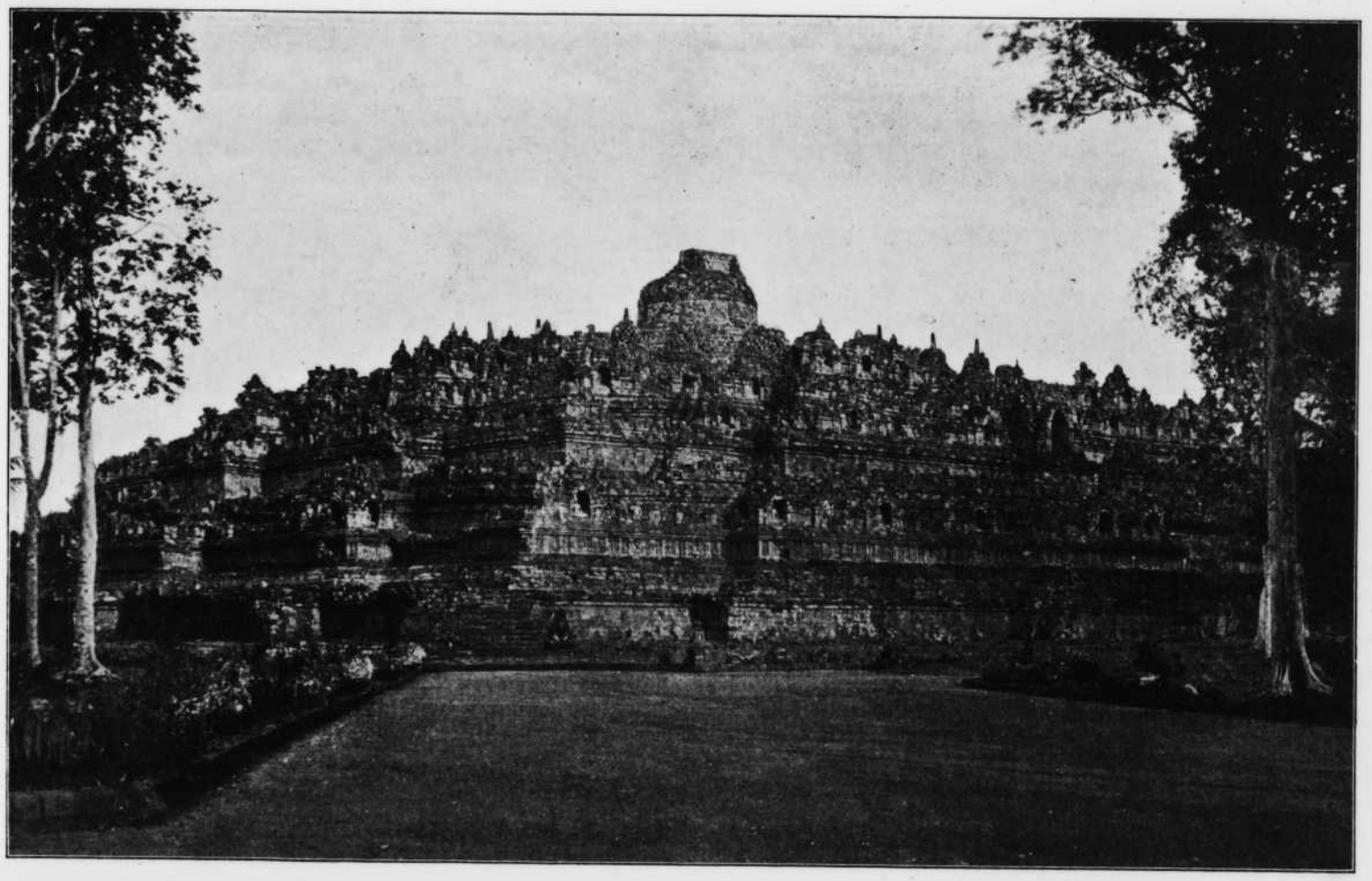
Van de buitenordonnantie der kleine tempels zullen de hierbij gevoegde schetsteekeningen de degelijke samenstelling van dit juweeltje van bouwkunst beter tot haar recht doen komen. Bovendien zal de op pag. 65 voorkomende afbeelding der gerestaureerde reproductie, die door ons voor de Wereldtentoonstelling gereed werd gemaakt, belangstellenden het overzicht gemakkelijker maken.

Nauwelijks kan men zich een denkbeeld vormen van de weelde en de pracht, welke op Tjandi Sewoe eenmaal heerschten, en van den verrukkelijken aanblik, welken deze bouwgewrochten in hun vollen luister moeten hebben opgeleverd: toen de honderden koepels met hunne spitsen zich schaarden rondom den grooten Middentempel en alle in hunne fijne, zacht gele tint in het zonlicht schitterden.

Wij moeten het betreuren, dat onder de overgebleven steenen geene inscriptiën werden ontdekt, die ons van de geslachten, die deze wonderen bouwden, eenige mededeeling overbrachten. Slechts onderstaand opschrift, dat helaas het geheimzinnige, dat over de bouwvallen verspreid ligt, niet oplost, werd tot heden onder de puinhoopen gevonden.

Groote schenking van den Rangga-Anting.
(Rangga is een titel.)

Algemeen overzicht van den Boroboedoertempel.

TJANDI PAON
EN DE
BOROBOEDOER.

De weinige bladzijden, welke wij aan het grootste en belangrijkste monument van Boeddhistische kunst op Midden-Java kunnen wijden, noodzaakt ons de behandeling van dit kunstgewrocht te beperken tot een algemeen overzicht en tot het weergeven der indrukken, welke de bouwval op ons heeft gemaakt. Zij die dieper gaande studiën wenschen te maken van de bouwkunstige onderdeelen, alsmede van de talrijke mythologische voorstellingen, welke er gevonden worden, vinden daartoe de gegevens in het werk van Dr. C. Leemans, dat met behulp van de verhandelingen van Wilsen, Drumund en andere schrijvers werd samengesteld, terwijl bovendien ter aanvulling daarvan kunnen geraadpleegd worden de vele, over dit merkwaardige monument door verschillende andere autoriteiten geschreven, verhandelingen, die in de laatste jaren het licht hebben gezien.

Indien wij, uit Djogdjakarta komende den in Noord-Westelijke richting gelegen straatweg vervolgen, dan brengen ons de voor een licht karretje gespannen vlugge Javaansche paardjes, in vollen draf, ongeveer in drie uur naar Montilan. Een kwartier uurs verder slaan wij een zijweg in, welke naar het Zuid-Westen loopt, en rijden verder over de stevige ijzeren brug, die ons aan de andere zijde van de Progo leidt, en een uur, nadat wij den grooten straatweg verlaten hebben, zijn wij bij den voet van den Boroboedoer aangekomen.

Wij bevinden ons hier in het Zuiden van de Kedoe, in een der schoonste, meest bevolkte en welvarende streken van Java, doch tevens op onbetrouwbaren vulkanischen bodem. Hier toch zijn ontzettende natuurtooneelen afgespeeld, die de aarde van gedaante deden veranderen en de omgeving met dood en vernieling bedreigden.

Het weelderige landschap is vol afwisselend natuurschoon en omringd door het hooggebergte. Aan onze rechterzijde zien wij den tweeling-vulkaan: de Merapi en de Merbaboe, verder op naar het Noorden, de Soembing en de Sendoro hunne machtige kruinen door de wolken boren. In het westen teekent zich de donkere bergrug van het Ménoréh-gebergte tegen den horizont.

Nadat wij de Progo-brug gepasseerd zijn, willen wij eenige minuten halt houden, teneinde het hoogst merkwaardig monument, Tjandi Mendoet, in oogenschouw te nemen. Wij vinden echter het gebouw door eene stevige houten palissade omgeven, de toegangen tot het terrein afgesloten en door een inlandsch politiebeambte bewaakt, terwijl het betreden van het terrein ons werd ontzegd; en ofschoon wij later onze poging meermalen hebben herhaald, zelfs één maal vergezeld door den Controleur van Montilan, was er niemand te vinden, die ons den toegang ontsloot.

Het afgezette terrein was met steenen overdekt, en het kwam ons voor, dat het gebouw aan eene grondige restauratie onderworpen werd. Voor het onderhoud van den bouwval alleen zouden de werkzaamheden minder omvang hebben aangenomen. Doch wij waren slechts in de gelegenheid het Monument alsook het terrein van achter de eng gesloten palissade op te nemen en dus niet in staat gedurende ons verblijf de gewenschte aanteekeningen voor eene nadere omschrijving te maken.

De bouwval, welks grondplan vijftien M. in lengte en breedte bedraagt, was tot 1834 onder een begroeiden heuvel verborgen en werd door den Resident Hartman blootgelegd. Zijn bouwkunstig geheel is eenigszins in overeenstemming met Tjandi Kali Bening, doch niet zoo sierlijk bewerkt. In de Cella, welker grondplan zeven M. in het vierkant bedraagt, zijn tegen de muren drie kolossale beelden geplaatst, die tot de merkwaardigste en de best bewaard gebleven Hindoe-beeldhouwwerken behooren. Wij willen van deze beelden, waarvan uitmuntende afbeeldingen vervaardigd werden, een kort overzicht laten volgen, daar stand en houding der Bodhisatwa's veel overeenkomst hebben met die, welke in de hoofdvertrekken van Tjandi Plaosan gevonden werden.

Een ruim drie M. hooge Mânoeshi-Boeddha zit op Europeesche wijze, met afhangende beenen, op een eenvoudig voetstuk (zie tekst pag. 80). De figuur is breed behandeld, het gewaad hangt als eene zeer dunne, doorschijnende stof over het lichaam en laat den lichaamsbouw doorschemeren, hetgeen treffend in steen is weergegeven. De „Moedra", houding der handen, is gelijk aan die van Wairocana (zie tekst pag. 81).

Links en rechts van den achtermuur bevindt zich een Bodhisatwa, iets kleiner van verhoudingen dan de middenfiguur, gezeten op een rechthoekigen troon met lotuskussen. Zij zijn gekleed in groot ornaat met de kenmerken en versieringen aan hunnen rang eigen. Beide tronen, waarop de Bodhisatwa's gezeten zijn, hebben veel overeenkomst met dien, welke gevonden werd in de hoofd-Cella van Tjandi Kali Bening, en zijn tot in de kleinste bijzonderheden uitgevoerd. Hun basement is gevat in een tweemaal vooruitspringend, naar achteren breeder wordend grondplan, terwijl de opstand van het meest vooruitspringend deel veel lager is dan het achtergedeelte De achterplaat van den troon wordt aan elke zijde onderaan afgesloten door kop en voorlijf van een olifant, waarop een leeuw in zijne eigenaardige houding rechtop staat. Hierboven bevindt zich een in horizontale richting geplaatste stijl, waartegen de bovenrug der beelden steunt en welke in Makarafiguren eindigt. Boven den stijl gaat de achterplaat over in een ojiefvormigen spitsboog, die bovenaan in eene punt eindigt.

De Makoeta van den aan de rechterzijde van de Boeddha-figuur gezeten Bodhisatwa is versierd met het beeldje van Amitâbha, zoodat wij hem als Padmapâni herkennen (zie tekst pag. 80). De rechterhand dezer figuur ligt geopend tegen de binnenzijde van het rechter bovenbeen, dat naar beneden hangt en op een lotuskussen rust. De linkerhand is boven het vóór het lichaam gebogen linkerbeen opgeheven; duim en wijsvinger zijn, een ring gelijk, met de toppen op elkaar gelegd.

Het linkerbeen van den aan de andere zijde gezeten Bodhisatwa rust eveneens afhangend op het lotuskussen, het andere been ligt weder gebogen vóór het lichaam. De rechterhand rust half geopend vóór de borst met de toppen der vingers naar boven gericht en den duim naar voren; de linkerarm hangt langs het lichaam en de hand steunt op het lotuskussen.

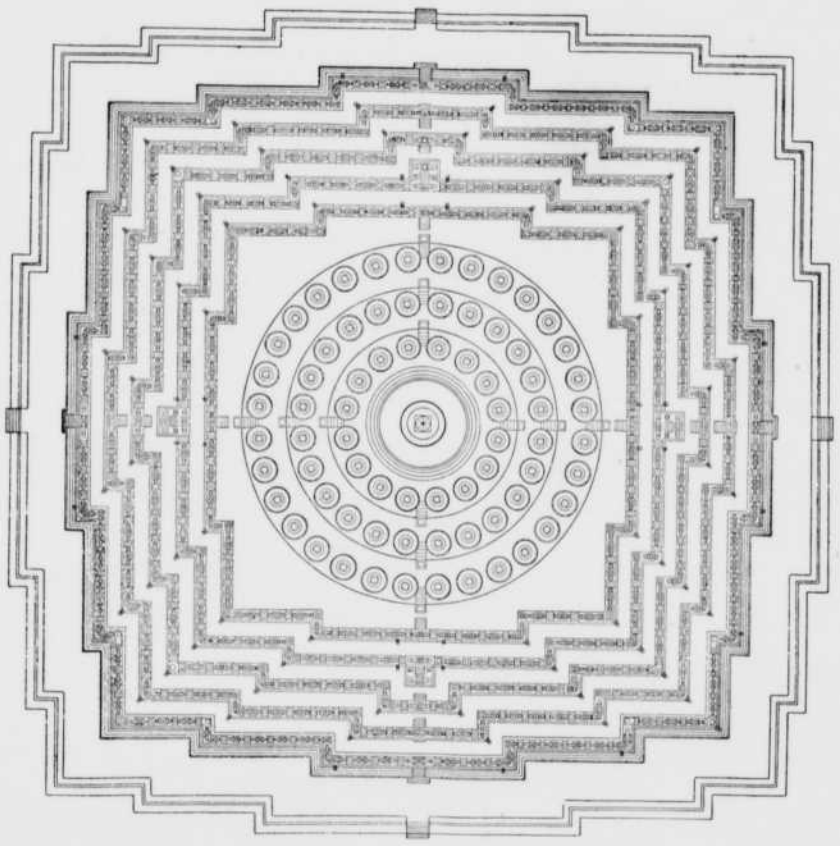
Tot ons leedwezen moeten wij teleurgesteld onzen wagen weder opzoeken en na een kwartier uur rijdens houden wij stil vóór het pleintje, waarop de kleine Tempel, in den volksmond Tjandi Paon genoemd, gelegen is.

Tjandi Paon mag als een vóórtempel van den Boroboedoer worden beschouwd. De kleine bouwval bevindt zich in zeer vervallen toestand. Aan de Oostzijde is de zilverwitte stam van een grooten „Randoealas" of wilden katoenboom in den muur gedrongen en heeft de steenen uiteengedreven, terwijl de boven den grond uitstekende wortels den voet en de trap van den Tempel omklemmen.

Het grondplan is in een twintigvlak gevat met vooruitspringenden vóórbouw en trappen, die aan de Noordzijde gelegen zijn.

De bouwkunstige opstal bestaat uit het voetstuk, de staande muren met basis, en de kroonlijst, terwijl van den bovenbouw slechts eenige onregelmatig op elkander gestapelde steenen zijn overgebleven.

Van den vóórbouw is het front van het portaal geheel verdwenen; de zijmuren staan op het punt van instorten; de leuningen der trap alsook de trap zelve zijn vernietigd; slechts enkele fragmenten der Makarafiguren en één der monsterkoppen, waaruit de trapleuningen ontsprongen, zijn nog voorhanden.

Grondplan van den Boroboedoer.

Het overgeblevene levert echter het bewijs, dat de algemeene verhouding van het monument zeer gelukkig was en dat de onderdeelen der profileering en der ornamentale versiering met de meeste zorg behandeld waren.

Aan de Oost-, Zuid- en Westzijde is het meest vooruitspringend muurvlak, dat in vertikale richting door vlakke pilasters wordt ingesloten, op zeer eigenaardige wijze versierd. Het paneel, dat deze muurvlakte bedekt, kan worden beschouwd als uit twee deelen te zijn samengesteld. Onderaan bevindt zich een boom, met pajong en vliegenwaaier overdekt en door vliegende Kinara's omgeven, terwijl zich aan den voet eveneens Kinara's bevinden, en aan elke zijde van den stam vaatwerk en andere attributen zijn geplaatst. Het bovengedeelte is aan beide zijden afgesloten door eene horizontaal loopende, breede profileering met weinig relief, in het midden waarvan een vlakke baluster geplaatst is. De in het midden opengebleven achtergrond van het „basrelief" is met eene sierlijke vaas met lotusbloemen gevuld. Het „basrelief" aan de Zuidzijde is bijzonder goed bewaard gebleven; dat aan de Oostzijde is geheel door den stam van den reeds genoemden boom vernield.

De uitspringende hoeken zijn van vlakke pilasters voorzien. De tusschen deze pilasters gelegen muurvlakken zijn van rijk geprofileerde, „en profil" geplaatste, smalle pilasters en eene bekroning omgeven, die het muurvlak omlijsten, dat verder versierd is met mannelijke of vrouwelijke figuren, die lotusbloemen en andere attributen dragen, weder gelijk aan die, welke wij aan Tjandi Sari hebben gevonden.

Deze beelden vertoonen zich dus aan de drie zijden van den tempel op de dieper gelegen vlakken naast het meest vooruitspringend muurvlak, alsook aan beide zijden van het vóórportaal.

De kroonlijst is tamelijk zwaar van verhouding, en onderaan uit vlakke smalle banden samengesteld, terwijl bovendien een omgekeerd ojief eenigen voorsprong aan de dekplaat geeft.

Het fries der kroonlijst is versierd met breed gebladerde rosetten, die met hangende parelsnoeren omgeven zijn, doch zeer vlak gebeiteld werden.

Het inwendige der Cella heeft een grondplan van drie M. in het vierkant. Aan elke zijde der drie muren bevinden zich twee kleine langwerpige lichtopeningen. Deze openingen zijn aan den buitenkant in het paneel met boomen en Kinara's zichtbaar.

Daar bij de meeste Boeddhisten-tempels geene andere lichtopening, dan de toegang voorkomt, is het vermoeden geoorloofd, dat de hier aanwezige later in de muren werden gehouwen.

In den Oostelijken en Westelijken muur zijn inwendig eveneens nissen met versierde omgeving uitgehouwen. Deze nissen zijn bovenaan van den „Banaspati" voorzien, alsmede van het veelvuldig voorkomende lijstwerk, dat de zijkanten afsluit. Dit lijstwerk rust onderaan aan elke zijde der nis op een vlakken steen, waarin eene tijgerfiguur en relief gebeiteld is.

Aan den zuidelijken muur tegenover den ingang kan men nog waarnemen, waar eenmaal het voetstuk of altaar heeft gestaan.

Onze schreden weder Noordwaarts richtende, nemen wij afscheid van den kleinen bouwval, die tusschen zijne groene omgeving zoo buitengewoon schilderachtig gelegen is, en bereiken weldra de prachtige door kanariboomen omzoomde laan die, in westelijke richting langzaam stijgend, naar den berg geleidt, waarop de Boroboedoer zich verheft.

Indien wij het ruim vijftien M. hoog gelegen plateau, dat als het door de natuur aangewezen voet-

stuk van den tempel kan worden beschouwd, per as wenschen te bereiken, dan rijden wij de helling op, keeren langs de Zuid- en Westzijde van den bouwval naar het Noorden, om vervolgens op het ruime plein aan te komen, waarop de Pasanggrahan gelegen is.

Indien men den bouwval voor het eerst bezoekt, is deze weg echter minder aan te bevelen, omdat wij te kort langs zijne basis rijden en den eersten indruk missen, dien het monument in zijn geheel op ons maakt. Wij geven er derhalve de voorkeur aan, den weg, die zich aan den voet van den berg naar het Noord-Westen buigt, nog eenige oogenblikken te vervolgen en daarna te voet het plateau te bestijgen. Wij komen dan op het reeds genoemde plein; en van uit de laan, die van den Pasanggrahan naar den bouwval leidt, hebben wij gelegenheid de reusachtige pyramide, die ± twee en dertig M. hoog is, op een afstand waar te nemen. (Zie afbeelding pag 67).

Wij moeten echter bekennen, dat de eerste indruk niet zoo overweldigend was als wij ons dien hadden voorgesteld.

Reeds aan den voet van den berg zien wij den bouwval als eene donkere grijze massa met zijn voetstuk, het onderste gedeelte van den berg, samensmelten.

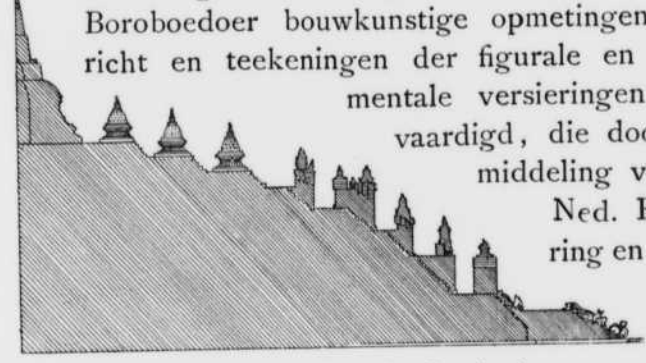
Boven op het plateau gekomen ontwaren wij, langzaam naderend, het imposante geheel, dat overhoeks voor ons ligt, en van lieverlede onderscheiden wij de sterk sprekende nissen met hare diepe schaduwen, de met talrijke bekroningen versierde muren die de omgangen afsluiten; de poortgebouwen die de trappen sieren; de talrijke „Dagobs" en spitsen die de nissen kronen. Dit alles schijnt ons aanvankelijk phantastisch en zonder regelmaat samengesteld. Doch bij nadere beschouwing bemerken wij, dat de bouwkunstenaar van dit reuzenwerk wel degelijk door strenge beginselen geleid werd, en dat bij de groepeering der talrijke onderdeelen, die zich rondom de verschillende verdiepingen dezer met den „hoofd-Dagob" bekroonde pyramide scharen, de wetten van herhaling en omwisseling op strenge wijze in toepassing werden gebracht.

Omstreeks 1814 was de bouwval nog met struiken en boomen begroeid, de omgangen waren met aarde gevuld, en het geheel vormde een grooten heuvel, waarin nauwelijks enkele bouwkunstige vormen te herkennen waren.

Luitenant-Generaal Sir Stamford Raffles verleende aan Cornelius de opdracht den bouwval te onderzoeken, te beschrijven en in teekening te brengen.

Aanvankelijk waren twee honderd arbeiders gedurende vijf en veertig dagen bezig om struiken en boomen te verwijderen en de omgangen van de daar opgehoopte aarde te zuiveren. Eerst daarna kon aan de opdracht worden voldaan, die slechts gedeeltelijk werd uitgevoerd.

Vervolgens hebben in 1849 Witzen en Schönberg Mulder gedurende ongeveer vier jaren aan den Boroboedoer bouwkunstige opmetingen verricht en teekeningen der figurale en ornamentale versieringen vervaardigd, die door bemiddeling van de Ned. Regeering en onder

De helft der doorsnede van den Boroboedoer.

leiding van Dr. Leemans met de reeds genoemde beschrijving van dezen geleerde werden uitgegeven. Deze arbeid werd later aangevuld met de goed geslaagde photographische reproducties van Kinsbergen en Cephas, en verder uitgebreid met verschillende verhandelingen van archaeologen en andere geleerden.

Dit materiaal heeft er niet weinig toe bijgedragen om onze kennis van de bouwwerken der Hindoes en van de beteekenis hunner beeldhouwwerken te vermeerderen. Een nader wetenschappelijk en artistiek onderzoek zou derhalve thans hoogst gewenscht zijn, te meer nog daar de toestand, waarin de bouwval verkeert, zeer bedenkelijk is en het bouwvallige steeds grootere verhoudingen aanneemt, terwijl het materiaal op verschillende plaatsen zóó sterk geleden heeft, dat vele steenen reeds uit elkaar vallen.

Wij moeten ons voorstellen, dat op het plateau, waar wij ons thans bevinden, zich een tweede heuvel verheft, die vermoedelijk kunstmatig zóó werd afgegraven dat hij eene trappyramide vormt van negen verdiepingen, waaromheen de bouwkunstige vormen, die wij later zullen bespreken, werden opgebouwd.

Wij willen thans de aan den Noord-Oosthoek gelegen trap bestijgen, ten einde het zes M. breede terras, dat den bouwval omgeeft, waarvan de lengte aan iedere zijde ± honderd vijftien M. bedraagt, te bereiken.

De groote leeuw naast deze trap geplaatst, is het eenige nog overgeblevene exemplaar van de acht, die de toegangen der hoofdtrappen vermoedelijk voorheen sierden.

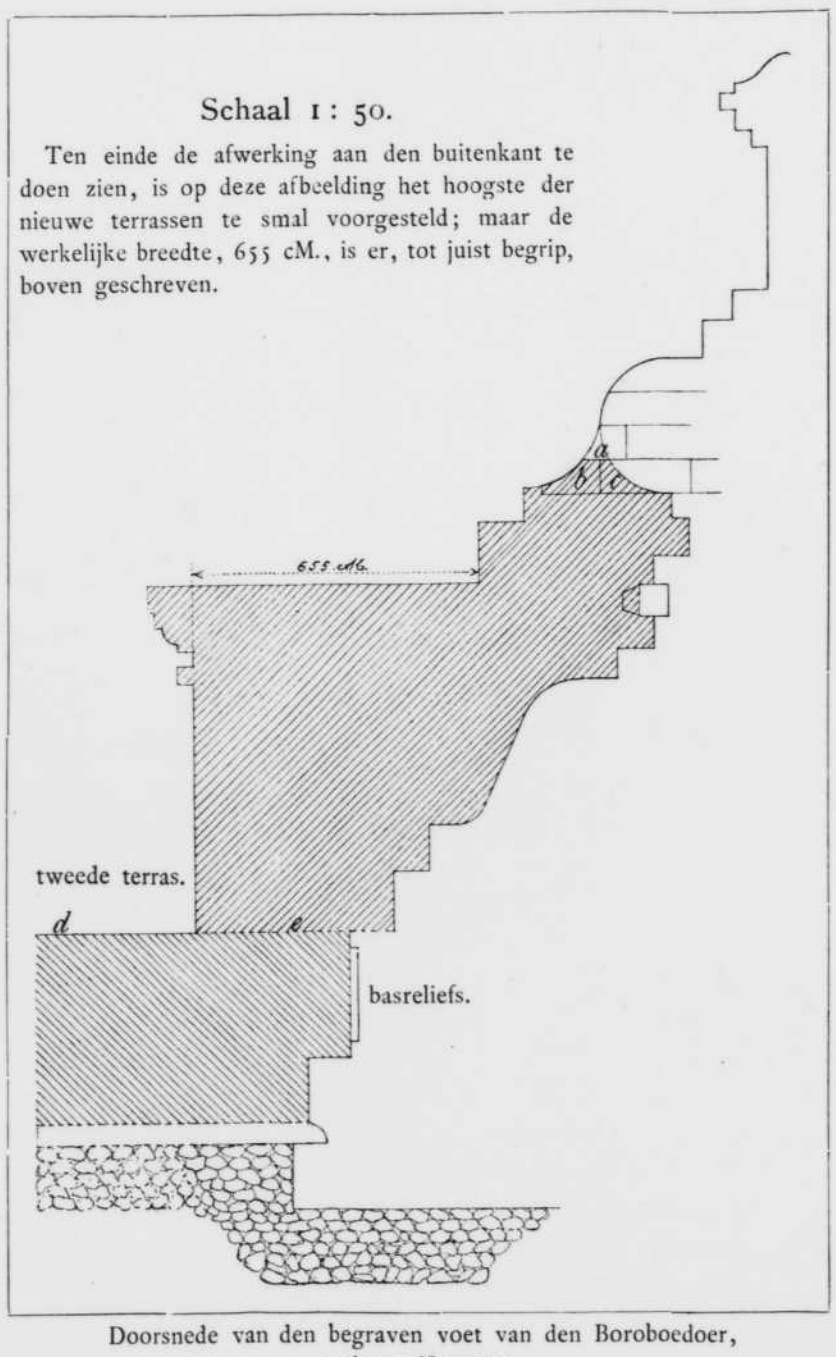
Het grondplan van den bouw beschrijft op dit terras een zes en dertigvlak, daar elk zijner zijden twee voorsprongen heeft, terwijl in het midden van elk der vier zijden eene trap naar den top der pyramide stijgt.

De profiellijst, die op dit terras langs het gebouw loopt, vormt het bovenste gedeelte der basis van het monument en is samengesteld uit eene plint en een door vlakke banden omgeven breed ojief, vervolgens uit een met figuren versierd fries met dekplaat en verder uit de muurbekroning.

Deze muurbekroning vormt tevens de uitwendige afsluiting van den eersten omgang.

De eigenlijke basis van het gebouw ligt echter ± vier M· dieper dan dit terras. De eer van deze ontdekking komt toe aan IJzerman, den onvermoeiden onderzoeker der Hindoemonumenten, die geene gelegenheid heeft laten voorbijgaan om op dit gebied zijne groote belangstelling te toonen.

In het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde Deel XXXI, 1886, beschrijft IJzerman de omstandigheden, waaronder deze ontdekking heeft plaats gehad. Wij meenen niet beter te kunnen doen dan deze mededeeling hier over te nemen.

Doorsnede van den begraven voet van den Boroboedoer, volgens IJzerman.

«Bij de beschouwing van het klokojief, dat den ringmuur van de «eerste galerij draagt, werd, op een punt aan de noordzijde des «tempels, mijn aandacht getrokken door een schuin naar binnen «loopenden voeg tusschen twee steenen, die zeker niet zóó zou zijn «gemaakt, als het in de oorspronkelijke bedoeling der bouwmeesters «gelegen had het ojief den tegenwoordigen vorm te geven.

«Op bijgaande plaat wordt dit nader aangewezen. Het ojief be- «staat uit vier lagen, ieder van ongeveer 22 cM. dikte, waarvan de «benedenste steunt tegen den opstaanden kraag van den onder- «liggenden band.

«Op het bedoelde punt ontbrak de steen *a*, en daardoor werd de «voeg tusschen de steenen *b* en *c* zichtbaar en tevens het ruw «behakte vlak, waartegen de steen *a* aansloot.

«Hieruit werd de gevolgtrekking gemaakt, dat de vier lagen van «het bestaande klokojief vroeger behoord hebben tot een halfrond. «Bij de wijziging konden de bovenste twee lagen voor beide vormen «dienen, en dus onveranderd blijven Vóór de derde moest een zóó «klein stukje gevoegd worden, dat dit zou zijn afgevallen; daarom «werd het voorste gedeelte weggebeiteld, en een nieuwe iets grootere «steen ingezet. Bij de vierde laag was ruimte genoeg aanwezig, om «een of twee steenen van de gewenschte afmeting aan te brengen."

«Het resultaat van het verdere onderzoek is het volgende.

«Het oorspronkelijk halfrond springt 20 cM. voor den daarboven »liggenden band uit en heeft een middellijn van 88 cM. Het «wordt gedragen door «een 17 cM. hooge plaat, die 11 cM. «voor een 24 cM. hoog plat uitsteekt.

«Dan volgt een nieuwe uitsprong van 24 cM., gevormd «door een band van 21 cM. dikte.

«Deze wordt gedragen door een 22 cM. hooge tandlijst, «waarvan de tanden 26 cM. breed zijn, en op 20 cM. afstand «van elkander liggen.

«Toen deze lijst zichtbaar werd, bleek het dat het basement «van Boroboedoer denzelfden vorm had als dat van Tjandi «Mendoet.

«Bij dezen laatsten tempel worden twee voetlijsten aange- «troffen, één aan de benedenzijde van den omgang en één «hooger liggende om den eigenlijken tempel. Deze beide om- «lijstingen zijn alleen daarin van elkander onderscheiden, dat «de laagste een tandlijst heeft, die bij de bovenste ontbreekt.

«De uitspringende tandsteenen te Mendoet zijn diamant- «vormig afgewerkt met een klein plat vlakje van voren; die «van Boroboedoer, aanvankelijk op dezelfde wijze bekapt, zijn «nu vlak afgebeiteld, om een betere aansluiting van de later «aangebrachte steenmassa te verkrijgen.

«Het achtervlak der tandlijst springt 10 cM. terug. De daar- «onder volgende band heeft 22 cM. hoogte en rust op een «25 cM. vooruitkomende, 20 cM. dikke plaat, welke door een «klokojief gedragen wordt. Dit ojief is 94 cM. hoog en springt «1,30 M. voor.

«Het wordt aan de onderzijde begrensd door twee platte «banden, die respectievelijk 32 en 39,5 cM. meten en waarvan «de onderste 25 cM. voor de bovenste ligt.

«Met twee dergelijke platte banden eindigt de voet van «Tjandi Mendoet, terwijl die van Boroboedoer zich volgen- «derwijze voortzet.

«Na een nieuwen voorsprong van 27,5 cM. volgt een «86,5 cM. hoog, vertikaal vlak, dat een nadere beschouwing «verdient.

«Het bevat nl. halfverheven beeldhouwwerk, dat nagenoeg «ongeschonden bewaard is gebleven. De tableaux hebben een «hoogte van 66,5 cM. en een breedte van 1.93 M. Ze worden «door een 29 cM. breeden, vlak gelaten band van elkander «gescheiden.

«Thans zijn twee dezer bas-reliefs geheel ontbloot."

«Onder het bebeiteld vlak volgt nog een 29 cM. vooruit- «komend en 43 cM. hoog plint en daarmede is de oorspron- «kelijke vloer bereikt.

«Deze vloer is niet meer dan een rabat, om droog den tempel «te kunnen rondgaan.

«Hij bestaat slechts uit een laag platte steenen van 15,5 cM. dikte, «die in het plint zijn ingekast en rust op een aanstamping van grof «grint en kleine steenen, naar het schijnt in klei en niet in zand «gelegd.

«Onder den vloer springt de fundeering van het gebouw wede

«10 cM. vooruit, terwijl ze 41 cM. dieper eindigt boven een aan-«gestampte laag van denzelfden aard als de zooeven genoemde.

«De onderzijde der bas-reliefs ligt dus 3.16 M, de bovenkant «van den vloer 3,595 en de onderkant der fundeering 4,16 M. onder «den omgang.

«Geen wonder, dat bij de kolossale belasting van den grond, «zetting van de droog met haken en tanden in elkander gewerkte «muren en terrassen intrad. Het regenwater drong in den west-«moesson door de voegen naar binnen, doorweekte den bodem, «vergrootte den gronddruk tegen den achterwand der muren en «verergerde langzamerhand den toestand.

«Deze omstandigheid leidde tot voorziening van den voet.

«Een massa van niet minder dan 11.600 kubieke meter steenen «werd als een machtige band daaromheen gestapeld en belette het «uitwijken.

«Maar daaronder leed de schoonheid van het monument. Natuur-«lijk werd het besluit om den slanken, sierlijk bewerkten voet voor «goed aan het gezicht te onttrekken, niet dan noode genomen, en «toen men er eenmaal toe gekomen was, kon men het niet van «zich verkrijgen de bas-reliefs, die bedolven moesten worden, te «schenden, hoezeer het maken van vertandingen tot betere beves-«tiging van de nieuw gestapelde massa ook gewenscht was. Slechts «in de vlakke strook tusschen de tableaux is een kleine kas uitge-«kapt, waarin de nieuwe steenen schieten.

«Voor de kunstenaars, die het meesterlijk beeldhouwwerk lever-«den is het te hopen, dat zij niet zelven genoodzaakt waren, de «vrucht van hun inspanning te begraven, maar dat eerst een later «geslacht hun arbeid ongedaan zal hebben gemaakt.

«De nieuwe omgang is ongeveer 6,55 M. breed en 2,15 M. boven «het onderliggende zwaar beschadigde terras verheven. Dit lagere «terras, 2,95 M. breed, heeft op 1,05 M. afstand van den opgaanden «muur des omgangs een scheur, die evenwijdig loopt aan het ge-«bouw, en zoover openstaat, dat daardoor vlak gehouwen werk «zichtbaar wordt.

«Het 1,90 M. breede gedeelte voor deze afscheiding is dus later «aangebracht.

«De hoogte van het benedenterras boven den vloer is moeilijk «nauwkeurig te bepalen, maar zal ongeveer 1,32 M. bedragen hebben.

«De vloer wordt omgeven door een opstaanden rand, die het «regenwater ophield en het leidde naar zijgootjes, waarvan er een «op den noordelijken hoek van het wester front is blootgelegd. De «rand is 15 cM. hoog, 21 cM. dik en ligt op 62 cM. van den voor-«kant van het terras.

«De nette afwerking van het gedeelte *d e* (zie plaat) deed het «vermoeden ontstaan, dat men aanvankelijk beproefd heeft, alleen «het onderste gedeelte van het basement te bedekken. Het zichtbaar «blijvende zou dan, gelijkvormig met Mendoet, een bevredigenden «indruk gemaakt hebben. Nader onderzoek heeft dit niet bevestigd, «zoodat aangenomen moet worden, dat alleen het 1,90 M. breede «en 1,32 M. hooge gedeelte van het beneden-terras van jongeren «datum is dan het overige.

«Door het bovenstaande is het bewijs geleverd, dat het monument «zich niet tot den voet des heuvels, waarop het gebouwd is, voort-«zet. De formatie van het terrein maakt dit trouwens reeds bij het «eerste gezicht duidelijk, daar de heuvel naar het westen overgaat «in het plateau, waarop de pasangrahan gebouwd is.

«Wel voerden aan de vier zijden, thans nog met aarde bedekte, «voor een klein deel ontgraven, duidelijk herkenbare trappen uit de «vlakte opwaarts. Bij het wegnemen van den grond in de galerijen, «werd deze bij voorkeur daarop gedeponeerd, omdat dit het gemak-«kelijkst was.

«Met geringe uitgaven kunnen ze echter geheel aan den dag wor-«den gebracht.

«Belangwekkender zou het zijn den ouden voet des tempels geheel «te onderzoeken.

«Neemt men de beschermende steenmassa's roekeloos weg, dan «zal zonder twijfel de vernieling van Boroboedoer daardoor worden «bespoedigd. Gaat men echter met bedachtzaamheid te werk, dan «acht ik dezen arbeid niet alleen zonder gevaar, maar ik geloof zelfs, «dat het nu zichtbare ojief daaronder niet behoeft te lijden.

«Een smalle gleuf kan onmiddellijk tot het doel voeren; over «eenige meters lengte kunnen de steenen worden verwijderd, en «zoodra men gereed is, weder op hun plaats gelegd.

«Men behoeft daarbij niet dieper te breken dan tot den onderkant «der bas-reliefs, zoodat steun voor den voet blijft bestaan.

«Mocht daartoe eenmaal worden besloten, dan zullen honderde «opschriften van den tot heden zwijgenden tempel spreken, en een «nieuwe serie schoone bas-reliefs zal daaraan nieuw belang bij-«zetten.

«Dan zal het oogenblik gekomen zijn tot het schrijven van het «tweede deel van Dr. Leeman's welbekend «Boroboedoer»».

Onder toezicht van de Archeologische Vereeniging te Djogjakarta en onder leiding van den ingenieur Hubenet had het blootleggen van den voet gedeeltelijk plaats op de door IJzerman aangegeven wijze. De Nederlandsch-Indische regeering heeft, ten einde de kosten van dit werk te dekken, op hare begrooting van 1890 een bedrag van *f* 9600.— uitgetrokken.

Wat de op deze bas-reliefs gevonden opschriften betreft, werden de verwachtingen echter teleurgesteld. Op de banden, die zich boven de tafereelen bevinden, werden slechts korte inscriptiën gevonden als „Swarga", de naam waarmede Indra's paradijs wordt aangewezen; „Caityawandana", huldiging van den tempel; aan „Âdiboeddha"; gewijd „Suwarnnarwarnna", vermoedelijk de naam van den op het bas-relief voorgestelden vorst; „Kuçala", behoorlijk in orde, ervaren; „Cakrawarti", wereldbeheerscher. Over het algemeen werden slechts dergelijke zeer korte aanduidingen der voorstellingen in Kawi of oud-Javaansch schrift ontdekt, doch omtrent het gebouw en zijne stichting geen enkele aanwijzing; alleen kon uit de letterteekens worden opgemaakt dat zij uit de achtste en de eerste helft der negende Çaka-eeuw stammen.

Ook hier is het beeldhouwwerk der bas-reliefs op verschillende plaatsen slechts gedeeltelijk afgewerkt. Op eenige zijn de figuren aangelegd, op andere werden boomen en monumenten in den ruwen steen gelaten. En men kan aan het onvoltooide werk het best waarnemen hoe de voorstelling, door het verwijderen van de grondstof, van lieverlede uit den steen te voorschijn kwam.

Het vermoeden, dat bij de bewerking verdeeling van arbeid plaats had en dat voor bijzaken en versieringen andere werkkrachten gebruikt werden dan voor de figurale voorstellingen, ligt voor de hand.

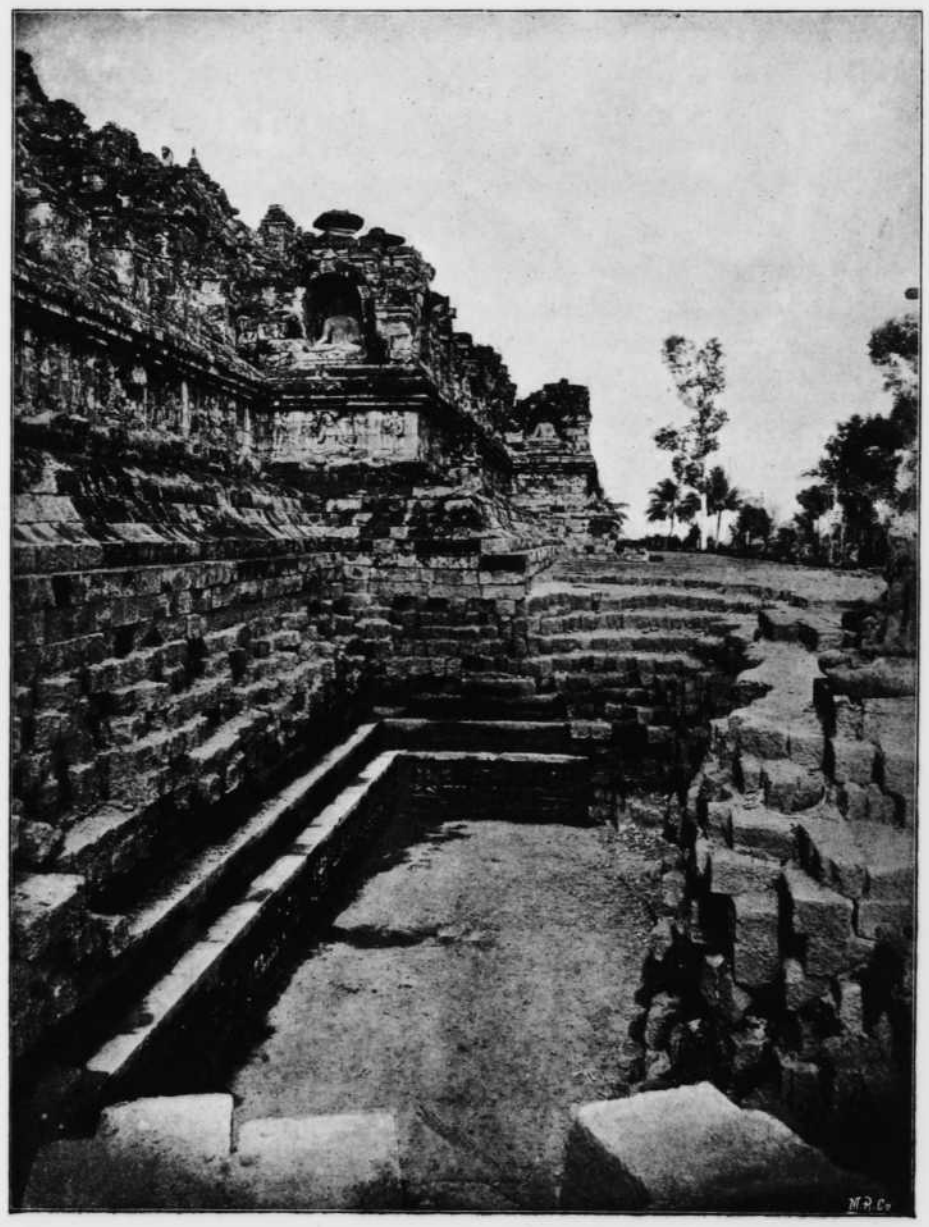
Vele bas-reliefs dragen de sporen, dat het reeds gereed gekomen werk weder werd afgehakt, vermoedelijk omdat de kunstenaar over zijn werk niet tevreden was of dat het van hooger hand werd afgekeurd. Hier bestond zeker het voornemen nieuwe steenen in te zetten om het afgehakte werk te kunnen vervangen.

Uit de zichtbaar gebleven wijze van bewerking kan men eveneens nagaan, dat de beeldhouwer zich ook van het spitsijzer bediende, een gereedschap dat

thans nog bij het verwerken van harden steen voor het aanleggen van den arbeid in gebruik is.

Overigens nemen wij bij deze bas-reliefs eveneens groote verscheidenheid van opvatting waar. Eenige voorstellingen zijn grootsch en breed van behandeling, klaar en duidelijk van voorstelling, terwijl de groepeering gemakkelijk en natuurlijk is weergegeven; bij andere werd meer op de onderdeelen gelet, die dan ook tot in het pijnlijke zijn doorgevoerd.

Op het zelfde bas-relief vinden wij vaak menschen van verschillenden landaard, die zich door verschil van lichaamsbouw en gelaatsuitdrukking kenmerken. Vooral de vrouwen onderscheiden zich door goed geëvenredigde vormen en schoone arysche gelaatstrekken. Het zijn vaak zeer slanke figuren, die de geheele hoogte van het relief innemen. Aan het achterhoofd zijn de haren in een knoop samengebonden of hangen los krullend over de schouders. Hare kleeding is eenvoudig, bijna zonder sieraden, en sluit eng om het lichaam. Andere figuren zijn daarentegen klein en breed van gestalte, en daar ze menigmaal naast eerstgenoemde geplaatst werden, verschillen ze daarmede aanzienlijk in hoogte. Indien de laatsten goden of vorsten voorstellen, zijn zij zeer rijk getooid, en vooral bij de vrouwenfiguren bemerkt men eene sterke neiging om schoone gelaatstrekken en een bevalligen lichaamsbouw weer te geven.

Uitgegraven voet van den Boroboedoer.

Zeer belangrijk zijn de talrijke voorstellingen betrekking hebbende op het paradijs van Indra, waar de gelukzaligen verblijf houden.

Deze bas-reliefs kenmerken zich door den olifant, het paard, de werpschijf en de lotusknop, de beide laatsten vaak afzonderlijk op een lotuskussen tegen den achtergrond voorgesteld, alsook door den wonderboom, en door de vereering der Tjaïtja's, die met kransen worden behangen en met bloemen bestrooid of, gelijk de voorstelling, die op pag. 75 is afgebeeld, met brand- en reukoffers worden gehuldigd, terwijl het uitdeelen en aanbieden van geschenken veelvuldig toepassing vinden.

Andere voorstellingen verplaatsen ons in een der vele helle-oorden der Boeddhisten, plaatsen der pijniging, waar de ongelukkigen met de wreedste straffen worden vervolgd, folteringen die ons de wreedheden der middeleeuwen voor den geest roepen.

Een vorst wordt het afgehouwen hoofd van een der slachtoffers op een schotel aangeboden, een ander wordt het hoofd vertikaal doormidden gezaagd; weder anderen worden met geweld op den brandstapel geworpen of in groote ketels gekookt. In de wildernis zien wij een man, door een Râkshasa overweldigd en van zijn paard gerukt, met gebonden handen onder een boom zitten, doch de goden zijn eenige schreden verder aan het beraadslagen hoe den ongelukkige uit zijn benarden toestand te verlossen. Op een ander tafereel worden de slachtoffers door den olifant vertrapt, terwijl anderen in het gebergte vluchten of door beweegbare rotsen worden verpletterd. Een bas-relief met figuren, die zich door afzichtelijke gelaatstrekken en gedrochtelijke ledematen onderscheiden, stelt vermoedelijk de hellegeesten voor.

Doch wij vinden onder deze beeldhouwwerken eveneens voorstellingen van meer opgewekten aard. Een vorstelijk paar onder de „pendopo" gezeten heeft een vroolijk gezelschap laten optreden: twee mannen ieder een kleinen doedelzak met pijpjes bespelend; een danser en danseres in komische houding, terwijl een derde in de handen klapt om de maat

te slaan; een man op krukken met nog anderen als toeschouwers, terwijl weder een ander al zingend en op een strijkhout spelend onder een boom zit.

Op een ander tafereel zien wij weder danseressen en kunstemakers voor een aanzienlijk gezelschap hunne toeren verrichten; merkwaardig zijn vooral bij deze voorstelling de bewegingen van den man, op wiens onderkin de balanceerstok zweeft. Dit alles is vol beweging en humor.

Meermalen hebben wij overigens gelegenheid den muzikalen aanleg van de Hindoes waar te nemen, daar het spelen op een langwerpig snareninstrument in den vorm eener mandoline, waarbij Kinara's aandachtig naar de muziek zitten te luisteren, veelvuldig wordt voorgesteld.

Ook landelijke tafereelen kunnen wij bewonderen, zooals het aanbieden van hoenders en hanen, dieren die merkwaardig juist zijn weergegeven; vijvers met visschen en lotusbloemen; eene wonderbare vischvangst, waarbij de visschers met rijken buit beladen huiswaarts keeren; eene jacht op watervogels, waarbij het blaasroer zijne diensten bewijst; het inoogsten van den rijstbouw en de voorstelling van een maïsveld, waarin talrijke muizen nestelen; het inzamelen en uitdeelen van vruchten enz.; terwijl gevulde kruiken en toegebonden zakken door de onder boovoorziening der toenmalige heerschers dienen.

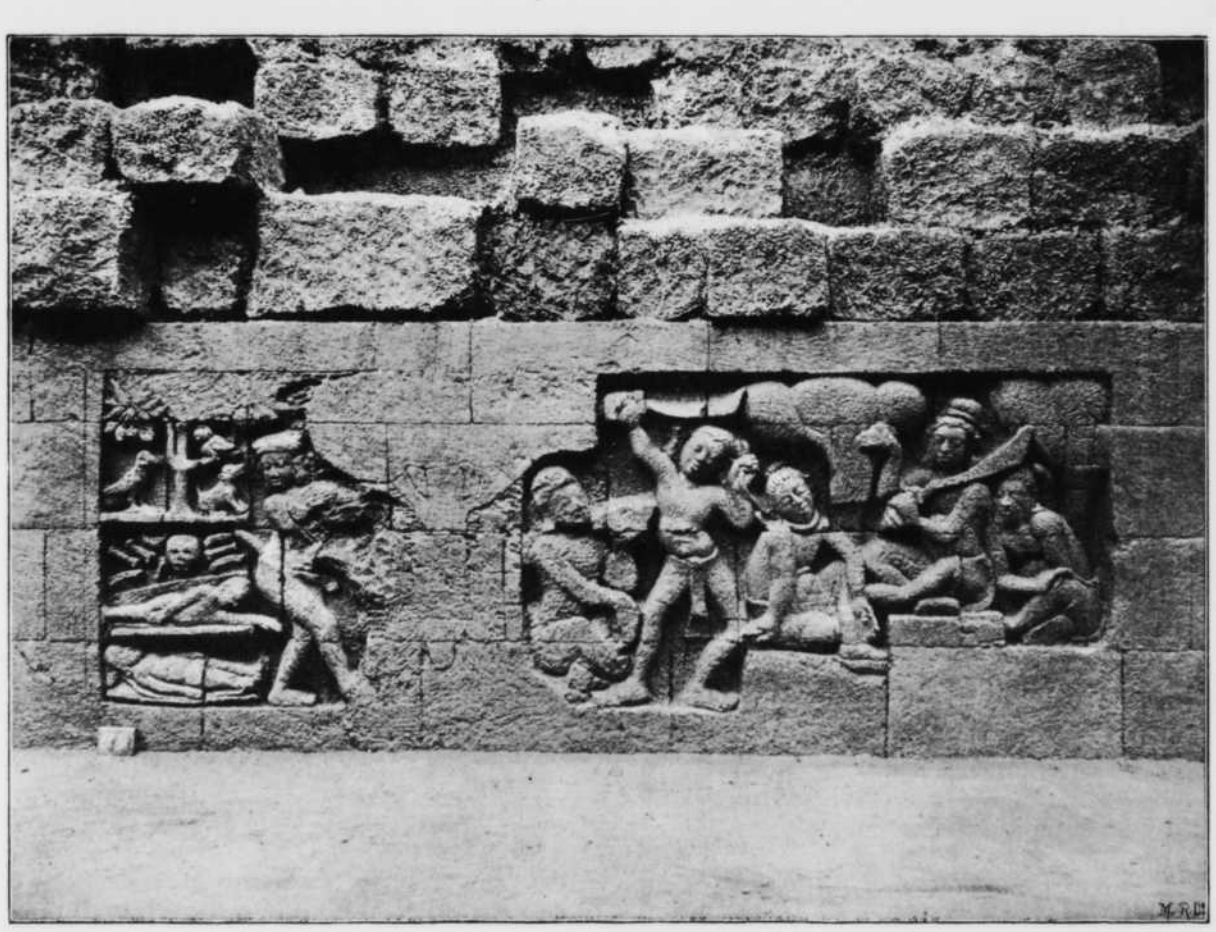
Overigens worden wij door deze bas-reliefs bekend met den woningbouw en de samenstelling van veelvormige tempelgebouwen, alsook met het huisraad en andere voorwerpen van meer persoonlijk gebruik.

En niettegenstaande de oplossing der juiste beteekenis dezer tafereelen nog slechts voor een klein deel heeft plaats gehad, vormen de honderd zestig bas reliefs, die thans weder verborgen liggen doch vooraf door den photograaf Cephas werden opgenomen, voor de kennis der zeden en gebruiken der Hindoes eene hoogst merkwaardige bijdrage.

Wij willen echter van het beneden-terras af, dat deze kunstschatten bedekt, onze beschouwingen van den bouwval voortzetten.

Ten einde het hiervolgend overzicht van het monument, welks samenstel en versiering met de godsdienstige opvatting der Boeddhistische leer in zeer nauw verband staan, te verduidelijken, komt het ons gewenscht voor eene korte uiteenzetting omtrent de opvatting van het wereldstelsel, die zij bevat, aan dit overzicht te laten voorafgaan.

Onder de belijders van het Boeddhisme heerschen twee verschillende richtingen, waarvan de oudste die den meest oorspronkelijken vorm heeft behouden het „Hinayâna" of de Zuidelijke kerk wordt genoemd.

Onvoltooid bas-relief van den voet van den Boroboedoer. Thans onzichtbaar.

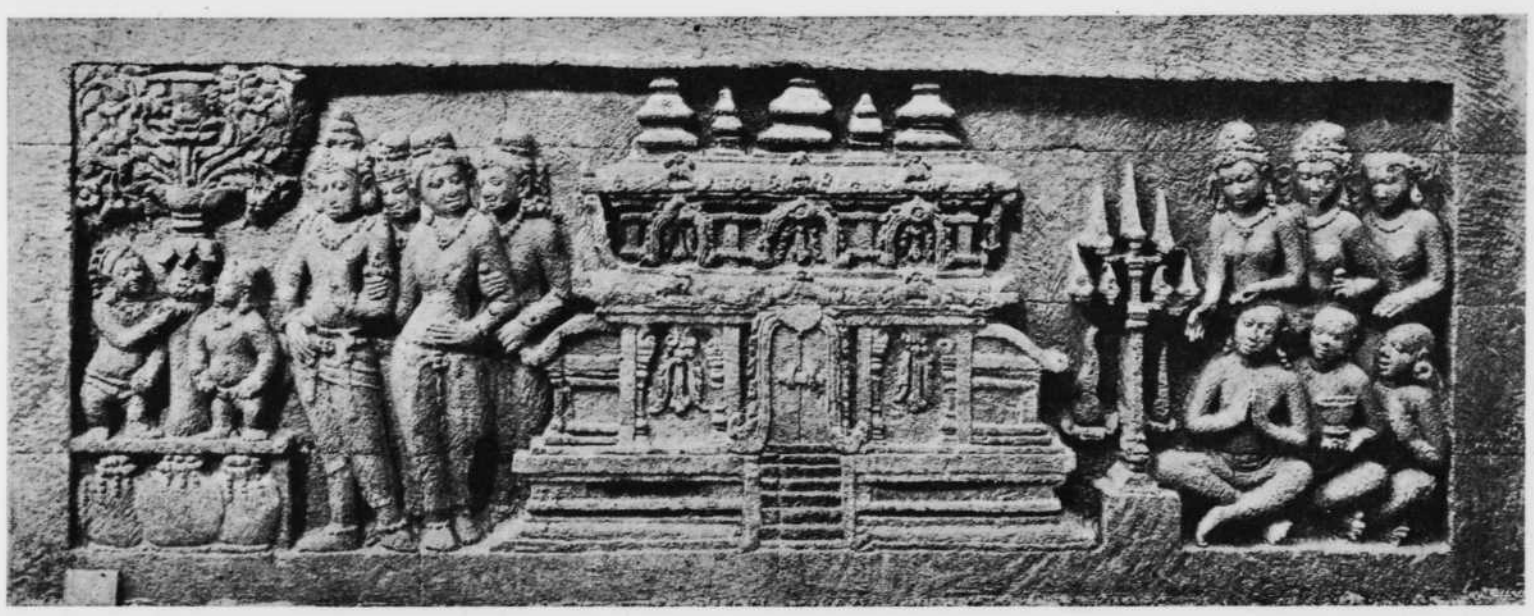
men zittende schatbewaarders „Yaksha's", dwergen, en „Kumbhânda's", kabouters, bewaakt worden.

Deze tafereelen, die veelvuldig voorkomen, kunnen als bewijs der volkswelvaart en der wijze

Deze leer berust op eene wijsgeerige atheïstische opvatting en wordt door velen dan ook niet als een werkelijke eeredienst beschouwd.

Het „Mahâyâna" of de Noordelijke kerk is het

uitvloeisel van de uitbreiding der oude leer, waarin niet alleen een groot aantal Brahmaansche leerstellingen werden overgenomen, doch de Brahmaansche hoofdgoden Brahma, Wisjnoe en Çiwa, als vroegere verschijningsvormen van Boeddha werden beschouwd en met dezen Meester vaak één genoemd.

Fries aan den voet van den Boroboedoer. Thans onzichtbaar.

Hierdoor ontstond eene nieuwe deïstische geloofsrichting, waarin een groot aantal hoofdgoden en eene menigte goden van minderen rang werden opgenomen.

Men begrijpt dat dit inéénsmelten van beide godsdienstvormen groote moeielijkheid oplevert aan hen, die de afbeeldingen der goden van het Mahâyânisme en van het Brahmanisme van elkander wenschen te onderscheiden.

De Boeddhistische voorstellingen toch nemen, uitgezonderd van die der Dhyâni-Boeddha's, de kleeding en versierselen alsook de attributen en verdere toevoegsels der Brahmaansche goden aan, daar deze laatste bijna allen in het Boeddhistische Pantheon zijn overgegaan.

De belijders van het Mahâyâna hebben sedert de VI eeuw n. C. op Midden-Java geheerscht en de meeste bouwwerken alsook den Boroboedoer aldaar gesticht. Wij zullen ons derhalve in dit hoofdstuk voor het vervolg uitsluitend met de bij laatstgenoemde sekte voorkomende godheden bezighouden.

De hoogste godheid „Âdiboeddha", ook Îçwara genoemd, is naar het voorbeeld van Brahma uit de zee, op een lotusbloem, uit het niet ontstaan, en heeft zeer onvolkomen vormen. Het is een abstract wezen, dat in volkomen rust verkeert, doch het vermogen bezit het vrouwelijke wezen „Âdipradjnâ", de Natuur, dat aan zijne zijde staat, te bezielen.

Deze godheid openbaart zich verder door middel van vijf Dhyâni-Boeddha's of Mijmer-Boeddha's, onder wie het heelal is verdeeld en die allen van eene vrouwelijke wederhelft of Târâ vergezeld zijn. Elk dezer Dhyâni-Boeddha's heeft een zoon, die Dhyâni-Bodhisatwa wordt genoemd. De Bodhisatwa's zijn onvolmaakte Boeddha's, terwijl de Dhyâni-Boeddha's nooit Bodhisatwa geweest zijn.

Aan de Bodhisatwa's werden de wereldsche aangelegenheden toevertrouwd, terwijl elk hunner eveneens eene vrouwelijke wederhelft of „Çakti" naast zich heeft.

De drie rangen, waarin deze hoofdgoden zijn ingedeeld, houden verband met de Boeddhistische opvatting der wereldorde. Volgens deze leer toch is het heelal samengesteld uit tallooze sferen, die ieder uit drie boven elkander liggende lagen bestaan, welke eene wereld met hare talrijke hemellichamen omvat.

Ook de door ons bewoonde wereld is in eene der sferen gelegen en heeft drie lagen, waarvan de onderste de wereld der zinnelijke begeerte of „Kâmâwaeara" vertegenwoordigt; daarboven verheft zich het gebied der duidelijk zichtbare vormen of „Rûpâwaeara", die in vier trappen van „Mijmering" „Dhyana" is ingedeeld; terwijl de derde laag het gebied van het vormlooze, „Arûpâwaeara", omvat. Dat deze beschouwing geheel op de natuur berust, zal een ieder duidelijk zijn, daar het aardvlak, de lucht met hare vier windstreken en de hooger gelegen hemel met deze voorstelling worden aangewezen.

In het vervolg van ons overzicht zullen wij vermoedelijk nog gelegenheid hebben op enkele onderdeelen der Boeddhistische leer terug te komen; het bestek onzer mededeelingen laat niet toe thans langer daarbij stil te staan. Wij keeren derhalve tot het bouwkunstig overzicht van het monument terug.

Het fries van het hooger gelegen gedeelte van het basement, dat op de hoogte van het later aangelegde terras, waarop wij ons thans weder denkbeeldig verplaatsen, zichtbaar is, werd door smalle pilasters in paneelen van drie verschillende breedten ingedeeld, die zich steeds in dezelfde volgorde rondom het gebouw herhalen, terwijl het beeldhouwwerk, waarmede deze

paneelen zijn versierd groote afwisseling vertoont. De breedste bevatten één, onder eene tempelopening gezeten Bodhisatwa met zijne attributen, eene geopende lotusbloem houdende; aan elke zijde daarvan bevindt zich een der smalste paneelen waarin telkens eene staande vrouwenfiguur, met zeer bewegelijken stand, geplaatst is, eveneens attributen en lotusbloemen dragend; vooral onder deze figuren bevinden zich werken van den eersten rang; daarnaast volgt weder een paneel van gemiddelde breedte, waarin eene groep van drie figuren, veelal eene mannelijke en twee vrouwelijke, voorkomen. De volgorde, waarin deze paneelen geplaatst zijn, is van dien aard dat beide breedere paneelen telkens door twee der smalste omgeven zijn.

Boven dit fries bevindt zich eene krachtige profileering; de meest vooruitspringende vlakke band is onderaan gesteund door twee vlakke banden, die in sterke schaduw liggen, terwijl een breed ojief bovenaan de profileering afdekt. Hierop rust de onderste krans van nissen, wier opening in den spitsboogvorm is gevat en die bovenaan en aan beide zijden door een bouwkunstig motief worden ingesloten, waardoor de omgeving der nis een grooteren omvang verkrijgt, terwijl deze motieven tevens tot voetstuk dienen voor den bouwkunstigen opstal, die elke nis in het midden en hare beide zijstukken bekroont.

Aan den ondersten krans bevonden zich aan elk der vier zijden van het gebouw zes en twintig nissen, dus honderd en vier in het geheel, en in elk was een Dhyâni-Boeddha gezeten.

Tusschen elk dezer nissen, die met hare omgeving een zeer schoon geheel vormen, bevindt zich bovendien nog een bouwkunstig motief, dat met een relief versierd is; op den vlakken band, die het relief bovenaan afsluit, rust een kleine „Dagob".

Achter deze bouwkunstige motieven is nog een hoog uit vlakke banden samengesteld lijstwerk zichtbaar, waarvan de middelste band rijk versierd is, terwijl de dekplaat, die het geheel afsluit, van eene akroterie is voorzien. Dit motief vormt den achtergrond en bindt op gelukkige wijze den krans van nissen en hunne tusschenstukken aaneen.

Aan de uiterste hoeken van het gebouw zijn op de hoogte van het reeds besproken figuren-fries waterspuiers geplaatst, die in den vorm van „Makarafiguren" krachtig vóórspringen en door kleine hurkende beelden, die op den bovenrand van het ojief rusten, worden gesteund.

Deze waterspuiers herhalen zich ook in het midden van beide vóórspringende gedeelten, zoodat aan ieder front der basis zes waterspuiers geplaatst zijn.

Van het terras af kunnen wij de trappen bestijgen die naar den grooten „Dagob" leiden; zij worden onderbroken door de bordessen, die aan weerszijden toegang geven tot de vier omgangen, en zijn aldaar telkens voorzien van poortgebouwen, die eveneens met een bouwkunstigen opstal bekroond zijn.

De omlijsting der vier onderste poortgebouwen, die naar den eersten omgang leiden, zijn gelijk aan die der onderste nissen, uitwendig in spitsboogvorm, inwendig in cirkelvorm opgetrokken. Bij de andere poortgebouwen, die aan de hooger gelegen bordessen geplaatst zijn, wier omlijsting op plaat XVII is weergegeven, werd inwendig het gebruikelijke trapgewelf toegepast. De versiering der omlijsting is aan de achterzijde der poortgebouwen, die de dikte der ringmuren hadden, van veel minder omvang en veel eenvoudiger.

Men moet zich deze poortgebouwen echter zonder achtergrond voorstellen; hunne omlijsting is aan beide zijden, alsook bovenaan, met dezelfde bouwkunstige omgeving en bekroningen aangevuld, zooals dit bij de nissen het geval is.

De trappen waren aan weerszijden tegen de muren, die ze insloten, van steenen leuningen voorzien, die onderaan in „Makarafiguren" of in sierlijke voluten eindigden, terwijl bij deze laatste op vooruitspringende voetstukken kleine leeuwen waren geplaatst.

Het bovengedeelte van de hooger gelegen steunmuren is eveneens van nissen voorzien. De omlijsting van de opening dezer nissen heeft echter een anderen vorm. Aan elke zijde bevindt zich een pilaster. welks front onderaan met een vlakken balusters, bovenaan met eene kleine hurkende figuur prijkt. Hierop steunt de door eene vlakke profileering gevormde rondboog, die onderaan aan elke zijde met eene „Makarafiguur" en bovenaan in het midden met den „Banaspati" versierd is, terwijl deze nissen alle met kleine „Dagobs" bekroond werden.

Het aantal nissen, dat zich op de vijf ringmuren van den tempel bevindt, bereikt het aanzienlijk getal van vier honderd twee en dertig.

De muurvlakken aan de achterzijde dezer nissen zijn eveneens met lijstwerken en paneelen, die van beeldhouwwerk voorzien zijn, ingedeeld, en dienen gelijktijdig als ringmuren tot afsluiting der voorzijde van de hooger gelegen omgangen. (Zie doorsnede).

De talrijke nissen met hunne op rechthoekige lotuskussens gezeten Dhyâni-Boeddha's maken door de sterke schaduwen, die hunne diepe openingen veroorzaken, eenen treffenden indruk, terwijl de beelden door voortdurende herhaling in het bijzonder de aandacht trekken. De borst en het benedengedeelte dezer figuren schitteren gewoonlijk in volle verlichting, terwijl het hoofd in een half duister gehuld is en sterke slagschaduwen het beeld omringen, waardoor het geheel iets mystieks verkrijgt.

Men kan zich allicht voorstellen welken diepen indruk de door nissen omgeven pyramide in gaven toestand op den beschouwer moet hebben gemaakt. En zoo men het later aangebrachte terras wegdenkt, zich op het veel dieper gelegen, thans verborgen

benedenterras waant, en men in zijne verbeelding de hooge en uitgestrekte, doch thans gedeeltelijk bedekte basis, wier krachtige eenvoudige profileering onder en bovenaan met de beide reeds besproken figuren-friezen versierd is, in haar geheel overziet, dan wordt men werkelijk voor deze grootsche schepping met ontzag vervuld en men staat verbaasd over de hooge kunstuiting, die in deze steenmassa werd neergelegd.

Thans zijn geheele muurvlakken met hunne nissen en bekroningen, alsook vele poortgebouwen nedergestort; de godenbeelden liggen in fragmenten verspreid; versieringen en onderdeelen van allerlei aard zijn verdwenen en, ofschoon het aanschouwen dezer bouwvallen ons met droefheid vervult, kunnen wij de gedachte aan vroegere grootheid en luister niet onderdrukken.

Wij bestijgen thans de trappen van den bouwval en zullen bij de verschillende omgangen, die wij bereiken, even stilstaan.

De uitwendige lichter getinte omtrek van het op pag. 69 afgebeelde grondplan stelt het later aangebrachte buitenste terras van den bouwval voor, de daarop volgende meer donkere omtrek het zooeven besproken gedeelte of den op het terras zichtbaar wordenden voet van den tempel. De open ruimte stelt het grondplan der omgangen voor en zoo vinden wij telkens, steeds stijgende, vier verschillende omgangen, die al kleiner van omvang wordende, rondom den tempel loopen, terwijl in het midden het grondplan der cirkelvormige terrassen en van den grooten „Dagob" zichtbaar zijn.

Bekroning van den ringmuur van een der omgangen.

Indien men zich in deze omgangen bevindt, dan loopt men als in eenen overdekten door hooge muren ingesloten gang, die veel overeenkomst heeft met dien van een labyrinth. Men overziet feitelijk het gebouw niet meer en wordt door niets afgeleid, terwijl men wordt getroffen door de in steen gebeitelde tafereelen, die in het oneindige afwisselen en waaraan de pelgrims, die hier kwamen om den Boeddha te vereeren, wel uitsluitend hunne aandacht zullen hebben geschonken.

Wij zijn intusschen den eersten omgang ingetreden. Het is een open boek, dat wij hier voor ons zien. Op de platen VII en XVI zijn van de honderd twintig „bas-reliefs", die zich op de bovenste rij bevinden en die op het leven van Boeddha betrekking hebben, vijf bas-reliefs voorgesteld. Wij kunnen ons daardoor eenig denkbeeld vormen van de artistieke beteekenis en van de uitgebreidheid van dezen arbeid.

Het muurvlak der steunmuren van dezen eersten omgang is in horizontale richting, door een rijk versierden band, in twee deelen gedeeld; het onderste deel bevat eveneens honderd en twintig bas-reliefs, doch hunne juiste beteekenis is nog niet verklaard. Dr. S. Oldenburg is van meening, dat vele voorstellingen der bas-reliefs, die aan den Boroboedoer voorkomen, betrekking hebben op de Jâtaka's. Dit waren aanvankelijk volksverhalen, bevattende de daden van Boeddha in een zijner vroegere geboorten, die eerst later eene godsdienstige beteekenis verkregen.

De friezen van dezen omgang zijn onderling door vlakke pilasters gescheiden, wier fronten bij de onderste reeks voorzien zijn van een „en relief" rijk bewerkten baluster, terwijl die der bovenste reeks met spiraalvormig lofwerk, viervoetige dieren en vogels versierd zijn. Op plaat XVIII zijn van de onderste reeks één dezer pilasters met baluster (Zie D) en van de bovenste reeks vier pilasters met lofwerk en dieren (Zie E. F. G. H.) afgebeeld. Op dezelfde plaat boven deze pilasters is de vlakke band, die het muurvlak in twee horizontale deelen deelt, (Zie C) weergegeven. De beide versierde lijstwerken, die zich boven en onderaan bevinden, zijn eveneens afkomstig van de buitenmuren. (Zie A en B).

De steunmuren van den eersten omgang waren eveneens met honderd en vier nissen bekroond.

Tegen de steunmuren van den tweeden omgang waren honderd acht en twintig bas-reliefs aangebracht, wier hoogte aanzienlijk grooter is dan die

van den eersten omgang, zoodat slechts één bas-relief op de hoogte der muren kan worden geplaatst. Op deze onderling door pilasters gescheiden bas-reliefs werden veelvuldig de vereering van heiligdommen van Boeddha's en Bodhisatwa's voorgesteld. Zij onderscheiden zich vooral door de talrijke tempelgebouwen, die er op weergegeven zijn, en geven ons daardoor een denkbeeld van de rijke afwisseling, die de Hindoebouwkunst oplevert.

De bouwkunstige omgeving der steunmuren, alsook die der ringmuren werd ongeveer op dezelfde wijze bewerkt als die van den lager gelegen omgang. Op dezen derden steunmuur bevonden zich acht en tachtig nissen.

Bijgaande afbeelding stelt een gedeelte van den tweeden omgang voor, genomen op een der vóórspringende hoeken der steunmuren, terwijl op plaat VI één der bas-reliefs van dezen omgang is weergegeven.

Wij zien tevens op eerstgenoemde afbeelding hoe de nissen met de steunmuren in verband staan, terwijl de ringmuur hier gedeeltelijk in verval is geraakt.

De steunmuren van den derden omgang zijn weder met eene rij hooge bas-reliefs versierd Zij stellen eveneens veelvuldig afbeeldingen van heilige gebouwen voor, alsook verschillende tafereelen, waarbij Çakra of Indra als weldoener der menschheid optreedt.

Die van den vierden omgang werden nogmaals in hunne hoogte in twee deelen ingedeeld, zoodat twee bas-reliefs boven elkander werden aangebracht, die gelijk bij den eersten omgang onderling door een vlak horizontaal loopend lijstwerk en door pilasters zijn gescheiden. Deze bas-reliefs onderscheiden zich door een aanzienlijk aantal Boeddha-beelden, heilige personen en Bodhisatwa's; op een der reliefs zijn zelfs de vijf Dhyâni-Boeddha's afgebeeld.

Gezicht op den tweeden omgang van den Boroboedoer.

Van eene nadere omschrijving der voor de kennis der Boeddhistische leer zoo belangrijke voorstelling hebben wij ons onthouden, omdat belangstellenden in het reeds genoemde werk van Dr. Leemans daaromtrent de meeste gegevens zullen vinden. Bovendien hebben in de laatste jaren nieuwe inzichten omtrent de beteekenis dezer voorstellingen veld gewonnen, zoodat dit uitgestrekt terrein eene speciale studie vereischt.

Men kan zich allicht voorstellen welk een reusachtigen arbeid de bas-reliefs, die op steun- en ringmuren prijken, vertegenwoordigen; men heeft uitgerekend dat zij, aan elkander gelegd, eene lengte van meer dan vier duizend M. zouden beslaan.

Het is te betreuren, dat vele dezer bas-reliefs reeds zeer beschadigd, en een groot aantal niet meer te herkennen zijn, zoodat, als men eenmaal den draad van den Cyclus zal hebben gevonden, vele schakels der keten, die het geheel moet samenhechten, zullen ontbreken.

De verschillende Hindoemonumenten, die wij in den loop van ons overzicht hebben leeren kennen, vertoonen, ofschoon zij in het algemeen beschouwd veel eenheid en dezelfde kenmerkende eigenschappen bezitten, veelal een aanzienlijk verschil van opvatting en stijlrichting. Dit verschil is eveneens in hooge mate waar te nemen bij de figurale beeldhouwwerken, die aan deze monumenten zijn aangebracht. Zoo dragen de „bas-reliefs", welke op de tusschenmuren der Cella's van Tjandi Plaosan gebeiteld zijn, een geheel ander karakter dan die, welke op de borstwering van den omgang van den Çiwa-tempel te Prambanan voorkomen, en zijn de „bas-reliefs" van den Boroboedoer weder op eene andere wijze opgevat; terwijl bij laatstgenoemde werken weder onderling verschil van opvatting waar te nemen is.

Het spreekt van zelf, dat in den loop der eeuwen, gedurende welke de emigratie en de nederzetting der Hindoes op Java hebben geduurd, op het gebied der kunst verschillende opvattingen hebben geheerscht, omdat niet alleen het verschil van tijd en de wij-

ziging in godsdienstige begrippen, die gedurende de Hindoeheerschappij hebben plaats gehad, daarmede in verband staan, doch eveneens omdat de heerschende kunstopvattingen in de landstreken, waaruit de emigranten kwamen, op de kunstuiting, die zich op Java ontwikkelde, voortdurend grooten invloed moeten hebben uitgeoefend.

Daar de geschiedenis echter omtrent het tijdsverloop, waarin de nederzettingen op Java hebben plaats gehad, zwijgt, zou eene speciale studie der beeldhouwwerken in verband met de kunstuitingen der verschillende landen, alwaar de Hindoekunst haren invloed heeft doen gevoelen, verrassende resultaten kunnen opleveren en veel aan het licht brengen, dat tot nog toe in het duister ligt.

Ten einde bij de verzameling afbeeldingen, die dezen tekst versieren, de meest verschillende kunstuitingen tot haar recht te doen komen, hebben wij er niet tegen opgezien een beeldhouwwerk, dat niet in Midden-Java, doch in Oost-Java gevonden werd, daaraan toe te voegen.

Op plaat XX is het beeld eener vrouwelijke Godheid, een der fraaiste specimens der Hindoebeeldhouwkunst weergegeven. Het werd gevonden in de Residentie Malang en werd in 1822 door den Hoogleeraar Reinwardt naar Nederland overgezonden, en bevindt zich thans in het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden.

Bas-relief op den tusschenmuur in één der Cella's van Tjandi Plaoson.

Malang heeft onder de benaming van Selago, met hare bevolking, eene voorname rol in de geschiedenis gespeeld; ook bevinden zich aldaar vele en aanzienlijke puinhoopen van Hindoebouwwerken.

De bovenste rand van het rechthoekig voetstuk, dat op onze afbeelding niet werd overgenomen, meet van voren vijf en vijftig, aan de zijkanten zes en veertig cM. Van dezen rand tot de punt der achterplaat bedraagt de hoogte ± één M.

Op dit rechthoekige voetstuk bevindt zich het cirkelvormige lotuskussen waarop de in groot ornaat gekleede figuur, met de beenen over elkander geslagen, gezeten is. Het bovenlijf is naakt, beenen en onderlijf zijn bedekt met een rijk bewerkt kleed. De geheele figuur is overigens met sieraden getooid en niettegenstaande de groote zorg, waarmede die onderdeelen bewerkt zijn, maakt het geheel een grootschen en imposanten indruk.

Wij zullen ons van een verdere omschrijving onthouden, daar de goedgeslaagde afbeelding voldoende duidelijk is. Zonder overdrijving mag men deze figuur onder de beste kunstprodukten rangschikken, die de beeldhouwkunst heeft voortgebracht.

Omtrent de voorstelling dezer godheid heeft men nog geene zekerheid. In den catalogus van 1842 wordt zij Lakshmi, de Çakti van Wisjnoe genoemd; later heeft men gemeend, dat het eene Boeddhistische Godin is, en wel de Çatki van den Bodhisatwa Mànjuçri. De meeningen hieromtrent zijn evenwel verdeeld.

Wat echter de artistieke beteekenis aangaat, is men het eens, dat de Hindoe, die dit kunstwerk heeft voortgebracht, tot de eerste kunstenaars mag gerekend worden.

Doch keeren wij terug tot de verdere beschouwing van den Boroboedoer. De vierde steunmuur is met twee en zeventig en de vijfde met vier en zestig nissen bekroond.

Zooals wij op het grondplan kunnen waarnemen, werden de steunmuren met hunne vóórsprongen, naar gelang zij hooger gelegen zijn, steeds kleiner van omvang. De buitenste vóórsprongen van den vierden ringmuur bepalen zich aan elk der vier zijden tot het poortgebouw, terwijl de vijfde of bovenste ringmuur slechts één voorsprong heeft en zijn grondplan derhalve een twintigvlak vertoont.

Hieraan is het ook toe te schrijven, dat het aantal nissen steeds vermindert.

De drie honderd acht en twintig nissen, die de vier onderste steunmuren bekroonden, waren met vier verschillende Dhyâni-Boeddha's bezet, die in verband met de functiën, die zij in het heelal vervullen, naar de vier windstreken waren geplaatst.

De figuren zijn alle gelijk, slechts de houding der handen, „Moedra", waaraan tevens de godheid herkend wordt, is verschillend. Men mag derhalve veronderstellen, dat deze beelden alle naar vastgestelde gegevens werden vervaardigd, die de lichamelijke kenmerken van den Dhyâni-Boeddha bevatten, en dat er, gelijk bij de oude Egyptenaren het geval was, voor de verschillende verhoudingen eene maatseenheid was voorgeschreven.

De beelden munten niet uit door klassieke schoonheid, nogthans zijn eenige met meer gevoel bewerkt en beter van vorm dan andere; bij de eerste zijn armen en handen met veel zorg nauwkeurig af-

gewerkt. De vormen zijn over het algemeen rond, doch goed van verhouding.

De totale hoogte der in de nissen geplaatste beelden bedraagt zonder voetstuk gemiddeld één M. vijftien cM.; die, welke zich onder de kleine „Dagobs" bevinden, zijn iets minder hoog; over het algemeen is echter bij deze Boeddha-beelden een aanzienlijk verschil van hoogte waar te nemen. De hoogte van hun voetstuk bedraagt zeven en twintig cM., terwijl hunne breedte ruim één M. en de diepte der nis vijf en zeventig cM. bedragen.

Op de achterplaat der nis is „en bas-relief" een met „Makarafiguren" versierde zetel voorgesteld, waarboven de lichtschijf geplaatst is; de zijkanten van het inwendige der nis zijn zonder versiering.

Op het vierkante lotuskussen, waarvan de één M. breede vóórzijde met eene dubbele rij lotusbladeren versierd is, zit de Godheid met gekruiste beenen, het rechterbeen boven het linker geslagen en de voetzolen naar boven gericht. Een eng sluitend kleed, dat tot de voeten reikt, bedekt het lichaam en hangt over den linkerschouder schuin over de borst, zoodat rechterborst en arm ontbloot zijn. Het hoofd is rond, de ooren zijn van langgerekte oorlellen voorzien, terwijl het hoofdhaar in den vorm van kleine krullen gelijkmatig om den schedel is gegroepeerd; boven op den schedel bevindt zich een balvormige uitwas, „Oeshnîsha"-kroon genaamd, dat eveneens met krullen is bezet. Het gelaat is breed, met neergeslagen oogen, en weinig sprekende, doch zachte uitdrukking waar overpeinzing en welwillendheid in doorstraalt. In het midden van het voorhoofd is eene kleine cirkelvormige verhevenheid, „Oêrnâ," die door eenigen voor het symbool van den bliksem welks stralen het heelal verlichten, door anderen voor dat van het alziend oog of de zon wordt gehouden. Geene lijfsieraden of andere versieringen werden aan deze beelden toegevoegd.

De beelden, die in de aan de Oostzijde van den tempel gelegene nissen geplaatst zijn, stellen „Akshobhya" voor, de Dhyâni-Boeddha, die in het Boeddhistische leerstelsel in de tweede plaats wordt genoemd. Zijn zoon, de Bodhisatwa Wdajrapani, voert den donderkeil van Indra als attribuut. Zijne linkerhand rust geopend in den schoot, terwijl de rechter met den rug naar buiten op de knie ligt. Deze houding wordt genoemd „Bhoemisparça", den vloer rakend.

Aan de Zuidzijde vinden wij Ratnasambhawa; zijne linkerhand rust op dezelfde wijze in den schoot, terwijl de rechterhand naar voren geopend, eveneens op de knie ligt. Hier is de Dhyâni-Boeddha als „Wara", zegenend, voorgesteld.

Aan de Westzijde is Amitâbha geplaatst, met de linker- en de rechterhand in den schoot, met de palm der hand naar boven, doch zóó, dat de toppen der duimen elkander raken; de beteekenis der „Moedra" is hier „Dhyana", bespiegelend. Amitâbha onderscheidt zich onder de Dhyâni-Boeddha's, doordien zijn zoon de Bodhisatwa Padmâpâni, de lotusdrager, ook wel Awalokiteçwara, „de Heer dien men aanschouwt" genoemd, eene voorname plaats in het Boeddhistische leerstelsel inneemt; hij, de zoon toch, wordt beschouwd als het aanzijn te hebben gegeven aan Brahma, Wisjnoe en Çiwa, terwijl hij tevens als schepper en bestuurder van den tegenwoordigen Kosmos vereerd wordt.

Aan de Noordzijde stellen de Dhyâni-Boeddha's Amoghasiddha voor; zijne linkerhand ligt weder geopend in den schoot, de rechterhand rust met den pols op het been, de hand is geopend met de palm naar voren gekeerd en de vingers zijn naar boven gericht; deze „Moedra" beteekent „Abhaya", „vrij van vrees".

In de nissen, die de bovenste steunmuren kronen, werd aan de vier windstreken hetzelfde beeld geplaatst, dat vermoedelijk Çakya-Moeni, de laatst verschenen Boeddha, als Mânoeshi-Boeddha voorstelt.

De Noordelijke kerk heeft zeven Mânoeshi-Boeddha's, welke godheden zijn, die gedurende eene reeks van bestaansvormen door onthouding en bespiegeling de hoogste volmaaktheid hebben bereikt en den Âdiboeddha nabij komen; drie hunner hebben in het gouden, twee in het zilveren, één in het koperen en één in het ijzeren, het tegenwoordige tijdperk, geheerscht. Deze laatste is Çakya-Moeni, die uitsluitend voor vereering in aanmerking komt. Zijne „Moedra" is ongeveer gelijk aan die van Amoghasiddha; van de geopende rechterhand zijn echter de toppen van duim en wijsvinger zoo op elkander gelegd, dat zij een ring vormen.

De achtste Mânoeshi-Boeddha „Maitreya" wordt in een volgend tijdperk verwacht.

Achter de bovenste steunmuren ligt het eerste boventerras, dat in zijnen buitenomtrek een vierkant vormt, hetwelk aan elke zijde van de vier windstreken in het midden een vóórsprong heeft.

Op dit vierkante terras liggen de drie cirkelvormige terrassen, gelijk schijven, op ruim één M. hoogte boven elkander en worden door trappen bereikt, die gedeeltelijk in de hoogte der terrassen gelegen zijn.

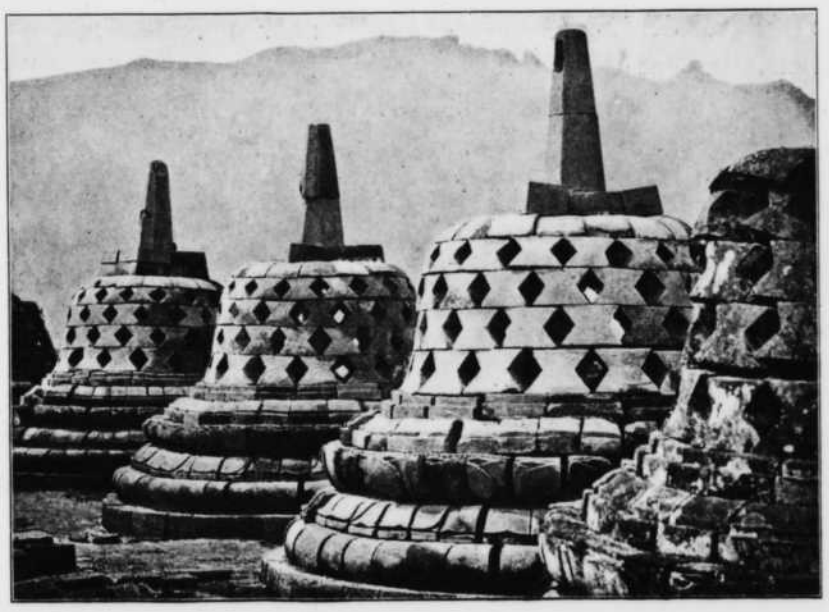
Op den buitenrand van het onderste cirkelvormige terras, die ± zes M. vijftig cM. breed is, zijn twee en dertig opengewerkte „Dagobs" geplaatst. De buitenrand van het tweede terras is zes M. breed en is met vier en twintig dergelijke „Dagobs" bezet, terwijl op het derde terras in het midden de groote „Dagob" staat, die aan den voet ± vijftien M. vijftig cM. middellijn heeft, en op den daaromheen gelegen rand, die vijf M. vijftig cM. breed is, zijn nog zestien kleinere „Dagobs" geplaatst.

De „Hoofd-Dagob" was derhalve omgeven van

drie rijen, te zamen twee en zeventig opengewerkte „Dagobs" bevattende, die op verschillende hoogten gelegen zijn.

De basis dezer kleine „Dagobs" is ± één M. hoog en bestaat onderaan uit een plint, die eene middellijn van drie M. tachtig cM. heeft, waarop een torus rust. Hierop is het lotuskussen geplaatst, dat uit naar boven en naar beneden gebogen lotusbladeren gevormd is. De klok, die ± één M. dertig cM. hoog is, werd opgebouwd met × vormig gehouwen steenen, die zoo gerangschikt zijn, dat zij aan elk der vier zijden een open ruit vormen. Boven op den sluitsteen der klok is een vlakke steen geplaatst en hierop rust de één M. vijf en twintig cM. hooge achthoekige kegel, die uit drie stukken werd samengesteld. De kleine „Dagobs" hebben derhalve eene totale hoogte van ongeveer drie M. vijf en zeventig cM. De hierbij gevoegde afbeelding geeft drie dezer opengewerkte „Dagobs" te aanschouwen.

Onder deze „Dagobs" zit „Wairocana", de Dhyâni-Boeddha die het Zenith beheerscht en steeds het eerst wordt genoemd. Hij is gezeten op den vloer, waarop de opengewerkte klok rust en heeft derhalve het lotuskussen der basis tot voetstuk. Beide handen houdt hij vóór het lichaam onder de borst. De linkerhand is half geopend met den rug naar beneden, de duim is naar voren gekeerd, de wijsvinger ligt gebogen achter den duim, de middenvinger is naar boven gericht, ringvinger en pink zijn gebogen. De rechterhand is half geopend met den rug naar boven en de pink naar voren gekeerd, de gebogen ringvinger, rust met den top op den middelsten vinger der linkerhand, middenvinger en wijsvinger zijn half geopend, de duim rust tegen het lichaam.

Opengewerkte »Dagobs" op de boventerrassen van den Boroboedoer.

Deze „Moedra" beteekent: „Dharmatjakra", „het rad der wet draaien", „prediken". De overige „Moedra's" der Dhyâni-Boeddha's hebben vermoedelijk de volgende beteekenis, indien wij ze naar de door ons voorheen gevolgde orde rangschikken: „Bhoemisparça" symboliseert, dat bovengenoemd betoog tot eene bevredigende slotsom heeft geleid, „Wara" het zegenen der toehoorders, „Dhyana" de vrijmaking van aardsche banden, waartoe de bespiegeling leidt, en „Abhaya" de stille overpeinzing.

De „Hoofd-Dagob" vormt het middelpunt der bekroning van het monument. Zijn grondplan heeft eene middellijn van vijftien M. vijftig cM., terwijl de hoogte ongeveer zestien M. moet hebben bedragen. Het geheel is samengesteld uit de basis en de klok. De bekroning is thans verdwenen; men vermoedt, dat ze op dezelfde wijze gevormd was als die der opengewerkte „Dagobs".

In het midden op het horizontale vlak van het gewelf stond het rechthoekig, naar boven smaller wordend voetstuk, waarop de achthoekige kegel rustte.

De basis van den „Dagob" bereikt eene hoogte van ± drie M. dertig cM en bestaat uit een krachtig vooruitspringend lijstwerk, in het midden waarvan het lotuskussen, met naar boven en naar beneden gerichten blader-krans, gelegen is, en dat verder onder- en bovenaan omgeven is met een krachtig ojief en vlakke banden. Hierop rust de klok, die door middel van een vlakken, vijftig cM. breeden, rijk versierden band in twee deelen is gedeeld. Het onderste gedeelte vormt eene sierlijke lijn, die zich harmonisch bij het lijstwerk van den voet, welke aanzienlijk vóórspringt, aansluit, terwijl het bovengedeelte als een gewelfde koepel op den versierden band rust.

Toen de opmetingen hadden plaats gehad werd op den koepel eene hut gebouwd en eene groote steenen bank geplaatst; de hut is verdwenen, de bank wordt echter thans nog tot uitzichtspunt gebruikt. Op de afbeelding pag. 67 kunnen wij waarnemen, hoe zeer deze bank het karakter van den koepel overheerscht en de schoone lijn van den „Dagob" verloren doet gaan.

Aan de Oostzijde van den grooten „Dagob", die voorheen geheel gesloten was, bevindt zich thans eene groote bres, welke vermoedelijk bij de eerste onderzoekingen daarin werd gemaakt, zoodat men daarlangs het inwendige van den voorheen gesloten massieven bouw, waarin twee boven elkander gelegen ruimten werden uitgespaard, kan bereiken.

De beneden ruimte is aanzienlijk grooter dan die, welke daarboven gelegen is; beide zijn cirkelvormig en bovenaan met een gewelf afgesloten.

Op den vloer van het onderste vertrek was een onafgewerkt beeld met de houding van den Dhyâni-Boeddha Akshobhya geplaatst; de vloer werd echter

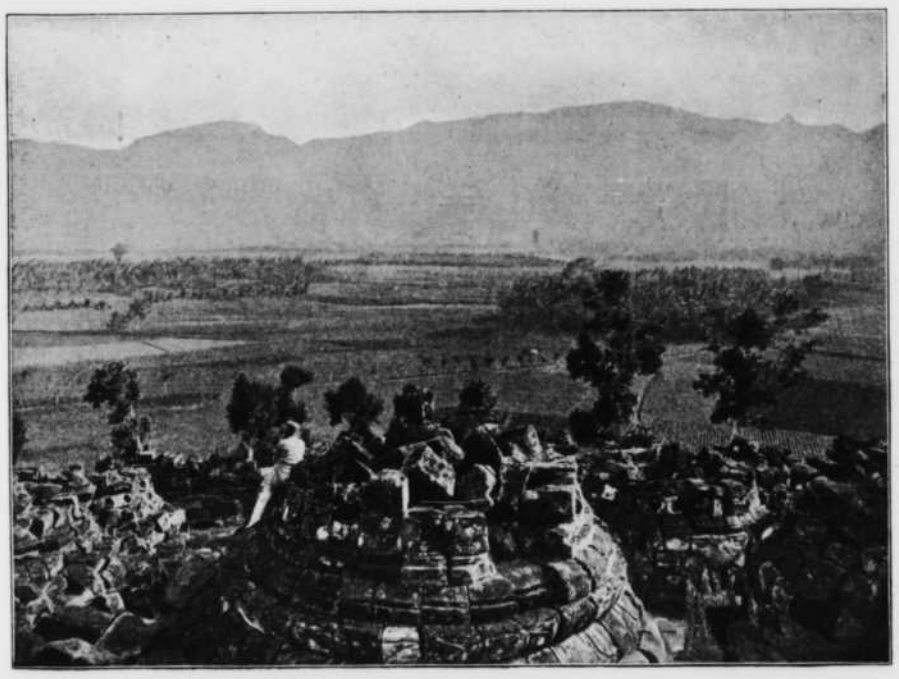
door ontgraving of verzakking ondermijnd en stortte in, zoodat het beeld in de diepte is gevallen en tot aan de borst onder puin en steenen bedolven werd.

Men kan thans nog, tegen de staande muren aan de afgebroken steenen de hoogte waarnemen, waarop de vloer gelegen was Onder het beeld werden een paar bronzen beeldjes, een schotel en enkele munten gevonden.

In verband met de verschillende Dhyâni-Boeddha's, die op de, den tempel omringende omgangen zijn weergegeven, alsook in verband met den onvolkomen vorm, waarin de Boeddhistische leer Âdiboeddha omschrijft, wordt het vermoeden uitgesproken, dat het, in den grooten „Dagob" gevonden, onafgewerkte beeld den oppermachtigen Îçwara voorstelt.

Dit onafgewerkte beeld is echter niet het eenige van dien aard, dat op het terrein van den Boroboedoer gevonden werd. Onder de fragmenten, die tusschen de boomen langs den weg, welke van de Pasanggrahan naar den bouwval leidt, zijn geplaatst, hadden wij gelegenheid nog een dergelijk onafgewerkt beeld waar te nemen, dat ons de methode, waarmede de Hindoes hunne beelden bewerkten, duidelijk maakt. Zij worden, van begin af, rechthoekig in groote, breede vlakken aangelegd; deze vlakken worden van lieverlede van minder omvang doch menigvuldiger, terwijl de onderdeelen dan eerst worden aangelegd, als alle hoofdvormen nauwkeurig op hunne plaats staan. Wij kunnen daaruit afleiden, dat de techniek bij de Hindoes eene hooge vlucht had genomen.

Van de boventerrassen af kunnen wij ons van den treurigen toestand, waarin het monument op het oogenblik verkeert, het best rekenschap geven. De vertikale vlakken der cirkelvormige terrassen liggen hoog en laag, eene golflijn gelijk. Slechts enkele der opengewerkte „Dagobs" zijn nog in hun geheel opgesteld; de meeste zijn, gelijk een steenhoop, in elkander gezakt; de grond is met steenen, bouwkunstige fragmenten en gedeelten van beelden, als bezaaid.

Panorama gezien van het plateau van den Boroboedoer; op den achtergrond het gebergte Mênorêh.

Op het lager gelegen rechthoekige terras is de vloer op vele plaatsen ter diepte van één M. en meer ingezakt; in deze verdiepingen blijft het regenwater staan; de meest voor de hand liggende voorzorgen, om den waterafvoer te onderhouden, werden sinds jaren verwaarloosd. De waterspuiers, waarvan de verschillende omgangen voorzien zijn, zijn alle verstopt of liggen wegens plaats gehad hebbende verzakkingen boven het peil van het af te voeren water. De vloeren der omgangen zijn om dezelfde redenen niet meer, zooals voorheen, afwaterend gelegen, zoodat ook daarin het water blijft staan. De geheele massa water, die gedurende den West-moesson op het monument nederstort, moet langs de trappen worden afgeleid, zoodat een groot gedeelte achterblijft, geruimen tijd in de dieper gelegen vakken blijft staan en van lieverlede langs de voegen der steenen verzwolgen wordt, en den berg, die het basement en het steunpunt voor deze steenmassa vormt, doorweekt, waardoor nieuwe verzakkingen ontstaan. Bovendien wordt, in geval een gedeelte van den bouwval instort, niet de minste zorg aan de overgebleven steenen besteed, doch ze worden op een hoop gesmeten en men ziet er verder niet naar om.

Een groot aantal koelies zijn voortdurend bezig met stugge, uit rietjes samengebonden borstels, op onoordeelkundige wijze, de beeldhouwwerken af te borstelen, ten einde ze van mos en schimmelplanten te zuiveren; eene bewerking, waardoor zeker reeds veel schade werd aangebracht; en zoo in het vervolg geen betere maatregelen voor het onderhoud worden genomen, zal in de volgende eeuw niets meer dan een steenhoop overblijven.

De bouwval maakt thans een deerniswaardigen indruk, en een gevoel van wanhoop en schaamte maakt zich bij de aanschouwing der verwoesting, die voor het grootste gedeelte gedurende de ontblooting heeft plaats gehad, van ons meester. Wij betreuren het haast, dat het monument in een tijdperk, dat zich, op enkele uitzonderingen na, door eene grenzenlooze onverschilligheid kenmerkt, uit het puin, de struiken en boomen werd gegraven, omdat volgende geslachten zeker voor dit bouwwerk, dat de kenmerken eener hooge beschaving bevat en van den artistieken geest zijner vervaardigers getuigt, meer waardeering zullen toonen

Door het algemeen overzicht, dat hier voorafgaat,

hebben wij een aanzienlijk verschil kunnen waarnemen tusschen de bouwwerken der Hindoes en die, welke in het Westen aan den Cultus werden gewijd. Bij deze toch werd eene groote binnenruimte geëischt, ten einde de geloovigen aan de godsdienstoefeningen te doen deelnemen. Bij gene waren daarentegen de binnenruimten van zeer weinig omvang, en dienden uitsluitend om de Reliquie en de overblijfselen der afgestorvenen te bewaren, het godenbeeld onder te brengen, en de godsdienstige ceremoniën te verrichten; terwijl de groote schare, die niet onmiddellijk aan de mysteriën deelnam, zich buiten den tempel ophield en uitsluitend de omgangen er van mocht betreden, hetgeen bij een Oostersch klimaat ook minder bezwaren oplevert.

Hieruit ontstond een geheel ander bouwkunstig systeem, en daarin is de reden te zoeken, dat de bouwvallen in Nederlandsch-Indië het eigenaardige en schilderachtige karakter missen, waardoor die van het Westen zich onderscheiden; terwijl hunne massieve, op elkander gestapelde steenmassa's aanvankelijk minder indruk op ons maken.

Uit de ligging der verschillende monumenten kunnen wij opmaken, dat de Hindoes niet ongevoelig waren voor natuurschoon, daar zij veelal de schoonste punten hebben uitgezocht om hunne tempels te bouwen. Bij den Boroboedoer is dit in hooge mate het geval, daar men zich nauwelijks een schooner punt denken kan dan het plateau, waarop dit monument werd opgericht.

Spelende olifanten. Fragment uit een »bas-relief" van den eersten omgang.

Tjandi Bima of Werkadoro op het Diëng-Plateau.

HET DIËNG-PLATEAU.

Ten einde het hooggebergte te bereiken, waarop bovengenoemd plateau gelegen is, begeven wij ons allereerst naar Magelang, vandaar naar Temanggoeng om de reis over post Djati en verder in Zuid-Westelijke richting bij post Kledong over het zadel, dat zich tusschen den Soembing en den Sendoro bevindt, te vervolgen. De geheele streek tusschen Prambanan en het Diënggebergte is bedekt met bouwvallen, die nog slechts gedeeltelijk zijn onderzocht, want onder de talrijke heuvels welke men voorbijrijdt liggen vermoedelijk nog meer monumenten verborgen.

Daar intusschen de duisternis is ingetreden en het voortzetten van de reis langs den, over bergen en door dalen, steeds stijgenden weg gevaar zou opleveren, zullen wij in Wono Sobo den nacht doorbrengen.

Deze stad is aangenaam koel op eene aanzienlijke hoogte als eene oase gelegen tusschen het reusachtige gebergte, dat met donkere wouden is begroeid. Heerlijke, door prachtige boomen omzoomde lanen, alsook met veelkleurige heesters beplante parken versieren de stad; terwijl het ruischende, door bam-

boe-goten kabbelende water eene vredige stemming in ons wekt.

Den volgenden morgen bestijgen wij frisch en opgewekt de flinke bergpaardjes en vervolgen den weg, die dwars over het Diëng-plateau naar Pekalongan leidt. Het is een grootsch en verheven schouwspel, dat zich gedurende dezen tocht aan onze blikken vertoont. De weg, die goed onderhouden is, heeft op vele plaatsen nauwelijks één Meter breedte en kronkelt zich langs het steile gebergte door donkere kloven, onder overhellende rotsmassa's, boven diepe ravijnen of door onstuimige bergstroomen, wier bedding met reusachtige steenen bezaaid is en wier schuimende wateren met bruischend geweld naar de diepte stroomen.

De natuur is vol afwisseling, prachtige panorama's ontrollen zich voor onze blikken. Donkerkleurige tabaksvelden en lichtgroenende sawa's verheffen zich amphitheatersgewijze in de ketels van uitgewerkte kraters, waarvan de vruchtbare, met asch vermengde bodem eene wonderbare groeikracht bezit.

Deze gezichten worden afgewisseld door uit bergtoppen samengestelde groepen, wier eigenaardige, ronde kruinen wild door elkander staan en phantastisch verlicht zijn.

Na een langdurigen en vermoeienden rit wordt het plateau, dat ± 2050 M. boven den zeespiegel gelegen is, bereikt. Het is eene eivormige, moerasachtige, in een ketel gelegen vlakte, die door de berghellingen van den Pagger-Kentang, den Prahoe, den Srodjo, den Wisma en den Nogosari is ingesloten, terwijl zich bovendien binnen dien rand de eruptiekegels van den Pangonan en den Pakoewâdjâ verheffen.

De bijzonder gunstige ligging van dit hooggebergte, dat zich over de vijf residentiën Semarang, Kedoe, Banjoemas, Bagelen en Pekalongan uitstrekt, was gedurende het tijdperk, dat de Hindoes de heerschappij over het land uitoefenden, zeker niet minder voordeelig voor het verkeer, terwijl reusachtige trappen, die in het gebergte waren aangelegd en die naar het plateau leidden, het bestijgen der hellingen gemakkelijker maakten.

Deze trappen, die, waar het terrein het toeliet, door langzaam stijgende wegen onderbroken waren, worden, ofschoon ze met den Meester niets gemeen hebben, de Boeddha-trappen genoemd, omdat door de inboorlingen al hetgeen vóór het tijdperk van den Islam bestond als behoorende tot het „djaman-Boeda" of het Boeddha-tijdperk wordt beschouwd.

De voornaamste dezer trappen lag in Bagelen en begon volgens de overlevering reeds aan gene zijde van Wono Sobo, verbond hoogerop de beide bergmeren Mendjer en Tjebong met elkander en dit laatste met den Diëng. Tegen deze hellingen waren trappen aangebracht die eene hoogte van 575 M. bereikten en ± 4760 treden telden.

Van Pekalongan voerde over het Tegal-Diënggebergte eveneens een trap naar het plateau, die echter veel steiler moet geweest zijn, terwijl bovendien nog vele vertakkingen bestonden, die de gemeenschap langs de verschillende zijden van den berg tot het plateau bevorderden.

De wegen, die de trappen onderling verbonden, waren geplaveid. De trappen waren samengesteld uit gehouwen steenen van eene zachte steensoort en in steunmuren gevat, waarop de leuningen rustten. De breedte van het gedeelte der treden, dat begaanbaar was, bedroeg ± één M., terwijl hare hoogte op ± twintig cM. wordt geschat.

Van dit reuzenwerk is zeer weinig overgebleven. Op enkele punten kan men nog de sporen dezer trappen nagaan, doch de meesten zijn onder aardschuivingen bedolven. Van de andere werden de steenen weggehaald en door de inlanders voor verschillende doeleinden gebruikt.

De vele vulkanische verschijnselen van dit gebergte: de werkende kraters, kratermeren, fumarolen, warme bronnen, alsmede het Javaansche doodendal of „Pakaraman", een trechtervormige ketel uit welks bodem koolzuurdampen opstijgen, welke de levende wezens aan verstikking blootstellen, [verschijnselen, die wij alle in den omtrek van het plateau kunnen waarnemen], gevoegd bij de eenzame en grootsche natuur der omgeving, geven een geheimzinnig karakter aan deze streek, die door den volksmond als verblijfplaats der geesten wordt aangeduid.

Het baart derhalve geenszins verwondering dat deze plaats door de Hindoepriesters werd gekozen om er eene tempelstad te vestigen, waarheen uit verschillende oorden van het land de vrome pelgrims togen om hunne goden te eeren, en die zóó het Benares van Java werd.

Omtrent den oorsprong, noch omtrent den ondergang dezer tempelstad is ons iets bekend. De weinige opschriften, die gevonden werden, geven ook hier geen licht. Een steenen zuiltje met tempel-inventaris geeft het jaartal 731 v. Ç. of 809 n. Chr. Op een koperen plaat, die ruim dertig jaar later gedateerd is, wordt de Diëng onder de heilige bergen van Java genoemd.

Aan de Zuid-Oostzijde van het plateau, op den moerasachtigen bodem tusschen de meertjes Werno en Pengilong liggen twee rotsen van trachiet-lava. Op een dezer heeft Junghun een met zwarte kleurstof geschilderd opschrift gevonden. De steen werd door de werking van warme dampen met een glazuur bedekt, zoodat het opschrift, waarvan een gedeelte als het jaartal 1132 v. Ç. of 1210 n. Chr. ontcijferd werd, bewaard is gebleven. In 1889 ontdekte de controleur Van Enden op eene in de nabijheid gelegen rotswand eene achthoekige figuur en een rad met acht spaken in roode kleurstof. Ofschoon

dit opschrift veel geleden heeft, meende men het jaartal 930 of 936 v. Ç., 1008 of 1014 n. Chr. daarin te herkennen.

Dit zijn tot heden de eenige zeer twijfelachtige gegevens, die omtrent het tijdperk, waarin de eeredienst op het plateau bloeide, tot ons zijn gekomen. Wij kunnen echter daaruit opmaken, dat er vermoedelijk in het begin der 13e eeuw nog menschen op den Diëng leefden, doch sedert dien tijd houden alle gegevens op, en moet het gebergte verlaten zijn, om eerst in het begin dezer eeuw door den menschenvoet weder te worden betreden.

De bouwvallen, die wij op het plateau aantreffen, leveren het bewijs, dat hier eenmaal een aanzienlijk aantal tempels met bijgebouwen aanwezig waren, terwijl hunne verwoesting vermoedelijk met verschrikkelijke vulkanische uitbarstingen in verband moet worden gebracht.

Wij bereiken het plateau langs den aan den Zuidkant gelegen bergpas bij Tjandi Bima of Werkedoro en hebben vandaar een algemeen overzicht van het geheel.

Aan de Oostzijde ligt de Prahoe, die zich nog ruim vijfhonderd M. boven het plateau verheft. Hierop ontspringt de Kali Toelis, die de vlakte bijna in twee gelijke deelen deelt, ten Zuiden van haar middelpunt het meertje Boleh Kambong vormt, dat voorheen door een woud van boomen was ingesloten, en zich vervolgens naar het Zuiden wendt om de uitwateringen van de meertjes Werno en Pengilong in zich op te nemen, om verder langs den voet van den Kendil door den zuidelijken bergpas het plateau te verlaten.

Op de Westelijke helling van den Prahoe, op het gedeelte dat achter den Pasanggrahan gelegen is, werden de overblijfselen gevonden van steenen terrassen, die op afstanden met trappen verbonden waren, waarop kleinere tempels en voetstukken waren geplaatst. Wij hebben hier vermoedelijk te doen met eene in de open lucht gewijde bidplaats, waarvan wij in onze inleiding gewag hebben gemaakt.

Op de berghelling aan de Noord-Oostzijde van het plateau zijn de bouwvallen van twee kleine tempels thans nog voorhanden.

Op de helling van den Pager Kentang, die het plateau ten Noord-Westen afsluit, werden eveneens eenige zeer vervallen tempels gevonden. Op de Oostelijke helling van den Pangonan, die de vlakte ten Westen begrenst, komen weder een groot aantal bouwvallen voor. Het aantal tempels, dat het plateau alsook de berghellingen, die het plateau insluiten, voorheen hebben bedekt, wordt in zijn geheel op ongeveer vier honderd geschat.

De voornaamste tempelgroep, die ongeveer in het midden van het plateau gelegen is, wordt door de inboorlingen de „Ardjoena-groep" genoemd naar den hoofdpersoon der „Brata-Joeda" of „de kampstrijd der afstammelingen van „Barata", een Javaansch gedicht, dat ontleend is aan de „Mahâbhârata", toegeschreven wordt aan Hampoe Sidah en ongeveer in 1195 n. Chr. vervaardigd moet zijn.

In het oorspronkelijke heldendicht, de „Mahâbhârata", dat vermoedelijk in de eerste eeuw v. C. geschreven werd en aan Vyâsa wordt toegeschreven, wordt de groote worsteling tusschen de vorstengeslachten der Pândava's, de Zonnekoningen, en de Koerava's, de Maankoningen, bezongen.

Wij willen den inhoud dezer legende in het kort mededeelen. Yoûdishthira, Bima, Ardjoena, Nakoula en Caka-déva, de vijf zonen van den onttroonden Pandoe, koning der Pândava's, kwamen na diens dood aan het hof van hun oom Dhritarâshtra, koning der Koerava's en overweldiger van de rechten en bezittingen der Pândava's. Zijne honderd zonen, die dezen vijf broeders onverzoenlijken haat hadden gezworen, lieten het paleis waarin zij verblijf hielden in brand steken, doch door de waakzaamheid van Ardjoena en de buitengewone kracht van Bima, die de honderd Koerava's in het brandende paleis slingerde, werd het plan verijdeld; de Pândava's werden echter genoodzaakt te vluchten en in de wouden eene schuilplaats te zoeken.

Intusschen liet de koning van Pântchâla bekend maken, dat de overwinnaar van een door hem aangelegd tournooi de hand zijner dochter Draupadi of Krishnâ, de Zwarte, zou verwerven.

De vijf broeders namen onder vermomming deel aan het tournooi en Ardjoena bleef ten slotte overwinnaar.

Nadat zij zich hadden bekend gemaakt,. werd Draupadi de echtgenoote der vijf broeders en riep Dhritarâshtra de in het paleis verbrand gewaanden terug en verdeelde zijn rijk onder hen en zijne overgebleven zonen.

De voorspoed der Pândava's was echter van korten duur. De Koerava's noodigden Yoûdishthira uit tot het dobbelspel; en deze verloor achtereenvolgens zijn rijk, zijne vrijheid en die zijner broeders, alsook hunne echtgenoote, waarna zij genoodzaakt waren als arme zwervers van land tot land te trekken.

Nadat Ardjoena in de onderwereld onzichtbare wapens had weten te verkrijgen, werden echter de Koerava's met behulp van Krishnâ volkomen geslagen.

De oude, intusschen blind geworden Dhritarâshtra kon zich over het verlies zijner zonen niet troosten; hij werd kluizenaar en verbrandde in het bosch, waarin hij zich had teruggetrokken.

Na vele lotgevallen keerden de Pândava's met Draupadi naar het Swarga, den hemel van Indra, terug, waarin zij weder werden opgenomen.

Wij bemerken ook bij deze legende welke groote rol de verbeelding heeft gespeeld. Men vermoedt,

dat deze overlevering den langdurigen strijd weergeeft, dien de Çiwaïten en Wisjnoeïten onderling hebben gevoerd en die gedeeltelijk tot de samensmelting van beide sekten, gedeeltelijk tot de overwinning van het Çiwaïtische element moet hebben geleid.

Eene treffende voorstelling, waarbij Çiwa en Wisjnoe in ééne figuur zijn samengevat, vinden wij op plaat VIII der bij den tekst gevoegde afbeeldingen weergegeven.

De vormen van het lichaam zijn rond en zwaar behandeld, hetgeen reeds het verval der beeldhouwkunst kenmerkt; doch de lijfsieraden en verdere onderdeelen zijn zeer rijk en op zeer gelukkige wijze gegroepeerd, waardoor de groep in haar geheel eene groote decoratieve werking verkrijgt.

De godheid is in groot ornaat voorgesteld, en in de versiering van den hoofdtooi bemerkt men de halve maan en het doodshoofd. Het voorste gedeelte der voeten is afgebroken, doch overigens is de groep die in Blitar, Residentie Kediri, gevonden werd, tamelijk gaaf. Dit beeldhouwwerk stamt dus eveneens uit Oost-Java en werd wegens zijne bijzondere beteekenis onder de afbeeldingen opgenomen.

De hoogte van het geheel bedraagt twee M. vijf cM. terwijl de plint onderaan eene breedte van één M. vier cM. heeft. De rechterhand met het bidsnoer rust voor de borst, de linker voorarm hangt langs het lichaam, de hand steunt op de knots. Op den wijsvinger der rechter achterhand staat de met stralen omgeven „Sjanka". De beteekenis van het symbool schijnt echter, toen het beeld werd vervaardigd, reeds verloren te zijn gegaan, daar in de plaats van de zeeschelp een slak met voelhoorens en slakkenhuis werd afgebeeld. Op de punt van den wijsvinger der linker achterhand werd als symbool van het vuur de uit eene schaal stijgende bundel vlammen voorgesteld, die den vorm van den drietand heeft aangenomen. De attributen van Çiwa en Wisjnoe zijn dus in dit beeld vereenigd. De beide vrouwen kunnen Lakshmi en Satyawama, de beide Cakti's van Wisjnoe, of Lakshmi en eene der Cakti's van Çiwa voorstellen: hieromtrent is echter nog geen zekerheid verkregen.

Groeneveldt is van gevoelen, dat wij hier wellicht te doen hebben met eene der vele pogingen om den strijd over den voorrang tusschen Çiwa en Wisjnoe op te lossen en beiden te vereenzelvigen door aan den eenen de attributen van den anderen te geven. Tusschen de Hindoes in den vreemde moest natuurlijk, ook in het belang hunner gemeenschappelijke veiligheid, een onderlinge band bestaan, die voor onverdraagzaamheid tusschen de verschillende sekten weinig plaats liet, en licht heeft kunnen leiden tot een compromis in bovenstaanden zin, waarvan het denkbeeld hun reeds uit het moederland niet vreemd was.

Tjandi Ardjoena op het Diëng-plateau.

Wij zullen thans tot het overzicht van deze tempelgroep, die ons al dadelijk door hare schoone verhoudingen aantrekt, terugkeeren.

De tijd, dien wij op het Diëngplateau doorbrachten, was van te korten duur om nauwkeurige opnemingen te kunnen doen. Wij geven dan ook slechts de indrukken weer, die wij hebben ontvangen en op het terrein hebben opgeteekend, terwijl de afmetingen op het oog werden geschat.

De bouwvallen van de Ardjoena-groep zijn samengesteld uit vijf tempels. Vier daarvan staan in eene zelfde, van het Noorden naar het Zuiden gerichte lijn achter elkander en hebben hunne toegangen naar het Westen gekeerd, terwijl een dezer bouwvallen op korten afstand daartegenover staat, welks ingang naar het Oosten gekeerd is. De eerste en belangrijkste bouwval, die zich aan de Noordzijde bevindt, draagt in het bijzonder den naam van Ardjoena-tempel. Zijn voetstuk is thans bijna geheel in het moeras verzonken, terwijl zijne omgeving gedeeltelijk in het water ligt.

Het niveau van den bodem van het plateau is, sedert de tempels werden gebouwd, door het voort-

durend aanslibben van kleiaarde ongeveer twee M. opgehoogd. Toen de photographische opnemingen door van Kinsbergen genomen werden, moest eerst het water worden afgeleid en de voet ontbloot.

De bouwkunstige samenstelling van Tjandi Ardjoena kan worden ingedeeld in het voetstuk, den tusschenbouw en den bovenbouw.

Het grondplan van het voetstuk bedraagt aan elk der drie zijden ± zes M., is ruim één M. hoog, en is ingedeeld in de basis, het fries en de dekplaat. De onderdeelen der profileering komen bijna geheel overeen met die, welke wij aan de vroeger besproken bouwvallen hebben kunnen waarnemen. Aan de vierde zijde, waar de vóórbouw geplaatst is, springt het voetstuk op eene breedte van ± drie M. ± één M. naar voren.

De dekplaat van het voetstuk heeft op de basis van den tusschenbouw een vóórsprong van veertig cM., zoodat men daarop rondom het gebouw kan loopen.

De in het midden gelegen trap, die den toegang der Cella met den beganen grond verbindt, heeft zes treden en was voorzien van boogvormige leuningen, die gedeeltelijk zijn vervallen, bovenaan tegen de dekplaat van het voetstuk steunden en onderaan van, thans bijna geheel verwoeste, „Makarafiguren" voorzien waren. Op het ± vijftien cM. breede bovenvlak van één der leuningen ligt op de hoogte der genoemde dekplaat eene in elkander gerolde slang.

De tusschenbouw bestaat uit de basis, de daarop rustende muren en de kroonlijst. De vóórbouw springt ook hier ± één M. naar voren, terwijl de basis langs den vóórbouw tot de opening van den toegang doorloopt.

De in het midden van het vóórfront gelegen toegang is aan beide zijden begrensd, onderaan door de „en relief" geplaatste „Makarafiguren" en verder door een vlak lijstwerk, dat aan de buitenzijde van blad-ornament voorzien is, terwijl de lijst zich bovenaan tot een vlakken boog vormt, die met den „Banaspati" is versierd.

De zijmuren van den vóórbouw zijn eenvoudig vlak gehouden en worden bovenaan door eene kroonlijst, die lager ligt dan de kroonlijst van het overige gedeelte van den tusschenbouw, afgesloten, terwijl de geheele vóórsprong met een eenvoudig schuin liggend zadeldak was afgedekt.

De aan beide zijden van den vóórbouw gelegen muurvlakken zijn voorzien van smalle nissen, die met hare versiering de geheele hoogte tusschen basis en kroonlijst vullen.

De ± drie M. hooge muren van den tusschenbouw zijn voorts op de hoeken voorzien van eenvoudige, gladde hoekpilasters, terwijl het daartusschen gelegen gedeelte door twee vlakke pilasters in drie deelen is ingedeeld.

Aan elk der drie zijden is in het midden eene nis aangebracht, gelijk aan die welke zich aan den vóórbouw bevindt.

De nissen zijn zeer smal en hoog en op dezelfde wijze met den „Banaspati" en de „Makarafiguren" versierd als die, welke aan de andere monumenten gevonden en reeds vroeger door ons omschreven werden; doch aan het basement der aan de Noordzijde staande nis komt eene bijzonderheid voor, die wij tot nog toe niet hebben waargenomen.

Deze nis is bovenaan flauw gewelfd, terwijl onderaan in het voetstuk eene vooruitspringende tuit, een waterspuier gelijk, met goot en afloop aanwezig was, welke met het horizontale vlak van het inwendige der nis in verband stonden, en waarlangs het water afliep, dat over de „Lingga" of het beeld, dat in de nis geplaatst was, gegoten werd. De tuit is thans gedeeltelijk afgehouwen, doch de opening, die ± 3 cM. middellijn heeft, is duidelijk zichtbaar.

De kroonlijst heeft een flinken vóórsprong en is uit vlakke banden samengesteld. Zij stuit gedeeltelijk tegen het schuine dak van den vóórbouw. Aan de vier hoeken waren met monsterkoppen versierde hoek-akroteriën aangebracht. Het vlakke ojief, dat de kroonlijst van boven afdekt, loopt echter langs de vier zijden rondom den tempelbouw.

Hierop verheft zich de bovenbouw, die samengesteld is uit twee op elkander geplaatste, sterk terugspringende deelen, waarvan het bovenste gedeelte aanzienlijk kleiner is dan het onderste. Elk dezer verdiepingen, waarvan de hoogte bij de onderste ± één M. vijftig cM., bij de bovenste ± vijf en zeventig cM. bedraagt, is samengesteld uit een basis, een vlak tusschenstuk en de dekplaat. In het midden, aan de vier zijden van beide verdiepingen is eene nis geplaatst, zoodat telkens twee nissen boven elkander staan; de nis van het hooger gelegen gedeelte is echter kleiner dan die der lager gelegen verdieping. Bovendien bevonden zich op de vier hoeken van elke verdieping kleine vrijstaande tempeltjes; ook van deze tempeltjes zijn de hooger geplaatste kleiner dan de onderste. Van de benedenverdieping zijn nog twee dezer tempeltjes, van de bovenverdieping alleen de vier onderstukken aanwezig.

Naast den tempel ligt in den moerassigen grond verzonken een bekroningsmotief, dat veel overeenkomst vertoont met de kleine hoektempeltjes, doch van grootere verhouding is; vermoedelijk was voorheen het geheel daarmede bekroond.

Wil men het inwendige der Cella betreden, dan stijgt men in het vóórportaal, waarvan de linkerzijde gedeeltelijk is ingestort, nog vijf treden. Het grondplan der Cella bedraagt ongeveer twee M. vijftig cM. in het vierkant. In het midden is een voetstuk geplaatst in den vorm eener Joni met opstaanden rand en tuit; de tuit is echter gedeeltelijk afgebroken. Het voetstuk kon niet langs het smalle portaal in de Cella

worden geplaatst. Men heeft dus reden te vermoeden, dat de Tempel om het voetstuk heen werd gebouwd. Het omgekeerde trapgewelf, dat de binnenruimte overdekt, heeft eene hoogte van ± drie M. vijftig cM. en is nog in redelijk goeden toestand. In den dorpel en in den sluitsteen boven den ingang vond van Kinsbergen de gaten, waarin de pinnen der houten deur hebben gedraaid; deur en pinnen waren vermoedelijk, zooals dat thans nog vaak het geval is, uit één stuk vervaardigd.

Vlak tegenover Tjandi Ardjoena, ongeveer drie M. daarvan verwijderd, ligt Tjandi Semar. Zijn ingang is van de gebruikelijke versiering voorzien, in dezelfde aslijn gelegen als de ingang van eerstgenoemden tempel, en naar het Oosten gekeerd.

Het voetstuk van dezen bouwval ligt in het moeras verzonken en is geheel door water omgeven Zijne lengte bedraagt ± zeven M., terwijl de breedte op ± drie M. vijftig cM. kan worden geschat.

De hoogte van het geheele gebouw is thans bezwaarlijk te bepalen. Op den buitenrand van het voetstuk staande, was het ons mogelijk met gestrekten arm met de toppen der vingers de bovenplint van de kroonlijst te bereiken, wat eene hoogte van ± twee M. vijftien cM. is. Het dak is zeer vlak gehouden en nauwelijks vijftig cM. hoog. Op de vier hoeken van de kroonlijst zijn eveneens hoek akroteriën met monsterkoppen geplaatst.

Het geheel bevindt zich nog in redelijken toestand. Aan de Zuidzijde is de muur echter uitgeweken en vol scheuren De vloer is uitgebroken; aan de achterzijde bevinden zich drie, aan beide zijkanten en aan de vóórzijde telkens twee kleine openingen in de muren; deze openingen zijn bovenaan boogvormig afgesloten.

Het gewelf, dat het geheel overdekt, is zeer laag; aanvankelijk uit eenige trapsgewijze vooruitspringende lagen gevormd, wordt het in het midden met vlakke steenen afgedekt.

Dit gebouw heeft zeker voor andere doeleinden gediend dan de overige tempels, doch zijne bestemming werd tot heden nog niet opgehelderd.

Aan de Oostzijde van den Ardjoena-tempel heeft men een diepen put gevonden.

Uit de nog aanwezige fundamenten kan men opmaken dat beide tempels met een ringmuur waren omgeven, die uit twee dunne, met aarde gevulde steenmuren was samengesteld. In dezen muur bevond zich aan Oost- en Westzijde een ingang, aan weerszijden waarvan voetstukken gevonden werden, waarop vermoedelijk voorheen beelden hebben gestaan.

De op den Ardjoena-tempel volgende bouwval draagt, naar ééne van Ardjoena's vrouwen, den naam van Tjandi Srikandi, en verkeert in meer vervallen toestand dan eerstgenoemde. Ook deze tempel heeft een vierkant grondplan met vooruitspringend vóórportaal.

Zijne profileering en versiering waren eenmaal zeer uitvoerig bewerkt. De muren zijn ingesloten door hoekpilasters, wier grondplan een vijfvlak vertoont, terwijl vlakke pilasters de daartusschen gelegen muurvakken in drie gelijke deelen indeelen.

In het aan de Noordzijde gelegen middenvak, is Çiwa voorgesteld. Deze figuur staat op een voetstuk en heeft vier armen; de handen der achterarmen houden de Tjakra en den vliegenwaaier; van de vóórarmen houdt de eene hand den pijl, terwijl de andere, met de lotusbloem, voor het lichaam geplaatst is. Op het voetstuk staan vazen met reukoffers, terwijl aan beide zijden boven in de hoeken een hemeling geplaatst is.

Het aan de Zuidzijde gelegen muurvak bevat het beeld van Brahma, die met drie hoofden is voorgesteld. Door het omringende water was het niet mogelijk het beeld, dat aan de Oostzijde geplaatst is, nauwkeurig in oogenschouw te nemen, maar men mag vermoeden, dat het Wisjnoe voorstelt.

De kapiteelen der hoekpilasters zijn versierd met halfgeopende lotusbloemen, terwijl onder het hoofdgestel eene uit hangers samengestelde versiering is aangebracht.

Het vóórportaal springt ook hier ± één M. naar voren. Van de versiering van den toegang is alleen de „Banaspati" overgebleven.

Boven de kroonlijst, die op de hoeken van akroteriën voorzien is, verheft zich de bovenbouw, waarvan alleen het onderste gedeelte is overgebleven. Dit gedeelte bestaat uit een basement; de verdere overblijfselen doen vermoeden, dat zich daarop voorheen nog een opstal met basis, fries en bekroning verhief. Het horizontale vlak, dat op de basis steunt, is met lotusbloemen versierd.

In het midden van elk front van den bovenbouw waren vermoedelijk nissen geplaatst. De fragmenten van het onderste gedeelte dezer nissen zijn nog zichtbaar.

De bovenbouw is echter op het oogenblik geheel in verval, zoodat het zelfs na nauwkeurige opname bezwaarlijk zal zijn den vroegeren toestand te herkennen.

De toegang tot de Cella is nauwelijks vijftig cM. breed en de Cella is ± twee M. in het vierkant.

Van den vloer der Cella zijn de steenen uitgebroken en verder is er niets voorhanden dan een paar fragmenten zonder beteekenis. Het trapgewelf, dat de Cella overdekt, is nog in redelijk goeden toestand; slechts op enkele plaatsen ontdekt men scheuren, waardoor de blauwe lucht zichtbaar is.

De derde Tempel wordt Tjandi Poentodewo genoemd. Deze is ongeveer van gelijke afmeting, maar vertoont door zijne slanke verhoudingen een geheel

ander karakter dan de beide vroeger besproken tempels.

Het basement is zeer hoog. Het tusschen het onderste lijstwerk en de deklijst gelegen fries is door middel van kleine balusters in verschillende velden ingedeeld. De trappen van het vóórportaal waren op dezelfde wijze gevormd als die van Tjandi Ardjoena, doch waren veel hooger, en zijn thans grootendeels verdwenen. De ineengerolde slang, die op de leuningen was aangebracht, werd hier op een der fragmenten terug gevonden. De versiering van den vóórbouw heeft bovendien zeer veel geleden.

Tegen de drie overige muurvakken van den tempel zijn in het midden sterk vooruitspringende nissen aangebracht, die door sierlijke en goed geproportioneerde profileeringen en versieringen uitmunten. Deze nissen zijn zeer hoog en smal en zijn omlijst door de gebruikelijke versiering, doch het inwendige van elke nis is in twee verdiepingen ingedeeld, zoodat men er twee beelden boven elkander in kon plaatsen.

Een der kleine tempels op het Diëng-plateau.

De hoeken van den tempel zijn voorzien van hoekpilasters. De staande muren zijn door, in het midden hunner hoogte met akroteriën en guirlandes versierde, pilasters in drie deelen ingedeeld. In het middelste gedeelte zijn de reeds besproken nissen geplaatst. De beide zijvakken zijn bovendien omgeven door eene rijke profileering, die zich tegen de zijkanten der pilasters aansluit, en zijn van boven door een rijk versierd bekroningsmotief afgesloten.

Boven de kroonlijst verheft zich de bovenbouw, welke in het midden van de vier zijden weder eene nis heeft, terwijl op de vier hoeken kleine tempeltjes waren geplaatst. Slechts één dezer tempeltjes is nog voorhanden. De bekroning van den bovenbouw is overigens bijna geheel verdwenen.

De doorgang naar de Cella is zoo eng, dat men er slechts, met het gelaat en den rug naar de zijmuren van den vóórbouw gekeerd, kan doorgaan, terwijl in de onmiddellijke nabijheid der Cella, op verschillende afstanden aan beide zijmuren ter hoogte van het benedenbeen van den bezoeker eenige steenen uit het muurvlak zoodanig vóórspringen, dat er nauwelijks ruimte overblijft om het been door te laten, zoodat men bij het intreden in de Cella genoodzaakt wordt steeds op dezelfde plaats te stappen, waardoor de drempel, die tot de Cella leidt, dan ook op die plaats geheel is uitgesleten. De Cella is hoogstens twee M. in het vierkant. Het trapgewelf, dat ± drie M. hoog is, bevindt zich in bijzonder goeden toestand. In het midden der Cella staat eene kleine Joni met afwatering en tuit.

De achterste, naar het Zuiden gekeerde tempel van de Ardjoena-groep, Tjandi Sembodro, is in zeer vervallen toestand. Wat zijne slanke verhoudingen betreft, komt hij veel overeen met Tjandi Poentodewo, doch de samenstelling van zijn onderbouw is geheel verschillend.

Daar de nissen, die aan de drie zijden in het midden der muren van den tusschenbouw zijn aangebracht, aanzienlijk vooruitspringen, en deze vóórsprong bij het basement, waarop de nissen steunen, eveneens voorkomt, verkrijgt het grondplan den vorm van een grieksch kruis. De vóórbouw met de trappen ligt weder aan de Westzijde. Aan deze zijde is de arm van het kruis dan ook aanzienlijk langer.

De tempel is echter zeer vervallen. De bovenbouw is bijna geheel verdwenen, terwijl een gedeelte van het voorportaal is ingestort. De vloer der Cella, die ongeveer twee M. in het vierkant bedraagt, is uitgebroken, doch het gewelf bevindt zich inwendig nog in goeden toestand.

Aan beide zijden van den vóórbouw zijn tegen het buiten-muurvak der Cella hooge, smalle nissen zonder vóórsprong aangebracht. De muren zijn verder van hoekpilasters voorzien. De versiering van het geheel is zeer bescheiden, de verhoudingen zijn zeer zuiver en de profielen zijn sierlijk en goed bewerkt.

Tegenover de drie laatstgenoemde tempels zijn fundamenten gevonden, hetgeen doet vermoeden dat ook deze van bij-tempels voorzien waren, terwijl bovendien door de overblijfselen wordt bevestigd, dat

tempels en bij-tempels, telkens in ééne ruimte gevat, door ringmuren waren ingesloten.

Tegen de helling en aan den voet van den Pangonan, ten Westen en ten Zuiden van de Ardjoenagroep, waren nog verschillende tempels geplaatst. Slechts van enkele zijn thans de sporen nog overgebleven. Onder deze kunnen genoemd worden Tjandi Sentjaki, Tjandi Sâmbâ, Tjandi Nalagareng: deze laatste werd door eene aardschuiving geheel bedolven; meer zuidelijk Tjandi Nakoelâ Sadewâ en Tjandi Gatot Kâtjâ.

Voor de benaming der verschillende tempels hebben wij Veth gevolgd, ofschoon door de inlanders, die ons vergezelden, aan verschillende tempels andere namen werden gegeven. Daar de tempels eerst later deze namen hebben gekregen, hebben zij met hunne oorspronkelijke bestemming niets gemeen. Wij hebben derhalve de reeds aangenomen namen behouden.

In de nabijheid van laatstgenoemden tempel vonden wij nog de basis van een anderen tempel, terwijl verschillende fragmenten van steen- en beeldhouwwerken, waaronder frontons met vlakke bogen voorkomen, op den grond verspreid liggen.

Tjandi Bima of Werkadoro, die aan het hoofd van dit opstel prijkt, is een der belangrijkste en best bewaard gebleven tempels. Deze bouwval staat aan den Zuid-Westelijken hoek van het plateau op eene verhevenheid, welke gevormd wordt door de hellingen van den Pangonan en den Kendil, wier voeten hier samenvallen en een bergpas vormen.

In het begin dezer eeuw was deze tempel nog door boomen omgeven en omringd door vier kleinere tempels, waarvan echter op het oogenblik geen spoor meer is overgebleven.

De kern van het gebouw is in een rechthoekig grondplan gelegen, aan drie zijden van dezelfde afmeting, terwijl de naar het Oosten gekeerde vóórbouw met den ingang ± twee M. vóórspringt. Aan de drie overige zijden heeft het grondplan slechts een zwakken vóórsprong.

De basis, die eene hoogte van ± één M. vijftig cM. heeft, loopt rondom het gebouw en is aan den toegang zonder versiering in eene vertikale lijn afgesneden. Het profiel dezer basis is zeer vlak, zonder versiering en op de afbeelding, welke zich op pag. 84 bevindt, duidelijk waar te nemen.

Op de basis rusten de staande muren; deze zijn van hoekpilasters voorzien, terwijl het daartusschen gelegen vak iets dieper ligt en met een vlakken band is omgeven. In het midden van elken vóórsprong is eene hooge en smalle opening aangebracht.

De kroonlijst van den vóórbouw is lager gelegen dan die, welke het overige gedeelte van den tempel versiert. Zij is samengesteld uit eene benedenlijst, welke onderaan van kleine guirlandes is voorzien, en van de deklijst, welke door kleine consoles wordt gesteund.

De versiering rondom de opening van den toegang begint eerst boven de basis, terwijl bovenaan de „Banaspati" tegen de kroonlijst rust.

De bekroning van den vóórbouw is gedeeltelijk verwoest.

Boven de kroonlijst van den tempel, die op dezelfde wijze gevormd is als die van den vóórbouw, verheft zich de bovenbouw, welks basis een rechthoekig grondplan vormt, dat aan de vier zijden een vóórsprong heeft, zoodat een twintigvlak ontstaat. De vlakke tusschenlijst dezer basis is in langwerpige velden ingedeeld, terwijl hare kroonlijst van eene dubbele bladlijst, wier bladeren naar boven en naar beneden gericht zijn, is voorzien. De kern van den bovenbouw is gevormd door loodrecht stijgende muren, die weder door eene deklijst zijn bekroond en eene hoogte van ± vier M. vijftig cM. bereiken.

Op den vóórsprong der basis ontwikkelt zich aan de vier zijden een bouwkunstige opstal, waarin aan drie zijden drie boven elkander steeds kleiner wordende nissen van weinig diepte zijn geplaatst. De onderste nissen zijn gevormd door een tweeledigen boog, waarvan de beide segmenten in één naar het inwendige der nis gekeerd punt samenloopen, terwijl deze nissen met een menschelijken kop versierd zijn. Bij drie opstallen is tusschen de onderste en de daaropvolgende nis eene vóór het muurvlak springende versiering aangebracht, waarop een symbool of eene bloem is gebeiteld. Hierboven is weder eene nis met kop, en op de hoogte der deklijst nog eene zeer kleine nis met figuurtje aangebracht.

Boven de deklijst van den bovenbouw bevindt zich nogmaals eene nis met kop; doch deze nissen zijn gedeeltelijk verwoest en vormen thans met het overige gedeelte der bekroning van den tempel een vormloos geheel.

De in de nissen geplaatste koppen zijn „en face" voorgesteld, krachtig en breed bewerkt en zeer karakteristiek. De overige onderdeelen, waarmede de nissen gevuld zijn, konden wegens den verren staat van verval, alsook wegens den grooten afstand, waarop wij ons bevonden, niet voldoende worden onderscheiden om te worden omschreven.

De aan de vóórzijde geplaatste nissen, die zich in den opstal bevinden, zijn breeder dan de reeds genoemde, terwijl daarin vermoedelijk reliefs waren aangebracht, die thans eveneens gedeeltelijk verdwenen of niet meer te herkennen zijn.

Op de hoeken der basis, die op de kroonlijst rust, ontwikkelt zich een hoekvormige opstal. Deze heeft twee verdiepingen, aan elke zijde waarvan zich eene nis bevindt. Deze vier nissen zijn eveneens met reliefs gevuld, terwijl het geheel, dat tegen de kern van het gebouw steunt, onder het lijstwerk, dat deze kern afdekt, in een cirkelvormig motief eindigt. Het bolvormige gedeelte van dit motief is in vlakke

plannen ingedeeld, rust op een torus, die weder op eene bladlijst steunt, onder- en bovenaan in een bladerkrans is gevat en eindigt in een knop.

De dikte der muur aan den ingang is ± veertig cM. De Cella is ± drie M. in het vierkant, terwijl het voorportaal ruim één M. vijftig cM. breed en lang is. Het gewelf is nog bijzonder goed bewaard gebleven. Inwendig wordt de tempel door de reeds vermelde hooge, smalle openingen verlicht.

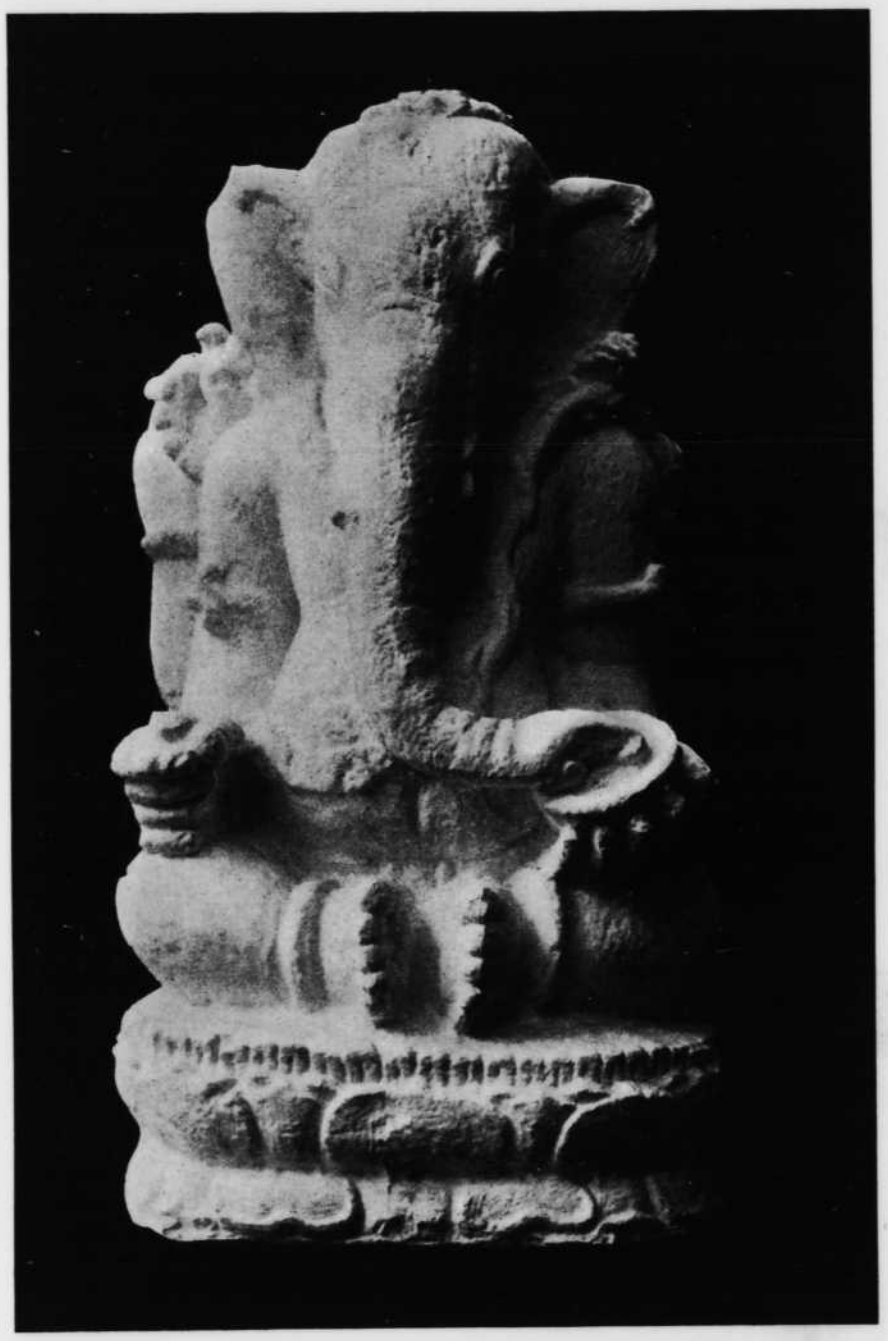
De beide in het Noord-Oostelijk gedeelte van het plateau gelegen tempeltjes, die nog redelijk bewaard zijn gebleven, staan ongeveer vijftig M. van elkander verwijderd en hebben in hunne algemeene verhoudingen eenige overeenkomst met die, welke wij bij de bespreking van de Ardjoena-groep hebben omschreven. Hunne bouwkunstige samenstelling is rijzig en sierlijk, terwijl hun vóórbouw met den toegang naar het Westen gekeerd is.

Den tempel, welke in den minst vervallen toestand verkeert, zullen wij aan eene korte beschouwing onderwerpen. De vóórbouw springt ongeveer één M. vóór het vierkante grondplan der Cella. De versieringen van den toegang zijn verdwenen. De inspringende hoeken, die den vóórbouw met het overige gedeelte van den tempel verbinden, zijn versierd met vijfvlakkige pilasters, wier basis en kapiteel naar verhouding zeer hoog en zeer rijk geprofileerd zijn, terwijl deze profileering een sterk klassiek karakter draagt.

De op de basis rustende muren zijn door hoekpilasters ingesloten en van vooruitspringende nissen voorzien.

De opening dezer nissen is aan de zijden met versierd lijstwerk afgesloten, dat bovenaan in ojief-vorm eindigt en met een fleuron bekroond is. Eigenaardig is het, op deze plaats, de in het Westen zooveel later in zwang gekomen versiering met den spitsboog reeds toegepast te zien. Naast het vóórportaal zijn de muren met smalle pilastervullingen versierd.

Het hoofdgestel is sterk vooruitspringend. Zijne dekplaat is boven de nissen versierd met een door een vlakken boog afgedekt fronton, dat voorzien is van een ornamentaal motief, in het midden waarvan een kop gebeiteld is.

Beeld van Ganeça, gevonden op het Diëng-plateau; thans in het Museum van het Bataviaasch Genootschap voor K. en W.

De terugspringende bovenbouw is eveneens van kleine nissen voorzien, doch het bovengedeelte daarvan is zóó bouwvallig, dat de oorspronkelijke vorm geheel verloren is gegaan.

De Cella, die ± twee M. vijftig cM. in het vierkant meet, is met aarde opgehoopt, zoodat de vloer nu veel hooger ligt dan voorheen. In den achterwand is eene kleine nis gehouwen. Het gewelf verkeert nog in goeden staat, doch de middelste sluitsteen is verdwenen. Het voetstuk, dat eenmaal het godenbeeld droeg, ligt verbrijzeld op den bodem.

In de nabijheid van den Pasanggrahan werden verschillende bij en in de tempels gevonden beeldhouwwerken opgesteld, waardoor de zekerheid is verkregen, dat de op het plateau uitgeoefende eeredienst aan Çiwa gewijd was. Het Ganeça-beeld, waarvan de afbeelding hierbij is gevoegd, werd op den Diëng gevonden en is thans in het Museum van het Bataviaasch Genootschap ondergebracht.

In het begin dezer eeuw werd het plateau door water overstroomd aangetroffen, zoodat deze vlakte het Diëng-meer werd genoemd, terwijl het verder met bosschen begroeid en omgeven was. Reeds gedu-

rende het Hindoe-tijdperk had men overlast van het water, en teneinde hierin te voorzien werd een onderaardsch kanaal aangelegd, dat van af den Ardjoena-tempel in Noord-Westelijke richting liep en het water moest afleiden.

Wij kunnen ons allicht voorstellen welken nadeeligen invloed deze toestand gedurende eeuwen op de bouwvallen moet hebben uitgeoefend, en wij moeten ons verwonderen, dat er nog zooveel van is overgebleven.

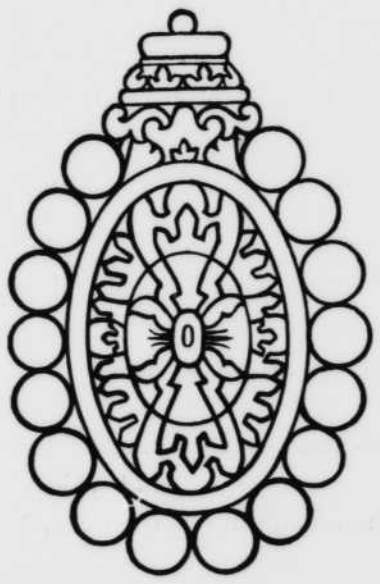
De steenen, waaruit de gebouwen werden opgericht, werden in de nabijheid in het gebergte teruggevonden. Het is eene zachtere steensoort dan het trachiet, waarmede de in de vlakte liggende tempels werden gebouwd.

Wat de technische bewerking betreft, deze kan zeer voldoende genoemd worden. De steenen sluiten onberispelijk op elkander, terwijl profielen en beeldhouwwerk meesterlijk bewerkt zijn.

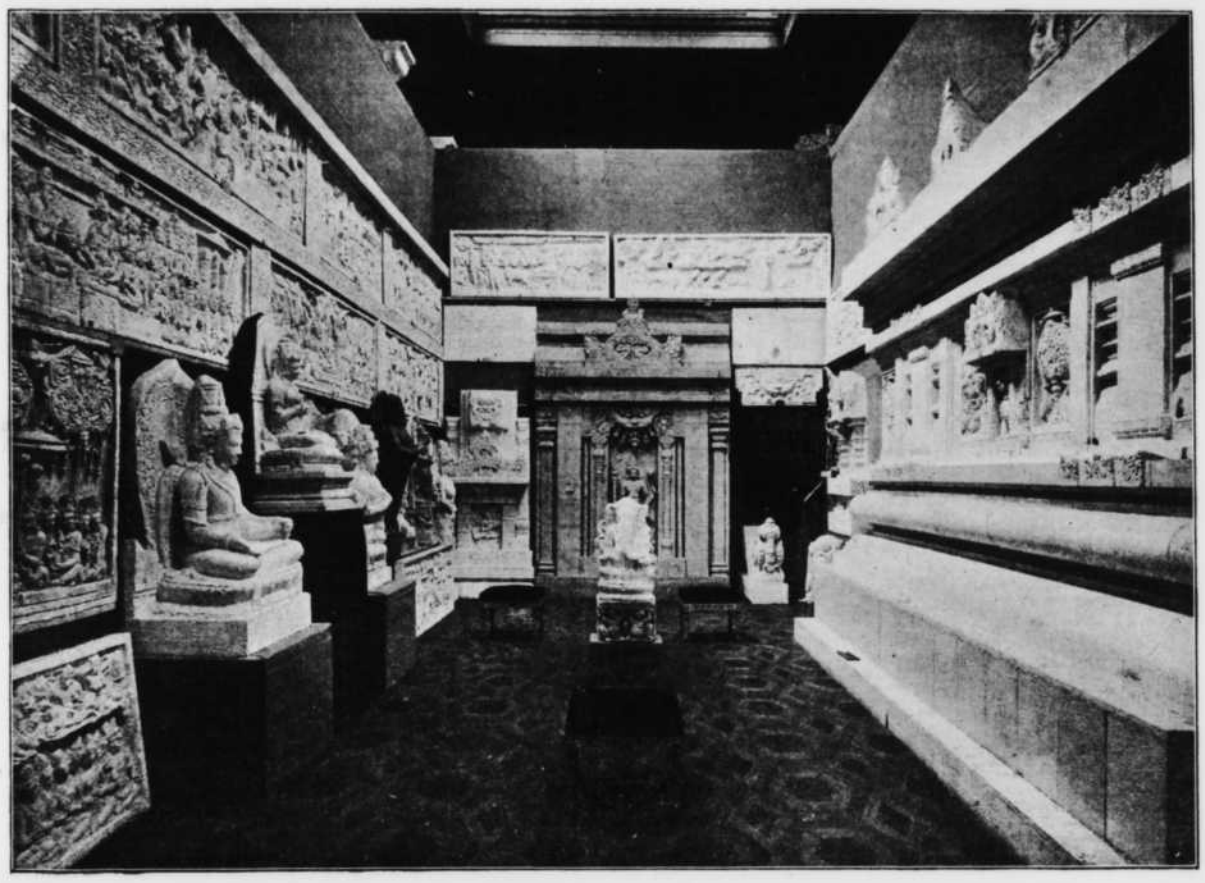
Het constructieve gedeelte laat echter te wenschen over. Reeds door Groeneveldt werd daarop gewezen. Bij de verschillende steenlagen zijn de voegen bijna in eene vertikale lijn boven elkander geplaatst, zoodat bij de minste zetting of verzakking de scheuren van onder tot boven doorloopen en geheele muurvlakken afwijken.

Op het zoo eenzaam en verlaten plateau heeft eenmaal een krachtig godsdienstig leven geheerscht. Langs de wegen, die tot het heiligdom leidden, bewoog zich eene talrijke menigte, die uit de meest verschillende streken van Java en vermoedelijk ook van de naastbij gelegen eilanden kwam, ten einde hare offers te brengen. Eene uitgebreide priesterstad, bestaande uit tempels en talrijke bijgebouwen was hier gevestigd, en van dit alles zijn slechts eenige bouwvallen, de stomme getuigen eener vervlogen grootheid, overgebleven, terwijl eene doodelijke stilte thans de geheele omgeving beheerscht.

Wij hebben er naar gestreefd een vluchtig overzicht van de monumenten, die het Diëng-plateau nog omvat, te geven. Een ernstig onderzoek van het terrein, het opgraven der tempelresten, alsmede het blootleggen der verschillende fundamenten is noodzakelijk ten einde eene volledige omschrijving van deze hoogst merkwaardige bouwvallen te kunnen voorbereiden. Deze arbeid zal veel geld, tijd en toewijding vereischen, doch de gelegenheid is thans nog voorhanden om deze laatst overgebleven sporen van een lang vervlogen tijdperk, die elk jaar meer in verval geraken, voor wetenschap en kunst niet geheel verloren te doen gaan.

„Tjakra". Geteekend naar het symbool geplaatst in de rechterhand van het groote Çiwa-beeld in den hoofdtempel van den Tempelgroep te Prambanan.

Gedeelte van de Tentoonstelling der Hindoemonumenten, in 1899 gehouden in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

NASCHRIFT.

Aan het einde van ons overzicht gekomen, zijn wij ons ten volle bewust, dat de bij de afbeeldingen gevoegde tekst verre van volmaakt is. Wij hebben echter eenigen grond om voor de tekortkomingen, die onze mededeelingen bevatten, de welwillendheid van den belangstellenden lezer in te roepen.

Ten einde in staat te zijn eene in alle opzichten grondige omschrijving van de Hindoemonumenten op Java samen te stellen, zal men, op het terrein der bouwvallen de noodige werkzaamheden moeten verrichten; dan eerst zal men de gewenschte opmetingen kunnen doen, photographiën en teekeningen kunnen maken van die punten welke de omschrijving verduidelijken en den tekst kunnen voorbereiden. Doch bij dien arbeid is de samenwerking van speciale krachten, waarvan de eene het wetenschappelijk de andere het artistiek element op zich neemt, hoogst noodzakelijk, omdat geschiedenis, godsdienst, taal, zeden en gewoonten en nog vele andere invloeden, die de stichters der bouwwerken hebben beheerscht, met hunne artistieke uiting in nauw verband staan.

Zooals wij bij onze inleiding reeds op den voorgrond stelden, vormen de afbeeldingen den grondslag van het werk, dat hiermede wordt aangeboden, terwijl de daarbij gevoegde tekst is ontstaan uit de hooge waardeering voor de zuivere beginselen en het vele schoone, dat wij gedurende ons kort verblijf op Java, hetwelk voornamelijk aan speciale werkzaamheden was gewijd, in het werk der Hindoes meenden te ontdekken; en wij hebben getracht met de middelen, die ons ten dienste stonden, zoo goed mogelijk onze gevoelens te vertolken.

Het is meer dan waarschijnlijk, dat binnen korten tijd na de uitgave van dit werk, de afgietsels der Hindoemonumenten, die voor de wereldtentoonstelling in gereedheid werden gebracht, voor een deel, nadat ze aan hun doel hebben beantwoord, zullen verdwijnen, voor een ander deel in buitenlandsche Musea zullen overgaan; en ofschoon plannen worden beraamd, om eene verzameling dezer afgietsels ook in ons land, in hun geheel op te stellen, teneinde hen, die haar voor wetenschappelijke of artistieke

doeleinden wenschen te raadplegen, daartoe in de gelegenheid te stellen, zal het echter nog geruimen tijd duren eer deze plannen tot werkelijkheid zullen zijn overgegaan.

Wij koesteren de hoop, dat na verloop van tijd eene op breedere grondslagen gevestigde beschrijving der Hindoemonumenten op Java het licht zal zien, dat een Museum voor eene uitgebreide verzameling afgietsels, die op deze kunstuiting betrekking hebben in ons land tot stand zal komen, en vooral, dat aan het behoud dezer monumenten in het vervolg meer zorg zal worden besteed.

Wij hebben intusschen gemeend dezen arbeid te moeten ondernemen ten einde er toe mede te werken de herinnering aan de Hindoemonumenten ten onzent levendig te houden, de algemeene belangstelling, zoowel in Indië als in Nederland, er voor op te wekken en eene hoogere waardeering, als tot nog toe bestond, voor de superieure kunstuiting, die zij bevatten, in het leven te roepen.

Indien wij door dit overzicht, hoe onvolkomen het ook zij, er eenigszins toe bijdragen de hierboven uitgesproken verwachtingen verwezenlijkt te zien, dan zullen onze in het werk gestelde pogingen ruimschoots beloond en onze vurigste wenschen vervuld zijn.

Haarlem, Oct. 1900.

E. A. VON SAHER.

Gevleugelde „Sjanka", het symbool van Wisjnoe.

INHOUD.

INLEIDING . . . . . pag. 1

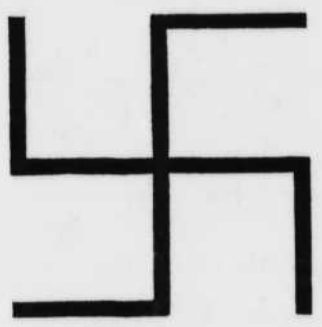
TJANDI KALI-BENING, TJANDI-SARI EN TJANDI-PLAOSAN . . . . » 13

DE TEMPELGROEPEN VAN PRAMBANAN EN VAN TJANDI-SEWOE. » 37

TJANDI PAON EN DE BOROBOEDOER . . . . . » 67

HET DIËNG-PLATEAU. . . . . » 84

NASCHRIFT . . . . . » 94

„Swastika". Het symbool van het vuur of de zon.
Wordt thans door de Boeddhisten beschouwd als het teeken van geluk.

J. J. DE HAAN
BOEKBINDER
N. Looiersstraat 25
AMSTERDAM